CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री० भा० द० उ० टी० १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ ततः पंचाशत्तमे तु जरासंधभयाद्दिव ॥ कारयि

त्वा दुर्गं तत्रिजाय निजजनं कृपटान्कपटैरेव हत्वा देत्यान् जजस्ततः ॥ अजयच्च जरासंधमेवोव

तु धर्मिके ॥ अस्तिप्राप्तिसंतके [illegible] ततः जगमतः ॥ १ ॥ मृते कंसे शोकः क्रोधश्च अमर्षः ॥ नाप्याप्तो कामसंधा ५

[illegible] ॥ अस्तिप्राप्ति [illegible] ततः ॥ तस्य बलसैन्यं तु द्वेलल्लंघितपर्याटसागरमिव तेन तस्य बलेन संरुद्ध

म्यापुनः न्यरुणत् रोध ॥ ७ ॥ तस्य बलसैन्यं तु द्वेलल्लंघितपर्याटसागरमिव

श्रीशुक उवाच ॥ ॐ अस्तिः प्राप्तिश्च कंसस्य महिष्यौ भरतर्षभ ॥ मृते भर्तरि दुःखार्ते ईयतुः

सा पितुर्गृहान् ॥ पित्रे मगध राजाय जरासंधाय दुःखिते ॥ वेदयाच

[illegible] सर्वमात्मवैधव्यका रणम् ॥ २ ॥ स तदप्रियमाक

[illegible] शोकामर्षयुतो [illegible] अयादवीं महीं कर्तुं चक्रे परम

[illegible] मुद्यमम् ॥ [illegible] अक्षौहिणीभि विंशत्या तिसृभिश्चापि संवृतः

[illegible] यदुराजधानीं मथुरां [illegible] णान्सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥ निरीक्ष्य

तद्बलं कृष्ण उद्वेलमिव सागरम् ॥ स्वपुरं तेन संरुद्धं स्वजनं

[illegible] ॥ [illegible] चिंतया मास भगवान् हरिः कारण

मानुषः ॥ [illegible] प्रयोजनम् ॥ ८ ॥ श्रीरामायनमः ॥ ॥ ॥ ॥

[illegible] मीतिचिंत

[illegible] नागधं [illegible] धंवाह [illegible] बलं गरहन्नामियद्वा समागधं सर्वे हन्मीतिचिंतः

[illegible] ल: ॥ ननु प्रथम [illegible] जेष्यामीति विनायितपुत्रैः ॥ तत्राह ॥ कारणमानुष इति ॥ भूभारावता

[illegible] नमन्ये यो नु तत्त्वत इति ॥ एवं विधाविर्चित्य प्रथमं पद्यं आद्यं वचनं निर्धारितवान् ॥ तत्राह

[illegible] श्लोके ॥ ॥ ८ ॥ ॥ श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम १

हनिष्यामीति भूयः बलायोध्यमं कर्तीक रिष्यातिमायायः नत्नतएव हंतव्यः आहएतदर्थं इति ॥५॥ एतद्बा
र्थं स्यहयति भूभारणायेति श्रूयमेतदर्थोवतारः इत्युपलक्षणमित्याह अन्येपीति ॥९॥ प्रभवतः उद्भवतः ॥१०॥

हरा।

हनिष्याम्येव बलं देवानुद्बुविभावं समाहितं ॥ मागधेन समानीतं वं श्यानां सर्वभूभुजां ॥३॥ अक्षौ
हिणीभिः सख्याते भटा श्वरथकुंजरैः ॥ मागधस्तु न हंतव्यो भूयः कर्ता बलोद्यमं ॥४॥ एतद
र्थं वतारोयं भूभारहरणाय मे । संरक्षणाय साधूनां कृतोन्येषां वधाय च ॥९॥ अन्योपि धर्म
रक्षा[illegible]ः देहः संभृतः [illegible] विरामायाप्यधर्मस्य काले प्रभवतः क्वचित् ॥१०॥ एवं ध्यायति गोविंदे
आकाशा[illegible]त्सूर्यवर्चसौ रथावुपस्थितौ सद्यः ससूतौ सपरिच्छदौ ॥११॥ आयुधानि च दिव्यानि पु
राणानि यदृच्छया । दृष्ट्वा तानि हृषीकेशः संकर्षणमथाब्रवीत ॥१२॥ पश्यार्य व्यसनं प्राप्तं यदूनां — भगवानुवाच
त्वावतां प्रभो । एष ते रथ आयातो दयितान्यायुधानि च ॥१३॥ यानमास्थाय जह्येतद्व्यसनात्स्वान्स
मुद्धर । एतदर्थं हि नौ जन्म साधूनामीश शर्मकृत् ॥१४॥ त्रयोविंशत्यनीकाख्यं भूमेर्भारमपाकुरु
एवं संमंत्र्य दाशार्हौ दंसितौ रथिनौ पुरात् ॥१५॥ निर्जग्मतः स्वायुधाढ्यौ बलेनाल्पीयसा वृतौ
॥१६॥

नः तैयो ॥२॥
ससूतौ सारथिसहितौ तौ परिच्छदः परिकरः ध्वजकवचादिः तत्सहितौ ॥११॥ त्वंनाथो विद्यसे येषां ते त्वावं

श्रुरूपास्त्रयमायस्मादितिवास्तवोर्थः हेप्रकृघोन्नमेति ॥ ८ ॥ ग्रन्थेनसर्वांतरत्वात्तदर्शनानर्हेणाहेश्रमंदव
प्रानीतिवंधुः श्रविद्यानांहंतीतितस्याहेश्रविद्यानिरसनेनित्यादिशा मुहि ॥ ९ ॥ श्रच्छेद्यदेहोसावितिस्वयमेव

शांवंदथोविनिर्गत्यहरिर्दोरुकमारथिः ततोश्वत्थ्येसैन्यानांददिविस्रसवेपथुः ॥ १८ ॥ तावा
हमागधेवीस्पहेकमस्यदायम ॥ नतयायोद्धुमिर्छमिवलेनैकेनलज्जया ॥ ९ ॥ गूथेनहितया
मंदनयोत्सवाहिर्युद्ध ॥ २० ॥ तवरामयदिश्रद्धायुद्धमस्थैर्यमुद्धह ॥ हित्वावामच्छैरैच्छिन्नं
देहंस्वर्यादिमं ... हि ... श्री ॥ मागधउवाच ॥ नैवंशूरावकित्थन्ते दर्शयंत्येवपौरुषं ॥ नगृ
ह्णीमोवचो ... मूर्छितः ॥ १९ ॥ जरासंधस्ता वभिसत्यमाधवौमहाबलौ ॥ नव
लीढास्वहदोन ॥ सैन्येनयानध्वजवाजिसारथीसूर्यानलौवायुरिवाभ्ररेणुभिः ॥ २१ ॥ सुप
र्णतालध्वजचिन्हितौरथावलक्षयंत्योहरिरामयोर्मृधे ॥ स्त्रियःपुराट्टालकहर्म्यगोपु
रंसमाश्रिताःसंमुमुहुःशुचार्दिताः ॥ ॥ ॥ ॥ २२ ॥ रामायनमः ॥ राम

नवात ... तोमारदत्तंतरमाहद्वाभ्यांजहीति ॥ ८ ॥ यथाभ्युतावथं ग्रहणेनश्रीभगवतउत्तरंविकथ्यंतेस्मावंते
... वौमधुवंप्रामेनवौमहासैन्यसमूहेनप्राहतवानवायुःश्रभ्रैः सूर्यरेणुभिःप्राप्निंयथैतत्पदर्शनमात्रमेवाव
CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

पदातीनीकन्येव पयोमुचः मेघाः तेषां शिलीमुखावाणाः तेषामतस्त्वगांवर्षतेन पीडितं व्यसृज्जं यत ॥ उद्भं भितवान्
न्दाहद्गृहासत्रिति ॥ २३ ॥ निषंगात्रिषुधेः शरावानस्य कृष्णनुगुणो संदधत ॥ गुणमाकृष्य निशितवाणमुग्रमान्संबंधत्रिविय
त्रि: पदातिः निवंतरमितिग्रहणं दि ॥ क्रियाविशेषणं ज्वलत्काष्ठे भ्रमणाय यथा चक्रवत् वर्तिः तद्वत

हरिः पदातीकपयोमुकूदुः शिलीमुखास्त्वगावर्षपीडितं ॥ स्वसैन्यमालोक्य सवार्चितं व्यसृज्जं
यत शार्ङ्गं शरासनोत्तमं ॥ २३ ॥ शरानिषंगादथ संदधज्जवाविकृष्य कर्णं च नशितं वाणमुग्रमान ॥ निबू
वृहानसुसरवानिषनीत्रिवंतरं यदूदलात चक्रं ॥ २४ ॥ निर्भिन्नकुंभाः करिणो निपेतुरनेकशो ... बाः
प्रभहकुणार्थस्य ॥ २४ ॥ रथाहताश्चाश्चयनस्तत नायकाः पदातयः छिन्नभुजोरुकंधराः ॥ २५ ॥ सं
छिद्यमाना द्विपदेऽश्ववाजिनां ... प्रभूताः प्रातशोणितगापगाः ॥ भुजाहयः प्रकृष्टशीर्षकच्छपा.
हृतद्विपद्वीपस्य शंखाकुला: ॥ २५ ॥

व्यसृज्जं यदिति ॥ २४ ॥ हताः मुख्याश्चराः तेस्तताः नायकाश्च निश्च्येदं ॥ २४ ॥ संछिद्यमानाः द्विपदाः इभाः वाजिनश्च तेषां मे
गेभ्यः प्रकृत्ताः अस्त्राः रुधिरस्रवः परस्परं प्रवर्तिताः इति हतीये नान्वयः प्रसिद्धनदी रूपकमाह ॥ भुजामेव मृहयः सर्पा
यास्तताः प्रकृष्टाणां शीर्षाण्येव कच्छपायास्तताः हताद्विपाएव द्वीपोतर्वर्तिन ॥ दानि हयाएव ॥ यहाः ग्रहाः तेषां कुलाः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
४

तदा च प्रभौ पुरं प्रविशति सति परिणमेवाद योनेत्तुः ॥ कथंभूतं पुरं तदा हृसिक्तमार्गामिति ॥ २७ ॥ ब्रह्मघोषेणवेदघोषेणानिर्हादिना दिनाकौतुकेनो त्सवेन आसमंतात् वृद्धानितोरणानियस्यां तां ॥ २८ ॥ विकीर्यमाणो विवेशेति विपरिणतानुषंगाः ॥ २९ ॥ आयोधनेरणभूमिः तत्र विन्नेवीराणां भूषणं ॥ ३० ॥ तावती तिच्छेदः तावतिपराज

ग्रामवरं इभयोनेइभे रीत्त्यर्था एणनेकशः वीणावेणुमृदंगानि पुरं प्रविशति प्रभौ ॥ २९ ॥ सिक्तमार्गाम्हष्टजनां पताकाभिरलंकृतां निर्घुष्टां ब्रह्मघोषेण कौतुकाबद्धतोरणां ॥ २८ ॥ विकीर्यमाणो नारीभिर्माल्यदध्यक्षतांकुरैः निरीक्ष्यमाणः सस्नेहं प्रीत्युत्कलितलोचनैः ॥ २९ ॥ आयोधनंगतं वित्तमनंतं वीरभूषणं यदुराजाय तत्सर्वमाहितं प्राहिणोत्प्रभुः ॥ ४० ॥ एवं सप्तदशकृत्वः तावत्यक्षौहिणीबलः युयुधे मागधोराजा यदुभिः कृष्णपालितैः ॥ ४१ ॥ अक्षिण्वंस्तद्बलं सर्वं वृष्णयः कृष्णतेजसा हतेषु स्वेष्वनीकेषु त्यक्तो यादेरिभिर्नृपः ॥ ४२ ॥ अष्टादशमसंग्रामे आगामिनितदंतरे नारदप्रेषितो वीरो यवनः प्रत्यदृश्यत ॥ ४३ ॥ रुरोध मथुरामेत्य तिसृभिर्म्लेच्छकोटिभिः नलोके चाप्रतिद्वंद्वो वृष्णीन् श्रुत्वात्मसंमतान् ॥ ४४ ॥ तं दृष्ट्वाचिंतयत्कृष्णः संकर्षणसहायवान् अहो यदूनां वृजिनं प्राप्तं ह्युभयतो महत् ॥ ४५ ॥

येवर्तमानेपिअक्षौहिणीबलं युयुत्सः सप्तदशकृत्वः सप्तदशवारान्युयुधे ॥ ४१ ॥ अक्षिण्वन्दलयंतिस्म ॥ ४२ ॥ अष्टादशमे अष्टादशसंग्रामे भाविनि प्रवृत्तमात्रे कालयवनः अकस्मात्प्राप्तः ॥ ४३ ॥ आत्मसंमतान् स्वतुल्यान् ॥ ४४ ॥ वृजिनं दुःखमुभयतः यवनात् जरासंधाच्च तदाह द्वयेन ॥ ४५ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

राम॰
४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तिकं यथे विकृताद्दि ॥ ४८ ॥ अस्मन्ननेनसह ॥ ४० ॥ समुद्रमध्ये दुर्गं तन्मध्ये नगरं कृत्वाद्भुतं सर्वाश्चर्यमयं स्व
वीकृतं तत्कारयामास ॥ ४९ ॥ त्वष्टा विश्वकर्मा तु दीयं शिल्पनैपुण्यं क्रियाकौशलं नदाह ॥ सार्धैस्त्रिभिः
र्श्लोकैर्निरूपयाराजमार्गाः ॥ पुरतः उपमार्गाः पश्चिमतः उभयतोऽपि चत्वरा आपणानानि तन्मध्ये कोष्ठः ततोऽप्य
तः सुवर्णभवनानि तदुपरि स्फाटिकाट्टालिका तदुपरि मरकतभूमिकं यथा वालाग्रदहादि
निर्माणस्थानं तत्कस्य विनिर्मितं ॥ ५० ॥ उद्याने दुर्मलतनाश्रयेषु तानि उद्यानानि विविधोपवनानि

पवनोऽपि ... नयतां न महाबलः ॥ मा भयोऽप्ययवाष्यो वापस्यो वा मासिष्यति ॥ ४८ ॥
श्राव योऽर्कद्युमारस्मा ... गताजरा सुतः ॥ वं पर्वतिद्वषस्मयवनेष्मतीसवइरवलीः ॥ ४९ ॥ त
... विय ... मो ... हिपदं दुर्गमं ॥ तत्रकृतानीसमादायपयवनेत्रातपामहे ॥ ५० ॥ इति
... वान ... पाप्याजनं ॥ अतः समुद्रेनगरं कृत्वाद्भुतमवीकरत् ॥ ५१ ॥ हृप्य
तेयदहितानाकुहृत्ज्ञानशिल्पनैपुण्यं ॥ रथ्याचत्वरवीथीभिर्यथावास्तु विनिर्मितं ॥ ५१ ॥ स्वरडु
... विविधोपवनान्वितं ॥ हेमसंगैर्दिविस्पृग्भिः स्फाटिकाट्टालगोपुरैः ॥ ५१ ॥ रा
जतारकूटैः कोष्ठैर्हैमकुंभैरलंकृतैः ॥ रत्नकूटैर्गृहैर्हैमैर्महामरकतस्थलैः ॥ ५२ ॥

निचतैरन्वितं हेममयानि शृंगाणि येषां तैः ॥ दिविस्पृग्भिरत्युच्चैः स्फाटिको अट्टालिका उपरिभूमिकाः
गोपुराणि द्वाराणि च तैर्निर्मितमित्युत्तरेणान्वयः ॥ ५१ ॥ रजतंआरकूटं च पीतलोहिताभ्यां मितैः कोष्ठैः निर२
अस्य शालाख्यशालादिभिः कथंभूतैर्हैमकुंभैः ॥ अलंकृतैः ॥ तथा रत्नकूटैः ॥ पद्मरागादिशिखरैः हेमैः
सुवर्णैः महामरकतमयानि स्थलानि येषु तैः गृहैः ॥ ५२ ॥

म१

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा द उ टी ५

किंचनगवरटह्राटौवास्तोष्पतीनांदेवानांचवरट्टैः बलभीभिः चंद्रशालाभिर्निर्मितं यत्तुदेवरटट्टैः शान
रट्टैः उल्लसत्शोभमानं पारिजातेनचप्राह्निोत स्रुधर्मानामदेवसभाचप्रस्थापयामासेतिश्रीश्रु
करैव[illegible] पदीदितसंवादात्सर्वभावित्वात् भूतनिर्देशः मर्त्यधर्मैः क्षुत्पिपासादिषडूर्मिभिः ५४
निधिपतिः वैश्रवणः अष्टौनिधीन्कोशान् पद्मश्चैवमहापद्मोमत्स्यकूर्मौतथोदकाः नीलोमुकुंदः
कुबेरः

वास्तोष्पतीनांवरटट्टैर्वलभीभिश्चनिर्मितं वानर्वर्णैःजनाकीर्णंयत्तुदेवरटह्रोल्लसत् ५२
सुधर्मांपारिजातंचमहेंद्रः प्राहिणोद्धरेः यत्रचावस्थितोमर्त्यैर्मर्त्यधर्मैर्नयुज्यते ५४ श्या
मैकवर्णान्वरुणोहयान्शुक्लान्मनोजवान् अष्टौनिधिपतिःकोशांल्लोकपालेभ्योदया
न् ५५ यद्यद्भगवतादत्तमाधिपत्यंस्वसिद्धये सर्वंप्रत्यर्पयामासहरेर्भूमिगतेन्रप ५८
तत्रयोगप्रभावेननीत्वासर्वजनंहरिः प्रजापालेनरामेणकृत्स्नः समनुसेवितः ५७ ॥

र्णत्वश्चनिधयोष्टौप्रदत्तानिताइतिप्रसिद्धान् निजोदयर्थान् निजविभूतीः ५५ अन्येचसिद्धादयः श्रीभ
गवतास्वाधिकारसिद्धयेयद्यदाधिपत्यंदत्तंआसीत्तत्सर्वंप्रत्यर्पयामासुरिति ५८ तथाकालय
वनोनवेत्ति नचायंजनः तथायोगप्रभावेननीत्वात्वमत्रस्थिरः प्रजाःपालयअस्मेपर्यंयिष्येइति
समनुसेवितः कृतानुमेत्रइत्यर्थः ५७ ॥

रामः ५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

इतिश्रीभावार्थदीपिकायांदशमस्कंधेपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५० ॥ एकपंचाशत्तमेहन्मुचुकुंददृशाहरिः
युवनंमुचुकुंदेनस्तुतःसन्ननुकंपत ॥ यवनेंद्रस्तुतात्कालयवनाद्यदुभीषणात् ॥ हरिर्हरुगिरास्वैरपाल
नायपलायत ॥ यदाहसार्थ्यःकृत्वेनमंधंइत्युक्तः ॥ तदायादवैरुपहसितः ॥ क्रुद्धोसौश्रीमद्देशंप्रसाद

निर्जगामपुरद्वारात्पद्ममालीनिरायुधः ॥ ५७ ॥ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेपंचाशत्तमोध्या
यः ॥ ५० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तंविलोक्यविनिष्क्रांतमुज्जिहानमिवोडुपं ॥ दर्शनीयतमंश्या
मंपीतकौशेयवाससं ॥ १ ॥ श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंदरम् ॥ पृथुदीर्घच
तुर्भुजंनवकंजारुणेक्षणम् ॥ २ ॥ नित्यप्रमुदितंश्रीमत्सुकपोलंशुचिस्मितं ॥ मुखारविं
दंबिभ्राणंस्फुरन्मकरकुंडलं ॥ ३ ॥ वासुदेवोह्ययमितिपुमानश्रीवत्सलांछनः ॥ चतु
र्भुजोरविंदाक्षोवनमाल्यतिसुंदरः ॥ ४ ॥ लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्योभवितुमर्हति ॥ नि
रायुधश्चलन्पद्भ्यांयोत्स्येनेननिरायुधः ॥ ५ ॥

यदुभीषणंपुच्छलब्धवान् ॥ ततश्चयवनेंद्रेणस्वतेतेजसाक्रोधस्यादनायप्रार्थितोगार्ग्यः ॥ कालयवनमजीज
नत् ॥ दितिपुराणेप्रसिद्धं ॥ उज्जिहानंउद्गच्छंतं ॥ नित्यप्रमुदितमित्यादीनिमुखारविंदविशेषणानिना
रदप्रोक्तैरेतन्नलक्षणैः ॥ अयंपुमान्वासुदेवोभवितुमर्हति ॥ अयंचनिरायुधः ॥ अतोनेनपद्भ्यांचलन्
निरायुधएवाहंयोत्स्यामि ॥ १ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री० भा० हु० टी० ६

इतिनिश्चित्यपराक्रमुखंप्राङ्कन्तमन्वधावदित्यन्वयः ॥ ६ ॥ आत्मनंरूस्लप्राप्तमिवदर्शयताहूवंनीतइत्यन्वयः ॥ ७ ॥ अहताग्रेभग्नदीर्णकमो ॥ ८ ॥ तंशयानमच्युतंमत्वासमताडयतइति ॥ ९ ॥ क्रुद्धस्यतस्यदृ

इतिनिश्चित्ययवनःप्राद्रवंतंपराङ्मुखं ॥ अन्वधावज्जिघृक्षुस्तंदुरापमपियोगिनां ॥ ६
हस्तप्राप्तमिवात्मानंहरिणासपदेपदे ॥ नीतोदर्शयताहूरंयवनेशोद्रिकंदरं ॥ ७
पलायनंयदुकुलेजातस्यतवनोचितं ॥ इतिक्षिपन्ननुगतोनैनंप्रापाहताशुभः ॥ ८
एवंक्षिप्तोपिभगवान्प्राविशद्गिरिकंदरं ॥ सोपिप्रविष्टस्तत्रान्यंशयानंददृशेनरम ॥ ९
नन्वसौदूरमानीयशेतेमामिहसाधुवत् ॥ इतिमत्वाच्युतंमूढःतंपदासमताडयत् ॥ १०
सउत्थायचिरंसुप्तःशनैरुन्मील्यलोचने ॥ दिशोविलोकयन्पार्श्वेतमद्राक्षीदवस्थितं ॥ ११
सतावत्तस्यरुष्टस्यदृष्टिपातेनभारत ॥ देहजेनाग्निनादग्धोभस्मसादभवत्क्षणात् ॥ १२
श्रीराजोवाच ॥ कोनामसपुमान्ब्रह्मन्कस्यकिंवीर्यएवच ॥ कस्माद्गुहांगतःशिश्येकिंतेजोयवनार्दनः ॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ सइक्ष्वाकुकुलेजातोमान्धातृतनयोमहान् ॥ मुचु
कुंदइतिख्यातोब्रह्मण्यःसत्यसंगरः ॥ १४ ॥

क्षिपातेनयः संदीप्तःस्वदेहजोग्निःतेन ॥ १२ ॥ यवनमर्दयतिहिनस्तीतियवनार्दनः ॥ यद्यासकस्यवंशः किंवीर्यःकीदृकप्रभाववान् किंतेजः कस्यवीर्यपुत्रइत्यर्थः ॥ शिश्येऽशयिष्ट ॥ १३ ॥ सत्यसंगरोदृढप्रतिज्ञावायस्यासः ॥ १४ ॥

राम० ६

गुहंकार्तिकेयंस्वर्पालंस्वर्गपालकंसेनान्यं॥१६॥उज्झिताःत्यक्तागताइत्यर्थः॥१७॥तुल्यकालीनाः॥त्व

सयाचितःसुरगणैरिंद्राद्यैरात्मरक्षणे॥ असुरेभ्यःपरित्रस्तैःतद्रक्षांसोकरोच्चिरं॥१५॥लब्ध्वा
गुहंतेस्वःपालंमुचुकुंदमथाब्रुवन्॥राजन्विरमतांकृच्छ्राद्भवान्नःपरिपालनात्॥१६॥नरलोक
केपरित्यज्यराज्यंनिहतकंटकं॥ अस्मान्पालयतोवीरकामास्तेसर्वउज्झिताः॥१७॥सुतामहि
ष्योभवतोज्ञातयोमात्यमंत्रिणः॥ प्रजाश्चतुल्यकालीनानाधुनासंतिकालिताः॥१८॥कालोब
लीयान्बलिनांभगवानीश्वरोव्ययः॥प्रजाःकालयतेक्रीडन्पशुपालोयथापशून्॥१९॥वरंवृ
णीष्वभद्रंतेऋतेकैवल्यमद्यनः॥ एकएवेश्वरःतस्यभगवान्विष्णुरव्ययः॥२०॥एवमुक्तःसवैदे
वानभिवंद्यमहायशाः॥ अशयिष्टगुहाविष्टोनिद्रयादेवदत्तया॥२१॥स्वापंयातंयस्तुमध्येबो
धयेत्त्वामचेतनः॥ सत्वयादृष्टमात्रस्तुभस्मीभवतितत्क्षणात्॥२२॥यवनेभस्मसान्नीतेभग
वान्सात्वतर्षभः॥ आत्मानंदर्शयामासमुचुकुंदायधीमते॥२३॥चतुर्भुजंरोचमानंवैजयं
त्याचमालया॥ चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्मकरकुंडलं॥२४॥ ॥तमालोक्यघनश्यामंपीतकौशेयवाससं
॥श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभेनविराजितम्॥

त्वत्समानकालीनाः॥कालिताः विनाशिताः मत्वजाः कोन्यःकालयेदितिचेदतआह॥१८॥कालयते
यतः ततःचालयति॥१९॥गुहायांप्रविष्टःशेतेस्म॥२१॥२२॥२३॥२४॥॥॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा० द०
उ० टी०
८

धर्षितः अभिभूतः ॥२७॥ विपिने अरण्ये तत्रापि गिरिगह्वरे दुष्प्रवेशस्थाने तत्राप्युरुकंटके पद्मपत्रसदृ-
शाभ्यां विचरसीति ॥२८॥ तेजोमूर्तिः प्रभावो वा दीप्तिर्वा सर्वत्रापरितोषादाह मन्येऽहमिति ॥२९॥ पुरुषर्ष-

प्रेक्षणीयं त्रिलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणं ॥ अपीव्यदर्शनं मत्तमृगेंद्रोदारविक्रमे ॥२६॥ पर्य-
पृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसा तस्य धर्षितः ॥ शंकितः शनकै राजा दुर्धर्षमिव तेजसा ॥२७॥ मुचुकुंद
उवाच ॥ को भवानिह संप्राप्तो विपिने गिरिगह्वरे ॥ पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचरस्युरुकंटके ॥२८॥
किंस्वित्तेजस्विनां तेजो भगवान्वा विभावसुः ॥ सूर्यः सोमो महेंद्रो वा लोकपालो परोपि वा ॥२९॥
मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभं ॥ यद्बाधसे गुहाध्वांतं प्रदीपः प्रभया यथा ॥३०॥ शुश्रूष-
तामव्यलीकमस्माकं नरपुंगव ॥ स्वजन्म कर्म गोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥३१॥ वयं तु पुरु-
षव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रबंधवः ॥ मुचुकुंद इति प्रोक्तो यौवनाश्वात्मजः प्रभो ॥३२॥ चिरप्रजा-
गरश्रांतो निद्रयापहतेंद्रियः ॥ शये स्मिन्विजने कामं केनाप्युत्थापितोधुना ॥३३॥ सोपि भ-
स्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना ॥ अनंतरं भवान् श्रीमांल्लक्षितोमित्रशासन ॥३४॥ तेजसा
तेविषह्येण भूरि द्रष्टुं न शक्नुमः ॥ हतौजसा महाभाग माननीयोसि देहिनां ॥३५॥ एवं संभा-
षितो राज्ञा भगवान्भूतभावनः ॥ प्रत्याह प्रहसन्वाण्या मेघनादगभीरया ॥३६॥

भं श्रीविष्णुं गुहाध्वांतमंधतमसं ॥३०॥ वयं त्विति त्रिभिः स्वाभिप्राये ऐक्ष्वाकेनेष्वहं मुचुकुंदः यौवनाश्वो मा-
न्धाता पिता ॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥ ॥ राम ॥

राम
८

वेरेवुद्धीरोयुम्

क्वचिद्रजांसिविममेगुणितवान् ॥ तथापिनजन्मानिकर्माणिचविममे ॥ ३८ ॥ तेतिग्मचक्षुषा
निमित्तेनमयैवदग्धः ॥ अनुग्रहार्थमितिशोचितुं ॥ यद्वाअन्यैर्दैन्येषुयथाशोचतिनैवंमांप्रपन्नः ॥ मदन्य
वरणमत्त्यत्वादितिभावः ॥ ४४ ॥ अष्टाविंशतितमेयुगेश्रीभगवानवतरिष्यतीतिहद्गर्गवाः

श्रीभगवानुवाच ॥ गुणकर्माभिधानानिसंतिमेंगसहस्रशः ॥ नशक्यंतेनुसंख्यातुमनंतत्वा
न्मयापिहि ॥ ३७ ॥ क्वचिद्रजांसिविममेपार्थिवान्युरुजन्मभिः ॥ गुणकर्माभिधानानिनमे
जन्मानिकर्हिचित ॥ ३८ ॥ कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्माणिमेनृप ॥ अनुक्रमंतोनैवांतंगः
च्छंतिपरमर्षयः ॥ ३९ ॥ तथाप्यद्यतनान्यंगशृणुष्वगदतोमम ॥ विज्ञापितोविरिंचेनपुराः
हंधर्मगुप्तये ॥ ४० ॥ भूमेर्भारायमाणानामसुराणांक्षयायच ॥ अवतीर्णोयदुकुलेगृहआः
नकदुंदुभेः ॥ ४१ ॥ वदंतिवासुदेवेतिवसुदेवसुतंहिमां ॥ कालनेमिर्हतःकंसःप्रलंबाद्या
श्चसद्द्विषः ॥ ४२ ॥ सोहंतवानुग्रहार्थंगुहामेतामुपागतः ॥ प्रार्थितःप्रचुरंपूर्वंत्वयाहंभ
क्तवत्सलः ॥ [illegible] ॥ वरान्वृणीष्वराजर्षेसर्वान्का
मान्ददामिते ॥ मांप्रपन्नोजनःकश्चिन्नभूयोर्हतिशोचितुम् ॥ ४४ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युः
क्तःतंप्रणम्याहमुचुकुंदोमुदान्वितः ॥ ज्ञात्वानारायणंदेवंगर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ४५ ॥

अयंचयवनोदग्धो
राजंस्तेतिग्मचक्षु
षा ४

क्यमनुस्मरन्नित्यर्थः ॥ त्वद्भक्तिरेवकेवलंदुर्लभाकामास्तुच्छाःनैववरणयोग्यास्त्वाशयेनाभक्ता
नांसंसारमध्यभिः ॥ प्रपंचयन् ॥ स्तौतिविमोहितइति ॥ ४५ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
८

माया १

हे ईश अयं योषित्पुरुषश्चेति द्विविधोप्ययं जनः त्वदीयमायया मोहितः ॥ अतः अनर्थदृक् न अर्थं परमार्थं सु-
खं न पश्यतीति तथा तः ॥ त्वां न भजतीति किं तु परमार्थं वंचितः सन् सुखाय दुःखानामेव प्रभवो येषु
गृहेषु एव सज्जते इति किं च कामसुखं सूकरादिष्वपि संभवति ॥ भगवद्भजनं तु मानुष्यव्यतिरेके ऐ-
तिमानुष्यत्वं प्राप्य त्वामभजन्विनिगृह्यत इत्याह लब्ध्वेति ॥ ४६ ॥ अत्र कर्मभूमौ अव्यंगं अविकलांगं ॥ किंच अ-

मत्र २

श्रीमुचुकुंद उवाच ॥ विमोहितोयं जन ईश मायया त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदृक् ॥ सुखाय
दुःखप्रभवेषु सज्जते गृहेषु योषित्पुरुषश्च वंचितः ॥ ४६ ॥ लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं कथंचिद
व्यंगमयत्नतोनघ ॥ पादारविंदं न भजत्यसन्मतिर्गृहांधकूपे पतितो यथा पशुः ॥ ४७ ॥ ममैष
कालोजित निष्फलो गतो राज्यश्रियोन्नद्धमदस्य भूपतेः ॥ मर्त्यात्मबुद्धेः सुतदारकोशभूष्वास-
ज्जमानस्य दुरंतचिंतया ॥ ४८ ॥ कलेवरेस्मिन्घटकुड्यसन्निभे निरूढमानो नरदेव इत्यहं ॥ वृ-
तो रथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गां पर्यटंस्त्वागणयन्सुदुर्मदः ॥ ४९ ॥

सति विषयसत्त्वे मतिर्यस्य सः ॥ गृहमेवांधकूपः तस्मिन्पतितः यथा पशुः तृणलुब्धो कूपे पततीति
न केवलं अस्य जनस्यैव गतिः ॥ किंतु ममापि तथैवेत्याह ममैषेति ॥ ४७ ॥ मर्त्ये शरीरे आत्मबुद्धिर्यस्य तस्य अ-
तएव सुतादिषु आसज्जमानस्य उन्नद्धमदत्वं प्रपंचयति कलेवर इति ॥ ४८ ॥ घटकुड्यादिसदृशे अनात्म-
नि यतः एवं सुदुर्मदो भवं अतो ममैष कालो गत इति त्वामगणयंतं मां आक्रामतीत्याह प्रमत्तमिति ॥ ४९ ॥ रामः
८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रमत्तमनवहितं त्वां प्रविगणय्य देहादिषु आसक्तमिति यावत् ॥ कुतः प्रमत्तमिति कृत्यचिंतयाप
वमेव करणीयमिति मनोरथपरंपरया मनोरथेभ्योपि विषयेषु लालसमुत्सुकं ॥ प्राप्तेति पुनः प्र
हृष्टो लोभः तस्यायस्यतं अंतकस्त्वमभिपद्यसे अभिभवसीत्यर्थः ॥ तथा स्वक्षिणी लेहि हानो द्धि
आखुं स्वषकमिवेति किंच कालात्मना त्वयाभिपन्नो देहः ॥ एवंभवतीत्याह पुरेति ॥५॥ पुरुहूयालादि
दिभिर्भक्तिनो विद्रुतिति ततः ॥ तेरभक्तितः क्रमिसंततितः ॥ द्वयोभस्मसंततिनो भवतीति बुद्ध्या विचार्य प

प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसं ॥ त्वमप्रमत्तः सहसाभिपद्य
से क्षुल्लेलिहानो हि रिवाखुमंतकः ॥५॥ पुरा रथैर्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतंगजैर्वा नरदेव
संज्ञितः स एव कालेन दुरत्ययेन कलेवरो विट्कृमिभस्मसंज्ञितः ॥५॥ निर्जित्य दिक्चक्र
मभूतविग्रहो वरासनस्थः समराजवंदितः ॥ गृहेषु मैथुन्यपरेषु योषितां क्रीडामृगः पूरु
षईशनीयते ॥५२॥

एवंभूते शरीरे ममतां कुर्वंतो जना अहर्दिनाशायंते ते आत्मनि शत्रुभूता इत्यर्थः यतः ये नेंसहस्राणि
बहूनि गत्वा दुःखेन लब्धापि च मानुषत्वं सुखावहं ये न भजंति विष्णुं ते वै मनुष्या आत्मनि शत्रुभू
ता इति किंच अंतकग्रस्तः प्रागपि दिग्विजयिनो राज्ञोपि पारतंत्र्यं दुःखं तदस्त्येवेत्याह निर्जित्येति
॥५१॥ अभूतविग्रहः अविद्यमानसंग्रामः पूर्वं समस्तैराजभिर्वंदितोपि मिथुनीभावसुखमेव परं ये
षु तेषु योषितां गृहेषु क्रीडामृग इव इतस्ततो नीयते ॥ किंच नित्यसाकूलस्य न भोगलक्षणं किंचिदः

श्रीभागवतटीका ५२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
५

तपसि श्रद्धयः शायनब्रह्मचर्यादौ स्थितिर्निहितः ॥ पुनश्च स्वराट् इंद्रः स्यामिति यद्वा जन्मांतरेष्वप्येवमेव चक्र-
वर्ती स्याम् ॥ इति तदेवमष्टभिः श्लोकैः ॥ ईशाद्दिर्मुमुक्षूणां संसारप्रपंचभक्तानां निवृत्तिक्रममाह भवे-
ति ॥ ५४ ॥ भो अच्युत भ्रमतः संसारतो जनस्य यदा त्वदनुग्रहेण भवस्य बंधस्यापवर्गः ॥ अंतो भवेत् प्राप्त-
कालः स्यात् ॥ तदा सर्वसंगनिवृत्त्या कार्यकारणनियंतरि त्वयि भक्तिर्भवति ॥ ततो मुच्यते इत्यर्थः

करोति कर्माणि तपःसुनिष्ठितो निवृत्तभोगस्तदपेक्षयाददत् ॥ पुनश्च भूयेयमहं स्वराडिति
प्रवृद्धतर्षो न सुखाय कल्पते ॥ ५३ ॥ भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्जनस्य तर्ह्यच्युत सत्समा-
यः गमः ॥ सत्संगमो यर्हि तदैव सद्गतौ परावरेशे त्वयि जायते मतिः ॥ ५४ ॥ मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृ-
तो राज्यानुबंधापगमो यदृच्छया ॥ यः प्रार्थ्यते साधुभिरेकचर्यया वनं विविक्षद्भिरखं-
डभूमिपैः ॥ ५५ ॥ न कामयेऽन्यं तव पादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्वरं विभो ॥ आराध्य कस्त्वा-
मपवर्गदं हरे वृणीत आर्यो वरमात्मबंधनं ॥ ५६ ॥ ॥

ममत्वसत्संगमात्स्वदेवमेव राज्यादिसंगविच्छेदो जातः ॥ सोयं त्वया महाननुग्रहः कृत इत्याह मन्ये इ-
ति ॥ ५५ ॥ ते त्वया साधुभिः विवेकिभिः तपसे वनं प्रवेष्टुमिच्छद्भिः स्वयं त्यक्तुमलभमानैः प्रार्थ्यते तदुक्ति
तदेवं विषयसेवामार्गं च विविच्य वरान्न वृणीष्वेति ॥ यदुक्तं तत्रोत्तरमाह न कामये इति ॥ ५५ ॥ अकिंच-
नानिवृत्ताभिमानाः ॥ आर्यो विवेकी ॥ ५६ ॥ ॥ राम॰ ५

श्रीभगवत्सेवामार्गे

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

रजस्तमः सत्त्वगुणैरनुबध्यंत इति ॥ तथा तापे सूर्यादिप्रातुमरणादिधर्मेरूपाः विसर्जयेपदं पूर्वोक्तं स्वरं तत्त्रिमा
त्रंत्तानवंतं कृतो निरंजनं तत् कृतो निर्गुणं तदपि कृतः अद्वयं अत एव बाह्यं रत्नोपारणं व्रजामीति भुक्त्वा तावत्
भोगान् कैवल्यं तत्कुरस्थमेवेति पुनर्वरैः प्रलोभयंत श्रीकृष्णसंपादोपग्रहणेन प्रार्थयते चिरमिति ॥५७॥ वृ
जिनैः कर्मफलैरार्तैः पुनः तद्वासनाभिः तप्यमानः तथापि अविरतषडुमित्रात्रडेवत्सघातः ग्लानविग

तस्माद्दिदृक्षाशिखरे पश्य सर्वतो रजस्तमः सत्त्वगुणानुबंधनाः ॥ निरंजनं निर्गुणमद्वयं परं त्वां त
त्रिमात्रपुरं पुरुषं व्रजाम्यहं ॥५७॥ चिरमिह वृजिनार्तस्तप्यमानोनुतापैरवितृषषडमित्रोलब्ध
शांतिः कथंचित्शरणद समुपेतः त्वदंघ्रिपद्ममत्रमभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश
॥५८॥ श्रीभ सार्वभौममहाराज मतिस्ते विमलोर्जिता ॥ वरैः प्रलोभितस्यापि
न कामैर्विहता यतः ॥५९॥ प्रलोभितो वरैर्यत्त्वमप्रमादाय विद्धि तत् ॥ न धीर्मय्येकभक्ता
नामाशीभिर्भिद्यते क्वचित् ॥६०॥ युंजानानामभक्तानां प्राणायामादिभिर्मनः ॥ अक्षीणवास
नं राजन् दृश्यते क्वचिदुत्थितम् ॥६१॥ ॥

तत्र षट् मित्राः पंचबुद्धींद्रियलक्षणा यस्य मनः अत एव लब्धशांतिरिति वा शरणं सत्तानां तद्दातीति
ति तथा हे शरणद समुपेतः प्राप्तोहं अशोकमेवेद्दृतुः अभयत्वापि हेतुः ॥ ऋतं अपवर्गमपि प्रापादीति
ति ॥५८॥ अप्रमादाय न भवत्वेवं कृतं इत्याह ॥ नधीरिति ॥ एकांतभक्तानां धीः आशीर्भिः प्राप्ताभिर
पि न भिद्यते नासज्जते इत्यर्थः ॥ व्यतिरेकमाह युंजानानामिति ॥६०॥ ॥६१॥ उत्थितं विषयाभिमुखं ॥६१॥ आयत्नं २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग०
उ०टी०
१०

तुभ्यंतेपुत्रकृत्याभासेनभासयन्ननयसिलोकसंग्रहेचवर्तेयतितत्रधर्मेति ॥ ६५ ॥ इतिश्रीभा०म०द०मेएकपंचा
शत्तमोध्यायः ॥ ५१ ॥ द्विपंचाशत्तमेथावनभयादिवगतःपुरीं ॥ सन्वमोदतसंदेशंरुक्मिण्याद्विजवर्णितम् ॥ द्वि

विचरस्वमहीमेतांमय्यावेशितमानसः ॥ अस्त्वेवनित्यदातुभ्यंभक्तिर्मय्यनपायिनी ॥ ६२ ॥ क्षात्र
धर्मास्थितोजंतून्न्यवधीर्मृगयादिभिः ॥ समाहितस्तत्तपसाजह्यघंमदुपाश्रितः ॥ ६३ ॥ जन्मन्
यनंतरेराजन्सर्वभूतसुहृत्तमः ॥ भूत्वाद्विजवरस्त्वंवैमामुपैष्यसिकेवलं ॥ ६४ ॥ इतिश्रीभाग
वतेदशमेएकपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५१ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्थंसोनुगृहीतोंगकृष्णेनेक्ष्वा
कुनंदनः ॥ तंपरिक्रम्यसंनम्यनिश्चक्रामगुहामुखात् ॥ १ ॥ सवीक्ष्यक्षुल्लकान्मर्त्यान्पशू
न्वीरुद्वनस्पतीन् ॥ मत्वाकलियुगंप्राप्तंजगामदिशमुत्तरां ॥ २ ॥ तपःश्रद्धायुतोधीरोनिः
संगोमुक्तसंशयः ॥ समाधायमनःकृष्णेप्राविशद्गंधमादनम् ॥ ३ ॥ बदर्याश्रममासाद्यनरन
रायणाश्रमं ॥ सर्वद्वंद्वसहःशांतःतपसाराधयद्धरिम् ॥ ४ ॥ भगवान्पुनरावज्यपुरींयव
नवेष्टितां ॥ नीयमानेधनेगोभिर्नृभिश्चाच्युतचोदितैः ॥ ५ ॥ हत्वाम्लेछबलंनिन्येतदीयंद्वा
रकांधनं ॥ आजगामजरासंधस्त्रयोविंशत्यनीकपः ॥ ६ ॥ विलोक्यवेगरभसंरिपुसैन्यस्य
माधवौ ॥ मनुष्यचेष्टामापन्नौराजन्दुद्रुवतुर्द्रुतं ॥ ॥ ७ ॥

नीयमानेधने
गोभिर्नृभिश्चा
च्युतचोदितैः

क्षुल्लकान् अल्पप्रमाणान् ॥ १ ॥ तपसाश्रद्धयायुतस्य ॥ ३ ॥ निर्गत्य(ग्रन)मार्गेचलतिस्म ॥ ५ ॥ वेगरभसंवेगोद्रेकं

राम० ९६
९

भीरोरपिभीरुवत् ॥ अतिभीतवदित्यर्थः ॥ चेलतुः पलायेतां बहुयोजनं देशं ॥ ९ ॥ प्रमाणवित् प्रमाणं ...
यज्ञात् तत्त्ववेत्तीति तथा ॥ १० ॥ तुंगमेकादशयोजनोन्नतं प्रकर्षेण वर्षत्यस्मिन्निति प्रवर्षणम् इत्याख्या य
स्य तं ॥ तदाह भगवानिंद्रः ॥ ११ ॥ तत्रविलीन ... नृपतियोः पदं निलयस्थानमनधिगम्य ॥ १२ ॥ ततो गि

विहाय वित्तं प्रचुरमभीतौ भीरुभीरुवत् ॥ पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां चेलतुर्बहुयोजनम् ॥ ९ ॥
पलायमानौ तौ दृष्ट्वा मागधः प्रहसन्बली ॥ अन्वधावद्रथानीकैरीशयोरप्रमाणवित् ॥ १० ॥
प्रद्रुत्य दूरं संश्रान्तौ तुंगमारुहतां गिरिम् ॥ प्रवर्षणाख्यं भगवान्नित्यदा यत्र वर्षति ॥ ११ ॥ गि
रौ निलीनावाज्ञाय नाधिगम्य पदं नृप ॥ ददाह गिरिमेधोभिः समन्तादग्निमुत्सृजन् ॥ १२ ॥ त
त उत्पत्य तरसा द ... ह्यमानाद्उभौ तटात् ॥ दशैकयोजनोत्तुंगान्निपेततुरधो भुवि ॥ १३ ॥ अल
क्ष्यमाणौ रिपुणा सानुगेन यदूत्तमौ ॥ स्वपुरं पुनरायातौ समुद्रपरिखां नृप ॥ १४ ॥ सोपि दग्धा
विति मृषा मन्वानो बलकेशवौ ॥ बलमाकृष्य सुमहन्मगधान्मागधो ययौ ॥ १५ ॥

रेः दशावधिकं चयानि योजनानि तावत्तुंगात् मागधसंरोधदेशमतिक्रम्य परतो धो निपेततुः ॥ १३ ॥
श्रीकृष्णस्य विवाहं निरूपयितुं बलदेवविवाहं नवमस्कंधोक्तमनुस्मारयति आनर्तेति ॥ १४ ॥

॥ श्रीरामायनमः ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भागु॰ उ॰ टी॰ ११

मात्राकलं ॥१९॥ गरुडोयथादेवान्प्रमथ्यसुधामहरत्तथेति ॥१७॥ राक्षसोयुद्धहरणादित्निस्मृतेः राज्ञःप्रमथ्येत्
तिवतडक्तयाराक्षसेनविधानेनोपयेमेपरिणीनवानितिश्रुतं एवमेवसामान्यतएवश्रुतं ॥१८॥ विशेषंश्रोत

आनर्ताधिपतिः श्रीमान् रैवतोरेवतींसुतां ॥ ब्रह्मणाचोदितःप्रादाद्बलायेतिपुरोदितं ॥१५॥ भगः
वानपिगोविंदउपयेमेकुरूद्वह ॥ वैदर्भींभीष्मकसुतांश्रियोमात्रांस्वयंवरे ॥१६॥ प्रमथ्यतरसा
राज्ञःसाल्वादींश्चैद्यपक्षगान् ॥ पश्यतांसर्वलोकानांतार्क्ष्यपुत्रःसुधामिव ॥१७॥ राजोवाच ॥ भ
गवान्भीष्मकसुतांरुक्मिणींरुचिराननां ॥ राक्षसेनविधानेनउपयेमेइतिश्रुतं ॥१८॥ भगवा
न्श्रोतुमिच्छामिकृष्णस्यामिततेजसः ॥ यथामागधसाल्वादीन्जित्वाकन्यामुपाहरत् ॥१९॥
ब्रह्मन्कृष्णकथाःपुण्यामाध्वीर्लोकमलापहाः ॥ कोनुतृप्येतशृण्वानःश्रुतज्ञोनित्यनूत
नाः ॥२०॥ श्रीशुकउवाच ॥ राजासीद्भीष्मकोनामविदर्भाधिपतिर्महान् ॥ तस्यपंचाभवन्पु
त्राःकन्यैकाचवराननाः ॥२१॥ रुक्म्यग्रजोरुक्मरथोरुक्मबाहुरनंतरः ॥ रुक्मकेशोरुक्ममा
लीरुक्मिण्येषांस्वसासती ॥२२॥ सोपश्रुत्यमुकुंदस्यरूपवीर्यगुणश्रियः ॥ गृहागतैर्गीयमा
नस्तंमेनेसदृशंपतिम् ॥२३॥ तांबुद्धिलक्षणौदार्यरूपशीलगुणाश्रयां ॥ कृष्णश्चसदृशीं
भार्यांसमुद्वोढुंमनोदधे ॥२४॥ ॥

तुमिच्छामिश्रवणेच्छांकथमाविष्करोतिब्रह्मन्निति ॥१९॥ पुण्यामहाफलाःमाध्वीःश्रुतिसुखाःलोकस्य
मलापहाःशृण्वानःश्रुण्वन्निमर्षःश्रुततःश्रुतसारवित्निम्यनूतनाः प्रतिक्षणमाश्चर्यवत्प्रतीय

रामः ११

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वैयममन्यततस्यावरमित्यर्थः ॥ २५ ॥ अवेत्यज्ञात्वा असितापांगीसुनीलकटाक्षा अस्मात् ॥ आत्मनि विविं
द्यकुलाय कुलसमानेतं प्रेषयामास ॥ २६ ॥ प्रतीहारैः द्वारपालैः ॥ २७ ॥ आत्मानेश्रीकुल ॥ २८ ॥ अभिमर्षा
नृ प्राने: संमर्दयन्नुस धर्मः अस्य ब्राह्मणस्य अखिलकामदोग्ध्यां ब्राह्मणोस्याविश्वस्याखिलकामधु
यद्वा ॥ १२

वेधूनामिह्रुतां यातं कुलायभगिनीं नृप ॥ ततोनुविवार्यकुलद्विट्फक्मीवैयममन्यत ॥ २५ ॥
तदवेत्यासितापांगीवै दर्भीं दुर्मनास्वयं ॥ विविंत्यात्मदिजंकं विंद्धिकुलायप्राहिणोद्युतम् ॥ २६ ॥
द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारैः प्रवेशितः ॥ अपश्यदाद्यं पुरुषमासीनं कांचनासने ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा
ब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्य निजासनात् ॥ उपवेश्यार्हयांचक्रे यथात्मानं दिवौकसः ॥ २८ ॥ तं
भुक्तवंतं विश्रांतमुपगम्यसतांगतिः ॥ पाणिनाभिमृषन्पादावव्यग्रस्तमपृच्छत ॥ २९ ॥ कु
च्चिद्द्विजवरश्रेष्ठधर्मस्ते वृद्धसंमतः ॥ वर्तते नातिकृच्छ्रेण संतुष्टमनसः सदा ॥ ३० ॥ संतुष्टो
यर्हि वर्तेत ब्राह्मणो येन केनचित् ॥ अहीयमानः स्वाद्धर्मात्सह्यस्याखिलकामधुक् ॥ ३१ ॥
असंतुष्टोसकृल्लोकाना प्रोत्यपिसुरेश्वरः ॥ अकिंचनोपिसंतुष्टः शेतेसर्वांगविज्वरः ॥ ३२ ॥
श्वरः

गिति ॥ ३२ ॥ लोकर्नाप्नोति लोकाल्लोकांतरं पर्यटते ॥ नैकत्रनिर्वृतं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ नाप्नोतीतिपाठे
सुरेश्वरोपि भूत्वा लोकान्नाप्नोति उत्तमलोकान् ॥ प्राप्नोपिअप्राप्तं वाञ्छिपतीत्यर्थः ॥ शेते सुखं
मास्त इत्यर्थः ॥ तदेवाह सर्वेष्वंगेषु विज्वरः तापरहितः ॥ ॥ ३२ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ पु॰ टी॰ १२

स्वलाभः स्वत एव प्राप्तोलाभः आत्मलाभो वा तेन संतुष्टान् पूर्णान् साधून् स्वधर्मनिष्ठान् ॥ ३४ ॥ यस्य रातो विषये
दे प्रीयतः स्याना तु यदि वा यस्य कार्यस्य ... ड्डयात् रंगे समुद्रे ॥ ३५ ॥ संपृष्टा सं प्रश्नः संदेह्यो योर्थो यस्य सः परमेष्ठि
ना परमेष्ठिरेणा बंभूना मभिषेतं कृ किमणाचेष्टितमित्यादि सर्वं ... श्री ... वार्धेदा ... रुक्मि
ण्या स्वयमेकां तेलिखितात्त पत्रिका ॥ मद्य ... मनु मुख्य हृ स्लाय प्रेमविह्वमदर्पयत ॥ ब्राह्मणः श्री
कृष्णानुत्तयावाचयनिश्च नेति ॥ ३६ ॥ श्रयमर्थः हे श्रुत भुवन सुंदरेति गेत्युकं ओतयति क व माहिमा के

दृष्टा २

विषान्स्वलाभ संतुष्टान्साधून्भूत सुहृत्तमान् ॥ निरहंकारिणः शांतान्नमस्ये शिरसासकृत् ॥ ३४ ॥ क
च्चिद्वः कुशलं ब्रह्मन्राजतो यस्य हि प्रजाः ॥ सुखं वसंति विषये पाल्यमानाः समे प्रियः ॥ ३५ ॥ यत
स्त्वमागतो दुर्गं निस्तीर्येह यदिच्छया ॥ सर्वं नो ब्रूहि गुह्यं चेत्किं कार्यं करवाम ते ॥ ३६ ॥ एवं संपृष्टसं प्र
श्नो ब्राह्मणः परमेष्ठिना ॥ लीलागृहीत देहेन तस्मै सर्वमवर्णयत ॥ ३७ ॥ श्री रुक्मिण्युवाच ॥ श्रु
त्वा गुणान्भुवनसुंदर शृण्वतां ते निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोंगतापम् ॥ रूपं दृशां दृशिमतामखि
लार्थलाभं त्वय्यच्युता विशति चित्तमपत्रपं मे ॥ ३८ ॥

चाहं रूपश्रीलि गुणादियुक्ता पितथापि स्वपणगत्रा त्रपा यस्मात मे चित्तं त्वयि आविशति ईर्ष्य संजाते ॥ तत्कृतः त
त्राह ॥ श्रृणुते ते कर्णविवरैः श्रोत्रैः प्रविश्य अंगतापं अंगे तिरिध्यक संबोधनमामंत्रणं वाहदृतं स्तवगु
णान् श्रुत्वा तथा दृशिमतां चक्षुष्मतां दृशां खिलार्थलाभा ... मकं रूपं च श्रुत्वेति ॥ श्रहो कुलक
न्यानामिदमनिष्टमिति मा शोकीरित्याह ॥ कात्वेति ॥ ३७ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥

राम॰ १२

हे मृगेंद्र नरसिंह नरश्रेष्ठ का [illegible] नाम कन्या कुलवती तथा महती गुणौदार्यधीमती त्वां पतिं न वृणीत सर्वथे
वकेयं दोषश्शंकेति भावः ॥ कथंभूतं गुणशीलादिभिरात्मनैव तत्स्यं निरूपममित्यर्थः ॥ द्रविणाद्व्यसंपत
धामप्रभावः नश्यान रलोकस्य मनसः ॥ अभिरामोभिरमणीयस्तात्रं काले विवाहसमये ॥ ३८ ॥ हे अजित
तत्रस्मात् मेमया भवान् ॥ त्वल्लुनिश्चियेन पतिर्हतः आत्मा च भगवतोर्पितः ॥ अतः त्वमत्रागत्य माभद

कान्तां मकुंदमहती कुलरूपशीलविद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्ये ॥ धीरा पतिं कुल
वती न वृणीत कन्या काले नृसिंह नरलोकमनोभिरामं ॥ ३८ ॥ तन्मे भवान्खलु वृतः पति
रंग जायामात्मार्पितश्च भवतोजित तद्विधेहि ॥ मा वीरभागमभिमर्शतु चैद्य आराद्गोमायुव
न्मृगपतेर्बलिमंबुजाक्ष ॥ ३९ ॥ पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतहोमविप्रगुर्वर्चनादिभिरलं भगवान्
परेशः ॥ आराधितो यदि ग[illegible]दाग्रज एत्य पाणिं गृह्णातु मे न दमघोषसुतादयोन्ये ॥ ४० ॥

तोजायां विधेहि विपक्षे बाधकं द्योतयन्नाह मा वीरभागमिति वीरस्य त्वद्भागं आरात् ॥ शीघ्रमागत्य
चैद्यो माभिमर्शतु मा[illegible]न्मृगपतेः बलिं गोमायुः शृगाल इवेति अनेकजन्मकृतैः सुकृतैः इदमे
व भूयादिति प्रार्थयन्तेष्टेनेति ॥ ३९ ॥ पूर्तं कूपादि इष्टमग्निहोत्रादि दत्तं हिरण्यादि नियमः तीर्थस्नानादि
व्रतं कृच्छ्रचांद्रायण[illegible]दिनन्वेवं धर्मिरर्पिता यो त्वयि किमधुना करणीयमित्यपेक्षायामाह ॥ ४० ॥ ॥

पत्रस्पु १

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ १२ क्षोभाविनिःउद्वहनेविवाहेप्रथमंगुप्तः अलक्षितएवागतोपश्चात्स्वतनायतिभिःपरिहतः सन्चैद्यादिबलंप्रमथ्य प्रसह्यबलात्वीर्यप्रभावदर्शनमेवशुल्कंवैवाहिकंदेयंयस्यास्तांमामनेनराक्षसेनविधिनोद्वहस्वमुप देशायहसं ॥ ननुभवतःशिशुपालादिबलप्रमथनमंतःपुरमध्यगतायाः तवहरणेदुष्टंधुवधोपिप्रसज्यतेइ त्यतआह ॥ ४२ ॥ पुराद्बहिर्वर्तमानां गिरिजामंबिकांगच्छंतींदेवममहरणंसुकरमितिभावः ॥ ननुकिमने

श्वोभाविनित्वमजितोद्वहनेविदर्भान्गुप्तःसमेत्यपृतनापतिभिःपरीतः ॥ निर्मथ्यचैद्यमगधेन्द्रबले प्रसह्यमांराक्षसेनविधिनोद्वहवीर्यशुल्कां ॥ ४२ ॥ अंतःपुरांतरचरीमनिहत्यबंधून्त्वामुद्वहेकथमितिप्रवदाम्युपायम् ॥ पूर्वेद्युरस्तिमहतीकुलदेवयात्रायस्यांबहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ॥ ४३ ॥ यस्यांघ्रिपंकजरजःस्नपनंमहांतोवांछंत्युमापतिरिवात्मतमोपहत्यै ॥ यर्ह्यंबुजाक्ष नलभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्व्रतकृशान्शतजन्मभिःस्यात् ॥ ४२ ॥ प

नानर्थकारिणानिर्बंधेनवैद्योपितावत्प्रख्यातगुणकर्मायोगएववीरइतितत्राह ॥ यस्येति ॥ ४२ ॥ हेअंबुजाक्ष कमललोचनयस्यभवतः अंघ्रिपंकजरजोभिः स्नपनमात्मनः तमसोपहत्यैउमापतिरिवमहांतोवांछंतितस्यभवतः यर्हिनलभेयनप्राप्नुयां तर्हिव्रतैरुपवासादिभिः कृशान्प्राणान्जह्यांत्यजेयं ततः किमतआह शतजन्मभिरितिएवमेववारंजह्यांयावत्शतजन्मभिः भवत्प्रसादःस्यादिति ॥ ४२ राम॰ १२

प्रसादं२ वारं१

प्रत्ययत्वं तं करणीयं तद्विमृश्य एवं क्रियतां तत्त्वानंतरमेव क्रियतामिति ॥ ४४ ॥ इति श्री भा० भावार्थ दीपिका
यां द० प्रा० म० स्कं० पू० द्वापंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५२ ॥ त्रिपंचाशत्तमे गत्वा विदर्भानच्युतेहितः ॥ रुक्मिणीं
महरत्तसौ मिषितां द्विषतां बलात् ॥ निद्रायाश्च लाभकारणं तदर्थं वेदाहमिति ॥ तथाहमित्यत्र कथि

श्री शु० उवाच ॥ इत्येते गुह्यसंदेशाय यदुदेवमुपाहृताः ॥ विमृश्य कर्तव्यमत्र क्रियतां
तदनंतरम् ॥ ४४ ॥ इ० श्री भागवते म० पु० द० स्कं० पू० द्वा चाशत्तमोध्यायः ॥ ५२ ॥ श्री शु० क
उवाच ॥ वैदर्भ्याः स तु संदेशं निशम्य यदुनंदनः ॥ प्रगृह्य पाणिना पाणिं प्रहसन्निदम
ब्रवीत् ॥ १ ॥ तथाहमपि तच्चित्तो निद्रां च न लभे निशि ॥ वेदाहं रुक्मिणा द्वेषान्ममोद्वाहो नि
वारितः ॥ २ ॥ तामानयिष्य उन्मथ्य राजन्यापसदान्मृधे ॥ मत्परामनवद्यांगीमेधसोग्नि
शिखामिव ॥ ३ ॥ श्रीशु० उवाच ॥ उद्वाहर्क्षं च विज्ञाय रुक्मिण्या मधुसूदनः ॥ रथः संयु
ज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिम् ॥ ४ ॥ स चाश्वैः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ॥ युक्तं
रथमुपानीय तस्थौ प्रांजलिरग्रतः ॥ ५ ॥ ॥

तथाहमपि जानामीति ॥ २ ॥ ३ ॥ आनयिष्ये आनेष्ये राजन्यापसदान् राजसत्त्वहीनान् ॥ उन्मथ्य आनयने
दृष्टांतः एध इति ॥ ३ ॥ उद्वाहर्क्षं लग्नमिति परश्वो रात्रौ विवाहनक्षत्रमिति विज्ञाय तस्यां रात्र्यां प्रस्थाय प्रा
तर्विदर्भानगमत् ॥ षष्ठीं भाविनि लग्नमजितोद्वहने विदर्भान् गुप्तः समेत्य इति संदेशात् ॥ ४ ॥ सैब्यादीनि

स्त्रग्गंधमाल्याभरणैरिति मलयोद्भवस्तूप्यः यद्वा तु टी०

ध भिरुचिं

श्री॰
भा॰ग॰
उ॰टी॰
१४

पुत्रस्य रुक्मिणः स्नेहेन तद्वशमनुगच्छतीति तथा अनेन शिशुपालेनासौ वियोजयति कर्माणि पुरालंकरदे
वार्चनादीनि तान्येवाह पुरमित्यादि चतुर्भिः ॥ ७ ॥ संमृष्टाः संसिक्ताश्च मार्गा रथ्या यस्मिंस्तत् ॥ चित्रध्वजेषु पर
ताकाः ताभिः सम्यगलंकृतं अकारयत् ॥ ८ ॥ स्त्रग्गंधमाल्याभरणादीनि बिभ्रतीति तथा तैः ॥ तथा विरजोब

आनर्त्तानिकुरात्रे
ण विदर्भान गम
इयेः ६ ॥ राजा
सकुंडिनपतिः
पुत्रस्नेहवशा
नुगः ॥ ९ ॥ मू०

आरुत्वसंदनेश्चैविशिष्टिं जमारोपपतत्रणैः ॥ मन्देवैर्मकोनिवर्मोजस्तेनः नृपश्चोत्तय ॥ ६ ॥ कन्वा
ल्पिस्यस्नेहेनतद्वशमनुगतस्तथा ॥ शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन् कर्माण्यकारयत् ॥ ७ ॥ पुरं सं
मृष्टसंसिक्तमार्गरथ्याचतुष्पथं ॥ चित्रध्वजपताकाभिः तोरणैः समलंकृतं ॥ ८ ॥ स्त्रग्गंधमा
ल्याभरणैर्विभ्रद्भिर्विरजोंबरैः ॥ स्त्रीपुरुषैर्भूषितैश्च जुष्टं सर्वेतएव च ॥ ९ ॥ पितृदेवान्समभ्य
र्च्य विप्रांश्च विधिवन्नृप ॥ भोजयित्वा यथान्यायं कारयामास मंगलं ॥ १० ॥ सुस्नातां सुदतीं क
न्यां कृतकौतुकमंगलां ॥ अहतांशुकयुग्मेन भूषितां भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥ चक्रुः सामर्ग्यजुर्मंत्रै
र्वध्वा रक्षां द्विजातयः ॥ पुरोहितोथर्ववित्वै जुहाव ग्रहशांतये ॥ १२ ॥ हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च
गुडमिश्रितान् ॥ प्रादाद्धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः ॥ १३ ॥ ॥

दैः भूषितैश्च स्त्रीपुरुषैर्जुष्टं ॥ ९ ॥ यथान्यायं कन्यां प्रति मंगलं कारयामास ॥ १० ॥ कृतकौतुके न वि
वाहसूत्रेण मंगले मंगलाचरणं यस्याः तां अहतं नवीनम् ॥ ११ ॥ वध्वाः तस्याः कन्यायाः अथर्ववित् ॥
अथर्वमंत्रवित् ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ रामायनमः ॥ रामजये ॥ ॥ ॥ रामजये

रामः
१४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अभ्युदये उचितं अभ्युदयं कर्म विवाह कालजन्मकालादिषु उचितं योग्यं ॥१४॥ ततः चतुरंगसैन्यैः परि
वृतः कुंडिनं भीष्मकस्य पुरं ययौ ॥ मदच्यवंते मदच्युतः तैः स्यंदनैः रथैः हेमनिर्मितामालाविद्यते

एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै ॥ कारयामास मंत्रज्ञैः सर्वमभ्युदयोचितं ॥१४॥ म-
दच्युद्भिर्गजानीकैः स्यंदनैर्हेममालिभिः ॥ पत्यश्वसंकुलैः सैन्यैः परीतः कुंडिनं ययौ ॥१५॥
तं वै विदर्भाधिपतिः समभ्येत्याभिपूज्य च ॥ निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने ॥१६॥ त
त्र साल्वो जरासंधो दंतवक्रो विदूरथः ॥ आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाः पौंड्रकाद्याः सहस्रशः ॥१७॥
कृष्णरामद्विषो यत्ताः कन्यां चैद्याय साधितुं ॥ यद्यागत्य हरेत्कृष्णो रामाद्यैर्यदुभिर्वृतः ॥१८॥
योत्स्यामः संहितास्तेन चेति निश्चितमानसाः ॥ आजग्मुर्भूभुजः सर्वे समग्रबलवाहनाः ॥१९॥
श्रुत्वैतद्भगवान्रामो विपक्षीयनृपोद्यमं ॥ कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशंकितः ॥२०॥
बलेन महता सार्धं भ्रातृस्नेहपरिप्लुतः ॥ त्वरितः कुंडिनं प्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः ॥२१॥

येषु तैः ॥१५॥ कल्पितं निर्मितं यदन्यं निवेशनं तस्मिन् ॥१६॥ कन्यां साधयितुमित्यर्थः ॥ १८॥ यदि श्री
कृष्णो हरेदिति शंकिताः ॥१८॥ सूर्योदयात्पूर्वमेव उत्कंठया तु रुक्मिणी अचिंतयदित्याह भीष्मक

कृ० टी० ॥ २४ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा. गु.
उ. टी.
२५

प्रत्यापत्तिं प्रत्यागमनं ॥२२॥ त्रियामा रात्रिः तयान्तरेणान्तरितः विवाहसमयः अल्पराधसो मंदभाग्यायाः ॥ छ
जुगुप्सितं धार्ष्ट्यादि मय्यवरता ॥ अपीति शंकायां नायाति हि कृतोद्यम इति अप्यर्थः आदौ कृतोद्यमः सन्नपि ॥
तेन प्रस्थापितवान् ॥ प्रस्थानावसरे च किंचित् ॥ मयि जुगुप्सितं ज्ञात्वा प्रत्याचष्टे अतः सोऽपि द्विजो न तु

भीष्मकन्या वरारोहा कांक्षंत्यागमनं हरेः ॥ प्रत्यापत्तिमपश्यंती द्विजस्याचिंतयत्तदा ॥२२॥
अहो त्रियामांतरित उद्वाहो मेल्पराधसः ॥ नागच्छत्यरविंदाक्षो नाहं वेद्म्यत्र कारणं ॥२३॥ सो
पि नावर्तते द्यापि मत्संदेशहरो द्विजः ॥ अपि मय्यनवद्यात्मा दृष्ट्वा किंचिज्जुगुप्सितं ॥२४॥
मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोद्यमः ॥ दुर्भगाया न मे धाता नानुकूलो महेश्वरः ॥२५॥
अपि वा विमुखी गौरी रुद्राणी गिरिजा सती ॥ एवं चिंतयती बाला गोविंदहृतमानसा ॥ न्यमी
लयत कालज्ञा नेत्रे चाश्रुकलाकुले ॥२६॥ एवं वध्वाः प्रतीक्षंत्या गोविंदागमनं नृप ॥ वा
म ऊरुर्भुजो नेत्रमस्फुरन्प्रियभाषिणः ॥२७॥ अथ कृष्णविनिर्दिष्टः स एव द्विजसत्तमः ॥ अंतः
पुरचरीं देवीं राजपुत्रीं ददर्श ह ॥२८॥ ॥ ॥

नायाति यद्वा ततो निर्गतोऽपि श्रीकृष्णः मद्दैववैमुख्यात् क्वचित्प्रतिबद्धो भवेत् इत्याह दुर्भगाया इति ॥२५॥
कालज्ञा नाधुनापि श्रीकृष्णागमनकाल इति मत्वापि किंचिदाश्वस्ता विन्नास्तब्धलोचने निमीलितवती
त्यर्थः ॥२७॥ प्रियभाषिणः प्रियसूचकाः ॥२८॥ पुरोपवनं प्राप्तेन श्रीकृष्णेन विनिर्दिष्टः प्राप्तं मां कथय

राम०
२५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नवयमात्मनोदेहस्यगतिर्यस्मात् ॥ हृतस्यलक्ष्मणेनतत्कार्यस्यवचनंप्रभिजानातीतितथा ॥ २० ॥ तस्यैहकिमेवैप्राप्त
प्रियपुत्रनंदन ॥ मावेदितवान् ॥ नंचप्राप्तोसिआत्मापनयनंप्रति ॥ आत्मनास्वयंश्रीकृष्णस्यानयंप्रतितिनहिक्षेनस
त्यवचनेप्रोक्तंयात्मनाप्राणोश्वरस्येतिवायद्वाआत्मनानस्याऽपनयनंप्रतिश्रीकृष्णेननयद्भक्तंसत्यंवचनेनात
मानप्रियेइत्यादितत्रशोर्थसर्वर्णायदित्यर्थः ॥ २१ ॥ तंश्रीकृष्णममस्मिन्कार्येस्वार्थपरमममपार्थप्रमितितिनद
सर्व

मातंप्रहृष्टवदनमव्ययात्मगतिंसती ॥ श्रुत्वालक्ष्मणाभितासमपृच्छकुविस्मिता ॥ २२ ॥ तत
सैवावेदयन्त्वाप्रेसरामंयदुनंदनं ॥ उक्तंचसत्यवचनमात्मोपनयनंप्रति ॥ २३ ॥ तमागतसमासा
द्यवेदमीदृष्टमानसा ॥ नपुष्पंतीब्राह्मणायप्रियमन्यत्रनामसा ॥ २४ ॥ प्राप्तोश्वाहदिव
विवाहप्रेक्षणेत्सुकौ ॥ अभ्ययात्मग्रजौ ॥ बोधेणरामकृष्णौसमर्हणैः ॥ २५ ॥ मधुपर्कमुपानी
यवासांसिविरजांसिसः ॥ उपायनान्यभीष्टानिविधिवत्समपूजयत् ॥ २६ ॥ तयोर्निवेशनंश्रीमत्
उपकल्प्यमहामतिः ॥ ससैन्ययोःसानुगयोरातिथ्यंविदधेयथा ॥ २७ ॥ ॥

चितेप्रियमपप्रयंतीतदाकेवलंननामपश्चादस्तुदत्ताविसृष्टः ॥ यद्वामांश्रियंयेनमंतितेतावत्सर्वसंपदामात्
स्पदंभवंतिकिंपुनर्मयिप्रणतयामितितत्तोधिकमन्यन्नपूपंतीतिन ॥ नामेति ॥ अनेनमहामतिरितिसूचितं
॥ २८ ॥ श्रीकृष्णेवांछकन्यामुद्वोढुमेवागतःस्यादितिविरोचितेनविधिनासमपूजयदितिसूचितं ॥ २९ ॥ तत्र
यथावत् ॥ २९ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा.द.
पू.टी.
२९

समेतानां राज्ञां मध्ये वीर्या… नतिक्रम्य तमर्चितवानित्यर्थः ॥ श्रीकृष्णे भाविकर्मसूचकं जनानुरागं दर्शयति
श्रीकृष्णमागतमिति ॥ ३७ ॥ अस्यैव रुक्मिण्येवार्हतीत्येवमस्माभिरेव भैष्म्या एव समुचित एव इति षडेवकार
णि तत्रैकस्मिन्व्यतिरेकमदर्शनमुपलक्षणं नापरेति न तत्र वाक्यभेददोषः ॥ अनूद्यविधेयभेदेन वि

एवं राज्ञां समेतानां यथावीर्यं यथावयः ॥ यथाबलं यथावित्तं सर्वैः कामैः समर्हयत् ॥ ३६
कृष्णमागतमाकर्ण्य विदर्भपुरवासिनः ॥ आगत्य नेत्राञ्जलिभिः पपुस्तन्मुखपंकजं ॥ ३७
अस्यैव भार्या भवितुं रुक्मिण्यर्हति नापरा ॥ असावप्यनवद्यात्मा भैष्म्याः समुचितः पतिः ॥ ३८
किंचित्सुचरितं यन्नस्तेन तुष्टस्त्रिलोककृत् ॥ अनुगृह्णातु गृह्णातु वैदर्भ्याः पाणिमच्यु
तः ॥ ३९ ॥ एवं प्रेमकलाबद्धा वदन्ति स्म पुरौकसः ॥ कन्या चान्तःपुरात्प्रागाद्भटैर्गुप्ताम्बिकाल
यं ॥ ४० ॥ पद्भ्यां विनिर्ययौ द्रष्टुं भवान्याः पादपल्लवं ॥ ४१ ॥ सा चानुध्यायती सम्यङ्मुकुन्दचरणाम्बु
जं ॥ यतवाङ्मातृभिः सार्धं सखीभिः परिवारिता ॥ ४२ ॥ गुप्ता राजभटैः शूरैः सन्नद्धैरुद्यत
युधैः ॥ मृदङ्गशङ्खपणवास्तूर्यभेर्यश्च जघ्निरे ॥ ४३ ॥ नानोपहारबलिभिर्वारमुख्याः सहस्र
शः ॥ स्रग्गन्धवस्त्राभरणैर्द्विजपत्न्यः स्वलंकृताः ॥ ४४ ॥ ॥

भिन्नानामेव वाक्यानां सहप्रयोगात् ॥ ३८ ॥ अहं समाश्लिष्टि इत्यादिवदित्ययमेवानुग्रह इति निर्दिशन्ति गृह्
णातु वृणुतामिति ॥ ३९ ॥ तस्यागमनं विघ्निनष्टिद्वयेन पद्भ्यामिति ॥ ४१ ॥ जघ्निरे आनता वादिता इत्यर्थः ॥ ४३
वारमुख्या गणिकोत्तमाः ॥ ४४ ॥ ॥ रामाय नमः ॥ ॥ ॥

राम
२९

उपस्पृश्यपयश्चाचम्य ॥ ४६ ॥ प्रवयसोऽहद्या: ॥ भवान्विताम् इति भवस्योपसर्जनत्वं स्त्रीकृमौचितमुक्तं ॥ ४७ ॥ नमस्यइ
तिकः क्विप् एणतदेवयूथोमेन्द्रः स्वसंता: नयुतां श्रीगणपतिसहितां आत्मारामोसौ कथं त्वत्यनिर्भवेदितिचेदत आह
तदनुमोदनाम् इति भवतीश्रीकृलमेव दा ॥ ४८ ॥ स्वग्गंधादिभि: अंबिकां समपूजयत् ॥ तथ्याविप्रस्त्रियोपि

गायंतश्च स्तुवंतश्च गायकावाद्यवादका: ॥ परिवार्य वधूं जग्मु: सूतमागधवंदिन: ॥ ४५ ॥ आसा
द्य देवसदनं धौतपादकराम्बुजा ॥ उपस्पृश्य शुचि: शांता प्रविवेशांबिकांतिकं ॥ ४६ ॥ तां प्रवयसो
बालांविधिज्ञा प्रवियोषित: ॥ भवानीं वंदयांचक्रु भवपत्नीं भवान्वितां ॥ ४७ ॥ नमस्ये त्वांबिके
भीदंतांसंतां नाजयुतांसतीं ॥ भूयात्पतिर्मे भगवान् कृष्णस्तदनुमोदतां ॥ ४८ ॥ अद्भिर्गंधाक्षतैर्धूपै
र्वास: स्रङ्माल्यभूषणै: ॥ नानोपहारबलिभि: प्रदीपावलिभि: पृथक् ॥ ४९ ॥ विप्रस्त्रिय: प
तिमतीस्तथा तै: समपूजयत् ॥ लवणापूपतांबूलकंठसूत्रफलेक्षुभि: ॥ ५० ॥ तस्यै स्त्रियस्ता: प्रद
दु: शेषां युयुजुराशिष: ॥ ताभ्यो देव्यै नमश्चक्रे शेषां च जगृहे वधू: ॥ ५१ ॥ मुनिव्रतं च त्यक्त्वा निश्चक्रा
मांबिकागृहात् ॥ प्रगृह्य पाणिना भृत्यां रत्नमुद्रोपशोभिना ॥ ५२ ॥ तां देवमायामिव वीरमोहि
नीं सुमध्यमां कुंडलमंडितानानां ॥ श्यामां नितंबार्पितरत्नमेखलां व्यंजत्स्तनीं कुंतलशंकितेक्ष
णाम् ॥ ५३ ॥ ॥

नैर्द्रव्यैलवणादिभि: समपूजयदिति ॥ ५१ ॥ शेषां निर्माल्यं ॥ ५२ ॥ मुनिव्रतं मौनं भृत्यां सखीं ॥ ५३ ॥ तां विलोक्य
वीरान्मुमुह्रितिस्तितीयेनान्वय: ॥ श्यामामजातरजस्कां कुंतलेभ्य: शंकितश्चचपलेर्ईक्षणे नेत्रे यस्यास्तां ॥ ५४ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा० द० उ० टी० १०

द्रुतापवंतताप्यवकुंदानांकुमलानिकेमुनानिबिंबफलवत्तयोधरःतस्यद्युतिभिःप्रोणम्यमानानिद्विजानि
दंतानियस्याःतोकलापोभातयुक्तंनूपुरंशिंजच्चततकलानूपुरंतस्यथादीप्तिःतेनशोभितंप्रीलमस्यते
नपदाचलंतीं ॥ ५४ ॥ नकेवलंमममकुमौद्धितवंतस्त्रभुवनमपेतःचेत्याहृयामिति ॥ ५५ ॥ याज्ञामिदेष्टएद्धरयेस्व

शुचिस्मितांबिंबफलाधरद्युतिशोणायमानद्विजकुंदकुमलां ॥ पदाचलंतीं कलहंसगामिनीं
कूज[illegible]नूपुरधामसह[illegible] ॥ ५४ ॥ विलोक्यवीरामुमुहुःसमागतायशस्विनःतत्कृतहृच्छ
यार्दिताः ॥ ५५ ॥ यांवीक्ष्यतेनृपतयस्तदुदारहाससव्रीडावलोकहृतचेतसउज्झितास्त्राः ॥ पेतुःक्षितौगज
[illegible]सूता[illegible]मूढायानश्चछलेनहरयेर्पयतीं स्वशोभां ॥ ५६ ॥ सैवंशनैश्चलयतीचलपद्म
कोशौ[illegible]गवतःप्रसमीक्षमाणा ॥ उत्सार्यवामकरजैरलकानपांगैःप्राप्तान्ह्रियैक्षत
[illegible]ह्यच्युतंच ॥ ५७ ॥ तांराजकन्यांरथमारुरुक्षतींजहारकृष्णोद्विषतांसमीक्षतां ॥
[illegible]सुपर्णलक्षणांराजन्यचक्रंपरिभूयमाधवः ॥ ५८ ॥ ततोययौरामपुरोगमःशनैःसृ
गालमध्यादिवभागहृद्धरिः ॥ तंमानिनःस्वाभिभवंयशःक्षयंपरेजरासंधवशानसेहिरे ॥ ५९ ॥

पुरोभंसुवलावलंसमर्पयंतीयांवीक्ष्यक्षितौनिपेतुः ॥ ५६ ॥ तान्प्राप्तान्ह्रियैक्षततथैवाच्युतंददर्शचल
त्पद्मकोशतल्वौचरणौचलयंती ॥ ५७ ॥ सुपर्णलक्षणंगरुडध्वजं ॥ ५८ ॥ हरिःसिंहःअसहमानानांर
तेषामाक्रोशमाह ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीरामायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० १०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अहोअस्मानधिक यतोस्माकंयशोगायैर्हतमिति॥ ६० ॥ इतिश्रीभावार्थेदशमेत्रिपंचाशतमः ॥ ५३ ॥ वतंपूर्वथ्यत
मेन जित्वारातीविपक्षगान् ॥ रुक्मिणींचर्वित्रपार्थेभ्यः पाणिंपुरे गृहीत ॥ अहोअस्मान् धिमिमेवंवदंतः सं
संरब्धाः क्रोधाविष्टाः दंसितः कृतसन्नाहाः परिक्रांताः परिवृताः अन्वीयुः अन्वधावन् ॥ १ ॥ विसृ

अहोधिगस्मान्यशः श्रात्तधन्वनांगोपैर्हृतंकेसरिणांमृगैरिव ॥ ६० ॥ इतिश्रीभागवतेदशमेत्रिपंचाश
[illegible] ॥ श्रीशुक: ॥ इतिसर्वेसुसंरब्धावाहानारुह्यदंसिताः ॥ स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रांताअन्वीयुर्धृ
[illegible]का: ॥ १ ॥ तानापततआलोक्ययादवानीकयूथपाः ॥ तस्थुस्तत्सन्मुखाराजन्विस्फूर्ज्यस्व
धनूंषिते [illegible] पृष्ठेगमस्कंधेरथोपस्थेचकोविदाः ॥ मुमुचुःशरवर्षाणिमेघाअद्रिष्वपोय
था ॥ ३ ॥ पत्युर्बलं [illegible]समावृतं ॥ सव्रीडमैक्षत्तद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ॥ ४ ॥ प्र
हस्यभगवानाह [illegible]वामलोचने ॥ विनंक्ष्यत्यधुनैवैतत्तावकैः शात्रवंबलं ॥ ५ ॥ तेषांतद्विक्रमं
वीरा [illegible]संकर्षणादयः ॥ अमृष्यमाणानाराचैर्ज [illegible] हयगजान्रथान् ॥ ६ ॥ पेतुःशिरांसिरथिना
मश्विनांगजिनांभुवि ॥ सकुंडलकिरीटानिसोष्णीषाणिचकोटिशः ॥ ७ ॥ ॥

क्रु २

दंशंकारयित्वा ॥ २ ॥ शराणांवाहुल्येयादवानामल्पत्वेहष्टांतः मेघाइति ॥ ३ ॥ पेततः ॥ ४ ॥ पेततः ॥ ४ ॥ मासुभै
भयंमाकुरुहेवामलोचनेवराविनावकैः त्वदीयैः कृत्वा ॥ ५ ॥ सचासौविक्रमश्चतं ॥ ६ ॥ उष्णीषाणिशिरोवे
ष्टनंस्त्राणितत्सहितानिशिरांसि ॥ ॥ ७ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री·
भा·द·
उ·टी·
१८

करभाः प्रकोष्ठाद्ऊरुविशेषणं वा ८ अप्राप्य दारमेवप्राप्तदारमिवात्तरं १० निष्ठास्थैर्य ११ ऊढकोनर्ने षिता
नस्य ह्यायाङ्गः त्वि पीड्यमानत्वेन पारवश्यं व्यक्तं दर्शितं अत्र त्वाह जरासंधः दृष्टांतरस्मात् प्रेरोरेशिति १२ कृत्स्ना

ह्रस्ताः स्वामिनदेष्टासाः करभाऊरवोंद्यय: अस्वाप्यतरनागोष्ठुत्वरमर्त्यशिरांसिच ८ हन्य
मानाबलानीकानुमिभिर्जयकांक्षिभिः सृजनोविमुखाजग्मु जरासंधपुरः सराः ९ शिशु
पालं ... नेतद्वारपिलावरं नैषिष्यति ... देशि सुहृत्पने १० नष्टत्विषं
ग... हं ... ममनुदन् भो भोः पुरुषशार्दूलदौर्मनस्यमिदंत्यज ११ यथादा
रूमयी योषि ... केच्छया एवमीश्वरतंत्रोयमीहते सुखदुःखयोः १२ शौरेः सप्तदशा
हं ... निजितः त्रयोविंशतिभिः सैन्यैर्जिग्ये एकमहं परं १३ तथाप्यहं नशोचामि
न ... चित् कालेन दैवयुक्तेन जानन्विद्रावितं जगत् १४ अधुनापिवयं
... प्रजापाः पराजिताः फल्गुतंत्रैर्युद्धभिंक्स पालितेः १५ रिपवोजिग्युर
धुना कालआत्मानुसारिणि तदावयं विजेष्यामोयदाकालः प्रदक्षिणम् १६ ॥ ॥

नष्टास
सुं...

नष्टियाश्रियंयो
राजन्दुनिहा
देहिसुदृश्य
ने ८

तसकाशात् एकं संयुगं परं केवलमं तिमं जिग्येजितवानहं १ दुदैवमदृष्टं तद्युक्तेन १४ फल्गुतंत्रैः
स्वल्पसैन्यैः १५ प्रदक्षिणमनुकूलं स्यात् १६ ॥ ॥ राम ॥

राम·
१८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

स

गोपालकं देव पालकमेवेति वा मत्वेत्यर्थः ॥ तथा सदुर्मतेरिति शोभनान्नग्रहवतीदृष्टेषु पिमतिः यस्य तस्येति ॥ २२ ॥ यदूनां कु
लपांसन कुलदूषण वसन्तस्य यदूनां कुलस्य पतेस्वयं वरिपुहननचतुरस्य सशुमावातइत्यस्माद्धातोः कर्तरिल्युट्प्रत्य

एवं प्रबोधितो मित्रैश्चैद्योगात्सानुगः पुरं ॥ हतशेषाः ततः तेपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः ॥ १७ ॥ रुक्मी तु राक्ष
सोद्वाहं कृष्णद्विडसहन्स्वसुः ॥ पृष्ठतोन्वगमत्कृष्णमक्षौहिण्या वृतो बली ॥ १८ ॥ रुक्म्यमर्षी सुसं
रब्धः शृण्वतां सर्वभूभुजां ॥ प्रतिजज्ञे महाबाहुर्दंसितः सशरासनः ॥ १९ ॥ अहत्वा समरे कृष्णमप्रत्यू
ह्य च रुक्मिणीं ॥ कुंडिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीमि वः ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा रथमारुह्य सारथिं प्राह सत्वर
ः ॥ चोदयाश्वान्यतः कृष्णस्तत्र मे संयुगं भवेत् ॥ २१ ॥ अद्याहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य सुदुर्मतेः ॥ नेष्ये
वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हृता ॥ २२ ॥ विकत्थमानः कुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवित् ॥ रथेनैकेन
गोविंदं तिष्ठ तिष्ठेत्यथाह्वयत् ॥ २३ ॥ धनुर्विकृष्य सुदृढं जघ्ने कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ आह चात्र क्षणं तिष्ठ
यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥ कुत्र यासि स्वसारं मे मुषित्वा ध्वांक्षवद्धविः ॥ हरिष्येद्य मदं मंद मायिनः कू
टयोधिनः ॥ २५ ॥ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुंच दारिकां ॥ स्मयन्कृष्णो धनुश्छित्वा षड्भिर्विव्याध
रुक्मिणम् ॥ २६ ॥ ॥ ॥

यः ॥ नंयादिविजितः ॥ २४ ॥ ध्वांक्षः काकः स यथा हविः तद्वत्त वसन्तस्तस्त्वमस्त्र ध्वांक्षवदिति छेदः सहसा त्वदितयर्थः

श्रीभागवतदशम ॥ ५४ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग०
उ० टी०
३९

परित्रासेन विकंपितान्यंगानि यस्याः तया शुचा शोकेन शुष्यन्मुखं यस्याः रुद्धः कंठो यस्याः सा च तया कातर्येण
वैक्लव्येन विस्रंसिता केशे च्युताः स्थिता माला यस्याः तया गृहीतौ पादौ यस्यासौ॥ ३४॥ सश्मश्रुकेशं सहितान्

अष्टभिश्चतुरो वाहान्द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः॥ स चान्यद्धनुराधाय कृष्णं विव्याध पंचभिः॥ २७॥ तैस्ता
डितः शरौघैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः॥ पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिनदव्ययः॥ २८॥ परिघं पट्टिशं शूलं
चर्मासी शक्तितोमरौ॥ यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिनद्धरिः॥ २९॥ ततो रथादवप्लुत्य खड्गपाणि
र्जिघांसया॥ कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धः पतंग इव पावकम्॥ ३०॥ तस्य चापततः खड्गं तिलशश्चर्म चे
षुभिः॥ छित्वासिमाददे तिग्मं रुक्मिणं हन्तुमुद्यतः॥ ३१॥ दृष्ट्वा भ्रातृवधोद्योगं रुक्मिणी भयवि
ह्वला॥ पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणं सती॥ ३२॥ योगीश्वराप्रमेयात्मन्देवदेव जगत्पते॥
हंतुं नार्हसि कल्याण भ्रातरं मे महाभुज॥ ३३॥ श्रीशुक उवाच॥ तया परित्रासविकंपितांगया शु
चावशुष्यन्मुखरुद्धकंठया॥ कातर्यविस्रंसितहेममालया गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत॥ ३४॥
चैलेन बद्ध्वा तमसाधुकारिणं सश्मश्रुकेशं प्रवपन्व्यरूपयत्॥ तावन्ममर्दुः परसैन्यमद्भुतं यदुप्र
वीरा नलिनीं यथा गजाः॥ ३५॥

रुक्मिण्युवाच

निस्थाने स्थाने श्मश्रुशिखानि श्मश्रूनि केशाश्च यथा भवंति तथा तेन वासिना प्रवपन्मुंडयन्व्यरूपयत्॥ विरूपम्

राम०
३९

तथाभूतं हन्तुमायमिमुत्तरवाक्येषु तुर्यंगः ॥ ३८ ॥ हा कि मां गीसांत्वयतिमैवास्मानिति ॥ ३९ ॥ पुनः कृत्समा
क्षिपति बंधुर्वितिं ॥ ४० ॥ पुनर्देवी प्रत्याह क्षत्रियाणामिति ॥ ४१ ॥ येन धर्मेण भ्रातापि भ्रातरं हन्यात् ॥ त
त्र स्मात्तयोरन्तमेति दारुणः धर्मस्य त्रतः कोऽस्माकमपराध इति भावः ॥ पुनः श्रीकृत्स प्रत्याह राज्यस्येति ४
तथाप्यस्माकं समुचितमेवेदिति भावः ॥ पुनर्देवी प्रत्याह तवैवेयमिति ॥ ४ ॥ सर्वभूतेषु दुर्हृदां अहितानां

कृत्स्नां गतिकृपापत्रस्यद हृगुः तत्र कृकिमणां ॥ तथाभूतं हन्तुमायं हृष्ट्वा संकर्षणेण विभुः ॥ ३८ ॥
विकृष्य वहंकरूपेण ...वान्कृत्स्नमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ असाधिदं त्वया कृत्स्नकृतमस्मज्जुगुप्सितं ॥
४ भ्रात मस्तकं केशानां देहरूपं स्वसुहृदां वधः ॥ मैवास्मान्साध्व्यसूयेथा भ्रातुर्वैरूप्यचिंतया ॥ ४ ॥ सु
खदुःखदो न चान्योस्ति यतः स्वकृतभुक्पुमान् ॥ ४१ ॥ बंधुर्वधार्हदोषोपि न बंधोर्वधमर्हति ॥ त्या
ज्यः स्वेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः ॥ ४ ॥ क्षत्रियाणामयं धर्मः प्रजापतिविनिर्मितः ॥ भ्राता
पि भ्रातरं हन्याद्येन घोरतमस्ततः ॥ ४ ॥ राज्यस्य भूमेर्वित्तस्य स्त्रियो मानस्य तेजसः ॥ मानिनो
ऽन्यस्य वा हेतोः श्रीमदांधाः क्षिपंति हि ॥ ४ ॥ तवेयं विषमा बुद्धिः सर्वभूतेषु दुर्हृदां ॥ यन्मन्यसे
सदाभद्रं सुहृदां भद्रमज्ञवत् ॥ ४४ ॥

प्राहुर्णां अज्ञवत् ॥ यत्त्वदं मन्यसे रुक्मसिद्धं तत्तव विषमा असमीचीना बुद्धिः ऋतः यतः ॥ तदेव सुहृदामभ
द्रमिति यदा सर्वभूतेषु दुर्हृदामपि सुहृदां भद्रमेव तदज्ञरूपं मुग्धमभद्रं यन्मन्यसे तवेयं विषमा बुद्धिरि
ति सम्मानभवति ॥ अत्ता नर्मिव कृत इत्यत आह ॥ आत्ममोह इति ॥ ४५ ॥ ॥ ॥

अज्ञवत् १

अथवा सर्वभूतेषु मध्ये दुर्हृदां शिशुपालादीनां
भद्रं यन्मन्यसे तवेयं विषमा बुद्धिः ॥

अथ भद्रं सुहृदां च भ

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ टी॰ २०

कः देहोपाधिना शुद्धो न प्रतीयत इत्यर्थः न देहसंबंधेनापि संसारोस्तीति शुद्धत्वं गगनमेव तत्राह नात्मेति ३

परमार्थमाह एक एवेति ॥ ४३ ॥ परः शुद्धः ज्योतिः चंद्रादिः यथोदकेषु नभो यथा घटादिष्विति ऊनः तद्वन्
चंद्रादिवदात्मानं शुद्धमेवं प्रतीमः तत्राह देह इति ॥ ४४ ॥ इदमधिभूतं प्राणा इंद्रियाणि अध्यात्मं गुणाश
देवा अधिदैवं न त्रितयात्मनेति ॥ ४५ ॥ हे सति अन्येनाधिभूतादिना आत्मनः संयोगावियोगौ नस्तः ऊनः
असतात्र सत्वादन्यसेत्यर्थः ऊनत्र सत्वं तत्राह तद्धेतुत्वादिति ॥ तस्यान्यस्य भूतेंद्रियादेः प्रसिद्धेः प्रका
शस्य तद्धेतुत्वात् ॥ ननु देवैरधिष्ठितेभ्य इंद्रियेभ्यो भूतानां प्रतीतिः प्रसिद्धा भूतप्रतीत्या च तत्प्रसिद्धिः ना
त्मन इत्यत आह ॥ हृत्सूकः देहोपाधिना शुद्धेन प्रतीयत इत्यर्थः ॥ न देहसंबंधेनापि संसारोस्तीति शुद्धत्वं

आत्मनो देहे ... मेव कल्पते देवमायया ॥ स्वस्थस्तूदासीन इति देहात्ममानिनां ॥ ४६ ॥ प
कृत्यपरोक्षत्वात्मन्येव सामानपि देहिनां ॥ नानेन रहितं ... यथा ज्योतिर्यथा नभः ॥ ४७ ॥ देहस्या
त्मवानेषः ... प्राणगुणात्मकः आत्मन्यविद्यया क्लृप्तः संसारयति देहिनं ॥ ४५ ॥ नात्मनोन्ये
न संयोगो वियोगो वा सतः सखे ति ॥ तद्धेतुत्वात् तत्प्रसिद्धेर्दृग्रूपाभ्यां च यथा रवेः ॥ ४८ ॥ ॥

गगनमेव तत्राह ॥ नात्मन इति पाभ्यां यथा रवेः ॥ यथा प्रकाशकत्वेन वर्तमानयोरपि दृक्रूपयोः रवेः सकाशा
दस्य सिद्धिः द्वयोरपि तैजसत्वात् तदभेदः तथा भूतेंद्रियादीनां परस्परसिद्धानामपि तैजस्याधीन एव
प्रकाशः तत्कार्यत्वाद्यविवेकेण समं चेत्यर्थः तथा च द्वादशे वक्ष्यति दीपश्चक्षुश्च रूपं च ज्योतिषो न पृथ
ग्भवेत् एवं धीः खानि मात्राश्च स्युः स्वात्मा तस्मादृतादिति ॥ य... द्वा रवेः प्रसिद्धाभ्यां दृग्रूपाभ्यां परस्परं प्र
सिद्धिर्यथा तद्वदिति देहसंबंधाभावादेव नात्मनो जन्मादयोपीति वक्तुं जन्मादीनां देहधर्मत्वमाह ॥ १

राम॰ २०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

कथं न हि जातोऽहं बालोऽहं वृद्धोऽहमिति । आत्मनि जन्मादिप्रतीतिः । देहजन्मादिनैवेति सदृष्टांत
माह कलानामिति इंदोः कलानामेव जन्मादयो नैवेंदोः यथा तद्वत् । तथा कलानाशादेव कुहूर
मावस्यां इंदुनाशस्य उच्यते तद्वत् । अस्यात्मनो देहनाशादेव मृतिव्यवहार एवेत्यर्थः । ननु आत्मनो दे
हादिसंबंधाभावे कथं भोक्तृभोग्यभोगप्रतीतिरित्याशंक्य सदृष्टांतेन समर्थयते यथा शयान इ

जन्मादयस्तु देहस्य विक्रिया नात्मनः क्वचित् । कलानामिव नैवेंदोर्मृतिर्ह्यस्य कुहूरिव ॥४७॥
यथा शयान आत्मानं विषयान्फलमेव च । अनुभुंक्तेऽप्यसत्यर्थे तथाप्नोत्यबुधो भवं ॥४८॥
तस्मादज्ञानजं शोकमात्मशोषविमोहनं । आत्मज्ञानेन निर्हृत्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥४९॥
श्रीशुक उवाच ॥ एवं भगवता तन्वी रामेण प्रतिबोधिता । वैमनस्यं परित्यज्य मनो बुद्ध्या स
मादधे ॥५०॥ प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विड्भिर्हतबलप्रभः । स्मरन्विरूपकरणं वितथात्ममनो
रथः ॥५१॥ चक्रे भोजकटं नाम निवासाय महत्पुरम् ॥५२॥

ति ॥४७॥ आत्मानं भोक्तारं विषयान्फलं भोगं च असत्यर्थे अनुभुंक्ते तथा अबुधः संसारं प्राप्नोति ॥४८॥
आत्मानं शोषयति मोहयतीति तथा तं निर्हृत्य अपाकृत्य ॥४९॥ समादधे समाहितमकरोत् ॥ रुक्मिणः
तं बंधनवतो नात्मानं निहतमिति दर्शयन्नाह प्राणावशेष इति ॥५१॥ ॥ ॥ ॥

वि२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अश्रुत्वाश्रुत्वाग्रजमेतिमिति च सत्योर्थः ॥ अप्रत्यूह्य अनावर्त्य अप्रतिबध्य निसत्यं यवीयसी स्वसा
वेयत्रविद्रूपितः ॥ तत्रैवावसत ॥ तत्र भोजकटं नाम पुरं अकरोत ॥ ५२ ॥ वरयोर्वरवध्वोः देयमुपस्करं ५५
उत्तंभितैर्विंद्रकेतुभिः ध्वजविशेषैः ॥ उपक्लृप्तानि सम्यक्कृतानि मंगलानि अरवसुष्यप्रकर्मदीनितैः
लं

अहत्वा दुर्मतिं कृष्णमप्रत्यूह्य यवीयसीं ॥ कुंडिनं न प्रवेक्ष्यामीत्युक्त्वा तत्रावसद्रुषा ॥ ५२
भगवान् भीष्मकसुतामेवं निर्जित्य भूमिपान् ॥ पुरमानीय विधिवदुपयेमे कुरूद्वह ॥ ५३
तदा महोत्सवो नृणां यदुपुर्यां गृहे गृहे ॥ अभूदनन्यभावानां कृष्णे यदुपतौ नृप ॥ ५४
नरा नार्यश्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुंडलाः ॥ पारिबर्हमुपाजह्रुर्वरयोश्चित्रवाससोः ॥ ५५
सा वृष्णिपुर्युत्तभितेंद्रकेतुभिर्विचित्रमाल्यांबररत्नतोरणैः ॥ बभौ प्रतिद्वार्युपक्लृप्तमं-
गलैरापूर्णकुंभागुरुधूपदीपकैः ॥ ५६ ॥ सिक्तमार्गा मदच्युद्भिराहूतप्रेष्ठभूभुजाम् ॥ गजै-
र्द्वाःसु परामृष्टरंभापूगोपशोभिता ॥ ५७ ॥ कुरुसृंजयकैकेयविदर्भयदुकुंतयः ॥ मिथो मु-
मुदिरे तस्मिन् संभ्रमात्परिधावतां ॥ ५८ ॥ रुक्मिण्याहरणं श्रुत्वा गीयमानं ततस्ततः ॥ रा-
जानो राजकन्याश्च बभूवुर्भृशविस्मिताः ॥ ५९ ॥ ॥

आहूताः प्रेष्ठभूभुजः ॥ तेषां गजैः परामृष्टाः ॥ उक्षिताः ॥ रंभाश्च पूगाश्च तैरुपशोभिता ॥ ५७ ॥ संभ्रमा-
द्गोविंदयात्र परिधावतां बंधूनां मध्ये मिथः समेत्य मुमुदुः ॥ ५८ ॥ ॥
॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

इति [illegible]भाग[illegible]टी[illegible]कायां द[illegible]मे[illegible] पंचाशत्तमः ॥ ५५ ॥ पंचपंचाशतमे प्रद्युम्नो जनिहृतस्ततः ॥ शंब
रेण हृतः स [illegible]युद्धे हत्वा तं कांतया गमत् ॥ प्रद्युम्नहृतानिलाभाधैः शंबराह्वरणादिना ॥ ऊढं बिनाम पत्न्यादि
स्तुत्वउः एवमस्तु चतु ॥ जांबवत्यादिविवाहेभ्यः ॥ प्रागेव प्रद्युम्नजन्म ततो विवाहः ॥ ततः शंबरागारात्प्र
द्युम्नप्रत्यागमनं श्रुत्वा पुत्रकथनं प्रस्तावे पि प्रद्युम्नस्य जातमात्रस्य शंबरेण हरणं निरूप्यते प्रत्यागमनं

द्वारकायामभूद्राजन्महामोदः पुरौकसां ॥ रुक्मिण्या रमयोपेतं दृष्ट्वा कृष्णं श्रियः पतिं ॥ ८ ॥
॥ श्री[illegible]भा[illegible]गवते द[illegible]शमे [illegible]स्कंधे रुक्मिण्युद्वाहोत्सवो नाम [illegible] ध्यायः ॥ शुक [illegible]
कामस्तु वासुदेवांशो दग्धः प्राग्रुद्रमन्युना ॥ देहोपपत्तये भूयस्तमेव प्रत्यपद्यत ॥ १ ॥ स एव
जातो वैदर्भ्यां कृष्णवीर्यसमुद्भवः ॥ प्रद्युम्न इति विख्यातः सर्वतोऽनवमः पितुः ॥ २ ॥ तं शंबरः
कामरूपी हृत्वा तोकमनिर्दशं ॥ स विदित्वात्मनः शत्रुं प्रास्योदन्वत्यगाद्गृहं ॥ ३ ॥ तं निर्जगा
र बलवान्मीनः सोप्यपरैः सह ॥ वृतो जालेन महता गृहीतो मत्स्यजीविभिः ॥ ४ ॥

स्त्रज्वरकालीनमपि कथ्यापर्यवसानाय त्रोक्तमिति ॥ श्रीवासुदेवाधिष्ठितचित्तप्रभवत्वात् ॥ श्रीवासु
देवांशः ॥ स्वष्टिहेतुत्वाच्च देहोपपत्तये देहप्राप्तये ॥ १ ॥ अनवमः अन्यूनः ॥ २ ॥ सप्तसिद्धः कामः शत्रुः ॥
प्रांवरः तस्मात्मनः शत्रुं विदित्वा हृत्वा ॥ समुद्रे प्रास्य प्रक्षिप्य गृहमागमदिति ॥ निर्जगार गिलितवान् ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग
उ टी
२२

स्वधितिनाशंस्विकायामुवधमन विदितवंतः ॥ ५ ॥ ततंकामोयंतवभर्तेति उत्पत्तिं श्रीकृष्णात्तरुक्मिण्या
मुत्पन्न इति यशस्विनीपतिव्रता ॥ ७ ॥ भर्तृदेहप्राप्तिं प्रतीक्षमाणा ॥ ८ ॥ तंशिशुंकामदेवंबुद्ध्वा ॥ ९ ॥ विभ्रमं

तंशंबरायकैवर्त्या उपाजह्रुरुपायनं ॥ सूदामहानसंनीत्वावद्ध्यन्स्वधितिनाद्भुतं ॥ ५ ॥ दृष्ट्वात
दुदरेबालंमायावत्यैन्यवेदयन् ॥ नारदोकथयत्सर्वंतस्याःशंकितचेतसः ॥ ६ ॥ बालस्यतत्व
मुत्पत्तिंमत्स्योदरनिवेशनं ॥ साचकामस्यवैपत्नीरतिर्नामयशस्विनी ॥ ७ ॥ पत्युर्निर्दग्धदेह
स्यदेहोत्पत्तिंप्रतीक्षती ॥ निरूपितांशंबरेणसासूपौदनसाधने ॥ ८ ॥ कामदेवंशिशुंबुद्ध्वा
चक्रेस्नेहंतदार्भके ॥ ९ ॥ नातिदीर्घेणकालेनसकार्ष्णिरूढयौवनः ॥ [illegible]नारीणां
वीक्षंतीनांचविभ्रमं ॥ १० ॥ सातंपतिंपद्मदलायतेक्षणंप्रलंबबाहुं [illegible] सव्रीड
हासोत्तभितभ्रुवेक्षतीप्रीत्योपतस्थेरतिरंगसौहृदैः ॥ ११ ॥ ताम[illegible]मातस्ते म
तिरन्यथा ॥ मातृभावमतिक्रम्यवर्तसेकामिनीयथा ॥ १२ ॥ रतिरु[illegible]भवान्नारायणसुतः
हृतः शंबरेणहृतोबलात ॥ अहंतेधिकृतापत्नीरतिःकामोमहा[illegible] ॥ १३ ॥ एषत्वानिर्द
शासिंधौहृत्वाक्षिपद्बवरोसुरः ॥ मत्स्योग्रसीत्तदुदरादित्हप्राप्तोभवान्प्रभो ॥ १४ ॥ तमिमंजहि
दुर्धर्षंदुर्जयंशत्रुमात्मनः ॥ मायाशतविदंत्वंचमायाभिर्मोहनादिभिः ॥ १५ ॥

संमोहं ॥ १० ॥ ग्रंगहेराजन सौरनैःस्वरतसंबंधिभिः भावैरुपतस्थेश्रभजत ॥ ११ ॥ ग्रधिकृतापत्नीयस्यदेहत्व
रतिरहंभवान्कामइति ॥ १३ ॥ दुर्जयत्वेहेतुः मायाशतविदमितिकथ्यतर्हिहंतव्यः तत्राहमायाभिरिति

रामः
२२

नचतत्रविलंबः कार्यस्त्याहू परिशेणचतिरोदितीत्यर्थः ॥ १९ ॥ वज्रनिष्पेषेनिर्घातेयथानिष्ठुरः ॥
तीव्रोनादोभवति ॥ तथाभूतनादंव्यनदत् ॥ प्रतिनिष्ठुरेनादमकरोदित्यर्थः ॥ २० ॥ वैहायसश्रा

परिशेणचतितेमातारुवरीवगतप्रज्ञा ॥ पुत्रस्नेहाकुलादीनाविवत्सागौरिवातुरा ॥ १९ ॥
प्रभाष्यैवंददौविद्यांप्रद्युम्नायमहात्मने ॥ मायावतीमहामायां[illegible]सर्वमा[illegible]विनाशिनीं ॥ १४ ॥
सचशंबरमभ्येत्यसंयुगायसमाह्वयत् ॥ अविषह्यैस्तमाक्षेपैः [illegible]कलिं ॥ १८ ॥
सोधिक्षिप्तोदुर्वचोभिःपदाहतइवोरगः ॥ निश्चक्रामयदापा[illegible]चन ॥ २१ ॥
गदामाविध्यतरसाप्रद्युम्नायमहात्मने ॥ प्रतिप्यव्यनदन्नादं[illegible]
२ पतंतीभगवान्प्रद्युम्नोगदयागदां ॥ अपास्यशत्रवेक्रुद्धःप्राहिणो[illegible]
मायांसमाश्रित्यदैतेयींमयदर्शितां ॥ मुमुचेप्त्रमयंवर्षंकार्ष्णौ[illegible]हायसोसुरः ॥ २४ ॥
प्रमादेप्त्रमवर्षेणरौक्मिणीयोमहारथः ॥ सत्वात्मिकांमहाविद्यांसर्वमायोपमर्दिनीम् ॥ २५

काशेस्थितः ॥ २२ ॥ सत्वात्मिकांगुणमयींप्रायुंक्तेत्यन्वयः ॥ २३ ॥ ॥ ॥

श्री
भाद
उटी
२३

ताः मायाः व्यथमयत् वनाशायत ॥ २४ ॥ ताम्राणि धूमधूम्राणि धूमधुम्रवालानि यस्य तत ओजस्वबलेन ॥ २५ ॥
विद्युतासहबलाहकोमेघइव ॥ २६ ॥ नीलाद्युतेवक्रा येषुलकाः तपवालया षट्पदाः तेस्फीताः ल
येः

ततोगौह्यकगांधर्वपैशाचोरगराक्षसीः प्रायुंक्त शातशोदैत्यः कार्ष्णिव्यधमयत्सताः ॥ २४ ॥
निशातमसिमुद्यम्यसकिरीटंसकुंडलं शिरांस्यपाहरत्कायात्प्रद्युम्नोत्तसोद्दवदः ॥ २५ ॥
श्राकीर्यमाणोदिविजैः स्तुवद्भिः कुसुमोत्करैः भार्ययाम्बरचारिण्या [illegible] नीवितस्तं
[illegible]तःपुरवरंराजन्हललनाशतसंकुलं विवेशा[illegible]मयानाद्द्युते [illegible] ॥ २६ ॥ तंदृ
ष्ट्वाजलदश्यामंपीतकौशेयवाससं प्रलंबबाहुंताम्राक्षंसुस्मित[illegible] ॥ २७ ॥ स्वलं
कृतमुखांभोजंनीलवक्रालकालिभिः कृष्णंमत्वास्त्रियोह्रीताः [illegible] नववहु ॥ २८ ॥
श्रवधार्यच्छनैरीषद्वैलक्षण्येनयोषितः उपजग्मुःप्रमुदिताः [illegible] ॥ २९ ॥
अथ्यत्रासितापांगीवैदर्भीवल्गुभाषिणी अस्मरत्सस्तुतंनष्टं [illegible] तपयोधरा ॥ ३१ ॥
कोन्वयंनरवैदूर्यः कस्यवाकमलेक्षणः धृतःकयावाजठरेकेयंलब्धावनेनया ॥ ३२ ॥

त्मिजाः ॥ ३३ ॥ श्रीकृष्णेनभवत्येव अवधार्यसस्त्रीरत्नंश्रेष्ठावतिः तत्सरितं ॥ २ ॥ खतेस्मरंतीआह
कोन्वयमिति ॥ ३ ॥ नरवैदूर्यः पुरुषरत्नः पुरुषश्रेष्ठः ॥ ३२ ॥ ॥ ३४ ॥

राम
२३

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

एतेन तुल्यवयोरूपं वयस्यं तस्य स्वपुत्रत्वं संभावयन्ति कृष्णस्येति ॥ ३० ॥ तदेवाधिकं संभावयन्ति सप
वेति ॥ ३१ ॥ देवक्यानकदुंदुभ्यां देवक्यानकदुंदुभिभ्यामरक्ष्यः ॥ ३२ ॥ अतिसौंदर्येण प्रद्युम्नमनु
वर्णयन्ति यामिति ॥ ध्व ॥ पिता श्रीकृष्णः ॥ तत्स्वरूपे प्रद्युम्ने निज आत्माभ्यर्हेशः ॥ भर्तेति भावो भावना:

ममत्वाप्यात्मजोऽनष्टो नीतो यः सूतिकागृहात् ॥ एतत्तुल्यवयोरूपो यदि जीवति कुत्रचित् ॥
कथं त्वनेन संप्राप्तं सारूप्यं शार्ङ्गधन्वनः ॥ आकृत्यावयवैर्गत्या स्वरहासावलोकनैः ॥ ३४ ॥
स एव वा भवेन्नूनं यो मे गर्भे धृतोऽर्भकः ॥ अमुष्मिन्प्रीतिरधिका वामः [illegible]ति मे भुजः ॥ ३५ ॥
एवं मीमांसमानायां वैदर्भ्यां देवकीसुतः ॥ देवक्यानकदुंदुभ्यामुत्त[illegible]श्लोक आगमत् ॥ ३६ ॥
विज्ञातार्थोऽपि भगवांस्तूष्णीमासीज्जनार्दनः ॥ नारदोऽकथयत्स[illegible]णादिकं ॥ ३७ ॥
तच्छ्रुत्वा महदाश्चर्यं कृष्णान्तःपुरयोषितः ॥ अभ्यनन्दन्बहू[illegible]मिवागतं ॥ ३८ ॥
देवकी वसुदेवश्च रामकृष्णौ तथा स्त्रियः ॥ दंपती तौ परिष्वज्य [illegible]युर्मुदं ॥ ३९ ॥
नष्टं प्रद्युम्नमायातमाकर्ण्य द्वारकौकसः ॥ अहो मृत इवायातो बालो दिष्ट्येति हाब्रुवन् ॥
यं वै मुहुः पितृसरूपनिजेशभावास्तन्मातरो यदभजन्रहरूढभावाः ॥ चित्रं न तत्खलु
रमास्पदबिंबबिंबे कामे स्मरेऽक्षविषये किमुतान्यनार्यः ॥ ध्व ॥ ॥

यासां ताः ॥ तन्मातरः कृष्णपत्न्योऽपि रहः स्थाने रूढभावाः सत्यः यमभजन्निति यत् ॥ न खलु न चित्रं
कृष्णसन्निभमेसमर्यमाणत्वेनैव लोभके कामे अक्षविषये सति किंच रमास्पदं श्रीकृष्णः ॥ तस्याबि
बश्रीमूर्तिः ॥ तस्याबिंबे प्रतिबिंबे प्रद्युम्ने तदा किं नु वक्तव्यं ॥ अन्यनार्यो भजेयुरिति ध्व ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ २४

इतिश्रीभावार्थेदशमेपंचपंचाशत्तमः ॥ ५५ ॥ षट्पंचाशत्तमे मिथ्याभियोगे मणिमाहरत् ॥ कन्या
जांबवतःप्राप्यकृष्णःसत्राजितस्ततः ॥ पुत्रादिकामसौख्यस्य निष्ठामुक्तातिचंचला ॥ अर्थस्यानर्थ
तामाह स्यमंतकाहरणादिना ॥ सत्यभामाजांबवत्योर्विवाहप्रस्तावाय स्यमंतकाख्यानमाह सत्राजि
तइत्यकारांतः ॥ क्वचित्तकारांतोप्यन्वयानुसारेण द्रष्टव्यः कृतापराधः ॥ तच्छांतये स्वयमेवोद्यम्य कृत्वं

इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेपंचपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सत्राजितः स्व
तनयां कृष्णाय कृतकिल्बिषः ॥ स्यमंतकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवा[illegible] ॥ १ ॥ श्री[illegible]वाच ॥
सत्राजितः किमकरोद्ब्रह्मन्कृष्णस्य किल्बिषं ॥ स्यमंतकः कुतस्तस्य क[illegible]हरेः ॥ २
श्रीशुक उवाच ॥ आसीत्सत्राजितः सूर्यो भक्तस्य परमः सखा ॥ प्री[illegible]सूर्य ॥
स्तुष्टः स्यमंतकं ॥ ३ ॥ स तं बिभ्रन्मणिं कंठे भ्राजमानो यथा रविः ॥ [illegible]विष्टो द्वा[illegible]स्तेज
सानोपलक्षितः ॥ ४ ॥ तं विलोक्य जना दूरात्तेजसा मुष्टदृष्टयः ॥ [illegible] भगवते शशंसुः
सूर्यशंकिताः ॥ ५ ॥ नारायण नमस्तेस्तु शंखचक्रगदाधर ॥ दामोदरारविंदाक्ष गोविंद यदु
नंदन ॥ ६ ॥

मणिनामहत्प्रादादिति ॥ १ ॥ भक्तस्य सत्राजितः सूर्यः सखा स्निग्धः सखेवासीत् ॥ स च तुष्टः तस्मै स्यमंत
कं नाम मणिं प्रादात् प्रीतः स्निग्धः ॥ ३ ॥ दीप्यते कोयं न सूर्यो यमिति शंकिताः संतः कृष्णायाचख्यु
रिति ॥ ४ ॥ सूर्येण नमस्कारायागतं कल्पयित्वोद्रिक्तभक्तीनां संबोधनानि नारायणेत्यादीनि ॥ ५ ॥ ॥

राम॰ २४

नोपलक्षितः सत्राजितो सावित्ति ७॥२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

गभस्तिचक्रेणारश्मिजालेनमुसलन् प्रतिघ्ननतिरमाः ॥ तीक्ष्णाग्रावोरश्मयोयस्यसः ॥ नवेदसर्वेमानः २१
मित्याङः ॥ नविति ॥ ८ ॥ अस्मिंश्चक्रेनिमग्नायंतेप्रजाः सूर्य ॥ ९ ॥ बालानामत्तानांवचनंश्रुत्वविप्रोनमानः
५ ॥ कृतानिकौवकेनउत्सवेनमंगलानियस्मिन् विप्रैः कृता ॥ ५ ॥ भारप्रमाणं ॥ चक्रभिर्विप्रैर्द्विभिर्गुंजेषु

एषआयातिसविताद्योदिह तुर्जगत्पते ॥ मुसलाभस्तिचक्रेणारश्मिवर्द्धंषितिरमग्नः ॥ ८
नत्वान्विच्चेतितेमार्गेत्रिलोक्यैविद्धुर्थर्षभाः ॥ तालावयमहं ब्रह्मपुत्र [illegible] यात्नजाःप्रभो ॥ १
श्रीशुकउवाच ॥ निशम्यबालवचनंप्रहस्यांबुजलोचनः ॥ प्राहनारायोविद्वैवः तत्राजित्म
णिनाज्वलन ॥ ८ ॥ सत्राजित्स्वगृहेश्रीमान्कृतकौतुकमंगलं ॥ शु [illegible] सिंः
विप्रैर्न्यवेशयत् ॥ ५ ॥ दिनेदिनेस्वर्णभारानष्टौससृजतिप्रभो ॥ ९ ॥ दुर्भि [illegible] शानि
सर्पाधिव्याधयोशुभाः ॥ १० ॥ नसंतिमायिनः तत्रयत्रास्तेभ्यर्चितोमणिः ॥ ११ ॥ [illegible] चितो
मणिंकापियदुराजायशौरिणा ॥ १ ॥ नैवार्थकामुकः प्रादाद्याज्ञाभंगमतर्कयन् ॥ १२ ॥

ज्ञानंभवपराणपरान ॥ अशैघरणमशैचकर्षंनास्तुवरः फलं ॥ तुलांपलशतंप्राज्ञः भारः स्याद्विंश
तिस्तुलाः ॥ १ ॥ मारीनामअकालमृत्युः ॥ अरिष्टमभद्रं अशुभाउपद्रवहेतवः ॥ ११ ॥ कापिकदाचिदनेनश्री
भगवान्प्रसमर्थस्त्वयमतोभोजिनः सर्वारिष्टनिवर्तकंअप्यरिष्टहेतवः ॥ भवतीतिसूचित ॥ तदेव
दर्शायितुमाह ॥ तमेकदेति ॥ १२ ॥

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ २५

प्रतिविध्य बद्ध्वा प्रसेनः सत्राजिद्भ्राता ॥१३॥ आछिद्य आकृष्य गृहीत्वा ॥१४॥ अजपन् उपांशु अवोचन् ॥१६॥

तमेकदा मणिं कंठे प्रतिविध्य महाप्रभं ॥ प्रसेनो हयमारुह्य मृगयां व्यचरद्वने ॥१३॥ प्रसेनं
सहयं हत्वा मणिमाछिद्य केसरी ॥ गिरिं विशन् जांबवता निहतो मणिमिछता ॥१४॥ सोपि
चक्रे कुमारस्य मणिं क्रीडनकं बिले ॥ अपश्यन् भ्रातरं भ्राता सत्राजित्पर्यतप्यत ॥१५॥ प्रायः
कृष्णेन निहतो मणिग्रीवो वनं गतः ॥ भ्राता ममेति तच्छ्रुत्वा कर्णे कर्णे जपन् जनाः ॥१६॥ भग
वांस्तदुपश्रुत्य दुर्यशो लिप्तमात्मनि ॥ मार्ष्टुं प्रसेनपदवीमन्वपद्यत नागरैः ॥१७॥ हतं प्रसे
नमश्वं च वीक्ष्य केसरिणा वने ॥ तं चाद्रिपृष्ठे निहतमृक्षेण दद[ृशुर्जनाः] ॥१८॥ ऋक्षराजबिलं
भीममंधेन तमसावृतं ॥ एको विवेश भगवानवस्थाप्य बहिः [प्रजाः] ॥१९॥ [तत्र दृष्ट्वा मणि]
श्रेष्ठं बालक्रीडनकं कृतं ॥ हर्तुं कृतमतिस्तस्मिन्नव[तस्थेऽर्भकांतिके] ॥२०॥ [तमपूर्वं] नरं दृ
ष्ट्वा धात्री चुक्रोश भीतवत् ॥ तच्छ्रुत्वाभ्यद्रवत्क्रुद्धो [जांबवान् बलिनां वरः] ॥२१॥ स वै भग
वता तेन युयुधे स्वामिनात्मनः ॥ पुरुषं प्राकृतं मत्वा कुपितो नानुभाववित् ॥२२॥ द्वंद्वयुद्धं सु
तुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः ॥ आयुधाश्मद्रुमैर्दोर्भिः क्रव्यार्थे श्येनयोरिव ॥२३॥ आसीत्तद
ष्टाविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः ॥ वज्रनिष्पेषपरुषैरविश्रममहर्निशं ॥२४॥॥

क्रव्यार्थे आमिषार्थे ॥२३॥ अष्टाविंशाहं अष्टाविंशति दिनानि यस्मिन् तत्तत् अष्टविंशत्यहं शतिशाव्रे
निःशब्दस्वार्थः॥ वज्रस्य निष्पेषो निघातः तद्वत्परुषैर्निष्ठुरैः ॥२४॥ ॥ ॥

रामः २५

लोयः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्रीकृष्णस्य मुष्टीनां विनिघातैः ॥ अर्घातैः निष्पिष्टानि विश्लथानि ॥ अंगानां मुहुः बंधनानि यस्य ॥
स मया ॥ लोके को वा [illegible] यं मल्लो बलीयानिति विस्मितः सन् विसृष्टाहं जानेहं इति ॥ २५ ॥ सर्वभूतानां यत्प्रा
णा ॥ तत्र च यदोजः सहो बलं च इंद्रियहृदयदेहबलानि तत्सर्वं त्वमित्यहं जाने कथं तथात्मतत्त्व
हू ॥ विस्तु [illegible] सिसृमादि प्रमाणत्वे हेतुः ॥ त्वं हीति ॥ २६ ॥ सृष्टानि भिन्नं यत्तस्मात् ॥ उपादानं यतः पुराणः प्रभ
विष्णुत्वे हेतुः ॥ काल इति ॥ अधीश्वरत्वमप्यत एवेत्याह ॥ ईशः एव इति च नचंद्रस्य इत्याह ॥ आत्मना

कृष्णमुष्टिविनिर्घातनिष्पिष्टांगोरुबंधनः ॥ दीर्ण [illegible] मादाहानीव
विस्मितः ॥ २५ ॥ जाने त्वां सर्वभूतानां प्राणओजः सहो बलं ॥ वि [illegible] विष्णुम
धीश्वरं ॥ २६ ॥ त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा सृष्टानामपि यच्च सत् ॥ [illegible] एव
आत्मा तथात्मना ॥ २७ ॥ यस्येषदुत्कलितरोषकटाक्षमोक्षै [illegible]
मिंगिलाब्धिः ॥ सेतुः कृतः स्वयश उज्ज्वलिता च लंका रक्षःशिरांसि भुवि पेतुरिषुक्षतानि ॥
॥ २८ ॥

आत्मेनियतमेवंभूतः ॥ अतो मम एष देवो रघुनाथ एव त्वमित्याह यस्येति ॥ २४ ॥ ईषदुत्कलितो दीपि
तो यो रोषः ॥ तेन यः कटाक्षस्तैः त्रुभिता नक्राः ग्राहाः तिमिंगिलाः महामत्स्याश्च यस्मिन् सोब्धिः वर्त्म न२२
मा र्गमदिशत ॥ दत्तवान् तथापि येन यस्मिन् स्वयश एव सेतुः कृतः ॥ उज्ज्वलिता च कृता लंका दग्धा ॥
रक्षोभिः दत्तानि छिन्नानि रक्तसोदशग्रीवस्य शिरांसि भुवि पेतुः ॥ स एव त्वमिति जाने ॥ २८ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ २८

इति विज्ञातं विज्ञानं येन तं विज्ञातविज्ञानं प्राहुः ॥ करणसाधनः ॥ कर्मसाधनो वा अस्तु राजन् प्रतिउक्तवान् ॥ ९ ॥
वयं तव द्वारं बिलद्वारं प्राप्ताः ॥ तत्र मिथ्याभिशापममुना मणिना प्रमृजन्तः ॥ प्रमार्ष्टुं समहं मंतव्यं बिलमिह

इति विज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः ॥ व्याजहार महाभाग भगवान्देवकीसुतः ॥ २९ ॥
अभिमृश्यारविंदाक्षः पाणिना शंकरेण तं ॥ कृपया परया भक्तं मेघगंभीरया गिरा ॥ ३० ॥
मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते बिलं ॥ मिथ्याभिशापं प्रमृजन्नात्मनो मणिना ॥
इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां जांबवतीं ततः ॥ अर्हणार्थं स मणिना कृष्णायोपजहार ह ॥ ३२ ॥
अदृष्ट्वा निर्गमं शौरेः प्रविष्टस्य बिलं जनाः ॥ प्रतीक्ष्य द्वादशाहानि दुःखिताः स्वपुरं ययुः ॥
निशम्य देवकी देवी रुक्मिण्यानकदुंदुभिः ॥ सुहृदो ज्ञातयोऽशोचन्बिलात्कृष्णमनिर्गतं ॥ ३४ ॥
सत्राजितं शपंतस्ते दुःखिता द्वारकौकसः ॥ उपतस्थुर्महामायां दुर्गां कृष्णोपलब्धये ॥ ३५ ॥
तेषां तु देव्युपस्थानात्प्रत्यादिष्टाशिषा स ह ॥ प्रादुर्बभूव सिद्धार्थः सदारो हर्षयन्हरिः ॥
३६ ॥

प्राप्तमृत्युवध्यः ॥ ३१ ॥ मह्यं मणिना सपर्यामास ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्णप्राप्तये चंद्रभागां नाम दुर्गां भजन्त ॥ ३५ ॥ स
कृष्णः तेषां प्रादुर्बभूव कदा देव्या उपस्थानात् ॥ तां प्रति प्रत्यादिष्टा दत्ता या आशीः ॥ श्रीकृष्णं द्रक्ष्यथेति त

रामः २८

यदि लोके जनाः कथंचि[illegible]स्मितं वपुः पुनरागतमुपलभंते तद्वदुपलभ्य सर्वे जातमहोत्सवा आस
न्निति ॥ ४४ ॥ पाप्मनापराधेनानुतप्यमानः ॥ ४५ ॥ अयं दोषं आत्मनो रज्जोमलं अपराधमिति ॥ ४६ ॥ किं कृ

उपलभ्य हृषीकेशं मृतापुनरूपागतं ॥ महोत्सवमणिग्रीवं सर्वे जातमहोत्सवाः ॥ ४४ ॥ सत्रा
जितं समाहूय सभायां राजसन्निधौ ॥ प्राप्तिं चाख्याय भगवान्मणिं तस्मै न्यवेदयत् ॥ ४५ ॥ स चाति
व्रीडितो रत्नं गृहीत्वावाङ्मुखस्ततः ॥ अनुतप्यमानो भवनमगमत्स्वेन पाप्मना ॥ ४६ ॥ सोऽनु
ध्यायंस्तदेवाघं बलवद्विग्रहाकुलः ॥ कथं मृजाम्यात्मरजः प्रसीदेद्वाच्युतः कथं ॥ ४७ ॥ किं
कृत्वा साधु मह्यं स्यान्न शपेद्वा जनो यथा ॥ अदीर्घदर्शनं क्षुद्रं मूढं द्रविणलोलुपं ॥ ४८ ॥ दा
स्ये दुहितरं तस्मै स्त्रीरत्नं रत्नमेव च ॥ उपायोऽयं समीचीनः तस्य शान्तिर्न चान्यथा ॥ ४९ ॥

किं कृत्वा कस्मिन्कृते नेश्वरस्य प्रसादः स्यादिति ॥ साधु भद्रं अदीर्घदर्शनं अविचारकं क्षुद्रं कृपणं मूढं मंदमतिं एवं यथा
यत्न उपायं निश्चित्य निदास्य इति ॥ ४९ ॥ स्त्रीरत्नं तावत् दुहितरं दास्यामि तदनंतरं पारिबर्हत्वेन रत्नम

चौति ५२ ॥

बहुभिः कृतवर्मादिभिर्याचितो ॥ ४४ ॥ मणिं न प्रतीच्छामः न स्वीकुर्मः देवा ॥ स्वयं तस्य कृष्णस्येति कदा
तः फलभागिन इति तव श्रुतत्वात् ॥ तदीयं धनमस्माकमेवेत्यगूढो ऽभिप्रायः ॥ ४५ ॥ इति श्रीभागवा
र्थदीपिकायां दशमे षट्पंचाशत्तमो ऽध्यायः ॥ ५६ ॥ सप्तपंचाशत्तमे तु ॥ पुनः प्रातर्विधये ॥ प्राप्तस्तत्र यशोमार्ष्टि
कृष्णो ऽक्रूरहृतान्मणेः ॥ अक्रूरमपुरीकृत्य मणेः पात्रमथाभवत् ॥ उपागमं श्रुतमेकां नेस रामो गजसाह्व

एवं व्यवसितो बुद्ध्या सत्राजित्स्वसुतां शुभां ॥ मणिं च स्वयमुद्यम्य कृष्णायोपजहार ह ॥ ४३
तां सत्यभामां भगवानुपयेमे यथाविधि ॥ बहुभिर्याचितां शीलरूपौदार्यगुणान्वितां ॥ ४४
भगवानाह न मणिं प्रतीच्छामो वयं नृप ॥ तवास्तां देवभक्तस्य वयं च फलभागिनः ॥ ४५
इति श्रीभागवते दशमस्कंधे षट्पंचाशत्तमो ऽध्यायः ॥ ५६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ विज्ञातार्थो
ऽपि गोविंदो दग्धानाकर्ण्य पांडवान् ॥ कुंतीं च कुल्यकरणे सहरामो ययौ कुरून् ॥ १ ॥ भीष्मं स
कृपं सविदुरं गांधारीं द्रोणमेव च ॥ तुल्यदुःखौ च संगम्य हा कष्टमिति होचतुः ॥ २ ॥ लब्ध्वैतदं
तरं राजन् शतधन्वानमूचतुः ॥ अक्रूरकृतवर्माणौ मणिः कस्मान्न गृह्यते ॥ ३ ॥

यं ॥ सत्राजितः श्रीकृष्णाय तामर्पयतः फलं व्यक्तीकर्तुमाह ॥ विज्ञातार्थो ऽपीति पांडवा [illegible] जतुगृहात् बिल
द्वारेण निर्गता इत्येवं विज्ञापितो ऽपि स्नेहेन सः ॥ कुंतीं च दग्धामाकर्ण्य कुल्यकरणे कुलोचितसंव्यवहारा
र्थं ॥ १ ॥ अन्येषां तद्वाहदुःखस्वाभावात् ॥ भीष्मादीन् संगम्येत्युक्तं ॥ २ ॥ ननु जीवतः सत्राजितः कथं मणिं
दास्यतीति तत्रोचतुः यो ऽस्मभ्यमिति ॥ ३ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

भ्रातरंप्रसेनंकस्मात्त्वानियात् नानुगच्छेत ॥ म्रियतामित्यर्थः ॥ ४ ॥ जगाम ॥ ८ ॥ श्रीकृष्णस्योद्यमे ॥ १० ॥ हेलनाद्यतिक्र
भ्रातरं ... रामकृष्णोपेक्षमेव तन्नमित्य
लेहजिलमपराधं ॥ ११ ॥ अप्रीतोऽमृतः सप्तदशसंख्याकात्संयुगाद्विरथोगतः ॥ १३ ॥ रामकृष्णोपेक्षमेवतन्नमित्य

योस्मभ्यंसंप्रतिश्रुत्यकन्यारत्नंविगर्ह्यनः ॥ कृष्णायादान्नसत्राजित्कस्माद्भ्रातरमन्वियात् ॥ ४ ॥ एवंभिन्नम
तिस्तस्मैसत्राजितमसत्तमः ॥ शयानमवधील्लोभात्सपापः क्षीणजीवितं ॥ ५ ॥ स्त्रीणांविक्रोशमानानां
क्रंदंतीनामनाथवत् ॥ हत्वापशून्सौनिकवन्मणिमादायजग्मिवान् ॥ ६ ॥ तैलद्रोण्यांमृतंप्रास्यजगा
मगजसाह्वयं ॥ कृष्णायविदितार्थायतप्ताचाख्यौपितुर्वधं ॥ ७ ॥ सत्यभामाचपितरंहतंवीक्ष्यशुचार्दिता
व्यलपत्ताततातेतिहाहतास्मीतिमुह्यती ॥ ८ ॥ तदाकर्ण्येश्वरौराजन्ननुसृत्यनरलोकतां ॥ अहोनःप
रमंकष्टमित्यस्राक्षौविलेपतुः ॥ ९ ॥ आगत्यभगवांस्तस्मात्सभार्यःसाग्रजःपुरं ॥ शतधन्वानमारे
भेहंतुंहर्तुंमणिंततः ॥ १० ॥ सोपिकृष्णोद्यमंज्ञात्वाभीतःप्राणपरीप्सया ॥ साहाय्येकृतवर्माणम
याचतसचाब्रवीत् ॥ ११ ॥ नाहमीश्वरयोःकुर्यांहेलनंरामकृष्णयोः ॥ कोनुक्षेमायकल्पेततयोर्वृ
जिनमाचरन् ॥ १२ ॥ कंसःसहानुगोपीतोयद्द्वेषात्त्याजितःश्रिया ॥ जरासंधःसप्तदशसंयुगाद्विर
थोगतः ॥ १३ ॥ प्रत्याख्यातःसचाक्रूरंपार्ष्णिग्राहमयाचत ॥ सोप्याहकोविरुध्येतविद्वानीश्वर
योर्बलं ॥ १४ ॥ ॥

भिप्रेत्याह ॥ यद्वदमिति ॥ १५ ॥ नमःकमलदलविपुलनयनाभिरामायश्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री
भा० द०
उ० टी०
२८

अजयामायया मोहिता जयेति संधिः आर्षः ॥ १४ ॥ अनंतर्यामि श्रीकृष्णनियुक्तः तस्मिन्नक्रूरे मणिं न्यस्य ययौ पलायत ॥ १७ ॥ गुरुः श्वशुरः तद्धेतोः ॥ १८ ॥ शतयोजनमात्रं गतास्त्वाततनः परं गते तेम शक्ते तत्र पतितं हयं विसृज्य

य इदं लीलया विश्वं सृजत्यवति हंति च ॥ चेष्टां विश्वसृजो यस्य न विदुर्मोहिता जया ॥ १४ ॥ यः सप्तहायनः शैलमुत्पाट्यैकेन पाणिना ॥ दधार लीलया बाल उच्छिलींध्रमिवार्भकः ॥ १५ ॥ ॐ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाद्भुतकर्मणे ॥ अनंतायादिभूताय कूटस्थायात्मने नमः ॥ १६ ॥ प्रत्याख्यातः सतेनापि शतधन्वा महामणिं ॥ तस्मिन्न्यस्याश्वमारुह्य शतयोजनगं ययौ ॥ १७ ॥ गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्दनौ ॥ अन्वयातां महावेगैरश्वै राजन् गुरुद्रुहं ॥ १८ ॥ मिथिलाया उपवने विसृज्य पतितं हयं ॥ पद्भ्यामधावत्संत्रस्तः कृष्णोऽप्यन्वद्रवद्रुषा ॥ १९ ॥ पदातेर्भगवांस्तस्य पदातिस्तिग्मनेमिना ॥ चक्रेण शिर उत्कृत्य वाससोर्व्यचिनोन्मणिम् ॥ २० ॥ अलब्धमणिरागत्य कृष्ण आहाग्रजांतिके ॥ वृथा हतः शतधनुर्मणिस्तत्र न विद्यते ॥ २१ ॥ तत आह बलो नूनं स मणिः शतधन्वना ॥ कस्मिंश्चित्पुरुषे न्यस्तस्तमन्वेष पुरं व्रज ॥ २२ ॥ ॥ रामाय नमः ॥

त्यक्त्वा ॥ १९ ॥ व्यचिनोन्मृगयामास अक्रूरे मणिरस्तीति विदित्वापि रामवंचनाय तथा कृतवानित्यर्थः ॥ २१ ॥ अन्वेष अन्विच्छ स चास्मै तच्चेष्टितं मदं चनायेति मत्वा गूढमन्युराह ॥ अहमिति ॥ ॥ २२ ॥ ॥ ॥
रामाय नमः

राम०
२८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

कतिचित्समाः संवत्सरान् प्रासंगिकमाह तत इति २४ सत्यभामामप्येवंचयदिति तिसृभिस्त्वयत्राह केशव इति २५ बं
धोः सत्राजितः सांपरायिकाः पारलौकिकाः २६ व्यूषतुः द्वारिकायाः सकाशात्क्वापि पलायितौ प्रयोजकौ मणि
हरणे पातने च नः प्रवर्तकौ तत्राक्रूरः श्रीकृष्णानुमते गतः कृतवर्मा तु भक्तपदपातप्राकट्यभयादितो पे
क्षित इति गम्यते कथमन्यथा सर्वज्ञेश्वरवचनं तयोः संभवतीति तदेवं श्रीवाराणस्यां दानपतिसमाख्याय

अहं विदेहमिच्छामि द्रष्टुं प्रियतमं मम इत्युक्त्वा मिथिलां राजन्विवेश यदुनंदनः २३ तं दृष्ट्वा सह
सोत्थाय मैथिलः प्रीतमानसः अर्हयामास विधिवदर्हणीयं समर्हणैः २४ उवास तस्यां क
तिचिन्मिथिलायां समा विभुः मानितः प्रीतियुक्तेन जनकेन महात्मना २५ ततोऽशिक्षद्गदां
काले धार्तराष्ट्रः सुयोधनः केशवो द्वारिकामेत्य निधनं शतधन्वनः २६ अप्राप्तिं च मणेः प्राह
प्रियायाः प्रियकृद्विभुः ततः स कारयामास क्रिया बंधोर्हतस्य च २७ साकं सुहृद्भिर्भगवान्
वि\ याया स्युः सांपरायिकाः २८ अक्रूरः कृतवर्मा च श्रुत्वा शतधनुर्वधं व्यूषतुर्भयवित्रस्तौ द्वा
रकायां प्रियोजकौ ॥ ॥ २९ ॥ जकौ

निवस
मणिहस्तेऽक्रूरे रुक्मवेदिकैर्महाक्रतुभिर्यजमाने निवसति पुनः श्रीकृष्णेनैव प्रस्थापितोऽक्रूर इति कर्णाकर्णि जल्प
तिजनेन सत्यभामादीनामविश्वासे जनसंग्रहायाक्रूरमाहूय सादेपं श्रीकृष्णः प्राहेदं च भगवन्मतं सं
गोप्य केवलं शपथोन्यत्कारणमक्रूरानयने वर्णयंति तस्य श्यामंतं दर्शयितुमनुवदति अक्रूरेऽपि विते इति २२

रामा २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा॰ द॰ उ॰ टी॰ २५

हृष्यतीति ॥२५॥ अंग हे राजन् श्रीकृष्णमाहात्म्यं श्रीविष्णुप्रभावं विस्मृते नितं देवाः ह्यमुनिवासः इति मुनीनां वासः आ
वासो यस्मिन् तस्मिन्निवासः श्रीकृष्णः तस्य निवासे सति अक्रूरापगममात्रेण रिष्टदर्शने किं घटते तदिष्टोवि ३८
नाघटेतेत्यर्थः पुनः तन्मतमेवानुवर्णयति ॥२६॥ काशिदेशेषु देवे मघवति न वर्षति सति ॥२७॥ इत्येवंभूतमक्रू

अक्रूरे प्रेषिते रिष्टान्यासन्वै द्वारिकौकसां ॥ शारीरमानसास्तापा मुहुर्दैविकभौतिकाः ॥२८॥ ततो
एकं हृषीकेशो वृद्धान्सर्वान्मनीषिणः ॥ कस्मादिहारिष्टान्यासन् ब्रूयतां मे पृष्टान्वयं ॥२९॥ इत्यवि
गोपादिष्ठान्येके विस्मृत्य प्राग्उदाहृतं ॥ मुनिवासनिवासे किं घटेतारिष्टदर्शनं ॥३०॥ देवे वर्षति काशी
शः श्वफल्कायागताय वै ॥ स्वसुतां गान्दिनीं प्रादात्ततो वर्षत्स्म काशिषु ॥३१॥ तत्सुतः तत्प्र
भावोसावक्रूरो यत्र यत्र हि ॥ देवोभिवर्षति तत्र नोपतापा न मारिकाः ॥३२॥ इति वृद्धवचः श्रुत्वा
नैतावदिह कारणं ॥ इति मत्वा समानीय प्राहाक्रूरं जनार्दनः ॥३३॥ पूजयित्वाभिभाष्यैनं कथ
यित्वा प्रियाः कथाः ॥ विज्ञाताखिलचित्तज्ञः स्मयमान उवाच ह ॥३४॥ ॥ रामायनमः ॥

रमहिम प्रतिपादनपरं वृद्धानां वाक्यं श्रुत्वा सत्यमेवं तथाप्येतावदेव कारणं न भवति किंतु मत्तोरण्यपम
म इति मत्वा इत्येतद्दर्शनपरमतं ॥३३॥ विज्ञातमखिलं येन सर्वसाक्षित्वेन स्वचित्तस्थं भावः महाभागवतस्यास्य
मर्यादत्रेपि मत्तो ऽपेक्षा यस्मात् दाहूतो मणिर्न्निवसत्यागत इति ज्ञात्वेति ॥ ॥ ३४ ॥ रामायनमः ॥ राम॰ २५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ततः किमतः ... ॥ सत्राजित इति ॥ ३४ ॥ अथः पिंडांश्च निनीदेयेवाऋणं च विमुच्य अथ पाकृ शेषितं अव शिष्टं दार्य
ह: छित्तं सत्य समाया: ॥ सतागत्हाणीपुरितिपूर्णसंतनयाचस्मरंतिमन्वादय: पतीउ दितव वपित रौभ्रातरस्तं
घ्रातलत्तागोत्रजाबंधुः शिष्याः सब्रह्मचारिण इति ॥ ३६ ॥ अथ ज्ञोपिन प्रत्येतिति विश्वसितिति ॥ ३७ ॥ नास्तीति चनवक्त

ननु दानपतेन्यस्तः त्वय्यासीच्छतधन्वना ॥ स्यमंतको मणिः श्रीमान्विदितः पूर्वमेव नः ॥ ३५ ॥ सत्रा
जितोऽनपत्यत्वाद्गृह्णीयुर्दुहितुः सुताः ॥ दायं निनीयापः पिंडान्विमुच्यर्णं च शेषितं ॥ ३६ ॥ तथा
प्यदुर्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तां सुव्रत ते मणिः ॥ किंतु मामग्रजः सम्यङ्न प्रत्येति मणिं प्रति ॥ ३७ ॥
दर्शयस्व महाभाग बंधूनां शांतिमावह ॥ अव्युच्छिन्ना मखास्तेऽद्य वर्तंते रुक्मवेदयः ॥ ३८ ॥ एवं
सामभिरालब्धः श्वफल्कतनयो मणिं ॥ आदाय वाससाच्छन्नं ददौ सूर्यसमप्रभं ॥ ३९ ॥ स्यमंतकं
दर्शयित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः ॥ विमृज्य मणिना भूयस्तस्मै प्रत्यर्पयद्विभुः ॥ ४० ॥ यस्त्वेतद्भगव
त ईश्वरस्य विष्णोर्वीर्याढ्यं वृजिनहरं सुमंगलं च ॥ आख्यानं पठति शृणोत्यनुस्मरेद्वा दुष्कीर्तिं दुरितम
पोह्य याति शांतिं ॥ ४१ ॥ इति श्रीभागवते दशमे स्यमंतोपाख्याने सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

यत अव्युच्छिन्ना: संततामखा वर्तंते इति ॥ ३८ ॥ आलब्धः उक्तः प्रदिश्य इति वा ॥ ३९ ॥ रजः मिथ्याभिशापं प्रम
ज्य अनेनैद्वर्यमित्यादि मिषेण प्रीत्या भूयस्तस्मै प्रत्यर्पितवानिति ॥ ४० ॥ दुष्कीर्तिं तन्मूलं दुरितं चेति ॥ ४१ ॥ इति दश

स्यमंतकोपाख्यानं ॥ ५७ ॥

श्री
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
५७

अथ पंचाशताष्टमे तु कृष्णः पंच करेऽग्रहीत् ॥ कालिंदी मित्रविंदा च सत्या भद्रा च लक्ष्मणा ॥ कालिंदी निजलाभाय त-
पः परमुपेयुषी परिणीय प्रियावास इंद्रप्रस्थमथागमत् ॥ प्रतीतान् नष्टानपि जतुगृहे पुनः ॥ सर्वैर्दृष्टान् यु-
युधानः सात्यकिः ॥ १ ॥ प्राणा इंद्रियाणि मुख्यं चेष्टंति प्राणमिव ॥ २ ॥ ज्येष्ठयोः श्रेष्ठयोः प्रणामं कृत्वा समे

श्रीशुक उवाच ॥ एकदा पांडवान् द्रष्टुं प्रतीतान्पुरुषोत्तमः ॥ इंद्रप्रस्थं गतः श्रीमान्युयुधानादिभि-
र्वृतः ॥ १ ॥ दृष्ट्वा तमागतं पार्था मुकुंदमखिलेश्वरं ॥ उत्तस्थुर्युगपद्वीराः प्राणा मुख्यमिवागतं ॥ २ ॥
परिष्वज्याच्युतं वीरा अंगसंगहतैनसः ॥ सानुरागस्मितं वक्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं दधुः ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरस्य
भीमस्य कृत्वा पादाभिवंदनं ॥ अर्जुनं परिरभ्याथ यमाभ्यां चाभिवादितः ॥ ४ ॥ परमासनमासीनं
कृष्णा कृष्णमनिंदिता ॥ नवोढा व्रीडिता किंचिच्छनैरेत्याभ्यवंदत ॥ ५ ॥ तथैव सात्यकिः पार्थैः
पूजितश्चाभिवंदितः ॥ निषसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्युपासत ॥ ६ ॥ पृथां समागत्य कृताभिवा-
दनस्तयातिहार्दार्द्रदृशाभिरंभितः ॥ आपृष्टवांस्तां कुशलं सहस्नुषां पितृस्वसारं परिपृष्टबांध-
वः ॥ ७ ॥

नालिंगितः कनिष्ठाभ्यामभिवादं संजातं याभ्यां सः कृष्णः अभिवादितो बभूव ॥ ४ ॥ कृष्णा द्रौपदी नववधूर्भार्या
सत्यपि बहूनां भार्या पांडवानां भार्या सत्यपि अनिंदिता निंदारहिता ॥ पार्थैर्नंदसखि चिरमनुपपरिणीता ॥ ५ ॥
अतिहार्दं स्नेहेनार्द्रं सजले दृशो यस्याः तया परिरब्धः ॥ तया परिपृष्टा बांधवा यस्य सः ॥ ॥ ७ ॥ ॥

राम॰
५७

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रेम्णावैक्लव्यंतेनरुद्धःकंठोयस्याःक्लेशापायेआत्मनिदर्शनंयस्यतं॥भजतांभक्तानांक्लेशापायमात्मा
त्मानंदर्शयतीतिवा॥८॥ज्ञातीन्वःकुशलंभुन:॥अस्मानयदाभ्राताश्रद्धृत्वःप्रेषितःज्ञातीतिवचनात्स्वाभि
मोहंवारयंतिनतेसंतीति॥९॥तवद्देहः॥विश्वस्येतिस्वरूपस्वआत्माचनदृष्टःसि[illegible]शायसि॥१०॥कृमेथ

तस्माद्धेमवैक्लव्यकंठंकंवासुलोचना॥स्मरंतीतान्बहून्क्लेशान्क्लेशापायात्मदर्शनं॥८॥
नदैवकुशलंनोभूत्सनाथास्तेकृतावयं॥ज्ञातीन्नःस्मरतःकृष्णभ्रातामेप्रेषितःत्वया॥९॥नते
क्लिस्यपरआतिविश्वमूर्तेरदात्मनः॥तथापितिस्मरतांशश्वत्क्लेशान्हंसिहृदिस्थितः॥१०॥
युधिष्ठिरउवाच॥किंनआचरितंश्रेयोनवेदाहमधीश्वर॥योगीश्वराणांदुर्दर्शोयन्नोदृष्टः
कुमेधसां॥११॥इतिवैवार्षिकान्मासान्राज्ञासोभ्यर्थितःसुखं॥जनयन्नयनानंदमिंद्रप्रस्थौ
कसांविभुः॥१२॥एकदारथमारुह्यविजयोवानरध्वजम्॥वनंव्यालमृगाकीर्णंप्राविशत्प
रवीरहा॥१३॥तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान्सूकरान्महिषान्रुरून्॥शरभान्गवयान्खड्गान्हरि
णान्शशशल्लकान्॥१४॥तान्निन्युःकिंकराराज्ञेमेध्यान्पर्वण्युपागते॥तृट्परीतःपरि
श्रांतोबीभत्सुर्यमुनामगात्॥१५॥तत्रोपस्पृश्यविशदंपीत्वावारिमहारथौ॥कृष्णौददृश
तुःकन्यांचरंतींचारुदर्शनां॥१६॥

सांविवस्[illegible]दुहितानांहृष्टोसि॥ ॥ सुखमवसदितिशेषः॥सुखमभ्यर्थितइतिवा॥कृपासमाः
प्रियांकालिंदीदर्शनप्रसंगमाह[illegible]एकदेति॥१२॥राज्ञेयुधिष्ठिरायमेध्यान्कर्माहान्बीभत्सुरर्जुनः॥

गांडीवंधनुरादायतूणौचाक्षयसायकौ॥साकंकृष्णेनसन्नद्धोविहर्तुंविपिनंम हत्॥५

श्री
भा द
उ टी
३।

सख्याश्रीकृष्णेन ।१२। अयंमांकामयेदितिशंकायामाह नाममितिति ।१३। आदावेवतद्विद्वान् प्रसंगात्तत्कालीनंचरितंतानस्माह यदैवेति ।१५। पार्थेयदैवसंदिष्टः विज्ञापितःश्रीकृष्णः तदैवतेषांवि

[illegible]यवराभोहांभद्रद्विजोत्कृविराननां पथक्प्रेषितः सख्यार्फाल्गुनःप्रमदोत्तमां ।१७।
[illegible]सिस्वश्राएणिकृतोवाकिंचिकीर्षसि मन्येत्वांपतिमिच्छंतीसर्वंकथयशोभने १८
[illegible]उवाच अहंदेवस्यसवितुर्दुहितापतिमिच्छती विस्गुवरेण्यंवरदंतपःपरमसा
[illegible]तिलोदी[illegible]रतेश्रीनिकेतनं वृष्यतांमेसभगवान्मुकुंदोना संश्र थ
[illegible]ख्यातानामियमुनाजले निर्मितेभवनेपित्रायावदच्युतदर्श
[illegible]देवायसोपितो रथमारोप्यतद्विद्वान्धर्मराजमुपागत म
यदैवहसःसंदि[illegible]आत्मद्रुतं कारयामासनगरेविचित्रविश्वकर्मणा ।१९। भग
वांस्तत्रनिवसन्स्वानांप्रियचिकीर्षया अग्नयेखांडवंदातुमर्जुनस्यासंसारथिः ।२०। सोग
निस्तुशेषतत्रदाहयानस्थेनानरथिनृप अर्जुनायाददौतत्रतूणौवर्मचाभेद्यमस्त्रिभिः ।२१।

खकर्मणादेवशिल्पिनानगरंकारयामासकिंच ।१९। भगवान्निरतिशयैश्वर्यगुणवानपिअर्जुनस्यः
धनआदिलाभायसारथिः आसखांडवंनामइंद्रस्यवनं ।२०। अदत्तयौअदत्तयसायकौ ।२१। ।।

राम:
३।

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ दृ॰ टी॰ ४१ सिंहस्य यथा पशुः स्वविद्राव्य स्वबलिं हरति तथा शार्ङ्गधनुर्निनादेनैव जरासंधादीन् विद्राव्य मां स्वभागं गृहीत्वा य:
स्विजनदर्शनं तवानासितस्य तव राजन्यो भयमुदधिप्रारणं प्रपन्नइत्यर्थ: ब्रेवोभाषणेन तद्वत्वादित्यमाषुनः
टतेइत्यर्थ: । यद्वान्यत अस्य पष्ठस्य तं नामित्यादिना अग्रीत वो भजन्त: सीदन्ति अत्रैव माद्दश अस्माकं बद्ध त्वङ्के
तदपि मंदमेवेत्याह यद्वाञ्छयेति ॥ ४१ ॥ यस्य तव भजनवाञ्छया नृपोत्तमा: अङ्गो वेनस्य पितावैन्य: पृ
थु: नायंतोभरत: नाहुषो ययाति: गय इत्याद्य: ऐश्वर्यं त्यक्त्वा तव पदवीमास्थिता: ते पि किं सीदन्ति न
सीदन्त्येव अपि तु नन्दन्ति इत्यर्थ: । एवं च कोपावेशेन माद्दगादिभ्य: परिहारादस्य पष्ठस्य नामित्य तद्

जातं ते [illegible] विद्राव्य शार्ङ्गनिनदेन जहर्थ मां त्वं । सिंहो यथा स्वबलि
मीश पशून्स्वभाग [illegible] मुदधिं शरणं प्रपन्न: ॥४०॥ यद्वाञ्छया नृपशिखामणयो
ऽङ्गवैन्य [illegible] यये कगयाद्या: । राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमम्बुजाक्ष सीदन्ति तेनु प
दवीं त [illegible] ऽत्र ॥ कान्तं श्रयेत न तवाङ्घ्रिसरोजगन्धमाघ्राय सन्मुखरितं जनता
नाम [illegible] यं न विभ्रमाद्य गुणालयस्य मर्त्यो सदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टि:
॥ ४१ ॥

ननु तर्हि विहायात्रोत्कर्ष: । यच्चोक्तं । अश्वात्मनो रूपमिति तत्राह कान्तमिति ॥ ४२ ॥ गुणानामालय
स्य तव पादसरोजगन्धं जनतायाम् अपवर्गमोदं तु रूपेल तत्पाअलयेन त स्ववृसङ्गि: सदाद्भि: मुखरि
तं नर्मितं आघ्राय तम् अविगणय्य मर्त्या मरणधर्मिका सदा उरुभये स्थम् अन्यकामसी अश्रयेत सेवेत ।
अर्थाविविक्ता दृष्टिर्यस्या: सा गुणालयस्य तव नेन गुणा हीना इति यदुक्तं तदपास्तं अत: त्वामेवा
हमभजमित्याह तं त्वेति । ४२ ॥ श्रीरामायनम: ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम॰ ४१

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

फलात्मावरमानेदद्रूपः तस्यैवानंदरूपान्यानि मात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः ॥ समाजः सेव्यसेवकलक्षणः संबंधः
नतु पुंसः ॥ स्त्रियश्च मिथोन्योन्यं नेरयोलेशयोः ॥ अत एव तत्कृतस्त्वं बद्रः विनोदः ॥ तदाकुलयोरित्यर्थः ॥ भि
न्नाभिः आवितान्मधेयस्य परिहारः त्वमिति ॥ ३८ ॥ भिन्नपदव्याख्यानेन्यजदेहमनिभिरिति ॥ मध्येस्य
स्य परिहार आत्मेतियदर्थं सर्वं प्रियं तस्य जगतामात्मन स्तव ॥ वेणोनेन हृष्येत्यर्थः ॥ किंच आत्मदर्शन

त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा यद्वांछया सुमतयो विसृजंति
कृत्स्नं तद्वासविभोसममर्चितो भवतः समाजः पुंसः स्त्रियश्चरतयोः
सृमवद्गः खिलोनेः त्वं न्यस्तदंडमुनिभिर्गदितानुभाव आत्मात्म
दश्च जगतामिति मे वृतोसि ॥ हित्वा भवद्भ्रुव उदीरितकालवेगध्व
स्ताशिषोब्जभवनाकपतीनकृतोन्ये ॥ ३९ ॥ श्रीरामायनमः ॥

वैदर्भ्यैतदविस्तायतवयादीर्घं समीक्षयेति स्वस्मिन्नुक्तं दोषद्वयं परिहरति इतीति ॥ इतिस्तान्वैवमेमया
हृतोसि इतिस्तानपरिहारः ॥ हित्वेत्यदीर्घं समीक्षायपरिहारः ॥ भवतोभ्रुवः साकाशात् ॥ उदीरितोयः
कालवेगः तेनध्वस्ता आशिषो येषां तान ॥ ब्रह्मादीनपि विहाय कृतोन्येवराकास्त्यर्थः ॥ स्वात्तानंपरि
च्छिन्न्यपुरुषांतरगुणवर्णनप्रदीप्तकोपसंरंभेनतास्मिन्नेवात्तानःसंपादयतिजाद्यमिति ॥ ३९ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

२

त्वां उद्वदाहृत्य वह्नेः सख्ये अर्जुनाय यस्मिन्निति सामर्थ्यतो निर्देशः यस्मामित्यर्थः ॥ जलस्थलयोर्द्देशे
दृष्टेर्भ्रमः ॥ यद्वा जनस्य वत् दृक् दृष्टिर्यस्मिन् जलस्थलदृक् तस्मिन् भ्रमः आसीदिति ॥ २३ ॥ तुल्यएप:स्र
तत्रस्तंव यस्मिन् पंचमं मित्रविंदाविवाहमाह ॥ २४ ॥ आवंत्यौ अवंतिनामदेश उज्जयिनी तत्रत्यौ राजानौ

मयश्च मोचितो वह्नेः सभां सख्ये उपाहरत् ॥ यस्मिन् दुर्योधनस्यासीज्जलस्थलदृशिभ्रमः ॥ २२
स तेन समनुज्ञातः सुहृद्भिश्चानुमोदितः ॥ आययौ द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ॥ २३ ॥
अथोपयेमे कालिंदीं सुपुण्यर्त्वृक्ष ऊर्जिते ॥ वितन्वन् परमानंदं स्वानां परममंगलम् ॥ २४ ॥ विं
दानुविंदावावंत्यौ दुर्योधनवशानुगौ ॥ स्वयंवरे स्वभगिनीं कृष्णे सक्तां न्यषेधतां ॥ २५ ॥ राजा
धिदेव्यास्तनयां मित्रविंदां पितृष्वसुः ॥ प्रसह्य हृतवान् कृष्णो राजन् राज्ञां प्रपश्यतां ॥ २६ ॥
नग्नजिन्नाम कौसल्य आसीद्राजातिधार्मिकः ॥ तस्य सत्याभवत्कन्या देवी नाग्नजिती नृप २७
न तां शेकुर्नृपा वोढुमजित्वा सप्त गोवृषान् ॥ तीक्ष्णशृंगान् सुदुर्धर्षान् वीर्यगंधासहान् खला
न् ॥ २८ ॥ तां श्रुत्वा वृषजिल्लभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ॥ जगाम कौसल्यपुरं सैन्येन महता वृ
तः ॥ २९ ॥ ॥

नौ ॥ २५ ॥ षष्ठं विवाहमाह नग्नजिदिति ॥ २६ ॥ कौसल्य अयोध्याधिपतिः ॥ सत्या नाम कन्या अभवत्
देवीं कांतिमतीं नाग्नजितीति पितृनाम्ना प्रसिद्धेत्यर्थः ॥ २७ ॥ वीरस्य गंधमपि न सहंते इति ॥ तथा ता
न् खलान् दुष्टान् ॥ २८ ॥ वृषान् जयतीति यः तेन प्राप्तुं लभ्या ॥ २९ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

फलात्मायरमानेदजुपः तस्यैवानेदं यान्यानि मात्राम्रुपजीवंतीतिश्रुतेः ॥ समाजः सेव्यसेवकलक्षणः संबंधः
नतुपुंसः ॥ स्त्रियश्च मिथोन्योन्यं तेरयोर्लिंगयोः ॥ अतएवतत्कृतस्तद्वृद्धः विनोः ॥ तदाकुलयोरित्यर्थः ॥ भि
न्नाभिः आविताम्रपेत्यस्य परिहारः त्वमिति ॥ १८ ॥ भिन्नपदव्याख्यानेनत्वजदंडमुनिभिरिति ॥ सर्वेषामन्य
स्यपरिहार आमेतियदर्थं सर्वं प्रियं तस्य जगतामात्मनस्तव ॥ वेणनेनहृद्येत्यर्थः ॥ किंच आमदर्शनि

त्वंवैसमस्तपुरुषार्थमयः फलात्माय द्वांछयास्तमतयोविसृजंति
हित्वेनतद्भांविभोसमुचितोभवतः समाजः पुंसः स्त्रियश्चरतयोः
स्मवद्धः क्लिनोनं ॥ १९ ॥ त्वंन्यस्तदंडमुनिभिर्गदितानुभावआत्माम
दश्चजगतामितिमेहतोसि ॥ हित्वाभवद्भुवउदीरितकालवेगधर्
स्ताशिषोब्रह्मभवनाकपतीनकुतोन्ये ॥ २० ॥ श्रीरामायनमः ॥

वेदम्यैतदविस्तायत्वयादीर्घंसमीक्षयेति स्वस्मिन्नुक्तंदोषद्वयंपरिहरतिइत्तीति ॥ इतिस्वामैवममया
हृतोसि इतिस्वानपरिहारः ॥ हित्वेत्यदीर्घंसमीक्षायविहारः ॥ भवतोभ्रुवः शाकाशात् ॥ उदीरितोयः
कालवेगः तेनध्वस्ता आशिषोयेषांतान् ॥ ब्रह्मादीनपिविहायकुतोन्येवशाकारत्यर्थः ॥ स्वात्तानंपरि
ग्रन्त्यपुरुषोनरगुणावर्णानप्रदीप्तकोपसंरंभेनतस्मिन्नेवास्तान्संपादयतिजाद्यमिति ॥ २१ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सांउवदाहक वक्षेः सख्येग्रजेनायपस्मिन्निति सामर्थ्यतोनिर्देशः यस्पामिन्नर्थः ॥ जलस्थलयोर्हशे
र्द्देश्रमः॥ यन्नाजलस्थलवत्॥ हकदृष्टियंस्मिन् जलस्थलदृक् तस्मिन्भ्रमः आसीदिति ॥२४॥ सुखएपाःस्र
तसंतंवयस्मिन्पंचमंमित्रविंदाविवाहमाह ॥२४॥ आवंत्योअवंतिनामदेशउज्जयिनीतत्रत्योराजा॥

मयस्त्वमोचितोवक्षेः सभोसवेउपाहवत् ॥ यस्मिन्युधिष्ठिरस्यासीज्जलस्थलदृशिभ्रमः॥२२
सतेनसमन्तुत्सानः सुहृद्भिःप्रीतमोदितः ॥ अपयोद्वारकांभूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः॥२३॥
अथोपयेमेकालिंदीं सुपुण्यर्त्वृदंउर्जिते ॥ वितन्वन्परमानंदंस्वानांपरममंगलम् ॥२४॥ विं
दानुविंदावावंत्यौदुर्योधनवशानुगौ ॥ स्वयंवरेस्वभगिनींकृष्णेसक्तांन्यषेधतां॥२५॥ राजा
धिदेव्यास्तनयांमित्रविंदांपितृष्वसुः ॥ प्रसह्यहृतवान्कृष्णोराजन्राज्ञांप्रपश्यतां॥२६॥
नग्नजिन्नामकौसल्य आसीद्राजातिधार्मिकः ॥ तस्यसत्याभवत्कन्यादेवीनाग्निजितीनृप २७
नतांशेकुर्नृपावोढुमजित्वासप्तगोवृषान् ॥ तीक्ष्णशृंगान्सुदुर्धर्षान्वीर्यगंधासहान्खला
न् ॥२८॥ तांश्रुत्वावृषजिल्लभ्यांभगवान्सात्वतांपतिः ॥ जगामकौसल्यपुरंसैन्येनमहतावृ
तः॥२९॥

तौ॥२५॥ षष्ठंविवाहमाहनग्नजिदिति॥२७॥ कौसल्यअयोध्याधिपतिः॥ सत्यानामकन्याभवत्
देवीकांतिमतीनाग्निजितीतिपितृनाम्नाप्रसिद्धेत्यर्थः॥२७॥ वीरस्यगंधमपिनसहंतेइति॥ तथाता
न् खलान्दुष्टान्॥२८॥ वृषाञ्जयतियः तेनषुंसालभ्या॥२९॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रतिनंदितः प्रतिनंदितवान् श्रीकृष्णेन वा स प्रतिनंदितः ॥ ३१ ॥ हे नरेंद्र राजन्यबंधोः क्षत्रियस्य शु-
ल्कदाः द्रव्यादिप्रदाः ॥ ३५ ॥ गुणानामेकमेव धामत्वं ॥ तथाभूतस्य तवांगे ॥ ३६ ॥ दुर्दांताः अशिक्षिताः

सकौसल्यपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन्प्रतिनंदितः ॥ ३१
वरं विलोक्याभिमतं समागतं नरेंद्रकन्या चकमे रमापतिं ॥ भूयादयं मे पतिराशिषोऽमलाः
[illegible] त्या यदि मे धृतो व्रतैः ॥ ३२ ॥ अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ॥ आत्मानंदेन पू-
र्णस्य करवाणि [illegible] कः ॥ ३३ ॥ यत्पादपंकजरजः शिरसा बिभर्ति श्रीरब्जजः सगिरिशः
[illegible] कपालैः ॥ लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सयेशः काले दधत्स भगवान्मम केन तुष्येत
[illegible] ॥ तमाह भगवान्हृष्टः कृतासनपरिग्रहः ॥ मेघगंभीरया वाचा सस्मितं कुरु-
नंदन ॥ ३४ ॥ श्री[illegible]नुवाच ॥ नरेंद्र याञ्चा कविभिर्विगर्हिता राजन्यबंधोर्निजधर्मवर्तिनः ॥ वि
[illegible] याचे तव सौहृदेच्छया कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयं ॥ ३५ ॥ राजोवाच ॥ कोन्यस्
तेभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सितः ॥ गुणैकधाम्नो यस्यांगे श्रीर्वसत्यनपायिनी ॥ ३६ ॥ किं
त्वस्माभिः कृतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ॥ पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ३७ ॥ सप्तै
ते गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ॥ एतैर्भग्नाः सुबहवो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ३८ ॥ ॥

दुरवग्रहाः अप्रवशयंत्राः ऊतमस्तदाह एतैरिति भग्ना भंगं प्राप्ताः ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

यत्सु यदि द्रुमे गोहृष्वाः ॥ ३८ ॥ सम्यथाकृत्वेति वह्नीनां योषितां संप्रार्थ्य वाद्दं सं भेभायोन्यः ॥ स्यामिति ॥ सत्यं
प्रतिमापत्यप्रदर्शनार्थमात्मनः सम्यथा रणं ॥ ४१ ॥ निष्कग्रीवाश्च ताः ॥ सुवाससः ॥ वनितास्तां युवतीनां त

यदि मे निगृहीताः स्युः त्वयैव यदुनंदन ॥ वशो भवाननभिमतोऽनु हितं मे श्रियः पते ॥ ३९ ॥ एवं
सत्यभामाकर्ण्य वचनं स विकस्वप्रभुः ॥ आत्मानं सम्यथाकृत्वान्यग्रहीद्धीलयैव तान् ॥ ४० ॥ बद्धा
नाद्बाराभिः [illegible] नौ जनः ॥ [illegible] लीलया बद्धौ बालो दारुमर्यं यथा ॥ ४१ ॥ तं
तं दृष्ट्वा स तां [illegible] नादद्दौ कृत्सायविस्मितः ॥ तां प्रत्यग्रहणं भगवान्विधिवत्सह श्रीप्रभुः ॥ ४२
[illegible] संनद्धां प्रियपतिं ॥ लेभिरे परमानंदं जातश्चापि स्मोत्सवः ॥ ४३ ॥
[illegible] द्विजाशिषः ॥ नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासाः स्रगलंकृताः ॥ ४४
द[illegible] महद्दिभोः ॥ युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवसुवाससां ॥ ४५ ॥
नवनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान्रथान् ॥ रथाच्छतगुणानश्वानश्वाच्छतगुणा
न्नरान् ॥ ४६ ॥ दंपती रथमारोप्य महत्या सेनया वृतौ ॥ स्नेहप्रक्लिन्नहृदयः प्रेषयामास
कोसलः ॥ ४७ ॥ ॥

दासीनां नागतनायेभ्यः शतगुणान्नवलक्षाणि ॥ रथान्तरथेभ्यः शतगुणान्नवकोटीः ॥ अश्वा
तेऽश्वेभ्यः शतगुणान्नवपद्मानि ॥ ४८ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
३३

यदुभिर्गोवृषैश्च भग्नदर्पा अपि सुदुर्मर्षाः क्रूराः ॥५५॥ अस्मात् स्थितः प्रभुं जानातीति यावत् ॥५६॥ मुख्यमेव विवाहमाह श्रुतकीर्तिरिति ॥५७॥ श्रुतकीर्तिर्नाम या पितृष्वसा तस्याः सुतां भद्रां नाम कैकेयीं नदेशजां अष्टममाह सुतां चेति ॥५८॥ एकपत्नीरूपां लक्ष्मणां जहार ॥५९॥ तस्य निरोधात्तः पुरं त स्मात् भैष्मी जाम्बवती सत्या नाम सत्या भद्रा लक्ष्मणा कालिंदी मित्रविंदा इत्यष्टौ पट्टमहास्त्रियः ॥५९॥

ऋद्धे तद्व्रतधुर्भृयान यं तंयघ्नि केन्याको ॥ भग्नवीर्याः सुदुर्मर्षा यदुभिर्गोवृषैः पुरा ॥५५॥ तान् पार्थः प्रशस्य तान् स प्रियकृदर्जुनः । गांडीवी कलयामास सिंहः क्षुद्रमृगानिव ॥५६॥ पादिव्यं दृष्ट्वा तदा द्विकामेन समम्पया ॥ रेमे यदूनामृषभो भगवान्देवकीसुतः ॥५७॥ श्रुतकीर्तेः सुतां भद्रामुपयेमे पितृष्वसुः । कैकेयीं भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः संतर्दनादिभिः ॥५८॥ सुतां च मद्राधिपतेर्लक्ष्मणां लक्षणैर्युतां ॥ स्वयंवरे जहारैकः स सुपर्णः सुधामिव ॥५९॥ अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन्सहस्रशः ॥ भौमं हत्वा तन्निरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कन्धे अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५८॥ श्रीराजोवाच ॥ यथा हतो भगवता भौमो येन च ताः स्त्रियः ॥ निरुद्धा एतदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वनः ॥१॥

इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमस्कन्धे टीकायामष्टपञ्चाशत्तमः ॥५८॥ ऊनषष्टितमे भौमं हत्वा तेनाहृता हरिः ॥ कन्यासहस्र प्राप्य पारिजातं दिवो हरत् ॥ परिणीय ततः ताभिः तन्मनोरथपूरणे ॥ आत्मारामोऽप्यसौ रेमे ततः महर्षेषु गृहस्थवत् ॥ येन ताः स्त्रियो निरुद्धाः स भौमः चकारात् ॥ येन कारणेन च हृतः तदाचक्ष्वेति ॥१॥

राम॰
३३

सभार्यो गरुडारूढः प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ ॥ मू॰ ॥ २

सभार्यो गरुडारूढः प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ इत्यन्वयः ॥ कथंभूतेन हृतं छत्रं यस्य तेन लोकपालप्रधानत्वात्
इन्द्रस्य वरुणस्य छत्रहरणेपि तस्यैव मानभंग इति ॥ तथोक्तं हृते कुंडले यस्याः [illegible] सादितिर्बंधुः
माता यस्य तेन ॥ हृतममराद्रौ स्थानं मणिपर्वतलक्षणं यस्य तेन ॥ सत्यभामाया गृहे भवं तमिदं आगत्य
तापितवान् ॥ तदा तस्याः कौतुकाय तया भार्यया सह ययाविस्तुक्तं यद्वा दानवदनुजस्यैव त्वत्कृते हनिष्यामीति

श्रीशुक उवाच ॥ इंद्रेण हृतछत्रेण हृतकुंडलबंधुना ॥ हृतामराद्रिस्थानेन ज्ञापितो भौमचेष्टि
तम् ॥ १ ॥ गिरिदुर्गैः शस्त्रदुर्गैर्जलाग्न्यनिलदुर्गमं ॥ मुरपाशायुतैर्घोरैर्दृढैः सर्वत आवृतम् ॥ २ ॥
गदया निर्बिभेदाद्रीन् शस्त्रदुर्गाणि सायकैः ॥ चक्रेणाग्निं जलं वायुं मुरपाशांस्तथासिना ॥ ३ ॥ शं
खनादेन यंत्राणि हृदयानि मनस्विनां ॥ प्राकारं गदया गुर्व्या निर्बिभेद गदाधरः ॥ ४ ॥ पांचजन्य
ध्वनिं श्रुत्वा युगांताशनिभीषणं ॥ मुरः शयान उत्तस्थौ दैत्यः पंचशिरा जलात् ॥ ५ ॥ त्रिशूलमु
द्यम्य सुदुर्निरीक्षणो युगांतसूर्यानलरोचिरुल्बणः ॥ ग्रसंस्त्रिलोकीमिव पंचभिर्मुखैरभ्यद्रव
त्तार्क्ष्यसुतं यथोरगः ॥ ६ ॥ आविध्य शूलं तरसा गरुत्मते निरस्य वक्त्रैर्व्यनदत्स पंचभिः ॥ स रोद
सी सर्वदिशोंबरं महानापूरयन्नंडकटाहमावृणोत् ॥ ७ ॥

इतिहासोक्तं ॥ भूमेरेव वरं दत्तं सत्यं कर्तुं सत्यभामायाः ॥ भूम्यंशत्वात्तया सह ययौ ॥ यद्वा ॥ नारदानीतपारि
जातेन रुक्मिण्यै दत्ते सति ॥ कुपितां सत्यभामां सांत्वयता त्वं पारिजातमेव दास्यामीति प्रतिज्ञातं ति २
हरिवंशप्रसिद्धं ॥ तदर्थं तानीतवानिति ॥ तेषां गरुडेन याने कारणं गिरिदुर्गैरित्यादि ॥ तैरुपलक्षितं जल
लाग्न्यनिलैश्च सर्वतो वर्तमानैर्दुर्गमं ॥ २ ॥ आविध्य भ्रातोयमहा [illegible] कुनादैस्पर्धः ॥ १ ॥ ॥

युगांताशनिवत् भीषणं परिखाया जलात् ७ ॥ २
र्घनि १

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
३४

तस्मै श्रीकृष्णाय गदां मुमोच १९ इंद्रतेजसा वज्रेण प्रतिक्रियया दैत्यभूतयाऽमर्षजुषः २२ पीठं पीठनामा

तदापतद्वै त्रिशिखं गरुत्मते हरिः शराभ्यामभिनत्त्रिधौजसा ॥ मुखेषु तं चापि शरैरताडयत्तस्मै गदां सो
पि रुषा व्यमुंचत २० तामापतंतीं गदया गदां मृधे गदाग्रजो निर्बिभिदे सहस्रधा ॥ उद्यम्य बाहू
नभिधावतोऽजितः शिरांसि चक्रेण जहार लीलया २१ व्यसुः पपातांभसि कृत्तशीर्षो निकृत्तशृंगो
ऽद्रिरिवेंद्रतेजसा ॥ तस्यात्मजाः [illegible] पितुर्वधातुराः प्रतिक्रियामर्षजुषः समुद्यताः २२ ताम्रोंत
रिक्षः श्रवणो विभावसुर्वसुर्नभस्वानरुणश्च सप्तमः पीठं पुरस्कृत्य चमूपतिं मृधे भौमप्रयु
क्ता निर[illegible]धृतायुधाः २३ प्रायुंजता[illegible]सीन्गदाः शक्त्यृष्टिशूलान्यजिते रुषोल्ब
णाः तच्छस्त्रकूटं [illegible] तिलशश्चकर्त ह २४ तान्पीठमुख्याननय
द्यमक्षयं निकृत्तशीर्षोरुभुजांघ्रिवर्मणः २५ स्वानीकपानच्युतचक्रसायकैस्तथा निरस्तान्
नरको धरासुतः निरीक्ष्य दुर्मर्षण आस्रवन्मदैर्गजैः पयोधिप्रभवैर्निराक्रमत् २६ दृष्ट्वा स
भार्यं गरुडोपरि स्थितं सूर्योपरिष्टात्सतडिद्घनं यथा कृष्णं स तस्मै व्यसृजच्छतघ्नीं योधाश्च
सर्वे युगपत्स्म विव्यधुः २७ ॥

निरगमन्
नं निरगात् २३ निकृत्तानि छिन्नानि शीर्षादीनि येषां तान् २५ शतघ्नीं शक्तिविशेषम् २७ रामायनमः ॥

राम॰
३४

विविक्तावाणाः पत्राणि येषां तैः निशितैर्बाणैर्निकृत्ताबाहवः शिरांसि अंघ्रयः विग्रहा देहा यस्य सतथ
यांतं तस्यैवंतदाविव्यधुः तस्मिन्नेव क्षणे ॥ २८ ॥ अन्यास्तूर्यं ऊरुद्वहेति संबोधनं ॥ तथाहि नैर्यानि प्रयुक्तानि
शस्त्राणि अस्त्राणि च विच्छेदत तथाप्येकं शस्त्रमस्त्रं च त्रिभिः शरैरेकैकशः इत्यास्त्रयं ॥ २९ ॥ उह्यमानः

तद्वैभसैन्यं भगवानादाय जोविविक्तवाजैर्निशितैः शिलीमुखैः ॥ निकृत्तबाहूरुशिरोघ्रिविग्र
हं चकार सर्वं हततास्तु ऊर्जरं ॥ २८ ॥ यानि योध्यैः प्रयुक्तानि शस्त्रास्त्राणि कुरूद्वह ॥ हरिस्तान्याच्छि
उह्यमानः सु पर्णेन पक्षाभ्यां निघृता गरुडा न२३ नत्तीक्ष्णैः शरैरेकैकशस्त्रिभिः ॥ २९ ॥ उह्यमानाः सुपर्णेन पक्षाभ्यां निहता गजाः ॥ पुरमेवाविशन्नार्ता
नरकोपुत्र्यपुरुषाः ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा [illegible] सायकैः ॥ दृष्ट्वा [illegible] स्वकं ॥ ततो भौमः प्राहरच्छक्त्यावज्रःस्व
तिव्दुत [illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible] विद्धो मालाहृतं रथवांद्विपा ॥ शूलं भौमो च्युतं हन्तुमाददे वितथोद्यो
गमः ॥ ३२ ॥ तद्विसर्गात्पूर्वमेव नरकस्य शिरो हरिः ॥ अपाहरद्गजस्थस्य चक्रेणाक्षुरनेमिना ॥ ३३ ॥
सकुण्डलं चारुकिरीटभूषणं [illegible] व्यापतितं समुज्ज्वलत ॥ हाहेति साध्वित्यृषयः सुरेश्वरा
माल्यैर्मुकुन्दं विकिरन्त ईडिरे ॥ ३४ ॥ ततश्च भूः कृष्णमुपेत्य कुण्डले प्रतप्तजाम्बूनदरत्नभास्वरे ॥
सवैजयन्त्या वनमालया [illegible] प्रायच्छदितः छत्रमथो महामणिम् ॥ ३५ ॥ ॥

सुपर्णेन पक्षाभ्यां निघृता गजाः ॥ किंचमातुग्नमनेति ॥ ३० ॥ यतो यया शक्त्या वज्रः प्रतिहतः ॥ ३१ ॥ असौ
गरुडस्तु नाकं पतन गरुडे वितथोद्यमः सन् ॥ ३२ ॥ प्रतप्तजाम्बूनदेयानि रत्नानि तैर्भास्वरे मेर्व शाभूतंमद
दशिवस्म हामणिंवार्पयद्विदि ॥ ३५ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री० भा० द० उ० टी० १४

पर्ष्वर्यत्तात्वाभूमिनं स्तोतिनमस्तेइति ॥ २६ ॥ हेपरमात्मन्देवायांतर्यामिनेयेनमंत्रेणजंत्पाः पूर्वंप्रसन्नोभूस्तेन
नमंत्रेणनमस्यतिनमइति ॥ २७ ॥ पंकजं नाभौयस्यतस्मैजगदुत्पत्तिकारणायेत्यर्थः ॥ अतएवसत्कीर
तिमयींपंकजमालांबिभ्रतेयस्यतस्मै एवंभूतध्यायतांपंकजवत्तुप्रसन्नेत्राणोपशमनेनेत्रेयस्यतस्मै
पंकजवत्तुसेव्यौपंकजांकितौवाअंघ्रीयस्यतस्मैनमइतिकिंच ॥ २८ ॥ भगवतेनिरतिशयैश्वर्यायवा

प्रसौषीदथविश्वेशंदेवीदेव वरार्चितं ॥ प्रांजलिः प्रणताराजन्भक्तिप्रवणयागिरा ॥ २६ ॥ भू
मिरुवाच ॥ ॐनमस्तेदेवदेवेशशंखचक्रगदाधर ॥ भक्तेच्छोपात्तरूपायपरमात्मन्नमोस्तुते
२७ ॥ ॐ नमः पंकजनाभाय नमः पंकजमालिने ॥ नमः पंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २८
ॐ नमोभगवतेतुभ्यंवासुदेवायविष्णवे ॥ पुरुषायादिबीजायपूर्णबोधायतेनमः ॥ २९ ॥ अजा
यजनयित्रेस्यब्रह्मणेनंतशक्तये ॥ परावरात्मन्भूतात्मन्परमात्मन्नमोस्तुते ॥ ३० ॥ ॥ ॥

सुदेवायसर्वभूताश्रयायअतएवविष्णवेव्यापिने ॥ नहिसर्वभूताश्रयत्वंपरिछिन्नस्यसंभवति ऊतः सर्व
भूताश्रयत्वंपुरुषायसर्वस्मात्कार्यात्पूर्वमेववसतेएवमेवाहभिरुक्तमितिनिरुक्तपुरुषत्वमिति
श्रुतेः एवंसतिऊनः आदिबीजायआदेः ॥ जगत्कारणस्यापिकारणायएवमपितत्वमदादिवत्जाड्य
मित्याह ॥ पूर्णबोधायेति ॥ २९ ॥ ननुएवमपिस्वकारणात्पूर्वंसत्त्वंनस्यादतआह ॥ अजायेति ॥ ॥ ॥

राम० १५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

भयमुनामस्य प्रसन्नभातः ॥ जनयितेउ भयत्राधिक्रमेण द्देतद्दयं बलेणोद्दतते द्द द्द द्ददितद्दौ यातः ॥ अनंत
[illegible] येमति द्द द्द त्वात् अनंतं अनंतशक्तित्वाज्जनयितत्वमित्यर्थः ॥ ननु पित्रादयः पुत्रादीनां जनकाः ॥
तेषां च ततः [illegible] तेषां न भूतानि ॥ तेषां च स्वकर्म द्वारेण जीवाः किमत्राहं परावरात्मन्नित्यादि पित्राद्यात्म
त्वाच्च त्वमेव जनक इत्यर्थः ॥ ननु गुणाः विसर्गादिहेतवः ॥ ते च प्रधानस्यैव तस्य च पुरुषः क्षोभकः ॥ तत्र
च कालो निमित्तं किमिति ॥ अत्राह त्वं वै इति ॥ इति पूर्वश्लोकटीका ॥ २१ ॥ तमसो धारणाय संवृत एव ॥ स्था

त्वं वै सिसृक्षुरज उत्कटं प्रभो तमो निरोधाय विभर्ष्य संवृतः ॥ स्थानाय सत्त्वं जगतो जगत्पते का
लः प्रधानं पुरुषो भवान् परः ॥ २१ ॥ अहं पयो ज्योतिरथानिलो नभो मात्राणि देवा मन इंद्रियाणि
कर्ता महानित्यखिलं चराचरं त्वय्यद्वितीये भगवन्नयं भ्रमः ॥ २२ ॥ तस्यात्मजोयं तव पादपंकजं
भीतः प्रपन्नार्तिहरोपसादितः ॥ तत्पालयैनं कुरु हस्तपंकजं [illegible] प्रपन्नार्तिहरोपसादितः
[illegible] शिरस्यमुष्याखिलकल्मषापहं ॥ [illegible] ॥ २३ ॥

नाथ पालनाय जगतः ॥ सिसृक्षुरज उत्कटं रज आदि विभर्षि स्रजसीत्यर्थः ॥ कालः प्रधानं पुरुषाश्च
त्वद्वा निर्मितानं संनिवेशं तु परः सर्वव्यतिरिक्तः ॥ अतः त्वमेव जनयितेत्यर्थः ॥ कार्यकारणप्रपंचस्य त्व
द्व्यतिरेकात् तस्य च सर्वव्यतिरेकमुपपादयति ॥ अहमिति ॥ २२ ॥ अहं भूमिः मात्राणीति देवा मन इंद्रि
याणीति च विविधाहंकारकार्याणि कर्ता अहंकारः ॥ एवं सत्त्वाभासाध्यायते तत्तस्येति ॥ २३ ॥ हे प्रपन्नार्तिहर
तस्य [illegible] नरकासुरस्य अयं भगदत्तो नाम अभीतः ॥ अतएव मया तव पादपंकजं उपसादितः ॥ २३ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ३८

अष्टौ दत्त्वा इव प्राणाधिकमित्यपि द्रष्टव्यं ॥ यदाह श्रीपराशरः कन्यापुरे स कन्यानां षोडशातुलविक्रमः शता
धिकानि ददृशे सहस्राणि महामना इति ॥ रत्नभिरत्नुपलक्षणं सिद्धादिभ्य एवेति ॥ तथाह्युक्तं विष्णुपुराणे देव
सिद्धासुरादीनां नृपाणां च जनार्दन कन्यादि सोऽहरत्कन्याः कुरोध निजमंदिरे इति ॥ ३५ ॥ प्राहिणोत्प्रस्था
पयामास कृष्णस्य ताः कमनीयाश्च ताः विरजोंबराश्च ताः नरयानैः शिविकाभिरपि च महाकोशानिति

श्रीशुक उवाच ॥ इति भूम्यार्थितो वाग्भिर्भगवान्भक्तिनम्रया ॥ दत्त्वाभयं भौमगृहं प्राविशत्सकल
र्द्धिमत् ॥ तत्र राजन्यकन्यानां षट्सहस्राधिकायुतं ॥ भौमाहृतानां विक्रम्य राजभ्यो ददृशे
हरिः ॥ तं प्रविष्टं स्त्रियो वीक्ष्य नरवीरं विमोहिताः ॥ नरयानैर्महाकोशान्रथानश्वान्धनं महत् ...पतिं दैवोपसादितं ... ताः प्राहिणोद्द्वारवतीं स कृष्णः विरजोंबराः ॥
ऐरावतकुलेभांश्च चतुर्दंतांस्तरस्विनः ॥ पांडुरांश्च चतुःषष्टिं प्रेषयामास केशवः ॥ ३८ ॥ गत्वा सुरें
द्रभवनं दत्त्वादित्यै च कुंडले ॥ पूजितस्त्रिदशेंद्रेण महेंद्र्याण्या च सप्रियः ॥ ३९ ॥ चोदितो भार्ययो
त्पाट्य पारिजातं गरुत्मति ॥ आरोप्य सेंद्रान्विबुधान्निर्जित्योपानयत्पुरीं ॥ ४० ॥ स्थापितः सत्यभामा
या गृहोद्यानोपशोभनः ॥ अन्वगुर्भ्रमराः स्वर्गात्तद्गंधासवलंपटाः ॥ ४१ ॥ ॥ राम ॥ ॥

३८ सत्यप्रियस्यावर्तनेयः कृष्णः सत्यभामासहितः ॥ ४० ॥ गृहोद्यानं नितरामुपशोभयतीति यः सेंद्रा
न्विबुधान्निर्जित्य इंद्रकृष्णयोः संग्राम उक्तः नन्वकथं प्रसादितश्च मनोरथेन श्रीकृष्णेन सह इंद्रस्य
संग्राम इत्याशंक्याह ययाचे इति ॥ ४१ ॥ रामायनमः ॥ ॥ राम ॥ ॥

भूयाच्च नित्यं महत्यां तानदनुमोदितम् ॥ इति सर्वाः स्वयं कृष्णस्नेहभावेन ह

नरयानैर्महाको
शान्रथान्श्वान्ध
विणमहत् ॥ ३७ ॥

राम॰
३८
प्रदेयं सु ॥ ५१ ॥

अच्युतमर्थ्यं साधनमिति वक्ष्यमेवं यं प्रापतिप्यातो ॥ विरहद्यते विग्रहं वै करोति महान पितमः क्रो
धः आकुलोधनिकता ॥ ४१ ॥ यथायथा यथावत् ॥ अनेनदेवक्या ॥ वंशुज्ञन समागमोपि अतिशहं यो गा
इ धेन सहितः ॥ आवृतः सर्वज्ञापि संवक्षर्णवत्र ॥ अहो भामंपनारीणामित्याहु ॥ गृहेष्विति ॥ ४४ ॥ अतर्क्य
णिकर्माणि न विचारणीयकर्माणि करोतीति तितथ्यासः ॥ श्रीकृष्णः निरस्तसाम्यातिशयश्चासौ ॥ अन्ये

यावत् आनम्य किरीटकोटिभिः पादौ स्पृशन्नच्युतमर्थसाधनं ॥ सिद्धार्थ एतेन विरहद्य
ते म्रहानुहं स्मरणं च तमोघ्निराजतो ॥ ४१ ॥ अथो मुहूर्त एकस्मिन्नानागारेषु ताः स्त्रियः ॥
यथोपयेमे भगवान् तावद्रूपधरोऽव्ययः ॥ ४२ ॥ गृहेषु तासामनपाय्यतर्क्यकृन्निरस्तसाम्या
तिशयेष्ववस्थितः ॥ रेमे रमाभिर्निजकामसंप्लुतो यथेतरो गार्हकमेधिकांश्चरन् ॥ ४४ ॥ इत्थं
रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता ब्रह्मादयोपि न विदुः पदवीं यदीयां ॥ भेजुर्मुदाविरतमेधि
तयानुरागहासावलोकनवसंगमजल्पलज्जाः ॥ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौच
ताम्बूलविश्रमणवीजनगन्धमाल्यैः ॥ केशप्रसादशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशता अपि
विभोर्विदधुः स्म दास्यं ॥ ४५ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे एकोनषष्टितमोध्यायः ॥ ५९ ॥

यां तेषु गृहेष्वनपायी अवस्थितः ॥ रमाभिः लक्ष्म्या अंशभूताभिः निजकामसंप्लुतः स्वानंदपू
रितपूर्णः गृहमेधिकान् गृहस्थधर्मान् ॥ ४४ ॥ अनुरागहाससहितमवलोकं च नवसंगम
वजश्च तं जल्पं च तस्मिन् लज्जां च भेजुः ॥ ४४ ॥ विश्रमणं संवाहनं केशप्रसाद केशप्रसादं नंदासीनां श
तानि वियंतेयासां तथाभूता अपि स्वयमेव दास्यं विभोः विदधुरिति ॥ ४५ ॥ इति दशमे एकोनषष्टितम

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
टी॰
५२

अथवशीकृतमेवकृष्णः पविहासेनरुक्मिणीं ॥ कोपयित्वाततःप्रेमकलहेनामसांत्वयत् ॥ रामस्याग्रज
नानंदमहोत्सवदर्शिं ज्ञनैः ॥ रुक्मिण्यांप्रेमकलहब्रह्मनैश्वर्यमीर्यते ॥ स्वतल्पस्थस्यपर्यंकस्थवस्त्र
माणेनरुक्मिण्याः श्रियः श्रीकृष्णस्यप्रेमसंभावितंतस्यामेवतत्वमनुस्मारयतियस्त्विति ॥१॥
द्वाभ्यांतावत्त्रिभिश्लोकैः मंदिरमनुवर्णयति तस्मिन्निति तच्चहेनातिप्रसिद्धतामाह ॥ राजन्वितानि

श्रीशुक उवाच ॥ कर्हिचित्सुखमासीनंस्वतल्पस्थंजगद्गुरुं ॥ पतिंपर्यचरद्भैष्मीव्यजनेन
सखीजनैः ॥१॥ यस्त्वेतल्लीलयाविश्वंसृजत्यत्त्यवतीश्वरः ॥ सहिजातःस्वसेतूनांगोपी
थाययदुष्वजः ॥२॥ तस्मिन्नंतर्गृहेभ्राजन्मुक्तादामविलंबिना ॥ विराजितेवितानेनदीपै
र्मणिमयैरपि ॥३॥ मल्लिकादामभिःपुष्पैर्द्विरेफकुलनादिते ॥ जालरंध्रप्रविष्टैश्चगो
भिश्चंद्रमसोमलैः ॥४॥ पारिजातवनामोदवायुनोद्यानशालिना ॥ धूपैरगुरुजैराजन्जाल
रंध्रविनिर्गतैः ॥५॥ पयःफेननिभेशुभ्रेपर्यंकेकशिपूत्तमे ॥ उपतस्थेसुखासीनंजगतामी
श्वरंपतिं ॥६॥ वालव्यजनमादायरत्नदंडंसखीकरात् ॥ तेनवीजयतीदेवीउपासांचक्र
ईश्वरं ॥७॥ ॥

मुक्तादामानितेषांविलंबाः संतियस्मिंस्तेनवितानेनविराजते ॥ तन्नीयांतानांविराजंतेपदेनान्वयः
॥३॥ मल्लिकागंधतयाद्विरेफकुलैर्नादितेप्रविशद्भिःचंद्ररश्मिभिः ॥४॥ निर्गच्छद्भिरगुरुसंभवैःधूपै
सुरतिः अलिमनोहरत्वमुक्तंदर्शितं ॥५॥ पयःफेनःक्षीरस्यफेनइवशुभ्रेपर्यंकस्येकशिपुस्तल्पमेवोत्तमं
मत्तलिकायाउपनस्थेप्रसेवततदेवाभिनयति वालव्यजनमिति ॥७॥ ॥ ॥

राम॰
५२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

उपसृत्यं तस्य च्युतस्य समीपे सामर्त्यान्नुपुराभ्यां रेजेन्द्रगणयतीमणिमयोनुपुरौ स्तुनयंतीनितथा ॥ अं
गुलीयवलयव्यजनानिश्चग्रहस्तेहस्ताग्रे यस्याः सावस्त्रांतेनस्थगितौ कुचौ ॥ तस्याः ॥ अंगरागाभूतेन
उ कुमे त्यलेपेनाभिरवरः तस्य भासां तथानितंबे धृतयापरार्थ्या ग्रस्तस्याकांचीत याचरेजे ॥ ६ ॥ तांनिरी
क्ष्य प्रीतः सन् स्मयमानो हरिः अवभाषे कथंभूतां यालीलया धृततनोः तस्या उत्कृष्टरूपा अनुरूपसदृ
शरूपयस्याः यथोक्तं श्रीपाराशरेणदेवत्वेदेवदेहेयं मनुष्यत्वे च मानुषी ॥ विष्णोर्देहानुरूपां वै करोत्ये

सोपि कांतं नृपुणयनीम णिन्नुपुराभ्यां रेजेंगुलीयवलयव्यजनाग्रहस्ता ॥ वस्त्रांतगूढकुच
कुंकुमशोणहारं भासां नितंबधृतयाचपरार्थ्यकांच्या ॥ ७ ॥ तां रूपिणीं श्रियमनन्यगतिं निरी
क्ष्य यालीलयाधृततनोरनुरूपरूपा प्रीतः स्मयन्नलककुंडलनिष्ककंठवक्त्रोल्लसत्स्मितसु
धं हरिराबभाषे ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ राजपुत्रीप्सिता भूपैर्लोकपालविभूतिभिः ॥
महानुभावैः श्रीमद्भिः रूपौदार्यबलोर्जितैः ॥ ९ ॥ तान्प्राप्तानर्थिनो हित्वा चैद्यादीन्स्मरदु
र्मदान् दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च कस्मान्नो ववृषेसमान् ॥ १० ॥

याः तान्वदत्स्मयमिति ॥ किंवअलकैः कुंडलाभ्यां निष्केनैकपदकेन अलंकृतेन कंठेन वक्त्रेदिव्यशोभि
तेवक्त्रे उल्लसती स्मितसुधा यस्याः सा ॥ सर्वगुणयुक्तायाअपितत्वबुद्धिं मंदां कृत्वा आशयेनाह राजपुत्री
त्यादिपंचदशभिः ॥ ८ ॥ हेराजपुत्रि लोकपालानामिव विभूतिरैश्वर्यं येषां तैः तथा महानुभावैः रा
जैः रूपादिभिरूर्जितैश्च सर्वैरीप्सिता ॥ ९ ॥ तानर्थिनो हित्वा नोऽस्मान् असमान् कस्मात् ववृषे वृतवती ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
२८

किंच प्रायशो राजभ्यः तथा दस्युभ्यः बिभ्यतः भयं प्राप्नुवतः १२ अस्पष्टवर्त्मनां अविज्ञातत्वात् राणां अ
लोकपथं अस्त्री पारतंत्र्यं पदवीमार्गमास्थिताः अनुसृताः किंच १३ आत्मसमं परस्परतुल्यं जन्मैश्वर्या
भ्यां सहिता आकृतिः रूपं जातिर्वा समानादय आकृतिः १५ नदीर्घसमीक्षा विचारो यस्याः तथा १६ अ

राजभ्यो बिभ्यतः सुभ्रु समुद्रं शरणं गतान् ॥ बलवद्भिः कृतद्वेषान्प्रायस्त्यक्तनृपासनान् ॥१२
अस्पष्टवर्त्मनां पुंसां अलोकपथमीयुषां ॥ आस्थिताः पदवीं सुभ्रु प्रायः सीदन्ति योषितः ॥१३
निष्किंचना वयं शश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः ॥ तस्मात्प्रायेण न ह्याढ्या मां भजन्ति सुमध्यमे ॥१४ य
योरात्मसमं वित्तं जन्मैश्वर्याकृतिर्भवः ॥ तयोर्विवाहो मैत्री च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥१५ वै
दर्भ्येतदविज्ञाय त्वयादीर्घसमीक्षया ॥ वृता वयं गुणैर्हीना भिक्षुभिः श्लाघिता मुधा ॥१६ अ
थात्मनोऽनुरूपं वै भजस्व क्षत्रियर्षभं ॥ येन त्वमाशिषः सत्या इहामुत्र च लप्स्यसे ॥१७ चैद्यशा
ल्वजरासंधदन्तवक्त्रादयो नृपाः ॥ मम द्विषन्ति वामोरु रुक्मी चापि तवाग्रजः ॥१८ तेषां
वीर्यमदान्धानां दृप्तानां स्मयनुत्तये ॥ आनीतासि मया भद्रे तेजोपहरता सतां ॥१९ उदासीना
वयं नूनं न स्त्र्यपत्यार्थकामुकाः ॥ आत्मलब्ध्यास्महे पूर्णा गेहयोर्ज्योतिरक्रियाः ॥२०॥ ॥

पत्र ७८ शुद्ध

...दानीमपि न हि किमित्यानीताहमिति चेदत आह चैद्येति १७ मम मां द्विषंति १८ स्मयनुत्तये गर्व
नंदः सर्वेषामिति नुः सहमौदासीन्यमकामत्वं चाह उदासीन इति १९ देहयोर्देहगेहयोरुदा
सीनाः अतएव ज्योतिर्क्रियाज्योतिः प्रदीपादिवत् स्वात्मसत्तामात्रेण न याक्रिया रहिता आस्महे वनीमहे॥

य

राम॰
२८

अविश्लेषात्तद्धेतोः आत्मानमेवैत्येवार्थे इव शब्दः ॥ २१ ॥ चिंतां लक्षणामाह पदेति ॥ २२ ॥ नखैररुणश्रीः कां
तिर्यस्य ते सुजातेन सुकुमारेण पादेन पद्भ्यां ना ॥ २३ ॥ सुदुःखमप्रियश्रवणात् भयं त्यागाशंकया शो
कोऽनुतापः तैर्विनष्टा बुद्धिर्यस्याः तस्याः भेषज्याः श्लथंतिपतंतिवलयानियस्मात् तस्मात् हस्तात् दे

श्रीशुक उवाच ॥ एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं वल्लभामिव ॥ मन्यमानामविश्लेषात्तद्दर्पघ्न उपा
रमत् ॥ २१ ॥ इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियं ॥ आश्रुत्य भीता हृदि
जातवेपथुश्चिंतां दुरंतां रुदती जगाम ह ॥ २२ ॥ पदा सुजातेन नखारुणश्रिया भुवं लिखंत्यश्रु
भिरंजनासितैः ॥ आसिंचती कुंकुमरूषितौ स्तनौ तस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक् ॥ २३ ॥ त
स्याः सुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धेर्हस्ताच्छ्लथद्वलयतो व्यजनं पपात ॥ देहश्च विक्लवधियः
सहसैव मुह्यन्रंभेव वायुविहतः प्रविकीर्य केशान् ॥ २४ ॥ तद्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः प्रियायाः प्रेम
बंधनं ॥ हास्यप्रौढिमजानंत्याः करुणः सोऽन्वकंपत ॥ २५ ॥ पर्यंकादवरुह्याशु तामुत्थाप्य चतु
र्भुजः ॥ केशान्समुह्य तद्वक्त्रं प्रामृजत्पद्मपाणिना ॥ २६ ॥ प्रमृज्याश्रुकले नेत्रे स्तनौ चोपह
तौ शुचा ॥ आश्लिष्य बाहुना राजन्ननन्यविषयां सतीं ॥ २७ ॥

हश्च पपात विक्लवा ध्रुवं धीर्यस्याः तस्याः ॥ २४ ॥ हास्यप्रौढिं गांभीर्यं ॥ २५ ॥ चतुर्भुज इति ॥ उत्थापना
द्यवसरे भुजचतुष्टयं प्रकटीकृतवानित्यर्थः ॥ संमृज्य निवध्य ॥ २६ ॥ अश्रुकले अश्रुभिः शोभि
ते ॥ शुचा शोकाश्रुभिः ॥ २७ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नै२

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ५९

सांत्वयामास ॥ अनुनीतवान् ॥ २६ ॥ मामा त्वद्वचः ॥ किंत्वं वदिष्यतीति श्रोतुकामेन श्रोतुमिच्छता क्ष्वे-
ल्यानर्मणा एवमाचरितं उक्तं न तु मनसा ॥ हे अंगने हे सुंदरि ॥ २७ ॥ प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपेन स्फुरितः कं-
पितः अधरः ॥ रदच्छदः ॥ कटा[क्ष]शहेन कटाक्षक्षेपेणारुणौ अपांगौ यस्मिंस्तत् ॥ अतएव सुंदरं भ्रु-
टिलं भ्रुकुटीतटं यस्मिंस्तत् ॥ नतु केवलं हे किं कौतुकं मुखं वा अनया प्राह अयं हीति ॥ २८ ॥ नर्मैः क्रीडाभिः
यामः कालः ॥ २९ ॥ भगवतः तस्य ऐश्वर्यं मुखं सव्रीडहासेन रुचिरेण स्निग्धेनापांगेन वीक्षमाणा

सांत्वयामास सांत्वज्ञः कृपयाकृपणां प्रभुः ॥ हास्यप्रौढिभ्रमच्चित्तामतदर्हां सतां गतिः ॥ २६
श्रीभगवानुवाच ॥ मामा वैदर्भ्यसूयेथा जाने त्वां मत्परायणां ॥ त्वद्वचः श्रोतुकामेन क्ष्वेल्याच-
रितमंगने ॥ २७ ॥ मुखं च प्रेमसंरंभस्फुरिताधरमीक्षितुं ॥ कटाक्षेपारुणापांगं सुंदरभ्रुकुटी-
तटं ॥ २८ ॥ अयं हि परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनां ॥ यन्नर्मैरीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥ २९ ॥
श्रीशुक उवाच ॥ सैवं भगवता राजन्वैदर्भी परिसांत्विता ॥ ज्ञात्वा तत्परिहासोक्तिं प्रियत्यागभ-
यं जहौ ॥ ३० ॥ बभाषे ऋषभं पुंसां वीक्षंती भगवन्मुखं ॥ सव्रीडहासरुचिरस्निग्धापांगेन भार

त ५५

असमत्वं भयं च उरुगायप्रियया अप्रबलैः कलिः ॥ अराजत्वमविज्ञाता वा लौकिके ह्यवसादनं ॥ निष्किंचनत्वं तत्स्त्री-
भिरपत्यानादरणीयता ॥ अनौचित्यं निर्गुणत्वं बहुधा आश्रयाच्च भिक्षुभिः ॥ औदासीन्यमकामत्वं स्वदोषान्
दोषदर्शितः ॥ अमृत्वादीर्घदर्शित्वे भैक्ष्यचारतो वरून्नगुणान् ॥ क्रमेण मौदितान्नेषामीन्यथेयं त्वद्गुणा-
लदे ॥ श्रीभगवतः स्वनिंदापराणि इव यानि वचनानि तानि सर्वोत्कर्षपरतया व्याचष्टा एणशतिभाः

पत्रं ५९ ॥

रामः ५९

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ॐ

तर्ह्युक्तं कस्मात्त्वो वयं वृषे समानिति तत्राप्यसाम्यं सत्यमेवेत्याह ॥ नन्वेवमिति ॥ हे अरविंदलोचन [illegible] धीशः त्रया
णां ब्रह्मादीनामप्यधीशो नियंता क्व च क्व वाहं गुणप्रकृतिः त्रिगुणस्वभावा अज्ञाकृता गुणमयी प्रकृतिर्वा
ननु त्वमेवाधीश्वरी श्रीः सर्वोपास्यत्वादित्यत आह ॥ अज्ञैः सकामैः गृहीतौ पादौ यस्याः सा यदुक्तं राजभ्यो
विभ्यतः समुद्रं शरणं गतानिति तत्राह सत्यमिति ॥ ३४ ॥ हे उरुक्रम ते निर्भयाभावं दर्शयति गुणेभ्यः शब्दा
दयः ते एव राजानः ते इति राजानः तेभ्यो भयादिवेति ॥ अंतर्हृदये समुद्रे तद्वदगाधे विषयाकारैरपरिच्छिन्न

रुक्मिण्युवाच ॥

नन्वेवमेतदरविंदविलोचनाह यद्वै भवान्भगवतोऽसदृशी विभूम्नः ॥ क्व स्वे महिम्न्यभिरतो भगवांस्त्र्य
धीशः क्वाहं गुणप्रकृतिरज्ञगृहीतपादा ॥ ३४ ॥ सत्यं भयादिव गुणेभ्य उरुक्रमांतः शेते समु
द्र उपलंभनमात्र आत्मा ॥ नित्यं कदिंद्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वं त्वत्सेवकैर्नृपपदं विधुतं तमो
ऽन्धम् ॥

इत्यर्थः ॥ शेते निश्चलत्वतयाऽप्रकाशाते उपलंभनमात्रः चैतन्यघनः आत्मा भवानिति बलवद्भिः कृतद्वेष
इति यदुक्तं तत्सत्यमिति कदिंद्रियगणैः कुत्सितैरिति वहिर्मुखैरिंद्रियगणैः हत्यभिप्रायेण बहुवचनं कु
त्सितं इंद्रियगणो येषामिति वा ॥ तैः सह त्वं नित्यं कृतविग्रहः तेष्वप्रतीतेः यदुक्तं नृपासनानिति तत्राह
त्वत्सेवकैरिति ॥ नृपानां यदं मासनं अंधं गाढं तमएव तत ॥ अविवेकबहुलत्वात् त्वत्सेवकैरेव यदुक्तं किं
पुनर्वक्तव्यं त्वया त्यक्तमिति ॥ अस्पष्टवर्त्मनां पुंसां अलोकपथमीयुषामिति यदुक्तं तदपि तथैवेत्याह त्वत्

श्री॰
भा॰ द॰
टी॰
५०

त्वत्पशुभिर्नेशाकादैः पशुभिः किंपुनर्वक्तव्यं तववत्मोंस्फुटमिति ॥ किंचयस्मात्वयेभवंतंअनुवर्ततेतितेषा
मपीहितमलौकिकमेवअथोकिंवक्तव्यंतवेश्वरस्येहितमलौकिकमित्यर्थः ॥ आस्तितःपदवीमश्र
याः सीदंतियोषित इति ॥ अस्यपरिहारार्थंवक्ष्यति ॥ यद्वाक्ष्येतिपंचमश्लोके ॥ निष्किंचनावयं शश्वन्नि
ष्किंचनजनप्रियाः तस्मात्प्रायेणनव्याढ्यामांभजंति सुमध्यमे इति श्लोकोक्त दोषत्रयंपरिहरति नि
ष्किंचनइति ॥ २८ ॥ दरिद्रतालक्षणं तु तवनघटनइत्यो इ ॥ यस्मा इति ॥ अन्यतोवलिभुजः मुख्याअपिअ
स्मादयोयस्मैभगवतेवलिंहरंति ॥ तस्यसर्वेश्वरस्यभवतोदरिद्रतानघटतइतिभावः ॥ निष्किंचनजनप्रि

तत्वादपयमकरंदस्रुषांमुनीनांवत्मोंस्फुटंनपशुभिर्ननुदुर्विभाव्यं ॥ यस्मादलौकिकमिवे
हितमीश्वरस्यभू म्नस्तवेहितमथ अनुयेभवंत ॥ २८ ॥ निष्किंचनोननुभवान्यतोस्तिकिंचिद्य
स्मैदलिंवलिभुजापिहरंत्यजाद्याः ॥ नत्वाविदंत्यसुतरपोत्तमपूरुषं तंद्यथाः श्रेष्ठोभवान्वलिभु
जामपितेपितस्यश्री ॥ २९ ॥

च२

यमुक्तनतत्पुरुषसमासेनबहुव्रीहिसमासेनवानिंदास्यादितिस्वयमपुभयथास्तौतिश्रेष्ठोभवानितिने
नकिंचनेवचुपूचणयोरन्ययैनिष्कं विनाः निष्किंचनाः विद्ययावंतः वियाचणः निष्कण्विन्नाः निष्किंचनाः
वलिभुजांलोकेश्वराणांब्रह्मादीनांश्रेष्ठः तेपितवमेवेति ॥ तस्मात्प्रायेणैवाढ्यामांभजंतीतिस्यमंदः
नत्वाविदंतीति आढ्यातयांथाः त्वात्वांअंतकं नदृदंतीति ॥ अतः असत्यपः असर्वनेन वर्तयंति ॥ नत्वाः
भजंतीत्यर्थः वलिभुजामपिभवान्श्रेष्ठः इत्यनद्वेकेविवदंती ॥ ययोरेवसमंवित्तंययोरेवसमंकुलं ॥ इ
त्यनेनोक्तं अनौचित्यंपरिहरति ॥ तवेति ॥ २९ ॥ ॥ ॥ ॥ श्री ॥

रामः
५०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रार्थयते स्यादिति । श्रुणोमरणो स्मृतिभिर्देवतिर्यगादिभिः । पाठांतरे तदर्थवाद्वहलकर्मस्ववेणेरित्य
र्थः । कसंभूतस्तनवयस्तुमत्तनस्मे मे मारस्यापवर्गो नाशोपस्मात्तस्सः भजेतमनुयातिग्रात्मसाकरोति
तस्यतवांच्छितिनिभीतस्याहिशरणमेवानुरूपं भजनयोग्यमतः । त्वामहंभजामीत्यर्थः । एवोक्तभात्ता
वहवोगुणाः । राजपुत्रीश्चिताभूपैर्लोकपालविभूतिभिरित्यादिना । तत्रसेर्ष्यसशापसांगुलिभंग

तेनानरूपमभजेजगन्मयीशामात्मानमच्चयस्वकामसूरे । स्यान्मेतवांघ्रिरणं
सृतिभिर्भ्रमतायोवैभजेतमनुयात्यनृतापवर्गः ॥ ४२ ॥ तस्याः स्मुरच्युतनृपामवतोपरि
त्त्रः श्रीणां ह्रेरेषुतरणो स्तुविडालभृत्याः । धन्ना पांश्चलसरिकषणेनोपयांपाडुष्म
लस्याःस्मृतविविंरिलभास्वगीता ॥ ४२ ॥ तक्रसम्प्रहोमतस्वकेशपितृमेनमांसास्थि
त्रक्त्त्वत्तमविट्कफपित्तवातं जीवच्छवंभजतिकांतमतिर्विमूढायातेपदाब्जमकरंद
मजिघ्रतीस्त्री ॥ ४४ ॥

वार्दहाम्पोतस्याइति ॥ ४२ ॥ स्वराड्वकेवलेभारवाहाः गावोबलीवर्दाइवनित्यंव्यापारक्लिष्टाः स्वा
त्ज्ञवांवमताः । विडालाइवलक्षणाहिंस्वाशून्याइवकिंकराःस्वयालसाडुभेगायाःपत्तयःस्तुःकर
णपयांवकस्यानश्रामुयादिति ॥ ४२ ॥ तयाहितेपादपद्मकिंजल्कमजिघ्रतीसतीयास्त्रीविमूढाता
कांतोपस्मितिमतिर्यस्याःसाकांतमतिः । यद्वकेउदासीनावपंइति तत्राह । आस्मिति ॥ ४४ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ८२

यद्यपि ते निर्लिप्ताः तथापि ममैते चरणानुरागिणस्तमपि च ममप्यपि नश्यति विरक्ताश्च न तितिक्षाश्च तिष्ठाय व
नी हृष्टिः यस्तैरस्मिन् ग्रामनेवरजनस्य ॥ नहि तत्र तेन कोलाभः ॥ तच्चरणानुराग एव महालाभः कि
वयं हित्वा विषयाहंकृद्द्ये उपान्तज मोनित्यमात्रा डीनकं मयेन मः तथापि त :मनमामेहंतमे उपवायं हृ
हृषेत देवनः धर्मानुकं पाश्च न्य नुग्रहहृतिन रेवं न उक्तं सर्वं प्रतिख्याय प्रसन्नविन्नामन्त्रम्प्यदि
शन्या हृद्वाभ्यानेवति ॥ ७५ ॥ अयात्मनो रूपमित्यादि तेवद्वः अलीकं मिथ्यातिनमन्येयतो लोके कन्या

विप्रस्य

प्रतिज्ञात्मना तेन ग्रामानुग्रामश्रान्त नूतस्य मयि वोनतितिक्षते हृष्टेः ॥ यर्हात्मस्ये हृद्ये उत्था
... ... नः धर्मानुकंपा ॥ ७६ ॥ नैवालीकमहं मन्ये वचस्ते मधुसूद
न ... ... आयुः कन्यायास्या ... चित्त ॥ ७७ ॥ मृत्याया अविशुद्धस्यामनो भोति
नवेन ... ... शृयाज्ञा विप्रद्दुभयवृत्तः ॥ ७८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मा खेत्तक्षेत्त
... ... लक्षितः ॥ प्रयोदितेयदन्नास्य सर्वं तत्सत्यमेवहि ॥ ७९ ॥ यान्यान्कामय
से कामान्मन्मू ... ... नि संततस्ये कांतन भक्तायाः नवकल्याणिनित्यदा ॥ ८० ॥

याएवकश्चिदृतिर्भवति ॥ यथा काशिभाजकन्यानोऽस्त्रं वादिकां वातिकानो निस्तरणामध्येश्रेवापाएवमा
त्मेन्तिर्जानातस्तत ॥ ७८ ॥ मृत्यायाः परिणीतायाश्रुपीति ॥ उभयस्मान्नत्सोकहूयात्सचुनो भूहृ इति ॥ ७९ ॥
प्रत्ये मिताउपद्दमितामि ॥ अनात्मनाश्वाख्यातदत्ती ॥ ७९ ॥ मयि एकांतभक्तायाः नेकामासनोवस्त्रकामा
पकामसन्नये मोक्तपर्यवसायिनः तस्यर्थः अनवादेन वरान्ज्ञातामभिनेदितिउपलक्ष मिति ॥ ८० ॥

राम॰ ८२

नि॰

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

यद्यस्मान्नमयि वर्तमाना धी र्नोपकर्षितानान्यविषये जाता ॥ एकांतभक्तिमभिनंदतामेवाथ ॥ इति
कर्त्वेमकामान्भक्तानिंदति ॥ ५१ ॥ रांपतेदेयस्तुपभोगस्वस्वार्थमायामोहितत्वमेवोपपादयति मो
क्षाप्येति ॥ ५२ ॥ अपवर्गेणसह संपदो यस्मिंस्ते मां प्राप्य प्रमादाद्ये केवलं संपद एव विषयानिच्छंति ॥
नन्वमोक्षत्याजिता सो संपदां योगसेव्य तिष्ठे ये विषया निरयेपिप्राप्तानिकिंपुनस्तेनार्थपिसुस्तान्नकिंच
नेषामात्रामकत्वादिविषयात्मकत्वाद्विषयः संसंगमः सोभंसंगमएवस्मादतोमंदभाग्या इत्यर्थः ॥ ५३ ॥ न

उपलब्धं यानि प्रेमनि [illegible] चेतन ते ॥ यद्वा कोः वाल्यमानायानधीर्मय्यपकर्षिता ॥ ५१ ॥
[illegible] नयमो [illegible] या ॥ कामात्मनोऽपवर्गं यो मो हितामममायया ॥ ५२ ॥
[illegible] परं वांछेतियेसंपदएवतन्नयति ॥ तेमंदभाग्यानिरयेपिपेतुर्ये ॥
[illegible] विषयः ससंगमः ॥ ५३ ॥ दिष्ट्या [illegible] सर्वस्मकुन्मयि [illegible] ॥
[illegible] लेः [illegible] भगवा यानि क्रतिं जपः स्त्रियाः ॥ ५४ ॥ नत्वाहशी [illegible]
[illegible] निविवाहकाले ॥ प्राप्तान्तृपान विगण्य [illegible]
मैप्रस्थापितो द्विजउपसुत्तमकयस्य ॥ ५५ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ [illegible] ॥

स्मादेगृहे स्परितयामयपिभवसोवनी निष्कामा [illegible] कृतादिष्ट्या एतज्ज्ञ इके कयं भूताक्लेः सउक्त
रा दुराशिषोऽउरभिप्रायायाः अत एवासुंभ याः प्राणानर्पणयराया ः निष्कृतिं जपा वेदनपरायाः स्त्रि
याः स्वतरामस्मात्क्वाहत्तिः उषकेति किंचमंगि निष्कामाः प्रेम्णैवमयि वर्तमानत्वसूः किंतु नाहशी
कापिनपश्यामीतितस्या भक्तिं बहुमानेनाभिनंदतितत्वाहशीमिति ॥ ५५ ॥ उपक्रताः सत्याः कथयाययेमे ॥ ५५ ॥

सोमसुतरांकुरा ५
ययास्व २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ६२

प्रद्युम्नादयः प्रणियमनिरुद्धश्चैवाहं प्रद्युम्नो गोष्ठ्यां [illegible] मभार्यंतस्य मज्ञातवेधेन तस्मिं काले कालांतरे तदनुस्मर
णात्‌ः पुनः पुनः समनुस्यूतं ः त्वमस्माभिर्योगो वियोगः तज्जीन्यात्रस मरुः सोऽविवत्यसि ॥ अनेनैवानिरु
द्धविवाहानंतर्यमस्यज्ञातव्यो किं बहुना इति ॥ ५६ ॥ आमेलभतेमत्प्राप्त्यर्थं मयिचिरायति सोऽभाविनि
विवाहे प्रागेन्यास्मि तिक्तनेममयेकर्येविरप्राप्तवतिमतिएव द्विसंस्पृन्यं मन्नाः इदमनन्ययोगपंजिह्वा

आनुर्विद्धपकर्णेयुधिनिजितस्य प्रद्युम्नस्यपर्वणि वतद्वयमत्तोगोष्ठ्यां ॥ उः त्वंमम नुस्यम
मद्दोस्मरं गोशभीयानेवाश्रवी किमयितेनवयंजिताम्हे ॥ ५६ ॥ इतनस्वयामेलभनेस्व
विविन्नमेतः प्रत्याग्नेनाममयिचिरायतिशून्यमेतत ॥ मन्नाजिह्वामस्इदमेगमनन्ययोगपति
ष्ठेततनमयिवयप्रति [illegible] यामः ॥ ५७ ॥ श्री [illegible] ॥ एवं सौरततमेलापैर्भगवान्देवकीसु
तः [illegible] लोकं विडंबयन् ॥ ५८ ॥ तथान्यासामपि विभुर्गृहेषु गृहवा
[illegible] मेधीयधिमाल्लोकगुरुर्हरिः ॥ ५९ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कं
धे श्री [illegible] किं [illegible] वादे [illegible] मसंहितायां नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ श्रीरामायनमः ९०

मत्यक्ता भिः [illegible] नेदंवृत्तः प्रत्यापितः तथा द्विज्जकेनवयाः ॥ यत्त्वं वजाद्धनलभेयभवनसादंज
त्यामस्त्रनृतकृयायांतजनमभिः स्यादिति ॥ यद्वाजिह्वामस्इतिछेदः त्वत्के मेच्छस्त्यर्थः ततएवकर्म
तयोएवप्रतिष्ठेत ततप्रतिकनेमाक्तामित्यर्थः ॥ किंतु केवलं प्रति नंदयामः इर्षयामइति ॥ ५७ ॥ सौर
तसंलापैः सुरततर्मगोष्ठीभिः ॥ ५८ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमस्कंधे टीकायां नवतितमोऽध्यायः ॥ ॥ ९० ॥

राम॰ ६२

एकशसितमेपूर्णाविः पुत्रपौत्रादिसंततिः॥ अनिरुद्धविवाहे च रुक्मिणो रामतो वधः॥ अष्टाधिकशतद्व्यष्टसहस्रस्त्री
समन्वितवान्॥ कोटिशः पुत्रपौत्राद्यैर्हरिर्दारैरयोजयत्॥ तदेतदुक्तमाह॥ एकैकश इति॥ कृष्णस्याबलाभा
र्याः आत्मनियासंपत्त्या पितुः सकाशात् अनवमान्॥ १॥ प्रेष्ठं न्यमंसत॥ अच्युतस्य प्रियतमं प्रत्येकं स्वं स्व
मेनिरे न तस्य तत्त्वमात्मारामत्वं विदंति ताः॥ आत्मारामत्वं मनः किं द्रयेनत्वा विति॥ २॥ चार्वब्जकोशवदने च
आयतानि बाहू नेत्राणि च सप्रेमहासरसेन वीक्षितानि च वल्गुजल्पाश्च भगवतः एतैः संमोहिता वनिताः

श्रीभगवानुवाच॥ एकैकशस्ताः कृष्णस्य पुत्रान् दश दशाबलाः॥ अजीजनन्ननवमान्पितुः
सर्वात्मसंपदा॥ १॥ गृहादनपगं वीक्ष्य राजपुत्र्योऽच्युतं स्थितं॥ प्रेष्ठं न्यमंसत स्वं स्वं न तत्तत्त्वविदः
स्त्रियः॥ २॥ चार्वब्जकोशवदनायतबाहुनेत्रसप्रेमहासरसवीक्षितवल्गुजल्पैः॥ संमोहिता
भगवतो न मनो विजेतुं स्वैर्विभ्रमैः समशकन्वनिता विभूम्नः॥ ३॥ स्मेरावलोकलवदर्शित
भावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः॥ पत्न्यस्तु षोडशसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियं
विमथितुं करणैर्न शेकुः॥ ४॥

स्वैः स्वैरनेकैर्विभ्रमैः तस्य मनः विजेतुं हर्तुं न समशकन् न शक्ता बभूवुः॥ विभूम्नः परिपूर्णस्य तासां
विभ्रमाल्लवणायत्रेतद्विवृणोति॥ ३॥ स्मेरयोगूढहसितं तद्युक्तोऽवलोकलवः कटाक्षः तेन दर्शितः सू
चितः भावोऽभिप्रायः तेन हारि मनोहरि यद्भ्रूमंडलं तेन प्रहिताः प्रस्थापिताः विसृष्टाः ये सौ
रतमंत्राः तेषु शौंडैः प्रगल्भैः अनंगस्य शरैः बाणैः अन्यैश्च करणैः कामशास्त्रप्रसिद्धैः यस्य श्रीकृ
ष्णस्येंद्रियं मनो विमथितुं क्षोभयितुं षोडशसहस्रपत्न्योऽपि न शेकुः॥ ॥ ४ ॥ राम ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मलाल २

श्री॰ भा॰ द॰ रु॰ टी॰ ५५

अनुरागेण हासेनावलोकेन च नवसंगमे लालसौत्सुक्यं च तेषां प्रायस्याविभ्रमकटाक्षमुन्ते श्रीकृष्णं भेजुः अ
नुरागेण [illegible] स्नेहहासावलोकवीक्षणेन नवसंगमे सानुरागं भेजुः तस्य मनो जेतुं न शेकुरितिवा ॥ ५ ॥ प्र
त्युद्गमासनादिभिः विभोः ॥ तस्य श्रीकृष्णस्य नित्यं दास्यं विदधुरिति प्रौढभावेपि नवसंगमाद्यभिध्यानम

इत्थं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता ब्रह्मादयोपि न विदुः पदवीं यदीयां ॥ भेजुर्मुदाविरतमेधि
तयानुरागहासावलोकनवसंगमलालसाद्यं ॥ ५ ॥ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचताम्बू
लविश्रमणवीजन[illegible]माल्यैः ॥ केशप्रसाधनस्नपनोपहारैर्दासीशता अपि विभोर्वि
दधुः स्म दास्यं ॥ [illegible] यास्तु प्रधानपुत्राणां कृष्णस्त्रीणां पुरोदिताः ॥ अष्टौ महिष्यः तत्पुत्रान्प्र
द्युम्नादीन्[illegible] चारुदेष्णः सुदेष्णश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् ॥ सुचारुश्चारुगुप्तश्च
भद्रचारु[illegible] विचारुश्चारुश्च दशमो हरेः ॥ प्रद्युम्नप्रमुखा जाता
रुक्मिण्यां[illegible]मा[illegible] ॥ ९ ॥ भानुः सुभानुः स्वर्भानुः प्रभानुर्भानुमांस्तथा ॥ चंद्रभा
नुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाष्टमः ॥ १० ॥ श्रीभानुः प्रतिभानुश्च सत्यभामात्मजा दश ॥ ११

तत्र माहात्म्येनौत्सुक्येन च तथाप्रतीतेः ॥ तेषामेव श्लोकानां प्रस्तावार्थं ते पुनः पुनरुक्ता इतिरीतिः सौंदर्या
त् ॥ प्रासंगिकमुक्त्वा प्रस्तुतमाह तासामिति ॥ ८ ॥ दशपुत्रायासां तासां मध्ये अष्टौ महिष्यो याः प्रा
गुक्ताः तत्पुत्रानिति ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीरामायनमः ॥ राम ॥ राम ॥ ॥

राम॰ ५५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

॥मानिनि ज्ञेतेऽपिवाविशेषतः ॥ १३ ॥ भद्रोनामएकलः एकः सोमको वरः कनीयान् इत्येते कालिंद्याः सुता
इति ॥ १४ ॥ माद्र्याः लक्ष्मणायाः ॥ १५ ॥ वृषादिदशमः ए तेमित्रविंदात्मजाः ॥ १६ ॥ सत्यकांतायाः भद्रायाः
सुताः शेष्यनामापिसैव ॥ १७ ॥ रोहिण्याः पुत्राणामुक्तिरन्यासामुपलक्षणार्थं ॥ १८ ॥ एतेषां चेति ॥ त्र्यन्ये

सांबः सुमित्रः पुरुजिच्छतजिच्च सहस्रजित् ॥ विजयः चित्रकेतुश्च वसुमान् द्रविडः क्रतुः ॥ ११ ॥
जांबवत्याः सुताह्येते सांबाद्याः पितृसंमताः ॥ १२ ॥ वीरश्चंद्रोऽश्वसेनश्च चित्रगुर्वेगवान्वृषः ॥ आ
मः [illegible] श्रीमान् कुं[illegible]तिर्नाग्नजितेः सुताः ॥ १३ ॥ श्रुतः कविर्वृषोवीरः सुबाहुर्भद्र एक
लः ॥ [illegible]र्दर्शः [illegible] कालिंद्याः सोमकोऽवरः ॥ १४ ॥ प्रघोषो गात्रवान्सिंहो बलः ॥
प्रबलऊर्ध्वगः ॥ [illegible]ामहाशक्तिः सहओजोऽपराजितः ॥ १५ ॥ वृकोहर्षोऽनिलोगृध्रो
वर्धनोन्नादएव [illegible]ः पावनोवह्निर्मित्रविंदात्मजाः क्षुधिः ॥ १६ ॥ संग्रामजिद्बृहत्
सेनः शूरः प्रहरणोऽरिजित् ॥ जयः सुभद्रोभद्रायावामआयुश्चसत्यकः ॥ १७ ॥ दीप्तिमांस्
ताम्रतप्ताद्यारोहिण्यास्तनयाहरेः ॥ १८ ॥ प्रद्युम्नाच्चानिरुद्धोऽभूद्रुक्मवत्यांमहाबलः ॥ पु
त्र्यांतुरुक्मिणोराजन्नाम्नाभोजकटेपुरे ॥ १९ ॥ एतेषांपुत्रपौत्राश्चबभूवुः कोटिशोनृप ॥ मा
तरः कृष्णजातानांसहस्राणिचषोडश ॥ २० ॥ ॥

यामपि श्रीकृष्णपुत्राणां यान् संख्या स्त्रीषु पुत्राः पौत्राश्च कोटिशो बभूवुः तत्र हेतुत्वेन श्रीकृष्णप
त्नीनां बाहुल्य[illegible]मनुस्मारयति ॥ मातरः कृष्णजातानामिति च शब्देनाधिकं सूचितमुक्तम् ॥ २० ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

यः कृष्णेन हंतुं रंध्रं प्रतीक्षते स कथं प्रादादिति २० वैवाहिकं विवाहनिमित्तं रुक्मिणोभिप्रायः कथं
जानीयामिति चेदत आह अनागतमिति २१ अतीन्द्रियमस्मदादीन्द्रियागोचरं विप्रकृष्टं दूरस्थं
व्यवहितं कुड्यान्तरितं २२ यद्यपि कृष्णावमानितः तथापि वैरमनुस्मरन्नपि व्यतरत् प्रादात् अनु
मोदते स्मेत्यर्थः २३ तत्रोद्वाहं स्वयंवरे रुक्मवत्याहृतः सन् राज्ञो निर्जित्य जहारेति सर्वासामेकैकाक

श्रीराजोवाच कथं रुक्म्यरिपुत्राय प्रादाद्दुहितरं युधि कृष्णेन परिभूतस्तं हंतुं रंध्रं प्र
तीक्षते २० एतदाख्याहि मे विद्वन्द्विषोर्वैवाहिकं मिथः २१ अनागतमतीतं च वर्तमा
नमतीन्द्रियं विप्रकृष्टं व्यवहितं सम्यक्पश्यंति योगिनः २२ श्रीशुक उवाच यद्यप्यनु
स्मरन्वैरं रुक्मी कृष्णावमानितः व्यतरद्भागिनेयाय सुतां कुर्वन्स्वसुः प्रियं २३ वृ
तः स्वयंवरे साक्षादनंगोंगयुतस्तया राज्ञः समेतान्निर्जित्य जहारैकरथो युधि २४
रुक्मिण्यास्तनयां राजन्कृतवर्मसुतो बली उपयेमे विशालाक्षीं कन्यां चारुमतीं कि
ल २५ दौहित्रायानिरुद्धाय पौत्रीं रुक्म्याददाद्धरेः रोचनां बद्धवैरोपि स्वसुः प्रियचि
कीर्षया २६ जानन्नधर्मं तद्यौनं स्नेहपाशानुबंधने २७ ।

न्यातत्सर्वं विवाहोपलक्षणार्थं ज्येष्ठाकन्याविवाहमाह रुक्मिण्या इति २५ यौनं विवाहः तयो
नमधर्मं जानन्नपीति द्विषदन्नं न भोक्तव्यं द्विषं तं वै न भोजयेदित्यादिलोकविरोधात् अस्वर्ग्यं लो
कविद्विष्टं धर्ममप्याचरेन्न तत इति निषेधाच्चेत्यर्थः लोकविरुद्धाचरणफलं वक्तुमाह तस्मिन्निति

ऋदीव्यन्नक्षक्रीडन ॥ २४ ॥ निष्क्रान्तो ग्लहं पणं कृतवान ॥ कैतवं कपटं ॥ ३१ ॥ न्यर्बुदं दशकोटीः ग्लहं

तस्मिन्नभ्युदये राजन् रुक्मिणी रामकेशवौ ॥ पुरं भोजकटं जग्मुः सांबप्रद्युम्नकादयः ॥ २५
तस्मिन्निवृत्त उद्वाहे कालिंगप्रमुखा नृपाः ॥ दृप्तास्ते रुक्मिणं प्रोचुर्बलमक्षैर्विनिर्जय ॥ २६
अनक्षज्ञो ह्ययं राजन्नपि तद्व्यसनं महत ॥ इत्युक्तो बलमाहूय तेनाक्षै रुक्म्यदीव्यत ॥ २७ ॥
शतं सहस्रमयुतं रामस्तत्राददे पणं ॥ तं तु रुक्म्यजयत्तत्र कालिंगः प्राहसद्बलं ॥ ॥ दंतान्
संदर्शयन्नुच्चैर्नामृष्यत्तद्धलायुधः ॥ २८ ॥ ततो लक्षं रुक्म्यगृह्णाद्ग्लहं तत्राजयद्बलः ॥ जितवान्
अहमित्याह रुक्मी कैतवमाश्रितः ॥ २९ ॥ मन्युना क्षुभितः श्रीमान्समुद्र इव पर्वणि ॥ जात्यारुणा-
क्षोऽतिरुषा न्यर्बुदं ग्लहमाददे ॥ ३० ॥ तं चापि जितवान्रामो धर्मेण छलमाश्रितः ॥ रुक्मी जितं
मयात्रेमे वदंतु प्राश्निका इति ॥ ३१ ॥ तदाब्रवीन्नभोवाणी बलेनैव जितो ग्लहः ॥ धर्मतो वच-
नेनैव रुक्मी वदति वै मृषा ॥ ३२ ॥ तामनादृत्य वैदर्भो दुष्टराजन्यचोदितः ॥ संकर्षणं परिह-
सन्बभाषे कालचोदितः ॥ ३३ ॥ नैवाक्षकोविदा यूयं गोपाला वनगोचराः ॥ अक्षैर्दीव्यंति राजा-
नो बाणैश्च न भवादृशाः ॥ ३४ ॥ रुक्मिणैवमधिक्षिप्तो राजभिश्चोपहासितः ॥ क्रुद्धः परिघ-
मुद्यम्य जघ्ने तं नृम्णसंसदि ॥ ३५ ॥ कलिंगराजं तरसा गृहीत्वा दशमे पदे ॥ दंतानपातयत्क्रुद्धो यो-
ऽहसद्विवृतैर्द्विजैः ॥ ३६ ॥

ग्लहं

धर्मेण जितो राम आददे ॥ ३१ ॥ छलमाश्रितो रुक्मी मया जितमित्याह ॥ ३२ ॥ नृपसंसदि मंगलसभायां ॥ ३५ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा द
उ टी
५८

दूरेष्वानवोढया ॥ ४ ॥ सिद्धाश्चाखिलाद्यैश्च भ्रभ्युदयशत्रुवधादयो येषां ते ॥ ५ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमे सकषष्ठितमोऽध्यायः ६१ ॥ द्विषष्ठितमे प्रोक्तमनिरुद्धस्य रोधनं ॥ कन्यया रमः

भ्रयेति भित्त्वा बाहूनच्छिरसो रुधिरे विना । राज्ञा नो उद्धव भीता बलेन परिखादिता ॥ भ्रष्ट
निहन्त कि [illegible] स्या लेनाखिवी साधु साधुवा ॥ रुक्मिणी बलयो राजन्क्षेत्र भंग भयाद्धरिः
[illegible] संस्मरोपपयः रूपास्थली ॥ रामादयो भोजकदादृशाद्रीः
[illegible] ॥ ६ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे एकषष्ठितमोऽध्यायः ॥
[illegible] श्रोतुमिच्छामि सुपयेमे परन्तप ॥ तत्र युद्धमभूद्घोरं हरिशंकरयोर्महत्
[illegible] माख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ बाणः पुत्रशतज्येष्ठ
[illegible] यो वामनरूपाय हरये दादिमेदिनी ॥ २ ॥ तस्यौरसः सुतो बाणः
[illegible] हा [illegible] न्यो वदान्यो धीमांश्च सत्यसंधो दृढव्रतः ॥ ३ ॥ शोणिताख्ये पुरे र
म्यः स राज्यमकरोत्पुरा [illegible] स्य शंभोः प्रसादेन किंकरा इव तेऽमराः ॥ ४ ॥ सहस्रबाहुर्वाद्येन
ताण्डवेनोषयद्भृशं ॥ ५ ॥ भगवान्सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ॥ ५ ॥ वरेण छंदयामास
स तं वव्रे पुराधिपम् ॥ ६ ॥

माएस्य बाणेन वज्रबाहुना अनिरुद्धोऽहं देत समिन्बाणयादवसंयुगे ॥ श्रीकृष्णः श्रीहरिस्तत्वाबा
णबाहून पाछिनत ॥ २ ॥ पुराधिपं पुरपालकम् ॥ ६ ॥

राम ।
५८

श्री॰ भाग॰ उ॰ ५४

मनाक् ईषदपि भुक्तं तत् ॥ अग्नेरग्निसह शमयन्ते तेजीयसः तेजस्विनोऽपि दुर्जरं ॥ ३२ ॥ किंच विषादपि घोर मित्याह ॥ हिनस्तीति ॥ ३४ ॥ संसर्गिसंसर्गेण मारकत्वात् अग्नितुल्यत्वात् स्यात् ॥ तदपि नेत्याह ॥ वह्नि रिति ॥ अपि च समूलमिति वह्निः ॥ समूलान्न विशेषयति ॥ ब्रह्मस्वलक्षणारणिजः पावकः सकुलं तदः पि समूलमिति ॥ ३५ ॥ दुरनुज्ञातं यथावदननुज्ञातं त्रिपूरुषं ऊनो वयं पुत्रपौत्रं च प्रसह्य हृतवान् ॥ बला

कृष्णः परिजनं प्राह भगवान्देवकीसुतः ॥ ब्रह्मण्यदेवो धर्मात्मा राजन्याननुशिक्षयन् ॥ ३१ ॥ दुर्जरं बत ब्रह्मस्वं भुक्तमग्नेर्मनागपि ॥ तेजीयसोऽपि किमुत राज्ञामीश्वरमानिनां ॥ ३२ ॥ नाहं हालाहलं मन्ये विषं यस्य प्रतिक्रिया ॥ ब्रह्मस्वं हि विषं प्रोक्तं नास्य प्रतिविधिः क्वचित् ॥ ३३ ॥ हिनस्ति विषमत्तारं वह्निरद्भिः प्रशाम्यति ॥ कुलं स समूलं दहति ब्रह्मस्वारणिपावकः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मस्वं दुरनुज्ञातं भुक्तं हन्ति त्रिपूरुषं ॥ प्रसह्य तु बलाद्भुक्तं दश पूर्वान्दशापरान् ॥ ३५ ॥ राजानो राजलक्ष्म्यान्धा नात्मपातं विचक्षते ॥ निरयं येऽभिमन्यन्ते ब्रह्मस्वं साधु बालिशाः ॥ ३६ ॥ गृह्णन्ति यावतः पांसून्क्रन्दतामश्रुबिन्दवः ॥ विप्राणां हृतवृत्तीनां वदान्यानां कुटुम्बिनां ॥ ३७ ॥ राजानो राजकुल्याश्च तावतोऽब्दान्निरंकुशाः ॥ कुम्भीपाकेषु पच्यन्ते ब्रह्मदायापहारिणः ॥ ३८ ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेच्च यः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः ॥ ३९ ॥ न मे ब्रह्मधनं भूयाद्यद्गृध्वाल्पायुषो नराः ॥ पराजिताः च्युता राज्याद्भवन्त्युद्वेजिनोऽहयः ॥ ४० ॥

दातृप्रार्थ्या अश्रवः ॥ ३६ ॥ ये ब्रह्मस्वमभिमन्यंते स्वकं तैर्निरयमेवाभिमन्यंते अतो बालिशा अज्ञाः ॥ आत्म पातनं च स्पतं रनि अपि च पटद्दृशतीति ॥ ३७ ॥ गृध्वा अभिकांक्ष्य ॥ ४० ॥ राम॰ ५४

गृध्वाभिकांक्ष्य ॥१॥

हृषिकेश सर्वेषां मादृशां लोचनगोचरः सन् कथं साक्षात्कृतत्वमसीत्यर्थः ॥ किमत्राश्चर्यं तत्राह ॥
एवमात्माचरस्त्वात्मा अत एव योगेश्वरैरपि अकृतनिर्दृशा उपनिषच्च तथा ॥ अमलो हृदि विभाव्यः ॥ चित्तग्रे
धोक्षजः ॥ अत्र मेंद्रियकं ज्ञानं न तदर्थं अवांगेव यस्मात् ॥ यस्य भवापवर्गो भवे जन्म भवात् उद्दिश्य स्यात् ॥
अतः असनेन कृ किल्बामत्त्व भवतुः देवेन अथवा हृदेस्त्वं ममैव तच्चित्रमित्यर्थः ॥ उद्रिक्तभक्तिवशात् आसंबोध
यन्नाह देवदेवेति ॥ २५ ॥ देवलोकेपि वर्तमानस्यात्मनो मनसा सन्निधिं प्रार्थ्यते ॥ यत्र क्वापीति ॥ त्वत्पद

अवस्थितं ननसान्पसनवदासस्य केशव स्मृतिर्नाद्यापि विध्वस्ता भवत्संदर्शनार्थिनः ९ ॥

[illegible] कथं ममविभोत्र पथः परात्मन्योगेश्वरैः अक्षनिर्दृशामलहृद्विभाव्यः ॥ साक्षादधोक्ष
ज [illegible] मनोभवद्भिः स्याद्भवेत्तु दृश्य यत्र हृत्यस्य भवापवर्गः ॥ २५ ॥ देवदेव जगन्नाथ गोविंद पु
रुषोत्तम ॥ यत्र क्वापि सतः चेतो भूयान्मे तव त्वदास्यद ॥ २६ ॥ नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेनंतशक्
तये ॥ कृष्णाय वासुदेवाय योगानां पतये नमः ॥ २७ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्तांतपतिक्रम्य
पादौ स्वमूर्धास्वमौलिना ॥ अनुज्ञातो विमानाग्र्यं आरुहत्पश्यतां न्दणाम् ॥ २८ ॥ ॥ ॥

मास्पद मा अयोग्यस्य न दृष्टा भूर्तेंद्रियादिनि ॥ यास्पत्र मम्यतिनम इति ॥ २६ ॥ सर्वभावाय सर्वस्य भावो जन्म
न्मयेन तस्मै ब्रह्मणे कर्तृत्वं प्रविकाराय पत अनंतशक्तये ॥ अनंता मायात्मा शक्तिः यस्य तस्मै वासुदे
वाय ॥ सर्वभूताश्रयाय त्रयपदानन्तमुक्तं ॥ श्रीकृष्णाय सदानंदरूपायेति प्रकृष्टार्थत्वमुक्तं ॥ कृषिर्भूवाच
कः शब्दो नश्च निर्वृतिवाचकः ॥ तयोरैक्यं परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते इति स्मृतेः ॥ किंच योगानां श्रुता
दिकर्मणा पतये फलदात्रे अयं भावः ॥ एवंभूतं त्वां विहाय गेहनिकुः गमिष्यामि तद्दन्त कर्मफलभोग

नारायण हृषीकेश पुराण
हे लोकाध्यक्ष जगत्पते अ
न जानाति गतिं क्रम
यां त्वं देव गतिं प्रभो २४

॥ ध्ये पु ॥ ६ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा द
उ टी
५२

अवृतेभ्यः तपसाकृतां प्रत्याख्यानात्स्वतेभ्यः लबदन्यासृतेभ्यः ॥ १५ ॥ अध्यापनशीलाश्च तेसन्तः तेभ्यः स्वंतेवा
पीडपादि चकृतेषवर्तमानस्य ममसंकटं कथंविदापर्तं इत्याह कस्यविदिति ॥ १९ ॥ द्विज उस्थस्यपति
रहनित्रमसंपन्नाविलिना अविदुषा ब्राह्मणस्य यमिमज्ञानतो विप्रोविवदमानौमामूचतुः स्वार्थसा
धकौभवान्दातानाएहतौवनछुत्वामेभवद्भ्रमः ॥ प्रतिग्राहित्रणाधक्रंदातेनिस्वामिनोकेअपहर्तेतिअभवद्भ्रमः
स्वतंकतेभ्यो गुणशीलवद्भ्यः सीदत्कुटुंबेभ्यः ऋतव्रतेभ्यः ॥ तपःश्रुतवृत्तवदन्यसद्भ्यः ऋदाश्च
वभ्यो द्विजपुंगवेभ्यः ॥ १५ ॥ गोभूहिरण्यायतनाश्वहस्तिनः कन्याः सदासीस्तिलरूप्यशय्याः ॥ वासांसि
रत्नानि परिच्छदान्रथानिष्टंचयज्ञैश्चरितंचपूर्तं ॥ १६ ॥ कस्यचिद्विजमुख्यस्य भ्रष्टागौर्मम गोधने
संपृक्ताविदुषासाचमयादत्ताद्विजातये ॥ १७ ॥ तांनीयमानांतत्स्वामीदृष्ट्वोवाचममेतिता ॥ ममेति
प्रतिग्राह्याहनृगोमेदत्तवानिति ॥ १८ ॥ विप्रौविवदमानौमामूचतुःस्वार्थसाधकौ ॥ भवान्दातापहर्तेति तच्छ्रुत्वा
मेभवद्भ्रमः ॥ १९ ॥ अनुनीतावुभौविप्रौधर्मकृच्छ्रगतेनवै ॥ गवांलक्षंप्रकृष्टा
नांदास्याम्येषाप्रदीयतां ॥ २० ॥ भवन्तावनुगृह्णीतां किंकरस्याविजानतः ॥ समुद्धरतंमांकृच्छ्रा
त्पतन्तंनिरयेशुचौ ॥ २१ ॥ नाहंप्रतीच्छेवैराजन्नित्युक्त्वास्वाम्यपाक्रमत ॥ नान्यद्गवामप्ययुतमिच्छा
मीत्यपरोययौ ॥ २२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेयाम्यैर्दूतैर्नीतोयमक्षयं ॥ यमेनपृष्टः तत्राहंदेवदेवजगत्पते
पूर्वंत्वमशुभंभुंक्षउताहोनृपतेशुभं ॥ नांतंदानस्य धर्मस्य पश्येलोकस्यभास्वतः ॥ २४ ॥ पूर्वंदे
वाशुभंभुंजइतिप्राहपतेतिसः ॥ तावदद्राक्षमात्मानंकृकलासंपतन्प्रभो ॥ २५ ॥ ॥

विप्रोविवदमानौ
मामूचतुःस्वार्थ
साधकौ भवान्दा
तापहर्तेति तच्छ्रु
त्वामेभवद्भ्रमः ५

ब्रह्मण्यस्तवदासस्य महादातुर्गुणानुरक्तस्य तत्रामिश्रितबुद्धेः अन्यथाभवेत्कृतमित्यर्थः ॥ २४ ॥ दातव्याहर्यितापतीकमनुनीतो प्रार्थितौ कृच्छ्रंतदाहगवामिति ॥ २८ ॥ प
तन्तमिन्द्रियदृति ॥ इतंहवं प्राणाभावाद्वेन्न ममसमर्थं इतिभावः ॥ उताहोइत्येकंपदं अथवाश्चेवं शुभमि
तिनेवामिनियमस्यवाक्यं पश्येपश्यामिहेदेवयमसर्वमशुभंभुंजेइतिमयोक्तेसयमः पतेतिप्राह
पुर्वंदेनपीडसदर्शनेनविस्मितःसन् ॥ आत्मनोभारयमभिनंदति ॥ २९ ॥ ॥

राम।
५२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

संतप्तं चामीकरं स्वर्णवद्दर्णीयस्य मः ॥ अहंकृताग्रलंकारांवरस्तेजोयस्य मः ॥ स्वर्गीद्देवोवभूवेति ॥ ८ ॥ यत्र
यस्त्वित्मं ॥ ८ ॥ यदितेकर्णमस्पृशामिति ॥ अस्य संदेहस्य वचनं यदिवेदाः प्रमाणंस्मृतिनिवन्न ॥ कर्णपर्वणि नृ

तत्रागत्यारविंदाक्षो भगवान्विश्वभावनः ॥ वीक्ष्योग्रं हास्यवामेन तेनकेनेशलीलया ॥ ५ ॥ स उ
ग्रमश्लोककराभिमृष्टो विहायसद्यः कृकिलासरूपम् ॥ संतप्तचामीकरचारुवर्णः स्वर्गाद्भुता
लंकरणांवरस्रक् ॥ ६ ॥ पप्रच्छ विद्वानपि तस्य दानं जनेषु ख्यापयितुं मुकुंदः ॥ कस्त्वं महाभाग व
रेण्यरूपो देवोत्तमं त्वां गणयामि नूनम् ॥ ७ ॥ दशामिमां वाकतमेन कर्मणा संप्रापितो ह्यतद
र्हः स्वभद्र ॥ आत्मानमाख्याहि विवित्सतां नो यन्मन्यसे चेन्न मम ब्रवक्तुं ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥
इति स्म राजा संपृष्टः कृष्णेनानंतमूर्तिना ॥ माधवं प्रणिपत्याह किरीटेनार्कवर्चसा ॥ ९ ॥ नृगो
वाच ॥ नृगो नाम ... इक्ष्वाकुतनयः प्रभो ॥ दानेष्वाख्यायमानेषु यदि ते कर्णमस्पृशं ॥ १० ॥
किं नु तेऽविदितं नाथ ... भूतानां ... निलः ॥ कालेनाव्याहतदृशो वक्ष्येऽथापि तवाज्ञया ॥ ॥ ११ ॥
यावत्यः सिकता भूमेर्यावंत्यो दिवि तारकाः ॥ यावत्यो वर्षधाराश्च तावतीरददं स्म गाः ॥ १२ ॥ पय
स्विनीस्तरुणीः शीलरूपगुणोपपन्नाः कपिला हेमशृंगीः ॥ न्यायार्जिता रूप्यखुराः सवत्सा दुकू
लमालाभरणा ददावहम् ॥ १३ ॥ ॥

नेत्याह ... स्वामिनस्पृष्टः किं च किंचिदिति ॥ किं नु इनिस सर्वेषां भूतानामात्मनो बुद्धेः ॥ साक्षिणस्ते प्रवि
दितं किंचन न किंचित् ॥ १२ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भ॰ द॰ उ॰ टी॰ ५२

सर्वेषां च यथा रुद्रानुमोदित इति तद्भिषेणेन सैव वा [illegible] गणस्य कृते वा तत् पौरादिभिरभ्युद्यतः स्व-
भिमुखमागत्य सत्कृतः ॥ ५२ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे श्रीधरस्वामिविरचितायां भावार्थदीपिकायां त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

श्रेष्ठो [illegible] परिवृतैः सुवासः समलङ्कृतैः । सपत्नीकैः पुरस्कृत्य ययौ रुद्रानुमोदितः ॥ ५१ ॥
स्वराजधानीं समलङ्कृतां ध्वजैः सतोरणैरुक्षितमार्गचत्वराम् । विवेश शङ्खानकदुन्दुभिस्वने-
रभ्युद्यतः पौरसुहृद्द्विजातिभिः ॥ ५२ ॥ य एवं कृष्णविजयं शङ्करेण च संयुगम् । यः स्मरेत्प्रातरु-
त्थाय न तस्य स्यात्पराजयः ॥ ५३ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे बाणयुद्धे नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ख्या

श्रीशुक उवाच । एकदोपवनं राजन् जग्मुर्यदुकुमारकाः । विहर्तुं साम्बप्रद्युम्नचारुभानु-
गदादयः ॥ १ ॥ क्रीडित्वा सुचिरं तत्र विचिन्वन्तः पिपासिताः । जलं निरुदके कूपे ददृशुः सत्त्व-
मद्भुतम् ॥ २ ॥ कृकलासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितमानसाः । तस्य चोद्धरणे यत्नं चक्रुस्ते
कृपयान्विताः ॥ ३ ॥ चर्मजैस्तान्तवैः पाशैर्बद्ध्वा पतितमर्भकाः । नाशक्नुवन् समुद्धर्तुं कृष्णा-
याचख्युरुत्सुकाः ॥ ४ ॥ रामायनमः ॥ ४ ॥ २

वनं कृकलासं निकृन्तं सर्वं शापादमोचयत् ब्रह्मस्वहारिदोषो [illegible] राज्ञो नृगस्यानपायित्वयन् ॥ १ ॥ पिपासिताः
जलं विचिन्वन्तः सत्त्वं जीवितं कृकलासं वीक्ष्य ॥ २ ॥ ३ ॥ चर्ममयैः पाशैः तान्तवैः तन्तुमयैः ॥ ४ ॥ ॥ राम॰ रामं॰ ५२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्रीभगवतोभजनीयत्वेनभक्तिंप्रार्थयन्नेवसमवेदयति ॥ अशांतमितित्रिस्रमेव्याख्यामाह ॥ स्वहृतबुद्धिप्रवर्तक
त्वात् अस्मात्सर्वात्मकत्वात् ॥ एवंभूतेदेवमीश्वरंत्वांत्वत्तोभजनीयोन्यो नास्ति ॥ अनन्यमेकंसमान
जानीयरहितंतत्कुतः जगतामात्मानंएकेनमयिदृष्टानेस्वयंभक्तिमात्मस्यभक्तस्याभीष्टमाशास्ते
प्रमास्य १

अहंत्वसत्यायवि[illegible]बुधात्मनयश्चामलाशयाः ॥ सर्वात्मनाप्रपन्नात्त्वामात्मानंप्रेष्ठमीश्वरं ॥ ४
२ ॥ तंत्वांजगत्स्थित्युदयान्तहेतुंसमंप्रशान्तंसुहृदात्मदैवं ॥ अनन्यमेकंजगदात्मकेतंभवा
प[illegible]नामदेवं ॥ ४३ ॥ अत्रमेप्रसीदप्रतिनिवर्तीमयामयदन्नमंमुख्यदेव ॥ सएषतोनड्वतां
श्रवणेय[illegible]रेदैत्यपतेऽप्रसाद ॥ ४४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यदात्वंभगवांस्त्वत्तकरवामप्रि
यंभव ॥ [illegible]सर्वेनंत्वेमासाधनुमोदितम् ॥ ४५ ॥ अवध्योऽयंमयायेपिदेवैरपिनिस्तेऽनु
सरः ॥ प्रह्लाद[illegible]जन्मान्वयामेनवावय ॥ ४६ ॥ दर्पोपशमनमायास्यप्रह्लादाबाहवो
मया ॥ [illegible]वलंभूरिश्रियाभाराप्तितंभुवः ॥ ४७ ॥ चत्वारोऽस्यभुजाःशिष्टाभवि[illegible]ष्यत्स्वज
रामराः ॥ पार्षदमुख्योभवतोनकुतश्चिद्भयोऽस्वरः ॥ ४८ ॥ इतित्वाभयंकृष्णस्यात्मनाप्याशि
षमादरः ॥ प्रह्लादोरथमारोप्यसर्वधामस्वपानयतां ॥ ४९ ॥ श्रीरामायनमः ॥ ४९ ॥

यमिति ॥ ४३ ॥ दैत्यपतेऽप्रह्लादे ॥ ४४ ॥ वैरेणवनिश्वलिः नत्वनत्वात्ववध्यः तावत्किंचप्रह्लादायेति
अन्यत्सेवेशः नहिकिमित्येवंकृत्वातदर्पोपशमनेनत्राह ॥ दर्पोपशमनार्थमिति ॥ अनुष्टुज्ज्ञानिचत्वारइति ॥ ४८ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री ।
भा० द
उ० टी०
५ ।

तर्हि किं । अहमेव संसारीत्युच्यते । न हि नहीति सदृष्टांतमाह । यथैवेति । हे भूमन् स्वयाच्छायया मेघ
लक्षणया अपि रूपापिहितः आदित्योपि सूर्यः । छायां मेघं रूपाणि मेघो नरितान् नरादीनपि संचका
स्ति प्रकाशयति । एवं गुणेनाहंकारेणास्व कार्येण जीवावरकेन । न रूपापिहितोपि गुणान् सत्वादीं
न् उपाधीन् गुणिन स्वोपहितान् । जीवानपि चकास्ति आत्मप्रदीपः स्वप्रकाशः । अतः सर्वसाक्षिण
स्तव न संसारसंबंधः । किं च मायया आश्रयस्य अस्मान्मोहयतस्तव कुतः संसृतिरित्याशयेनाह । यन्माये

यथैव सूर्योपि हितः स्वच्छायया छायां च रूपाणि च संचकास्ति । एवं गुणेनापिहितो गु
णांस्त्वमात्मप्रदीपो गुणिनश्च भूमन् । ३५ । यन्मायया मोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु
उन्मज्जंति निमज्जंति प्रसक्ता वृजिनार्णवे । ३६ । देवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितें
द्रियः । यो नाद्रियेत त्वत्पादौ स शोच्यो ह्यात्मवंचकः । ३७ । यत्त्वं विसृज्यते मर्त्य आत्मा
नं प्रियमीश्वरं । विपर्ययेंद्रियार्थार्थं विषमत्त्यमृतं त्यजन् । ३८ । ॥

येति । पुत्रादिषु प्रसक्ताः वृजिनार्णवे दुःखसमुद्रे उन्मज्जंति देवादियोनिषु निमज्जंति स्थाव
रादिषु तदुक्तं वायवीये विपर्ययस्तु भवति ब्रह्मत्वस्थावरत्वयोरिति । एवं जीवेश्वरव्यवस्थामुक्त्वा
इदानीं भजनं विनिंदति द्वाभ्यां देवेति । ३७ । देवेन त्वया कर्माध्यक्षेण दत्तं नरदेहं इमं लब्ध्वापी
ति शोच्य आत्मवंचकः यस्त्वामिति । ३८ । विपर्ययाद्विपरीताः अनात्मानो नीचाः प्रियाश्च ये इंद्रियार्था
पुत्रादयः तदर्थं अहं ममत्येव अहंमनसः त्वामेव भक्ता त्याज्य अहं ममिति । ३८ । ॥

११ म ।
५ ।

९९ पत्रा नो २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

यस्य नभ आदयो नाभ्याद्यवयवाः ॥ स भवांल्लोककल्पः पुरुषस्तत्त्वेन त्वयः ॥ नभ आकाशो यस्य वि॰
ष्णोर्नाभिः ॥ अग्निर्मुखं अंबुरेतः द्यौः शीर्षं ॥ आशाद्दिशः ॥ श्रुतिः श्रवणेंद्रियं उर्वी भूः ॥ अंघ्रिः चंद्रो मनः ॥ अ॰
र्कः दृक् अहर्दिवः ॥ आत्मा अहंकारः ॥ समुद्रः जठरं ॥ इंद्रो भुजः ॥ बाहुः ॥ इंद्रादयो लोकपाला बाहव इत्यर्थः ॥ ओ॰
षधयो रोमाणि ॥ पर्जन्यो रेतः ॥ स्पष्टतार्थो अंबुवाहाः मेघाः केशाः विरिंचोऽथ धिषणा बुद्धिः प्रजापतिः
विसर्गो मेढ्रं यस्मै हृदयं लोकैः ॥ कल्प्यते इति लोककल्पः ॥ ननु प्रादेशिकशरीरस्य कुत्रचन भोनाभित्वादीः
नि इत्यत आह तवेति ॥ २५ ॥ हे अजं यथा मत्स्याद्यनेकरूपभवाय अभ्युदयाय न केवलमेतावत् किंतु अस्म॰
दनुग्रहार्थं मूर्तीर्विभ्रसि वपुरेवेति ॥ सर्वलोकपाला त्वया पालिताः ॥ सर्वाण्यपि भुवनानि फलयामसि इति ॥ न तु
नाभिर्नभोऽग्निर्मुखमम्बु रेतो द्यौः शीर्षमाशाः श्रुतिरंघ्रिरुर्वी ॥ चंद्रो मनो यस्य दृगर्क आत्मा अ॰
हं समुद्रो जठरं भुजेंद्रः ॥ २४ ॥ रोमाणि यस्यौषधयोंबुवाहाः केशा विरिंचो धिषणा विसर्गः ॥ प्रजा॰
पतिर्हृदयं यस्य स एष भवान् पुरुषो लोककल्पः ॥ २५ ॥ तवावतारोऽयमजं यथा मत्स्यमत्स्यगुप्ते॰
जवते भवाय वयं च सर्वे भवतानुभाविता विभावयामो भुवनानि सप्त ॥ २६ ॥ त्वमेक आद्यः पु॰
रुषो द्वितीयः तुर्यः स्वदृग्धेतुरहेतुरीशः ॥ प्रतीयसे अथापि यथाविकारः स्वमायया सर्वगुणप्र॰
यदि भावरूपिणोऽवतारा यदि भावरूपाणि भुवनानि संति तर्हि किं कथम् अज्ञेवो द्वितीयत्वमेव इति नहि द्वितीयत्वे मम सजातीयवि॰
जातीयभेदः संभवतीति अत आह त्वमिति ॥ २६ ॥ एकः सजातीयरहितः ॥ अत आद्यः पुरुषः पुराणानामव॰
स्थात्रयवतामाद्यः ॥ प्रकृतिपुरुषः ॥ अतः तुरीयः ॥ अद्वितीयः इत्यर्थः ॥ तदपि अतः स्वदृक् स्वप्रकाशज्ञानरूपः ॥
अहादेव सुपापियोगक ॥ जीवा जायंते यथाग्नेः क्षुद्रा विस्फुलिंगा व्युच्चरंत्येवमस्मादात्मनः सर्वे आत्मा॰
नो व्युच्चरंतीति श्रुतेः ॥ अतः सजातीयभेदरहितोऽपि अतो हेतवः सर्वस्य तथा स्वयं रहितस्तथेति ॥ कथं तर्हि स्व॰
निष्ठजीवभेदः प्रतीयते ॥ अत आह ॥ प्रतीयसे इति ॥ सर्वगुणप्रसिद्धौ सर्वविषयप्रकाशनाय ॥ २७ ॥ ॥

किंच अद्वितीयः विजातीयोपाधिरहितः २

श्री
भा० टी०
पु० टी०
५

त्रिशिराः ॥ ज्वरः अथ यातमदार्त्तापालकः सन् स्वबन्धुविचारकः सो आर्त्तानामाह ॥ य इति ॥ नौ आवयोः इमं
संवादं यः स्मरेत् तस्मात् त्वत्तो भयं न भवेत् ॥ त्वया भयं नोत्पादनीयमित्यर्थः ॥ २८ ॥ भक्तार्त्तत्राणश्रीकृष्णो भग-
वन्तं श्रीकृष्णं स्तौति ॥ ३२ ॥ अयमर्थः ॥ त्वामन्तरा नाश्रयं पुष्यतेऽहं इति निश्चिन्वयतः त्वं वा आश्रये ब्रह्मणः पिण्डरूपं

योनौ स्मरति संवादं तस्य त्वन्न भवेद्भयं मू. पाठांतरं

श्रीभगवानुवाच ॥ त्रिशिरस्ते प्रसन्नोऽहं व्येतु ते मज्ज्वराद्भयं ॥ य इमं नौ हि संवादं स्मरेत् त्वत्तो
भयं भवेत् ॥ २८ ॥ इत्युक्तो अच्युतमानम्य गतो माहेश्वरो ज्वरः ॥ बाणस्तु रथमारूढः प्रागाद्यो-
त्स्यन् जनार्दनम् ॥ २९ ॥ ततो बाहुसहस्रेण नानायुधधरोऽसुरः ॥ मुमोच परमक्रुद्धो बाणां-
श्चक्रायुधे नृप ॥ ३० ॥ तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृच्चक्रेण क्षुरनेमिना ॥ चिच्छेद भगवान्बाहून्
शाखा इव वनस्पतेः ॥ ३१ ॥ बाहुषु छिद्यमानेषु बाणस्य भगवान्भवः ॥ भक्तानुकम्प्युपव्रज्य
चक्रायुधमभाषत ॥ ३२ ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्गूढं ब्रह्मणि वाङ्मये ॥ यं प-
श्यन्त्यमलात्मान आकाशमिव केवलम् ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ राम

तुच्छं न हि प्रतीतिरतस्त्राह यमिति अमलात्मानो स्वतः प्रकाशा इत्यर्थः १

ब्रह्म अभिधाविषयत्वात् अतः परं ज्योतिः ॥ ज्योतिषामपि प्रकाशत्वात् अविषय इत्यर्थः ॥ आ-
संनादवत् निर्गुणस्य तव तानं लीलयाधिष्ठितः ॥ त्वया यो विराड्विग्रहः सोऽपि न ज्ञायते ॥ उडुं वद-
गं तव तिमिषकैरिव ॥ उडुंवरफलं इत्यापायेन विराड्रूपेण स्तौति द्वाभ्यां नाभिरिति ॥ ३३ ॥

राम:
५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

कालः क्षोभकः कर्मनिमित्तं तदेव फलाभिमुखमभिव्यक्तं दैवं स्वभावः तत्संस्कारः जीवस्तदाश्रयः द्रव्यं भूतसूक्ष्माणि क्षेत्रं
प्रकृतिः प्राणः सूत्रमात्माहंकारः विकारः एकादशेन्द्रियाणि महाभूतानि चेति षोडशकः तत्संघातो देहः ॥ पुनस्तस्य च
बीजरोहवत्प्रवाहः बीजांकुरः ॥ देहात् बीजरूपं कर्म ततोंऽकुररूपो देहः ततः पुनरेवमिति प्रवाहः एषा त्वन्माया
तस्या निषेधः अपोहः यस्मिंस्तं त्वां निषेधावधिभूतं प्रपद्ये भजे इति ॥ ननु देवकीतनयस्य मे कथमेवंभूतत्वं
तत्राह नानाभावैरिति ॥ २५ ॥ सर्वोपाधिविनिर्मुक्त एव त्वं ॥ यद्यपि लीलया स्वीकृतैः मत्स्याद्यवतारैः देवान्बिभ

कालो दैवं कर्म जीवः स्वभावो द्रव्यं क्षेत्रं प्राण आत्मा विकारः ॥ तत्संघातो बीजरोहप्रवाहः त्वन्मा
यैषा तन्निषेधं प्रपद्ये ॥ २५ ॥ नानाभावैर्लीलयैवोपपन्नैर्देवान्साधून् लोकसेतून्बिभर्षि ॥ हंस्युन्मा
र्गान्हिंसया वर्तमानाञ्जन्मैतत्ते भारहाराय भूमेः ॥ २६ ॥ तप्तोऽहं ते तेजसा दुःसहेन शान्तोग्रेणात्युल्ब
णेन ज्वरेण ॥ तावत्तापो देहिनां तेंऽघ्रिमूलं नो सेवेरन्यावदाशानुबद्धाः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीरामाय नमः

लोकसेतून् वर्णाश्रमधर्म्मान् तदर्थः

र्षि पालयसि तदर्थं तदनुष्ठातॄन् साधून् तदुल्लंघनेन उन्मार्गान् दैत्यान् हंसि संहरसि एवमेतदपि त्वज्जन्म
भूमेः भारहरणाय लीलावतारो येन कस्यापि त्वं तनयः इत्यर्थः ॥ अतोऽहं त्वां नतः त्वदभिभवे प्रवृत्तस्मात्तत्र
प्रवृत्तो याशयेनाह ॥ तप्तोऽहमिति ॥ २६ ॥ ते तेजसा दुःसहेन ज्वरेण शान्तोग्रेण शीतज्वरेण परमसंताप
कस्य ज्वरस्य तापपरनिवेदनमाह तावदिति सेवायां प्रवृत्ता यावन्न चिन्तयन्तीत्यर्थः ॥ २७ ॥ रामाय नमः ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भाग॰ उ॰टी॰ ५९

मनिरीक्षन्निति तिर्यङ्मुख एवाभूदिति ॥२०॥ ज्वरस्त्वयोद्धुमभ्यधावत् ॥ नारायणः शीतज्वरमसृजत् ॥२२॥ आत्मानं परमशक्तिमन्तं मन्यमानः ॥ श्रीकृष्णेनापि विद्रावितः स्वयमेव नम्रः सन् तं परमेश्वरं ज्ञात्वा स्तवं करोति ॥२३॥ नमामीति ॥ त्वां त्वामनन्तशक्तिं न मामिजतः ॥ परेषां ब्रह्मादीनामीशं तत्र हेतुः ॥ सर्वात्मानं सर्वस्यात्मानं चेतयितारं ततः केवलं शुद्धं ज्ञप्तिमात्रं चैतन्यघनं ॥ तदेवं सर्वचेतयितृत्वेन श्रीप

धनूंष्याकृष्य युगपद्बाणः पंचशतानि वै ॥ एकैकस्मिन्शरौ द्वौ द्वौ संदधे रणदुर्मदः ॥१७॥ तानि चिच्छेद भगवान्धनूंषि युगपद्धरिः ॥ सारथिं रथमश्वांश्च हत्वा शंखमपूरयत् ॥१८॥ तन्माता कोटरा नाम नग्ना मुक्तशिरोरुहा ॥ पुरोवतस्थे कृष्णस्य पुत्रप्राणरिरक्षया ॥१९॥ ततस्तिर्यङ्मुखो नग्नाम[illegible]दाग्रजः ॥ बाणश्च तावद्विरथश्छिन्नधन्वाविशत्पुरं ॥२०॥ विद्राविते भू[illegible]रास्त्रिपात् ॥ अभ्यधावत दाशार्हं दहन्निव दिशो दश ॥२१॥ अथ नारायणो [illegible] ज्वरं ॥ माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वरावुभौ ॥२२॥ माहेश्वरः समाक्र[illegible]वैष्णवेन बलार्दितः ॥ अलब्ध्वाभयमन्यत्र भीतो माहेश्वरो ज्वरः ॥२३॥ शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रयताञ्जलिः ॥२३॥ ज्वर उवाच ॥ ॐ नमामि त्वानन्तशक्तिं परेशं सर्वात्मानं केवलं ज्ञप्तिमात्रं ॥ विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोधहेतुं यत्तद्ब्रह्म ब्रह्मलिंगं प्रशान्तम् ॥२४॥ ॥

रमेश्वरत्वमुक्तं किंच विश्वस्योत्पत्त्यादिहेतुत्वादपीत्याह ॥ विश्वोत्पत्तीति ॥ ननु एवंभूतं ब्रह्म प्रसिद्धं नाहं तथाह ॥ यत्तद्ब्रह्मेति ॥ यत्तद्ब्रह्म तदेव त्वमित्यर्थः ॥ किं तद्ब्रह्मेत्यत आह ॥ लिंगं ब्रह्मणा वेदेन लिंग्यते योत्यः न्तर्हितत्वतः ॥ प्रशान्तं सर्वविक्रियारहितत्वात् ॥ न साक्षाद्ब्रह्म त्वमिति भावः ॥ किंच यावत्सविशेषं वस्तु तद्वयं प्रभवाभावः ॥ त्वयि तु सर्वविशेषातीते न कस्यापि प्रभुत्वं किं तु त्वमेव सर्वप्रभुरिति ॥ ज्ञप्तिमात्रत्वेनवि

रामः ५९

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रत्यस्त्राण्येवाह ॥ ११ ॥ नैर्ऋतं नारायणास्त्रं ॥ १२ ॥ शिखिना मयूरेण तद्वाहनेन ॥ १४ ॥ तयोरनीकानिह

ॐ भांडकूपकर्णाभ्यां बलेन सहसैव गुहः ॥ सांबस्य बाणपुत्रेण बाणेन सहसात्यके ॥ ८ ॥
गुह्याद्यमः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः ॥ गंधर्वाप्सरसो यत्ता विमानैर्द्रष्टुमागमन् ॥ ९ ॥
[illegible] मान् शौरिः भूतप्रमथगुह्यकान् ॥ द्रावयामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः
भा४ [illegible] विसृष्टं विप्रायुक्तं पिनाकिना स्त्राणि शार्ङ्गिणा ॥ प्रत्यस्त्रैः शमयामास शार्ङ्गपाणिरविस्मि
[illegible] वायव्यस्य च पार्वतं ॥ आग्नेयस्य च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च ॥ १२ ॥
[illegible] ज्रंभितं ॥ बाणस्य पृतनां शैनेयिर्जघानासिगदेषुभिः ॥ १३
स्कं [illegible] स्रावाः समंततः ॥ प्रद्युम्नोऽविधुवन् गात्रेभ्यः शिखिना पक्रमद्रणात्
कुंभांडकूपकर्णौ [illegible] बलादितौ ॥ दुद्रुवुः तदनीकानि हतनाथानि सर्वतः ॥ १५ ॥
विशीर्यमाणं स्वबलं दृष्ट्वा बाणोत्यमर्षणः ॥ कृष्णमभ्यद्रवत्संख्ये रथी हित्वैव सात्यकिं ॥ १६ ॥
डाकिनीर्यातुधानांश्च वेतालान्सविनायकान् ॥ १ ॥ प्रेतमातृपिशाचांश्च कूष्मांडान्ब्रह्मराक्ष
सान् ॥

तैर्नाथैर्येषां तानि ॥ १५ ॥ ॥ रामाय नमः ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री० भा० द० उ० टी० ४५

कोपविषादाभ्यां विह्वला अश्रुवशाश्रुसहलोक [illegible] ह्याविंदवोषयोः ॥ नेत्रप्रवाहिणी यस्याउषायाः ॥ ३५ ॥ इति
श्रीभावार्थदीपिकायां दशमे द्वाषष्टितमः ॥ ६२ ॥ त्रिषष्टितमे वाणयादवसंयुगे ॥ स्तुतिर्ज्व
रेण शौरेण वाणस्याक्षमिदोहरेः ॥ कर्मचयुद्धादिकं ॥ १ ॥ रामकृष्णसानुवर्तिन इति तौ पुरतो निर्गतो इत्य

तेनागपाशैर्दंतिनं तं नोधुलीस्थं नंस्वसैन्यं ऊपितो बबंध ह ॥ उषा भृशं शोकविषादविह्व
लावद्धं निशम्याश्रुकलाक्ष्यरोदिषीत ॥ ३५ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे द्वाषष्टितमोऽध्या
यः ॥ ६२ ॥ श्री[illegible]उवाच ॥ [illegible]पश्यतां चानिरुद्धं तद्बंधूनां च भारत ॥ चत्वारो वार्षिका मासा व्य
तीयु[illegible] ॥ [illegible]दात्तदुपाकर्ण्य वार्तां बद्धस्य कर्म च ॥ प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः
[illegible]देवताः ॥ २ ॥ [illegible]युयुधानश्च गदः सांबोथ सारणः ॥ नंदोपनंदभद्राद्या रामकृष्णानु
वर्तिनः ॥ ३ ॥ [illegible] अक्षौहिणीभिर्दशभिः समेताः सर्वतोदिशं ॥ रुरुधुर्बाण
नगरं [illegible] सात्वतर्षभाः ॥ ४ ॥ भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरं ॥ प्रेक्ष्य बाणो रुषा
विष्टस्तुल्यसैन्योभिनिर्ययौ ॥ ५ ॥ बाणार्थे भगवान् रुद्रः ससुतः प्रमथैर्वृतः ॥ आरुह्य नंदि
वृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ॥ ६ ॥ आसीत्सुतुमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणं ॥ कृष्णशंकरयो राज
न्प्रद्युम्नगुहयोरपि ॥ ७ ॥

शः ॥ ३ ॥ सर्वतोदिशमभितस्तेषां त्रयेणान्वयः ॥ ४ ॥ भज्यमानानि पुरोद्यानादीनि भंजो आमर्दने ॥ उत्सेकव
त्प्राव ॥ अट्टालाः प्राकारादुपरितनानि उन्नतस्थानानि अभिनिर्ययौ बाणः ॥ ५ ॥ ॥

राम० ४५

श्राश्रीतां श्रतिरुचां रुरवक्त्रदैः च्छादयितमशाक्यैः॥ २८॥ विवेष्टितं विरूढावरणं॥ २९॥ अपायः अंस
पूर्णां प्रमादो वा तदद्दिते॥ पावांतरे दृष्टाप्रेष्यासखीयस्याः तस्याः॥ पुंभिर्दृष्टपूर्णं ऊतो वेति नजानीमर
ति॥ ३०॥ कामस्यात्मनो देहाज्जाते॥ ३२॥ अभिरामया सर्वमंगलया तस्याः॥ अंगसंगेन स्तनकंठं ऊर्मस्तन

तं

तो तथा यदुवीरेण भुज्यमानो रूतवतो॥ देवभिर्लतयां चक्रु राश्रीतां रुरवक्त्रदैः॥ २८॥ भद्रा
श्रावेदयां चक्रु राजेंतेरुद्दिवर्वेष॥ विवेष्टलतयामः कन्यायारूलरूपणं॥ २९॥ अनया
यिभिर्नाभिर्गुप्ताया हृद्दृष्टप्रभो॥ कन्याया रूपणं पुंभिर्दृष्टेत्ताया न विमर्दे॥ ततः प्रव
र्तितो वा रोद्दहिः स्फुनरूषणः॥ त्वरितः कन्यकागारं प्राप्नाद्दात्तीशूद्रदे॥ ३१॥ कामात्
त्मजं जनभुवनैकसुंदरं षष्ठा मंपिशगोवरमंबुजेक्षणं॥ स्वहस्तुंतजंतलकंठलत्विषास्मिनाव
लोकेनेचमदितानन॥ ३२॥ दीर्घंतमलैः प्रियुपाभिरामया तदंगलग्रस्तनकंऊमस्वजं॥ बाह्वो
र्दृष्टयाने मधुमल्लिकाश्रितो नसाध्य आसीनमवेक्ष्य विस्मितः॥ ३३॥ सनंप्रविष्टंहनमानतायि
भिर्भटैः रनेकैः स्वलोकमाधवः॥ उद्यम्यमौर्वं परिवेष्ट्यवस्थितो यथा नकोदंडधरो जिघांस
या॥ ३४॥ जिहृत्तयातोन्यसितः प्रधावतः भुजोयस्यास्तकरग्रहपोहनत॥ नेहन्यमानाभव
नाद्दिनिर्गतानिर्भिन्नमर्थौरुभुजाः प्रदुद्रुवुः॥ ३५॥ ॥

लघंबुस्तणं प्रस्त्रोतांस्वजंर्देहोर्मध्येवदृसिदयानेमधुमल्लिकाव्सतोद्भवामालतीतदाश्रितो॥ तस्मा
अश्नुयाथः संधिः॥ तस्मात्प्रगेरत्यर्थः॥ ३३॥ आनतनायिभिरुद्यतशस्त्रैः॥ माधवो निरुद्धः मौर्वं धनुर्लोहवि

शोभाः तलिबिंति ॥ ३४ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भाद
उटी॰
४२

त्वयादृष्टः पर्णाम अपेकोवाभवेत् ॥ इतियथावत् पटे अलिखत् ॥२१॥ अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योषावाङ्म
यावाङ्मु[illegible]खीस्थिता ॥२३॥ शोणितपुरं नीत्वा ॥२५॥ पुंभिः प्रेक्षितुमशक्ये ॥२६॥ सचपरार्ध्यैःम्रू

उषोवाच ॥ दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने श्यामः कमललोचनः ॥ पीतवासा बृहद्बाहुर्योषितां हृद
यंगमः ॥१८॥ तमहं मृगये कांतं पाययित्वाधरं मधु ॥ क्वापि यातः स्पृहयंतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्ण
वे ॥१९॥ चित्रलेखोवाच ॥ व्यसनं तेपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाव्यते ॥ तमानेष्ये वरं यस्ते मनो
हर्तारं तमादिश ॥२०॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वा देवगंधर्वसिद्धचारणपन्नगान् ॥ दैत्यविद्याधर
यक्षान्मनुजांश्च यथालिखत् ॥२१॥ मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुंदुभिं ॥ व्यलिखद्राम
कृष्णौ च प्रद्युम्नं वीक्ष्य लज्जिता ॥२२॥ अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योषावाङ्मुखी ह्रिया ॥ सोसाव
साविति प्राह स्मयमाना महीपते ॥२३॥ चित्रलेखा तमाज्ञाय पौत्रं कृष्णस्य योगिनी ॥ ययौ वि
हायसा राजन्द्वारकां कृष्णपालितां ॥२४॥ तत्र सुप्तं सुपर्यंके प्राद्युम्निं योगमास्थिता ॥ गृही
त्वा शोणितपुरं सख्यै प्रियमदर्शयत् ॥२५॥ सा च तं सुंदरवरं विलोक्य मुदितानना ॥ दुष्प्रेक्ष्ये
स्वगृहे पुंभिः रेमे प्राद्युम्निना समं ॥२६॥ परार्ध्यवासःस्रग्गंधधूपदीपासनादिभिः ॥ पानभो
जनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूषणार्चितः ॥२७॥ गूढः कन्यापुरे शश्वत्प्रवृद्धस्नेहया तया ॥ नाहर्
गणान्स बुबुधे उषयापहृतेंद्रियः ॥२८॥

स्यैः वासः स्रगादिभिः शुश्रूषणैः सर्वैरपि अर्चितः सन् ॥२७॥ उषयापहृतेंद्रियः ॥ अहर्गणान् दिन
समूहान् न बुबुधे ॥२८॥

राम ॥

राम॰
४२

श्री

कामं भस्मयतीति कामहरः सम्मासौ भ्रमरांघ्रिपः स्वगतस्तं तं ॥८॥ कं हत्वा प्रतिभूतैः प्रभीतैर्देवैर्भिः ॥ प्र
द्वीनत्वेणायच प्रनयां प्रव्रजगद्धे ॥९॥ स्ववीर्यस्य नाशकं केतुभंगाप्रतीक्षणः ॥ श्रीमहादेवादिष्टं स

सपक्षः दाहगिरिशं [illegible] स्ववीर्यं तु यदः ॥ किरीटेनार्कवर्णेन संस्पृष्ट्वा तत्पदांबुजे ॥७॥ ओं न
मस्ते [illegible] नागा [illegible] वानं [illegible] ऋषीश्वरं ॥ पुमा मम पूर्णकामा मानो कामस्य रामरांघ्रिपे ॥८॥ दोः स
द [illegible] भवत ॥ त्रिलोक्यां पतियो द्वारे नल भेत्व द्रुने सम ॥९॥ कं हन्यनि
भूते [illegible] प्रनयां प्रव्रजगद्धी भीनानां ते विप्रह द्रुतः ॥१०॥ तं स्तुत्वा भग
वान् [illegible] ह्रद्रपं प्रो भवेन्न रूढ संयुगे मत्स मेन नते ॥११॥ इत्युक्तः ऊमति [illegible]
ष्टः [illegible] प्रतीक्षा गिरिशा देशा स्ववीर्य नाशनं ऊ यीः ॥१२॥ तस्यैषा नाम उद्दि
नास्य [illegible] वेदेष [illegible] नस्मा लभनका नेन प्रागट ष्ट क्र नेनसा ॥१३॥ सानत्र न मपश्यं
ते [illegible] शसीनं [illegible] त्रस्थो वि ह्वला जीज्ञिता भृशं ॥१४॥ बाणस्य सं
वीजं भीः त्रिव [illegible] स्वाचनक्षुना स्वस्य शब्द तः वीम रुषा कोतू द्दलसमन्विता ॥१५॥ कं त्वं
स्मराय मेस्य श्री कीट शास्ते मनोरथः ॥ हस्तग्रा [illegible] ननेद्यापिराजपुत्र्युपलन्ये ॥१६॥ ॥

प्रामस्य प्रसंगमाद्ध नसेपीति ॥१२॥ प्रा [illegible] ज्ञिना प्रनिरुद्धेन तत्रापि स्वप्ने ये ॥ तं कांतेन पश्यंती स्वस्थो
तनाः किं हत्रेनदाह [illegible] स्येति ॥१४॥ हस्तग्राह्यं भर्तारं ॥१५॥ ॥ ॥

दसमाए २

विप्रं कृतागसमपि न कुप्यत ॥ ४४ ॥ प्रणमेन मामि ॥ न केवलमर्थं विभाषिके यं किं तत्प्रत्यत्तेरत्याह ब्राह्म
णार्थं इति ॥ ४५ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमे चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ पंचषष्टितमे रामः चक्रे गोकुलमा ग
तः ॥ स्त्रीगोपीभिः कालिंद्याकर्षणमद्भुत ॥ रामस्य चरितं चित्रं कालिंद्याकर्षणादियत ॥ पौंड्रकं नादि

विप्रं कृतागसमपि नैव द्रुह्यत मामकाः ॥ घ्नंतं बहु शपंतं वा नमस्कुरुत नित्यशः ॥ ४४ ॥ यथ
ह्यं प्रणमे विप्राननुकालं समाहितः ॥ तथा नमत यूयं च योन्यथा मे स दंडभाक् ॥ ४५ ॥
ब्राह्मणार्थो ह्यपहृतो हर्तारं पातयत्यधः ॥ अजानंतमपि ह्येनं नृगं ब्राह्मणगौरिव ॥ ४६ ॥ एवं
विश्राव्य भगवान्मुकुंदो द्वारकौकसः ॥ पावनः सर्वलोकानां विवेश निजमंदिरं ॥ ४७ ॥ इति
श्री[illegible]ते दशमस्कंधे चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ बलभद्रः कुरुश्रे
ष्ठ भगवान्रथमास्थितः ॥ सुहृद्दिदृक्षुरुत्कंठः प्रययौ नंदगोकुलं ॥ १ ॥ परिष्वक्तः चिरो
त्कंठैर्गोपैर्गोपीभिरेव च ॥ रामोऽभिवाद्य पितरावाशीर्भिरभिनंदितः ॥ २ ॥ चिरं नः पाहि दा
शार्ह सानुजो जगदीश्वर ॥ अध्यारोप्यांकमालिंग्य नेत्रैः सिषिचतुर्जलैः ॥ ३ ॥ गोपवृद्धांश्च
विधिवद्यविष्ठैश्चाभिवंदितः ॥ यथावयो यथासख्यं यथासंबंधमात्मनः ॥ ४ ॥

कृतस्य पृथग्गृहमतः परं ॥ आशीर्भिरभिनंदितो बभूव तदाह चिरमिति ॥ २ ॥ गोपवृद्धांश्च विधिव
दभिवंद्य यविष्ठैरभिवंदितः बभूवेत्यर्थः ॥ अपि च यथावयइति ॥ ३ ४ ॥ राम ॥ ॥

तेसर्वेस्वेषुयादवेषुतेरामंग्रनामयंग्रारोग्यंपप्रच्छुः तेचगोपाः तेनरामेणपृष्टाइति ॥ कृष्णेकमलपत्राक्षेसंन्य-
स्ताखिलराधसः त्यक्तसर्वविषयाः ८ ॥ रामस्यसंदर्शनेआदृताः सादराः ९ तर्हितदागमनेयुष्माभिः प्र

समुपेत्याथगोपालाहास्यहस्तग्रहादिभिः ॥ विश्रांतंसुखमासीनंपप्रच्छुःपर्युपागताः ॥ ५ ॥
पृष्टाश्चानामयंस्वेषुप्रेमगद्गदयागिरा ॥ कृष्णेकमलपत्राक्षेसंन्यस्ताखिलराधसः ॥ ६ गोप्य
ऊचुः ॥ ॥ कच्चिन्नोबांधवारामसर्वेकुशलमासते ॥ कच्चित्स्मरथनोरामयूयंदारसुतान्विताः ॥ ७
दिष्ट्याकंसोहतःपापोदिष्ट्यामुक्ताःसुहृज्जनाः ॥ निहत्यनिर्जित्यरिपून्दिष्ट्यादुर्गंसमा-
श्रि...ताः ॥ ८ ॥ गोप्योहसंत्यःपप्रच्छूरामसंदर्शनादृताः ॥ कच्चिदास्तेसुखंकृष्णःपुरस्त्रीज
नवल्लभः ॥ ९ ॥ कच्चित्स्मरतिवाबंधून्पितरंमातरंचसः ॥ १० ॥ अप्यसौमातरंद्रष्टुंसकृदप्या
गमिष्यति ॥ १० ॥ अपिवास्मरतेस्माकमनुसेवांमहाभुजः ॥ ११ ॥ मातरंपितरंभ्रातॄन्पुत्रान्स्वो
त्रान्स्वसॄरपि ॥ यदर्थेजहिमदाशार्हदुस्त्यजान्स्वजनान्प्रभो ॥ १२ ॥ तानःसद्यःपरित्यज्य
गतःसं छिन्नसौहृदः ॥ कथंनुतादृशंस्त्रीभिर्नश्रद्धीयेतभाषितम् १३ ॥ ॥

ख२०

तिबंधः किंनकृतः नवाक्यविश्वासात्स्यादितिचेत् ननुविश्वासंकिमितिकृतवत्यः ऊः कथंत्वि
तिवक्तावकृत्वानानाविधानिवाक्यानितत्रान्याऊचुः कथंनुगरसंगतीति ॥ १३ ॥ ॥ रामायनमः

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ५५

राम॰ ५५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

कथाः मू॥

चित्रकथस्य चित्रकथनकोविदस्य किंच सुंदरं विस्मितं यस्मिंस्तेनावलोकेन उच्छ्वसितः शोभितोऽयः स्मरः तेनातुराः ॥ अपराधात् किं नैति ॥१४॥ कालस्तावत्तस्य चास्माकं च यात्येव ॥ किं तु तस्य सुखं चास्माकं दुःखेन इत्येतावानेव विशेषः इति ध्वनितं ॥१५॥ नानाविधेष्वनुनयेषु कोविदः ॥१७॥ मधुं चैत्रं माधवं वै-

कथं नु गृह्णंत्यनवस्थितात्मनो वचः कृतघ्नस्य बुधाः पुरस्त्रियः ॥ गृह्णंति वै चित्रकथस्य सुंदरस्मितावलोकोच्छ्वसितस्मरातुराः ॥१४॥ किं नस्तत्कथया गोप्यः कथाः कथयतापराः ॥ यात्यस्माभिर्विना कालो यदि तस्य तथैव नः ॥१५॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति प्रहसितं शौरेर्जल्पितं चारुवीक्षितं ॥ गतिं प्रेमपरिष्वंगं स्मरंत्यो रुरुदुः स्त्रियः ॥१६॥ संकर्षणस्ताः कृष्णस्य संदेशैर्हृदयंगमैः ॥ सांत्वयामास भगवान्नानानुनयकोविदः ॥१७॥ द्वौ मासौ तत्र चावात्सीन्मधुं माधवमेव च ॥ रामः क्षपासु भगवान्गोपीनां रतिमावहन् ॥१८॥ पूर्णचंद्रकलामृष्टे कौमुदीगंधवायुना ॥ यमुनोपवने रेमे सेविते स्त्रीगणैर्वृतः ॥१९॥ वरुणप्रेषिता देवी वारुणी वृक्षकोटरात् ॥ पतंती तद्वनं सर्वं स्वगंधेनाध्यवासयत् ॥२०॥ तं गंधं मधुधाराया वायुनोपहृतं बलः ॥ आघ्रायोपगतस्तत्र ललनाभिः पपौ समम् ॥२१॥

समये ॥

शाखं गोपीनां रतिमिति ॥ श्रीकृष्णक्रीडा नु त्वत्रानां चान्यासामिति प्रसिद्धिः ॥१८॥ पूर्णचंद्रस्य कलाभिर्मरीचिभिरामृष्टे उज्ज्वले कौमुदीगंधवायुना कुमुदतीनां गंधवायुना सेविते ॥ यदा कौमुदी शाह्वेन उद्विकसितानि कुमुदानि लक्ष्यंते कुमुदगंधवायुना स्पर्शः ॥१९॥ वारुणी सुरा यास्मात् हासस्त्वा

मदिरा

द्दीवोमत्तः॥२२॥स्वेदपवप्रालेयं ह्रिमं तेनभूषितं॥२३॥मत्तोयमित्यनाहत्यानागतोप्रयगांनदी॥२४॥प्रा
कृताप्राकृतापयस्मात्रागच्छसिनेच्छेनेच्छामि॥२५॥चकिताकंपिता॥२६॥एकांशेनशेषाख्येन॥२७॥विजगा
हग्रवगाहनंकृतवान्॥२८॥उत्तीर्णायनिर्गताय॥असितांवरादीनिकांतिर्ददौ॥कांतिर्लक्ष्मीः॥यद्योजितवे

उपगीयमानचरितोवनिताभिर्हलायुधः॥वनेषुव्यचरत्क्षीवोमदविह्वललोचनः॥२४॥स्रग्व्येक
कुंडलोमत्तोवैजयंत्याचमालया॥विभ्रत्स्मितमुखांभोजंस्वेदप्रालेयभूषितं॥२५॥सआजुहावय
मुनांजलक्रीडार्थमीश्वरः॥निजंवाक्यमनादृत्यमत्तइत्यापगांबलः॥२६॥अनागतांहलाग्रेण
क्रुद्धोविचकर्ष[illegible]पापेत्वंमामवज्ञाययन्नायासिमयाहूता॥२७॥नेष्येत्वांलांगलाग्रेणशतः
धाकाम[illegible]एवंनिर्भर्त्सिताभीतायमुनायदुनंदनं॥उवाचचकितावाचंपतिता
पादयोर्नृप॥२८॥[illegible]रामरामहाबाहोनजानेतवविक्रमं॥यस्यैकांशेनविधृताजगतीजगतः
पते॥२९॥परंभावंभगवतोभगवन्मामजानतीं॥मोक्तुमर्हसिविश्वात्मन्प्रपन्नांभक्तवत्सल
॥३०॥ततोव्यमुंचद्यमुनांयाचितोभगवान्बलः॥विजगाहजलंस्त्रीभिःकरेणुभिरिवेभराट्॥३१॥
कामंविहृत्यसलिलादुत्तीर्णायासितांबरे॥भूषणानिमहार्हाणिददौकांतिःशुभांस्रजम्॥३२॥
हा

स्रवे॥वरुणप्रहितांचास्मैमालाममृतानपंकजां॥समुद्राभेनद्यावस्त्रेनीलेलक्ष्मीरपच्छत्रे॥हरिवंशेतुव
लंप्रतिलक्ष्मीवाक्यं॥जातरूपमयंचैकंकुंडलंवज्रभूषणं॥आदिपद्मंचपद्माख्यंदिव्यंश्रवणभूषणम्॥
देवेमांप्रतिगृह्णीष्वपौराणींभूषणक्रियामिति॥३२॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वसित्वा पर्यस्थाय प्रामुच्यकं केन निधाय वंदनादिभिर्लिप्तः ॥ २३ ॥ एवं वनिशाय स्वयो माधुर्यैर्विलासैः २२ ॥
इति श्रीभावार्थे दशमे पंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ षट्पुक्षष्टितमे काशीं गत्वाहन्यो पौण्ड्रकं हरिः न

९८

वसित्वा वाससी नीले मालामामुच्य कांचनीं ॥ देहे स्वलंकृतो ऽस्मि प्रेमामाहेंद्रइव वारणः ॥ २२
श्रुत्वासिद्ध्यत्येते राजन्यामुनाकृष्ण वर्त्मना ॥ बलस्यानंतवीर्यस्य वीर्यं सूचयतीव हि ॥ २३ ॥ एवं
सर्वा निशा ख्याता एकेव रमतो व्रजे [illegible] ॥ रामस्यादिमवित्रस्य माधुर्यैर्व्रजयोषितां ॥ २४ ॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे [illegible] श्रील[illegible]देव[illegible]जये बलदेवलुनाकर्षं नाम पंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ श्री
शुक उवाच ॥ नंद[illegible]गते रामे करूषाधिपतिर्नृपः ॥ वासुदेवोऽहमित्यज्ञो दूतं कृष्णाय प्राहि
णोत् ॥ १ ॥ त्वं [illegible]सुदेवो भगवानवतीर्णो जगत्पतिः ॥ इति प्रस्तोभितो बालैर्मेन आत्मानमच्यु
तं ॥ २ ॥ दूतं च प्राहिणोन् मंदः कृष्णायाव्यक्तवर्त्मने ॥ द्वारिकायां यथा बालो नृपो बालकृतोऽब
धः ॥ ३ ॥ वासुदेवो ऽवतीर्णो [illegible] एक एव न चापरः ॥ भूतानामनुकंपार्थं त्वं तु मिथ्याभिधां त्यज ॥ ४
यानि त्वमस्मच्चिह्नानि मौढ्याद्बिभर्षि सात्वत ॥ त्यक्त्वैहि मां त्वं शरणं नो चेद्देहि ममाहवं ॥ ५
श्रीशुक उवाच ॥ कत्थनं तदुपाकर्ण्य पौंड्रकस्याल्पमेधसः ॥ उग्रसेनादयः सभ्या उच्चकैर्जहसु
स्तदा ॥ ६ ॥

निमंत्रणं च नतो हत्वा नेमुद देत्तिणावधादिकं ॥ श्लोकेभिः प्रोत्साहितः ॥ १ ॥ बालैर्मूर्खैः ॥ २ ॥ बालकृतो नृपः
बालैः नृपत्वेन क्रीडया परिकल्पितः ॥ ३ ॥ हे मद्भक्त उत्सृजेत् त्वयि प्रयोत्स्यामि इत्याह उवाचेति ॥ ८ ॥

दूतस्तु द्वारकामेत्य सभायामास्थितं प्रभुम् कृष्णं कमलपत्राक्षं राजसंदेशमब्रवीत् ७

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा० द० उ० टी० ५८

हे मूढ उत्स्रजे त्वयि प्रयोक्ष्यामि यैः ॥ सह त्वमेवं विकत्थसे तेषु प्रीतिमर्थ्यः ॥ पक्षार्थैः कृत्रिमसुदर्श-
नादिभिः त्वमेवं श्लाघसे तानि उत्स्रजे त्यक्ष्यामीति मां शरणमेहि इत्यस्योत्तरं वस्तुत्वमिति
९ ॥ वटाः कंकादिवत्पक्षिविशेषाः ॥ तत्र तदा शुनां शरणमाश्रयो भवितासि ॥१०॥ काशीमिति पौं-

उवाच दूतं भगवान्परिहासकथामनु ॥ उत्स्रक्ष्ये मूढ चिह्नानि यैस्त्वमेवं विकत्थसे ९
मुखं तदपिधायाज्ञ कंकगृध्रवटैर्वृतः ॥ शयिष्यसे हतस्तत्र भविता शरणं शुनां ॥१०॥
इति दूतस्तमाक्षेपं स्वामिने सर्वमाहरत् ॥ कृष्णोऽपि रथमास्थाय काशीमुपजगाम ह ॥११॥
पौंड्रकोऽपि तदुद्योगमुपलभ्य महारथः ॥ अक्षौहिणीभ्यां संयुक्तो निश्चक्राम पुराद्द्रुतं १२
तस्य काशीपतिर्मित्रं पार्ष्णिग्राहोऽन्वयान्नृप ॥ अक्षौहिणीभिस्तिसृभिरपश्यत्पौंड्रकं हरिः
शंखार्यसिगदाशार्ङ्गश्रीवत्साद्युपलक्षितं ॥ बिभ्राणं कौस्तुभमणिं वनमालाविभूषितं १३
कौशेयवाससी पीते वसानं गरुडध्वजं ॥ अमूल्यमौल्याभरणं स्फुरन्मकरकुंडलं ॥१४॥
शूलैर्गदाभिः परिघैः शक्त्यृष्टिप्रासतोमरैः ॥ असिभिः पट्टिसैर्बाणैः प्राहरन्नरयो हरिं १५
कृष्णस्तु तत्पौंड्रककाशिराजयोर्बलं गजस्यंदनवाजिपत्तिमत् ॥ गदासिचक्रेषुभिरा-
र्दयद्भृशं यथा युगांते हुतभुक्पृथक्प्रजाः ॥१६॥

ड्रकस्यापि तदा मित्रपुरेवस्थानात् ॥११॥ पार्ष्णिग्राहः पृष्ठतो रक्षकः ॥ ॥ गरुडः कृत्रिमो ध्वजो यस्य
तं अमूल्यो अनर्घ्यः मौलिर्मुकुटो यस्य तं ॥१४॥ गजस्यंदनादि चतुरंगबलमर्दितवान् पृथक्प्रजा-
वत् विविधभूतग्रामं यथा युगांते अग्निरिति ॥१६॥ ॥

दृष्ट्वा तमात्मनस्तुल्यं
वेषं कृत्रिममास्थि-
तम् यथा नटं रंगग-
तं विजहास भृशं
हरिः ॥१६॥

राम
५८

आयोधने रणस्थानं अरिणा चक्रेणाचितं आकीर्णं आकीर्णमनेकल्यां तेकृद्रूपकीर्णस्थानमिव ॥ गि
रेः शृंगं यथेति ॥ २॥ अथमेकिमिदमिति पश्चाद्बुद्धमिति विभाव्यकस्यवेति संशास्यैरे संशमं कृत्वं नवं तः
॥ २४

आयोधनं तद्रथवाजिकुंजरहितिपवीरायुधैः रिणावृतंडिनैः ॥ बभौ चितं मोहबद्धं मनस्विनां
आकीर्णमक्षुतपतेरिवोल्बणं ॥ १७॥ अथाह पौंड्रकं शौरिर्भो भो पौंड्रक यद्भवान् ॥ दूतवाक्ये
न मामाह तत्सम्पादयाम्यहं नाभिते ॥ १८॥ राजन्यविष्ठोभिधानेमेयत्नयानमस्य धार्यतं ॥ व्रजामि
पुरतं ... संयुगे ॥ १९॥ इत्युक्त्वा निशितैर्वाणैर्विरथीकृत्य पौंड्रकं ॥ शिरो वह्
दूसंरां ... आयुधानि वै ॥ २०॥ तदा काशिपतेः कायाच्छिरउत्कृत्य पत्रिणा ॥ न्ययानयत्
... स्तुतः ॥ २१॥ एवमुत्सृज्य चक्रं हत्वा पौंड्रकं ससखं हरिः ॥ द्वारकां
मा ... स्तुतः ॥ २२॥ सनित्यं भगवद्ध्यानप्रध्वस्ताखिलबंधनः ॥ विभ्राण
आहूरेण ... भवत् ॥ २४॥ शिरः पतितमालोक्य राजद्वारे सकुंडलं ॥ किमिदं क
स्य वा वक्त्रमिति संशयं ययुर्जनाः ॥ २५॥ राज्ञः काशिपतेर्ज्ञात्वा महिष्याः पुत्रबान्धवाः ॥ पौराश्च
हा हता नाथ नाथेति प्राक्रंदन् ॥ २६॥ सुदक्षिणस्ततस्तस्य सुतः कृत्वा संस्थाविधिं पितुः ॥ नि
हत्वा पितृहंतारं यास्याम्यपचितिं पितुः ॥ २९॥ इत्यात्मनाभिसंधाय सोपाध्यायो महेश्वरं ॥
सुदक्षिणोऽर्चयामास परमेण समाधिना ॥ २७॥ ॥

संस्थाविधिं उत्तरक्रियां अपचितिं निष्कृतिं ॥ २९॥ आत्मना बुद्ध्या अभिसंधाय अध्यवस्य सुदक्षिणः अस्त

श्री॰ भाग॰ उत्त॰ ५८

वरमदात् वृणीष्वेत्युक्तवानित्यर्थः ॥ २८ ॥ ऋत्विजमिवकृत्य वियोगकारणं ॥ यजमानस्य देवस्य ऋत्विजमि
तिशङ्कतेः ॥ अब्राह्मण्येन नियोजितं इति ॥ कर्मणि अयोजितो विपरीतो भविष्यतीति स्वचितं अभिचरन् अ
भिचारिकं वनं अवनीमरहीनं निश्चयः ॥ ३० ॥ तत्र तात्र भवशिखया पमस्त्रणि चयस्वसः ॥ अंगारोद्गारी इ

श्रीतो [illegible] क्तो भगवान् स्वकृतैव वरमदाद्भवः ॥ पितृ दहेव वधोपायं सत्वव्रेव रमीक्षितं ॥ २८ ॥ द
क्षिणाग्निं प [illegible] णं सममर्त्विज ॥ अभिचारविधानेन सचाग्निः [illegible] मर्हितः ॥ २९ ॥ सा पै
धयिष्यति [illegible] नियोजितः ॥ इत्यादिष्टः [illegible] चक्रे कर्माभ्याभिचरन्ती ॥ ३० ॥
ततोग्निरुत्ति [illegible] तिमानतिभीषणः ॥ तत्र तात्र शिखया पमश्रु रंगारोद्गारिलोचनः
दंष्ट्रोग्र [illegible] तोमसः स्वजिह्वया ॥ आलिहन्त्सृक्विणी नग्नो विधुन्वं त्रिशिखं ज्व
लन् ॥ पद्भ्यां [illegible] पयतन्वनी नले ॥ सोभ्यधावद्वृतो भूतैर्द्वारिकां दहन्दि प्र॰
शः ॥ ३३ ॥ तमाभिचारदहनमायान्तं द्वारिकौकसः ॥ विलोक्य तत्रसुः सर्वे वनदाहे यथा
मृगाः ॥ ३४ ॥ अक्षैः सभायां क्रीडन्तं भगवन्तं भयातुराः ॥ त्राहि त्राहि त्रिलोकेश वह्नेः प्रदह
तः पुरम् ॥ ३५ ॥

लोचनानि यस्य सः ॥ ३२ ॥ दंष्ट्राभिरुग्रैः भृकुटीदंडैः कठोरं क्रूरमास्यं यस्य सः ॥ त्रिशिखं त्रिशूलं
॥ ३३ ॥ दिशः प्रदहन् ॥ ३४ ॥ त्राहि त्राहीत्यादिः शेषः ॥ ३५ ॥ ॥

राम॰ ५८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अहमविता स्मि रक्षिता स्मि रक्षिष्यामीति ॥ ३८ ॥ रोदसी प्रकाशयदिति शेषः ॥ यद्वा स्वतेजसा खं दिशः रोदसी च प्रति जा
ज्वल्यमानमत्यर्थं प्रकाशमानमित्यर्थः ॥ आर्दयत् अपीडयत् ॥ आर्दितोऽग्निर्यत्कृतवांस्तदाह ॥ ३९ ॥ कृ

श्रुत्वा तज्जनवैक्लव्यं दृष्ट्वा स्वानां च साध्वसं ॥ शरण्यः संप्रहस्याह माभैष्टेत्यवितास्म्यहं ॥ ३८ ॥ स
र्वस्यान्तर्बहिः साक्षी कृत्यां माहेश्वरीं विभुः ॥ विज्ञाय तद्विघातार्थं पार्श्वस्थं चक्रमादिशत् ॥ त
त्सूर्यकोटिप्रतिमं सुदर्शनं जाज्वल्यमानं प्रलयानलप्रभं ॥ स्वतेजसा खं ककुभोऽथ रोदसी
चक्रं मुकुन्दास्त्रमथाग्निमार्दयत् ॥ ३९ ॥ कृत्यानलः प्रतिहतः स रथाङ्गपाणेरस्त्रौजसा स नृ
प भग्नमुखो निवृत्तः ॥ वाराणसीं परिसमेत्य सुदक्षिणं तं सर्त्विग्जनं समदहत्स्वकृताभिचा
रः ॥ [illegible] ॥ चक्रं च विष्णोस्तदनुप्रविष्टं वाराणसीं साट्टसभालयापणां ॥ सगोपुराट्टालक
कोष्ठसंकुलां सकोशहस्त्यश्वरथान्नशालिनीं ॥ ४० ॥ दग्ध्वा वाराणसीं सर्वां विष्णोश्चक्रं सुद
र्शनम् ॥ भूयः पार्श्वमुपातिष्ठत्कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ४१ ॥ य एनं श्रावयेन्मर्त्य उत्तमः
श्लोकविक्रमं ॥ समाहितो वा शृणुयात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४२ ॥ ॥ इति श्रीभागवते दश
मस्कंधे पौण्ड्रकवधो नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ रामायनमः ॥

त्या
नल इति ॥ ऋत्विग्भिः सहजनैश्च वर्तमानं अभिचर्यते मार्यते ॥ अनेनेत्यभिचारः कृत्यानलः ॥ अस
अट्टादिसहितां अट्टा आपणाः ॥ ४० ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमे षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ॥ ६६ ॥ ॥

सप्रपञ्चितमेवाभागिरैवतकेमहान्॥ स्त्रीभिर्युवतिभिः क्रीडन्नेव तथा द्विविदवधवलं॥ कालिन्दीविदारणानन्त
रं द्विविदवधादि संगतं अप्यनुक्तान तत्सर्वं भावित्वेन पौंड्रकवधादिनिरूपणेदानींतदेव प्रश्नोत्तरे भूयोऽह॰
मित्यादिना॥ रामचरितश्रवणेच्छायामद्भुतकर्मत्वं हेतुः॥ तत्र चानंतत्वं तत्र चाप्रमेयत्वमिति॥ १॥ नर
कस्य सखित्वं तद्धरिणा वैरकारणं सुग्रीवसचिवस्तत्तस्य मैत्रबलं मैन्दस्य भ्रातेति रामायणे प्रसिद्धः ते॰

श्रीराजोवाच॥ भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः॥ अनंतस्याप्रमेयस्य यदन्यत्कृ
तवान्विभुः॥ १॥ श्रीशुक उवाच॥ नरकस्य सखा कश्चिद्द्विविदो नाम वानरः॥ सुग्रीवसचि
वः सोऽथ भ्राता मैन्दस्य वीर्यवान्॥ २॥ सख्युः सोऽपचितिं कुर्वन्वानरो राष्ट्रविप्लवं॥ पुरग्रामा
करान्घोषानदहद्वह्निमुत्सृजन्॥ ३॥ क्वचित्स शैलानुत्पाट्य तैर्देशान्समचूर्णयत्॥
आनर्तान्सुतरामेव यत्रास्ते मित्रहा हरिः॥ ४॥ क्वचित्समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुत्क्षिप्य
तज्जलं॥ देशान्नागायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत्॥ ५॥ आश्रमानृषिमुख्यानां कृ
त्वा भग्नान्वनस्पतीन्॥ अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्नीन्वैतानिकान्खलः॥ ६॥॥

न वीर्यादिकमुक्तमित्यर्थः॥ २॥ सख्युर्नरकस्य अपचितिमानृण्यं राष्ट्रस्य विप्लवो नाशो यथा भव
ति तथा पुरादीनदहदिति॥ ३॥ क्वचिदिति कदाचित्स शैलानुत्पाट्य मित्रहासौ विद्यते॥ ४॥ तस्य सम
मुद्रस्य जलं दोर्भ्यां बाहुभ्यामुत्क्षिपन्॥ वेलायाः समुद्रवेलायाः कूले वर्तमानान् प्लावयामा
सेति॥ ५॥ आश्रमस्थान् वनस्पतीन् भग्नान् आहवनीयादि अग्नीन् मूत्रादिकं न तवान्॥ ६॥॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

क्षुण्यधातपिदधेपेशस्कारीभ्रमरः ॥ ७ ॥ दृष्टिभिन्नमन ॥ ८ ॥ श्रवजेनैहेलयामामनिरीक्षतः किरीतमा

पुरुषान्योषितोतुष्टः स्माभृद्द्रोणीगुहासुतः ॥ निदिध्यचाप्यथाकृत्तैः पेशस्कारीवकीट

कः ॥ ९ ॥ एवंदेशान्विभज्यवन्नहृष्टंस्वकुलस्त्रियः ॥ कृत्वास्त्र ललितगीतंगिरिरैवतकंययौ ॥ १०

तत्रापश्यद्धरणिंमसुपुष्करमालिनं ॥ सुदर्शनीयसर्वांगंललनाहृद्यमध्यगं ॥ ११ ॥ गायतं

दारुणीं [illegible] त्वामदविकलम्लूनं ॥ विभ्राजमानंवपुषाप्रभिन्नमिववारणं ॥ १२ ॥ तुष्टःप्रावा

[illegible] कपर [illegible] चक्रेकिलकिलाशब्दमात्मानंसंप्रदर्शयन् ॥ १३ ॥ तस्य

धा [illegible] कपेर्दृष्ट्वा [illegible] पिलाः ॥ हास्यप्रियाविजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः ॥ १४ ॥ ताहे

लयामासकपिः [illegible] धविनेशमिः ॥ दर्शयन्स्वगुदंतासांरामस्यचनिरीक्षतः ॥ १५ ॥ तंग्रा

वृष्णाहरत्कुत्वा ॥ [illegible] रामःसरोषः ॥ सचवंचयित्वाग्रावाणंमदिराकलशंकपिः ॥ १६ ॥ गृहीत्वा

हेलयाकः ॥ कोपयन्सोहसन् ॥ १७ ॥ निर्भिद्यकलशंधृष्टोवासांस्यास्फालयद्बलं ॥ १८ ॥

कदर्थीकृत्य ॥ तस्य [illegible] नदोद्धतः ॥ १९ ॥ तंतस्याविनयंदृष्ट्वादेशांश्चतदुपद्रुतान् ॥ क्रु

द्धोमुसलमादत्तहलंचारिजिघांसया ॥ २० ॥

णस्यतमनादृत्येत्यर्थः ॥ २ ॥ आस्फालयन्योषितांवासांसिश्राकृष्यपाटितवान् दिग्रचक्रेपक्षमपहृतवा

श्री
भाद
उटी
९०

मालंनामहृतं ॥१७॥ स्तनंदेनमुसलेन ॥ बलेंद्र तलस्यस्तनंदइतिनामाभूत श्रकूनत श्रहविनयर्थंः
नवानरं ॥१८॥ मस्तिकं मस्तिष्कावयवविशेषः गैरिकयालोहितयाव्रनानाजुचिंतयत्नर्गाणयत ॥१९॥

म

द्विविधो [illegible] शालमत्याशुपाणिना ॥ अभ्येत्यतरसानेनवलेमूर्धन्यताडयत ॥१७॥
लवसकू [illegible] व लोपवा ॥ प्रतिजग्राहभगवान्स्तनंदेनाहतवान् ॥१८॥ मुसला
हतमस्ति [illegible] ॥ भूयोहं श्रोत [illegible] गिरिर्यथागैरिकयाप्रहारेनानुचिंतयत ॥१९॥ पुनरन्यम
मुत्क्षिप्य [illegible] नोहतन्नस्तकटं तंबलः शतथाभिनत ॥२०॥ एवंमुष्ट्या
[illegible] वी [illegible] श्राहत्यसर्वनोहत्वाविहृत्तमकरोहतं ॥२१॥ ततोमुष्टिचक्षिला
[illegible] बीणीत्वपरेण तुम्भ्याभासलीलयाभुसलायुधः ॥२२॥ सवाहूतालसं
[illegible] गयुरोहिएीडवंताभ्यांवत्सस्यहृदभनत ॥२३॥ यादवेंद्रोपि
[illegible] जगावभ्यर्दयत्क्रुद्धः सोपितहुथिरंवमन ॥२४॥ चक्रंपतेन
[illegible] सदनस्पति सर्वतः क्रुरुशार्दूलवायुनानौरिवांभसि ॥२५॥ जयशब्दोनमः
शब्दः साधुसाध्विति वांवरे ॥ संस्तूयमानोभगवाजनैः स्वपुरमाविशात् ॥२६॥ इतिश्रीभाग
वतेदशमेद्विविदवधोनामसप्तषष्टितमोध्यायः ॥६७॥ ॥
सुरसिद्धमुनींद्राणामासीत्कुसुमवर्षिणाम ॥२६॥ एवंनिहत्यद्विविदंजगद्व्यतिकरावहम ॥२

श्रकूजनताडयामास ॥२३॥ जत्रौकंठबाहुमूले ॥२४॥ टीकः सुतोयर्षिवराणितस्माहितः ॥२५॥ जगतो
व्यतिकरनाशामावहतीतितथाभूतं ॥२९॥ इतिश्रीभावार्थदीपिकायांदशमेसप्तषष्टितमोध्यायः ॥६७॥

ततोऽन्येनस्याज
वृत्येवाविशतधा
भिनत ॥२४

रामा
९०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ग्रथ षष्टितमे सांबेन निरुद्धे कौरवैर्युधि ॥ तद्विमोक्षाय रामेण गजाह्वयविकर्षणं ॥ साम्बविनोदनं निरूपयिव:
माह ॥ दुर्योधनसुतामिति ॥ समितिंजयः संग्रामजित् ॥ १ ॥ नोऽस्माकं मही अस्माभिर्दत्तां न तु ते भूमिपतय इत्यर्थः
॥ ३ ॥ यान्ति यास्यन्ति प्राणा इव इंद्रियाण्येव सुसंयताः प्राणायामादिभिर्दमिता ॥ ४ ॥ कुरुवृद्धो भीष्मः तेनानुमो

श्रीशुक उवाच ॥ दुर्योधनसुतां राजन् लक्ष्मणां समितिंजयः ॥ स्वयंवरस्थामहरत् सांबो जांबवतीसु
तः ॥ १ ॥ कौरवाः कुपिता ऊचुर्दुर्विनीतोयमर्भकः ॥ कदर्थीकृत्य नः कन्यामकामामहरद्बलात् ॥ २
किं बध्नीतेमं दुर्विनीतं किं करिष्यन्ति [illegible]ष्णयः ॥ येऽस्मत्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुंजते महीं ॥ ३ ॥ निगृहीतं
सुतं [illegible] ष्यन्तीह वृष्णयः [illegible] दर्पाः शमं यान्ति प्राणा इव सुसंयताः ॥ ४ ॥ इति कर्णः शलो
भू[illegible]योधनः ॥ [illegible]मारेभिरे बद्धुं कुरुवृद्धानुमोदिताः ॥ ५ ॥ दृष्ट्वानुधावतः सांबो
धा[illegible] ह्य रुचिरं चापं तस्थौ सिंह इवैकलः ॥ ६ ॥ तं ते जिघृक्षवः क्रुद्धास्तिष्ठ
तिष्ठेति भा[illegible] धन्विनो बाणैः कर्णाग्रण्यः समाकिरन् ॥ ७ ॥ सोऽपविद्धः कुरुश्रेष्ठ कु
८५ रुभिर्यदुनंदनः ॥ [illegible] सिंहः क्षुद्रमृगैरिव ॥ ८ ॥ विस्फूर्ज्य रुचिरं चापं सर्वान्वि
व्याध सायकैः ॥ कर्णा[illegible]थान्वीरः तावद्भिर्युगपत्पृथक् ॥ ९ ॥ चतुर्भिश्चतुरो वाहानेकैकेन
च सारथीन् ॥ रथिनश्च [illegible] तस्य तत्तेऽभ्यपूजयन् ॥ १० ॥ तं तु ते विरथं चक्रुः चत्वारश्चतुरो
हयान् ॥ एकस्तु सारथिं जघ्ने चिच्छेदान्यः शरासनं ॥ ११ ॥ तं बद्ध्वा विरथीकृत्य कृच्छ्रेण कुरवो युधि ॥
कुमारं स्वस्य कन्यां च स्वपुरं जयिनोऽविशन् ॥ १२ ॥

षडेते इत्यर्थः दिताः तत्सहिताः ॥ ५ ॥ कर्णोऽग्रणीर्येषां ते षडेवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ अमृष्यत ॥ असहत ॥ अचिंत्यस्य श्रीभगवतोऽर्भः
अचिंत्यस्यार्भ इति वा ॥ ८ ॥ तत्संपचयति चतुर्भिरिति ॥ ९ ॥ चतुर्भिः चतुर इत्यत्र वीप्सानुसंधेया यानत
मते संमानितवंतः ॥ १० ॥ स्वस्य दुर्योधनस्य कन्यां च नीत्वा इति शेषः १२

यतः कलिं कलहं नेच्छत् ॥ अतः तेभ्यः वृसिभ्यः सांत्वयित्वा जरा प्रेति ॥१४॥ धृतराष्ट्रस्तु भूतस्तया आभि
प्राय जित्वा समर्पयेत्यर्थः ॥१५॥ विधिवद्दानादिश्चैव ॥१७॥ तमुद्भवमर्चयित्वा सत्कृत्य मंगलपालयः उपाय
भिंव

तच्छ्रुत्वा नारदोक्तेन राज्ञं सैनातनमन्यवः ॥ उद्भवस्तद्यमेवकुरु उग्रसेन प्रचोदिताः ॥१३॥ सां
त्वयित्वा तु तान्सर्वान् सत्रद्धान् वृसिपुंगवान् ॥ नेच्छत्कलहं सीनां कलिं कलिमलापहः
जगाम हास्तिनपुरं रथेनादित्यवर्चसा ॥ बालवोः उलह्यं स्वहनः चद रवयद्वेः ॥१५॥ गत्वा
गजाह्वयपुरं रामो वासोपदनमास्थितः ॥ उद्धवं प्रेषयामास धृतराष्ट्रस्तु भूतसया ॥१८॥ सोऽभिवं
द्याम्बिकेयं भीष्मं द्रोणं च बाह्लिकं ॥ दुर्योधनं च विधिवद्रामसागतमब्रवीत् ॥१९॥ तेऽतिप्री
ताः तमाकर्ण्य प्राप्तं रामं सुहृत्तमं ॥ तमर्चयित्वाभिययुः सर्वे मंगलपाणयः ॥२०॥ तं संगम्य
यथान्यायं गामर्घ्यं च न्यवेदयन् ॥ तेषां ये तत्प्रभावज्ञाः प्रणेमुः शिरसा बलं ॥२१॥ बंधून्कु
शलिनः श्रुत्वा पृष्ट्वा शिवमनामयं ॥ परस्परमथो रामो बभाषे विक्लवं वचः ॥२२॥ उग्रसेनः
क्षितीशेशो यन्न आज्ञापयत्प्रभुः ॥ तदव्यग्रधियः श्रुत्वा कुरुध्वमाविलंबितं ॥२३॥ यद्यूयं
बहवस्त्वेकं जित्वाधर्मेण धार्मिकं ॥ अबध्नीताथ तन्मृष्ये बंधूनामैक्यकाम्यया ॥२४॥
थिर

नहस्ताः ॥१६॥ वृद्धा अपि प्रणेमुः ॥१९॥ यन्नस्त्वयमित्युग्रसेनस्य वाक्यं मर्षयेसहे ॥ अस्याप्रतिमानी
यसमर्पयतिशेषः ॥२२॥ ॥ राम ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वीर्यप्रभावः शौर्यं उत्साहः ॥ बलं सैन्यं तेन नैरन्तर्य्य कृत्वं उत्कर्षं बलकथ्यमात्मनः शक्तेः सममन्त्रभूपं ॥ २२ ॥ उपान
पादरक्षा शिरः प्रभृति मिरितिहीना ॥ असमानां त्रायर्यं तीत्यर्थः ॥ अस्यैव प्रपंचपने इति चत्वभिः ॥ २४
यौनेन दृष्याया विवाहेन ॥ २५ ॥ किं च भुंजंति उपभुंजन्त इत्यर्थः ॥ अस्मदुपेक्षया अस्माकमनाग्रहेण ॥ २६

वीर्यशौर्यबलोत्कृष्टमात्मशक्तिसमं वचः ॥ ऊचे बलदेवस्य निशम्योचुः प्रकोपिताः ॥ २२ ॥ अ
होमदक्षिप्तविरुद्धैर्वेकालभागात्पादुरस्मया ॥ आरूरुत्तनुपानद्विशिरोमुकुटमर्जितं ॥ २४ ॥ एते यौनेन
सं लब्धाः सहशय्यासनाशनाः ॥ दुर्लभ्यस्तुल्यनीनीता अस्मदत्रनृपासनाः ॥ २५ ॥ चामरव्यजने
शंखमातपत्रं च पाण्डुरं ॥ किरीटमासनं शय्यां भुंजंत्यस्मदुपेक्षया ॥ २६ ॥ अलं यदूनां नरदेवला
ञ्छनैर्दातृप्रतीपैः फणिनामिवामृतं ॥ येनः प्रसादोपचिता हिया दवा आत्तायं त्यपय नृपात्र पाव
तः ॥ २७ ॥ कथमिंद्रोपि कुरुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः ॥ अदत्तमवरुंधीत सिंहग्रस्तमिवोरणः ॥ २८
श्रीशुक उवाच ॥ जन्मबंधुश्रियोन्नद्धमदास्ते भरतर्षभ ॥ आश्राव्य रामं दुर्वाच्यमसभ्याः पुरमाविश
न् ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा कुरूणां दौःशील्यं श्रुत्वावाच्यानि चाच्युतः ॥ अवोचत्कोपसंरब्धो दुष्प्रेक्षः प्रहसन्मु
हुः ॥ ३० ॥

मूलमिति अतः पवर्तेतान्यायहरिष्यामरत्यर्थः ॥ २७ ॥ अवरुंधीत स्वीकुर्यात उरणो मेषः ॥ २८ ॥ जन्मनाबंधुभिः
वा पलक्षितया श्रिया उन्नद्धउत्कटो मदो येषां ते दुर्वाच्यं परुषवाक्यं अन्याश्रावयन्ते ना ॥ २९ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नानाथना दिमर्थैः उत्तद्वा दंडप्रवप्रशमः प्रकर्षेण शमयतीतित्तथाय धालगुडेदंडः ॥ २३ ॥ उभोघ्यान
प्रवाध्यान् शद्धान उभोषणामनुस्मरतिषङ्किः नोग्रसेनइति ॥ २३ ॥ विभुरात्तापयितंसमर्थः ॥ अद्दोभृशः
श्रीकृष्णसमध्यादिश्रवंनइतिऊपित आह स्तथमैति ॥ २४ ॥ मौस्योत्रमेः मौस्यपुरुकेरुन्नमंभोः ॥ उन्नमैमौलि

स्तंर्णनरमौनद्दाः श्रोतिंनेत्वयिस्तथवः ॥ तेषांद्धिश्रशमोदंडः पद्मनालगुडोयथा ॥ २३ ॥ अद्दो
यदूनक संयद्वान्कृ शंनहृपितिं शनैः ॥ तोत्वयित्वाहसतेषांशममिवद्धिद्दागतः ॥ २३ ॥ तद्रस
मदृश्मतस्मृदृद्वा लिमनंत्तृता ॥ तमामवत्तायप्रभुउभोषाल्मानिनोग्रुवन् ॥ २३ ॥ नोग्रसेनः
किलविभुर्यमहंमर्थदेयरः ॥ शक्राद्यालोकपालायसदेशानुवर्तिनः ॥ २४ ॥ स्तथमौ
भवतेयेनपातानोमनेत्रियः ॥ आनीयभुज्यतेसोमौनकिलाध्यासनार्हणः ॥ २५ ॥ यस्य
पादपद्मवालीडीकृताश्मेततेश्री ॥ सनार्हतिकिलश्रीशानरदेवपतिच्छदान् ॥ २६ ॥ यस्यां
छ्रिपंकजरजोखिललोकपालैमौलन्नमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थं ॥ ब्रह्माभवोहमपियस्य
कलाकलायाः श्रीश्चोद्वहेमकिलतस्यनृपासनंक्क ॥ २७ ॥ भुजतेऊरुभिर्दत्तं खंडंह
स्मयाःकिल ॥ उपानहःकिलवयंस्वयंतऊरवःशिरः ॥ २८ ॥ ॥

भिरितिवाउपासितानितीर्थानियैर्योगिभिः ॥ तेषामपितीर्थंयद्वाउपासितंसर्वैः सेवितंतीर्थंगंगादि
तस्यतीर्थंनिमित्तंकिंचब्रह्माभवः ॥ श्रीश्चअहमपिउद्वहेमकंध्रभूतावयंयस्यश्रीकृष्णस्यकलायाः
षोडशांशस्यकलाअंशाः ॥ २७ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मन्नानामिवहृत्ताः मयादिनापरुषाः ॥ अन्तशासितास्वयंदंडकाः सन्तु ॥ ५४ ॥ लांगलाग्रेणदक्षिणतः
प्रकारमस्वेनिखातेनअद्विदार्यउत्पाट्य ॥ ५२ ॥ जित्वीविषवत्समत्तराथिकंसोढव्यो ॥ ५५ ॥ शेषेशायनेक

अहोपेक्षयैवमन्नानांमन्नानामिवमानिनां ॥ असेवद्वागिरोहृत्ताः कःसहेतानशासिता ॥ ५३ ॥
अथनिःक्षौरवीरद्वीकरिष्यामीत्यमर्षितः ॥ गृहीत्वाहलमुत्तस्थौ [illegible] ॥ ५४ ॥ लां
गलाग्रेणनगरमुद्विदार्यगजाह्वयं ॥ विचकर्षसगंगायां प्रहरिष्यन्नमर्षितः ॥ ५५ ॥ जलयान
मिवाघूर्णंगंगायांनगरंपतत् ॥ आकृष्यमाणमालोक्य [illegible] ॥ ५६ ॥ तमेवश
रणंजग्मुः सकुटुंबाजिजीविषवः ॥ सलक्ष्मणंपुरस्कृत्यसांबंप्रांजलयःप्रभुं [illegible] ॥ स्थितहास्य
प्रयानंतमेकोहंतवशिरसः ॥ लोकान्क्रीडनकानीशक्रीडतस्तेवदंतिहि ॥ ५७ ॥ त्वमेव
मूर्ध्नीदमनंतलीलयाभूमंडलंबिभर्षिसहस्रमूर्धन् ॥ अंतेचयःस्वात्मनिरुद्धविश्वः शेषेद्वि
तीयः परिशिष्यमाणः ॥ ५५ ॥ कोपस्तेखिलशिक्षार्थंनद्वेषान्नचमत्सरात् ॥ बिभ्रतोभग
वन्सत्वंस्थितिपालनतत्परः ॥ ५९ ॥ ॥ रामरामाखिलाधारप्रभावंनविदामते मूढानांनः
कुबुद्धीनांक्षंतुमर्हस्यतिक्रमम् ॥ ४

वि

शेषविशेषपर्यंकेदारिशिष्यमाणोयः सत्वत्वमेवेतिवा ॥ अस्मासुकोपः ॥ नवायमुचितइत्याह ॥ कोपइ
ति ॥ ५८ ॥ स्थितिपालनेतत्परः ॥ ता ॥ त्वमर्थवान्कोपः ॥ पाठांतरेसंबोधनंवा ॥ ५७ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा द
उटी
६८

विश्वंकर्मेवकृत्यंयस्यसत्वमितिसंबोधनं ॥ ४८ ॥ तुरंगमांस्तुद्वादशायुतानि ॥ ५० ॥ सुहृद्भिःकौरवैः ॥ ५२ ॥
सभायांमध्येसभामध्ये ॥ ५३ ॥ इतिश्रीभावार्थदीपिकायांदशमस्कंधेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

नमस्तेसर्वभूतात्मन्सर्वशक्तिधराव्यय ॥ विश्वकर्मन्नमस्तेस्तु त्वांवयंशरणंगताः ॥ ४८ ॥ श्रीशु
कउवाच ॥ एवंप्रपन्नैःसंविग्नैर्वेपमानायनैर्बलः ॥ प्रसादितःसुप्रसन्नोमाभैष्टेत्यभयंददौ ॥ ४९ ॥
दुर्योधनःपारिवर्हंकुंजरान्षष्टिहायनान् ॥ ददौचद्वादशशतान्ययुतानितुरंगमान् ॥ ५० ॥ रथा
नांषट्सहस्राणिरौक्माणांसूर्यवर्चसां ॥ दासीनांनिष्ककंठीनांसहस्रंदुहितृवत्सलः ॥ ५१ ॥
प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंभगवान्सात्वतर्षभः ॥ ससुतःसस्नुषःप्रायात्सुहृद्भिरभिनंदितः ॥ ५२ ॥
ततःप्रविष्टःस्वपुरंहलायुधःसमेत्यबंधूननुरक्तचेतसः ॥ शशंससर्वंयदुपुंगवानांमध्येस
भायांकुरुषुस्वचेष्टितं ॥ ५३ ॥ अद्यापिचपुरंह्येतत्सूचयद्रामविक्रमं ॥ समुन्नतंदक्षिणतोगं
गायामनुदृश्यते ॥ ५४ ॥ एतत्तेकथितंसर्वंरामस्यचरितंमहत् ॥ एषएवेक्षणावयेनकथासर्व
पापैःप्रमुच्यते ॥ ५५ ॥ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेबलदेवविक्रमविजयोनामाष्टषष्टितमो
ध्यायः ॥ ६८ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ नरकंनिहतंदृष्ट्वातथोद्वाहंचयोषितां ॥ कृष्णेनैकेनबह्वीनांतद्दिदृ
क्षुःस्मनारदः ॥ १ ॥

एकोनसप्ततितमेगार्हस्थ्यंप्रतिमंदिरं ॥ कृष्णस्यनारदोदृष्ट्वाविस्मितोगात्ततःस्तवन् ॥ १ ॥

राम
६८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सू त

हरेरेतः पुरं वि
वेशातत्र च १

दिरहत्ताभिनयेनाह्व विचित्रमितिऽद्देहत परिर्णीवान ॥ २ ॥ तांद्वारवतीमनुवर्णयति सार्धत्रयेण पुष्पिते
तिपुष्पिते एपवनैर्यानेषु द्विजानाममलीनांचकुलानि तैर्नादिता ॥ ३ ॥ छुरितेषु व्याप्तेषु ॥ ४ ॥ महामरक
तैः महानीलैः प्राप्तायंते प्रकाश्यंते शतितथाते ः स्वर्णारत्नमयाः परिच्छदाः परिकराः येषांतेः ॥ ५
पल्लवितैः प्रबलैः पताकाः येषुतैः ध्वजैः वारितत्रातपोयस्यांतां ॥ ६ ॥ तत्रषोडशाभिः सप्तसहस्त्रैः
समलंकृतं ॥ तस्य शौरेर्हिपत्नीनांभवनेष्वेकतमं विवेशोस्यनयः ॥ यत्र च स्वकौशलं त्वष्ट्रा दर्शितं त
यस्यां सर्वैर्धर्म
पैर्लोकपालैरर्चि
तम् ॥४

विचित्रवतैतदेके नवपुष्पायुगपत्पृथक ॥ गृहेषु घष्टसाहस्रेस्त्रियएकउदावहत ॥ २ ॥ इत्युक्त
कोद्वारवतीं देवर्षिर्द्रष्टुमागमत ॥ पुष्पितोपवनारामद्विजालिकुलनादितां ॥ ३ ॥ उत्फुल्लेंदीव
रांभोजकल्हारकुमुदोत्पलैः ॥ छुरितेषु सरस्सूच्चैः कूजितां हंससारसैः ॥ ४ ॥ प्रासादलक्षै
नवभिर्जुष्टां स्फाटिक राजतैः ॥ महामरकतप्रख्यैः स्वर्णरत्नपरिच्छदैः ॥ ५ ॥ विभक्तरथ्या
पथ्यचत्वरापणैः शालासभाभी रुचिरां सुरालयैः ॥ संसिक्तमार्गां ... हिंगां ...
ताकध्वजवारितातपां ॥ ६ ॥ तस्यामंतःपुरं श्रीमदर्चितं सर्वधिष्ण्यपैः ॥ हरेः स्वकौशलं यत्र
त्वाष्ट्रीकर्त्स्यैन दर्शितं ॥ ७ ॥ विष्टब्धं विद्रुमस्तंभैर्वैदूर्यफलकोत्तमैः ॥ इंद्रनीलमयैः कुड्यैः
जगत्याचाहतत्विषा ॥ ८ ॥ वितानैर्निर्मितैः त्वष्ट्रा मुक्तादामविलंबिभिः ॥ दांतैरासनपर्यंकोर्मे

विद्रुमस्तंभैर्विष्टब्धं विष्ट
तिस्रंतःपुरभवनयोर्विशेषर्णांतदनुवर्णयति ॥ चतुर्भिः विष्टब्धमिति ॥ ॥
तवैदूर्यमयानि फलकोत्तमानि स्तंभाश्रयाणि छादनानि तैः ॥ इंद्रनीलमयैः कुड्यादिभिश्चोपल
लितेजगत्याभूमिकया च इंद्रनीलमय्यानहतानाविष्टदीप्तिर्यस्याः तया ॥ ८ ॥ मुक्तादामभिर्विलंबाः
विविधानिलेवनानि विधीयंते येषां तैर्मणयुत्तमैः परिष्कृतैर्भूषितैः ॥ १० ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥

विवेशैकतमं शौरेः पत्नीनांभवनंमहत ॥ २
तत्रषोडशाभिः सप्तसहस्त्रैः समलंकृतं

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री. भा. द. उ. टी. ६४

ईदृशसमीक्ष्य वनो मे भ्रोयमिति बुद्धिर्यस्यां ते ॥ १२ ॥ अनु सर्वं सर्वकाले आत्मना समानानि गुणरूपवयांसि सुवेषो लंकारश्च यस्य तेन दासीसहस्रेण युतया गृहिण्या सह ॥ १३ ॥ श्रियोरुक्मिण्याः पर्यंकतः अवीविशत् उपवेशयामास ॥ १४ ॥ अविशद् अभितो दधावेत्यर्थः ॥ विशदिति पाठे तु वा ॥ तदा च संस्पृज्याभिभा

दासीभिर्निष्ककंठीभिः सुवासोभिरलंकृतम् ॥ पुंभिः सकंचुकोष्णीषसुवर्णमणिकुंडलैः ॥ रत्नप्रदीपनिकरद्युतिभिर्निरस्तध्वान्तं विचित्रवलभीषु शिखंडिनोंग ॥ नृत्यंति यत्र विहितागुरुधूपमक्षैर्निर्यातमीक्ष्य घनबुद्धय उन्नदंतः ॥ १२ ॥ तस्मिन्समानगुणरूपवयः सुवेषदासीसहस्रयुतयानुसवं गृहिण्या ॥ विप्रोद्दशोयमरस्तज्जनेन रुक्मदंडेन सात्वतपतिं परिवीजयंत्या ॥ १३ ॥ तं सन्निरीक्ष्य भगवान्सहसोत्थितः श्रीपर्यंकतः सकलधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ आनम्य पादयुगलं शिरसा किरीटजुष्टेन सांजलिरवीविशदासने स्वे ॥ १४ ॥ तस्यावनिज्य चरणौ तदपः स्वमूर्ध्ना बिभ्रज्जगद्गुरुतरोपि सतां पतिर्हि ॥ ब्रह्मण्यदेव इति यद्गुणनाम युक्तं तस्यैव यच्चरणशौचमशेषतीर्थम् ॥ १५ ॥ ॥

अथ प्रादेस्तूत्तरेणान्वयः ॥ कथंभूतो यस्य चरणशौचं गंगा अशेषतीर्थं सः ॥ अत एव जगद्गुरुतरोपि सतां धर्मं मन्तां पतिर्वा देवमकरोदित्यर्थः ॥ सतां पतित्वे हेतुः ॥ ब्रह्मण्यदेव इति यद्गुणकृतं नाम तस्यैव यतो युक्तं ॥ समंजसं ॥ अतः तद्धर्मप्रवर्तनायैवमाचरदित्यर्थः ॥ ॥ १५ ॥ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

राम. ६४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्रभिभाष्यादिष्टा श्रानंदेन त्वदागमनमित्यादि प्रियमुक्त्वा श्रीभगवतास्वस्मादूर्ध्वं नं श्रनर्हं मन्यमानः तत्संभा
वयन्नाह ॥ नैवेति ॥ २८ ॥ सर्वमित्रत्वादेवं ममार्हणं न तु तमम भोगुवान ॥ तर्हि किमर्थं केसादिषु मैत्रीनत्राह ॥
खिलानां दमश्च नैवाद्भुतमित्यर्थः ॥ कुतो जगतः स्थितिर्धारणं पालनं च ताभ्यां सदनिः श्रेयसायतवा
येस्वेच्छावतार इति वर्यं सम्यग्विद्मः श्रतः खलदमः साधुसंमानेच युक्तं इति भावः ॥ यदुक्तं प्रभो किं करव

संपृष्टे देव ऋषिवर्यमृषिः पुराणो नारायणो नरसखो विधिनोदितेन ॥ वाण्याभिभाष्य मितया
मृतनिष्यन्दया तं प्राह प्रभो भगवते करवाम किं ते ॥ २६ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ नैवाद्भुतं त्वयि विभो खि
ललोकनाथे मैत्री जनेषु सकलेषु दमः खलानां ॥ निःश्रेयसाय हि जगत्स्थितिरक्षणाभ्यां
स्वैरावतार उरुगाय विदाम सम्यक् ॥ २७ ॥ दृष्टं तवांघ्रियुगलं जनतापवर्गं ब्रह्मादिभिर्हृदि विचिं
त्यमगाधबोधैः ॥ संसारकूपपतितोत्तरणावलंबं ध्यायंश्चराम्यनुगृहाण यथा स्मृतिः स्यात् ॥ २८ ॥ ततोन्यदाविशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः ॥ योगेश्वरेश्वरस्यांग योगमायाविविदित्सया ॥ २९ ॥ दीव्यंतमक्षैः तत्रापि प्रियया चोद्धवेन च ॥ पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासना
दिभिः ॥ ३० ॥

वामेति तत्राह ॥ दृष्टमिति ॥ २८ ॥ भक्तजनतायाः श्रपवर्गरूपं किं च श्रति दुर्लभतरं ब्रह्मादिभिर्योगेश्वरैरपि
हृदि विचिंत्यं किं च संसारकूपे पतितानां उत्तरणायावलंबमाश्रयभूतं ॥ एवंभूतं तवांघ्रियुगलं मया दृष्टं
श्रतः कृतकृत्योस्मि न यापि त्वत्स्मृतिर्यथा स्यात् ॥ तथानुगृहाण ततः तद्ध्यायन्नेव नित्यं चरामीति ॥ २८ ॥ श्र

दैवे दीर्घंतमित्यादौ वरदर्षेति तातनव्ये ॥ २१ ॥

श्री भाग उ.टी. ८५

वितानाग्नीनाहवनीयादीन् ॥ अग्निहोत्रेणचैवहि ॥ महायज्ञैर्यजंते ॥ २४ ॥ कालेतत्तत्समयेविधिनाउपयाय

इष्टश्चाविदुषेवासौकदायातोभवानिति ॥ क्रियतेकिंनुपूर्णानामपूर्णैरस्मदादिभिः ॥ २१ ॥ अथाप
पितृसुहितोवत्सलनज्जन्मैनतत्पशोभनंकुरु ॥ सर्वविस्मितउत्थायपत्तणमन्यमगाहहं ॥ २२ ॥ तत्रापश्यं
पृथग्गोविंदंलालयंतंसुतान्शिशून् ॥ ततोन्यस्मिन्नहंगेहेपश्यन्मज्जनायसुकृतोद्यमं ॥ २३ ॥ जुहुतंचवि
तानाग्नीन्यजंतंपंचभिर्मखैः ॥ भोजयंतंद्विजान्क्वापिभुंजानमवशेषितं ॥ २४ ॥ क्वापिसंध्यामुपासी
नंजपंतंब्रह्मवाग्यतं ॥ एकत्रवासिचर्माभ्यांचरंतमसिवर्मणा ॥ २५ ॥ अश्वैर्गजैरथैःक्वापिविचरंतं
गदाग्रजं ॥ क्वचिच्छयानंपर्यंकेस्तूयमानंचवंदिभिः ॥ २६ ॥ मंत्रयंतंचकस्मिंश्चिन्मंत्रिभिश्चोद्धवादि
भिः ॥ जलक्रीडारतंक्वापिवारमुख्याबलावृतं ॥ २७ ॥ कुत्रचिद्द्विजमुख्येभ्योददंतंगाःस्वलंकृताः ॥
इतिहासपुराणानिशृण्वंतंमंगलानिच ॥ २८ ॥ हसंतंहास्यकथयाकदाचित्प्रिययागृहे ॥ क्वापि
धर्मंसेवमानंअर्थकामौचकुत्रचित् ॥ २९ ॥ ध्यायंतमेकमात्मानंपुरुषंप्रकृतेःपरं ॥ शुश्रूषंतंगुरुं
क्वापिकामैर्भोगैःसपर्यया ॥ ३० ॥ कुर्वंतंविग्रहंकैश्चित्संधिंचान्यत्रकेशवं ॥ कुत्रापिसहरामेण
चिंतयंतंसतांशिवं ॥ ३१ ॥ पुत्राणांदुहितॄणांचकालेविध्युपयापनं ॥ दारैर्वरैस्तत्सदृशैःकल्पयं
तंविभूतिभिः ॥ ३२ ॥ ॥ न्यर

नंअर्पणं विवाहमित्यर्थः ॥ कल्पयंतंचरयंतेविभूतिभिर्दिव्यैः ॥ ३२ ॥ ॥ ॥ रामायनमः ॥

राम ८५

प्रस्थापनेऽपि हि रजामात्रादीनां स्वगृहान्नं सेत्प्रतिनयनं अ[illegible]नयनं तत्सहस्रानुनयनानयनैर्महोत्सवान्कल्याणं
नेयोगेश्वरेश्वरस्य येषामपत्यानां महोत्सवान् वीक्ष्य लोकाः सर्वे विसिस्मिरे विस्मयं चक्रुः तथाभूतानां
त्याग्येते ॥२३॥ अव्यक्तलिंगे वेशान्तरेणाच्छन्नेऽपि योगेश्वरस्यात्मनश्चात्मनि सम्भ्रमन स्मितं नवसरूपे वा निर्भी

प्रस्थापनोपनयनैरपत्यानां महोत्सवान् ॥ वीक्ष्य योगेश्वरेशस्य येषां लोकं विसिस्मिरे ॥२३॥
यजेत सकलान्देवान्क्रियाभिः क्रतुभिर्मूर्जितैः ॥ प्रत्येयं तेभ्यः विस्तृमैक्ष्णपासामाल्यादिभिः ॥२४॥
वर्तन्ते मृगयां क्वापि हयमारुह्य सैन्धवे ॥ तत्र तत्र तेषां पथ्यानां गौतयं उपुनवेः ॥२५॥ अव्यक्त
लिंगः प्रकृतिष्वन्तः पुरगृहादिषु क्वचिच्चरतयोगेशतत्त्वाववुभुत्सया ॥२६॥ अथावावहृषी
केशो नारदः प्रहसन्निव योगमायोदयं वीक्ष्य मा[illegible]षी मोमुखौ [illegible] [illegible] वि[illegible] [illegible] यमाया ग
मेतुरं भोगापि योगिनां ॥ योगेश्वरात्मनिर्भातां भवताद्र्शनसेवया ॥२७॥ अनुजानीहि मां देव
लोकांस्तेयशसा लुप्तं ॥ पर्यटामि तवोद्गायं लीलाभुवनपावनीं ॥२८॥ श्रीभगवानुवा
च ॥ ब्रह्मन्सर्वस्य वक्ताऽहं कर्ताऽनन्तदनुमोदिता ॥ तच्छिक्षयं ल्लोकमिमं आस्थितः पुत्रमाखिद ॥
।४०।

ताः ॥ प्रतीताः तव योगमायाः केवलं विरामविस्मनतनतस्यरमार्थ्यमितिभावः ॥ त्वन्मानुष्यनाट्येनसु
स्याम ॥ अतो मां प्रस्थापयेति निर्यथेयं अनुजानीहीति ॥ २८ ॥ तस्माल्लोके शिक्षयन्निमं धर्ममास्थि
तः ॥ नतंतत्त्वतः अतः हे पुत्र माखिदमोऽहं मा आसु हीति ॥ ॥ ४० ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥४० ॥

धर्म्मस्य
पातंगत्व

श्री· भा· द· उ· टी· ६९

इत्येवमनुगृहीतः तमेकं सन्तं ददर्शेति ॥ ४१ ॥ मुहुर्मुहुर्दृष्ट्वा जातकौतुको विस्मितो मुनिरभूदिति ४२ श्र
द्धितः श्रद्धायुक्तः आत्मा यस्य तेन नारदः दृष्टः श्रीकृष्णलीलां निगमयति एवमिति ४३ ॥ अखिलस्य
भवाय उद्भवाय गृहीताः शक्तयो नानामूर्तयो येन सः ॥ सव्रीडितं च तत्सौहृदं च तेन निरीक्षणं हास

श्रीशुक उवाच ॥ इत्याचरन्तं सद्धर्मान्पावनान्गृहमेधिनां ॥ तमेव सर्वगेहेषु सन्तमेकं ददर्श
ह ४१ ॥ कृष्णस्यानन्तवीर्यस्य योगमायामहोदयं ॥ मुहुर्दृष्ट्वा ऋषिरभूद्विस्मितो जातकौतुकः ४२
इत्यर्थकामधर्मेषु कृष्णेन श्रद्धितात्मना ॥ सम्यक्सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन्ययौ ॥ ४३
एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो नारायणोऽखिलभवाय गृहीतशक्तिः ॥ रेमेऽङ्ग षोडशसह
स्रवराङ्गनानां सव्रीडसौहृदनिरीक्षणहासजुष्टः ॥ ४४ ॥ यानीह विश्वविलयोद्भववृत्ति
हेतुः कर्माण्यनन्यविषयाणि हरिश्चकार ॥ यस्त्वङ्ग गायति शृणोत्यनुमोदते वा भक्तिर्भ
वेद्भगवति ह्यपवर्गमार्गे ॥ ४५ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कन्धे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ६९

सव्रीडितेन जुष्टः ॥ ४४ ॥ अनन्यविषयाणि असाधारणानि अपवर्गमार्गे मोक्षप्रदे ॥ ४५ ॥ इति श्रीभावार्थे
दशमे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ततः सप्ततितमे कृष्णस्याह्निककर्माणि दूतनारदयोः कार्यं
कार्यमन्त्रविवर्णनं ॥ जगन्मङ्गलचारित्रमाह्निकं जगदीशितुः ॥ नारदेन च किं चित्रं चिरदृष्टमाह यथाक्रम

४२

राम· ६६

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

रन्यर्थं कामयसे शुकस्तेन श्रद्धितात्मना ॥ इति प्रस्तुत ॥ ग्रश्रीकलाक्रिकस्याधिकरे यथाहः उपहृत्यायोस्रा
मत्रायोयानि भिः श्रीकसैः माधवो माधवभार्या ॥ १ वेदिनउवृश्रीकृष्णसेवोपयन्ति इव ॥ वेयाःसियन्दिनः
श्रीरेवनस्त्रनिशयेनाकुजन ॥ मंदारवनवायुभिः गायन्मलिषुश्रानिद्राणिवयामि ॥ २ वेदभीनुपल
नाणिवरिरंभणाविश्लेषान्तेपर्यालोच्य ॥ ३ ॥ एकमस्वउमत्रहेतुः श्रनन्यानिरूपाधिश्रनएवं व्ययनित्यम

श्रीशुकः ४ श्रयोमस्त्रपहत्नायोऊकूटानुकूजतोशापन ॥ गृहीनकंव्यः प्रतिभिर्मायपोविरहात्मनः ॥ १
वयोस्यरोरूवनकृस्सेवोपयंतीवेदिनः ॥ गायत्मलिषु निद्राणिामंदारवनवायुभिः ॥ २ ॥ मुहूर्तं
तेनवेदभीनामप्यदनिशोभनं ॥ परिरंभणाविश्लेषाश्चियवाहुतरंगता ॥ ३ ॥ नास्येमुहूर्तेउ
स्यायवाशुयस्तु ययमाधवः ॥ ४ ॥ प्रमत्रकरणश्रात्मानेनतमसः येवे ४ ॥ एकंत्वयंज्योतिरनन्य
मव्ययंस्वसंस्थ्यानित्यनिरस्तकल्मषं ॥ ब्रह्माख्यमस्योद्भवनाशहेतुभिः स्वशक्तिभिर्लक्षित
तभावनिर्वृतिं ॥ ५ ॥ अथास्तुतोभस्त्रमलेपयथाविधिक्रियाकलापंपरिधायवाग्यतः ॥ चकारम
ध्योपगमादिसत्तमोऊनास्मलोद्ब्रह्मजपापदाजपन ॥ ६ ॥

व्यायंस्वयंज्योतिस्वेहेतुः ॥ नित्यंनिरस्तकल्मषंयस्मात्तमनुवलस्तणमाह ॥ श्रस्येतिविषसलाततिभाव्या
मौनिर्वृतेस्वभावः सत्तानिर्वृतिः श्रानंदः ॥ तथाहि गुणातोभात्मेवं सत्तामात्रेयः सदेव सोम्येदमग्रश्रा
सीरितिश्रुतेः ॥ सएवतृश्रानंद स्वविज्ञानमानंदमितिश्रुतेः तेसदानंदमित्यर्थः ॥ ५ ॥ श्रासनः स्नानः संध्या
या उपागमः उपासनश्रादिः यस्याभवतितयाक्रियाकलापेचकरेकरणानात ॥ उदयाच्चैवमेवत्तमानलः ब्रह्म

श्री
भा॰ टं॰
उ॰ टी॰
६७

कलाः सूर्य्यशासनदेवानन्द ऋषीन् पितॄन् स्थलपतिविता ॥ ७ ॥ सृष्टीनां प्रथममन्तमाना ॥ ८ ॥ बहुमिति हि रेणानवति
हेतानन्तमल्पानन्तमुल्लोकं मृगानू ॥ मन्त्रोरेष मनोरदवाच्छतनवध्दानि समस्तेदेन्निश्रुत्यक्कानि ॥ मन्त्रोनरयानेव
धान्येकी हन्त्यपुराणेचतुर्दशलक्षविनगाणितानि ॥ यथोक्तं भरतमेवाधिकृत्य नवमस्कंधे ॥ मृगानमु
लेदना: क्रमान्मुवर्षेनपरिष्कृतान् ॥ श्राद्धाकमेणिमश्रारे निपुनानि चतुर्दशोनि ॥ तनश्चेयं बद्धमेख्या

उपस्थायार्कमुद्योतं तपोपितात्मनः कलाः ॥ देवा ऋषीनि पितृनतद्धान्विप्रानभ्यर्च्य तात्मवान ॥
धेनूनोरुक्कनस्रगोनामाधूनोमोनिकम्रजो ॥ वयास्विनीनो सृष्टीनां मदुन्मानोमखवामसा ॥ ८ ॥ द
दौरुक्कमनुग्राणावालाजिनतिलैः सह ॥ प्रलेकूतेमोविप्रेभ्यो बद्धं बद्धं दिने दिने ॥ गोविप्र
देवताबृद्धगुरून्भूतानिसर्वशः ॥ नमस्कृत्वान्नभूतीमंगलानिसमस्पृशन् ॥ ९ ॥ आत्मानं भू
षयामासनरलोकविभूषणं ॥ वसोभिर्भूषणोः स्वीयैर्दिव्यस्रगनुलेपनैः ॥ १ ॥ सर्वं बालं जनस्य
दर्शीगोवृषाद्विजदेवताः ॥ कामांश्चपूर्वर्णानोयोगेतः प्रबाधिताणी ॥ २ ॥ प्रदाप्य कर्तीः का
मैः प्रनोष्यप्रत्यनंदतः ॥ ॥ ३ ॥ श्रीरामायनमः ॥ ३ ॥ रामायनमः ॥ ३ ॥ ॥

लोकेसंगृह्यते ॥ चतुर्दशानां लक्षाणां समाधिकशतोशका: बद्धं बद्धं सहस्राणि त्रयोदशानि
दिने दिने प्रतिदिनं वेति ॥ ९ ॥ आत्मसंभूती: स्वविभूती: मंगलानि कपिलादीनि ॥ १० ॥ नरलोकस्य विभूष
णभूतमात्मानं स्वीयैः पीतांबरकौस्तुभादिभिः ॥ ११ ॥ कामामिलषितानर्थान् ॥ ॥ १२ ॥ रामः ॥ राम॰ ६७

विप्रादीनन्नपानादिभिः संविभज्य तेभ्यः तानि दत्त्वेत्यर्थः । भुक्तभोगार्थं समग्रहीत ॥ २ ॥ पाणीकृतांजलेर्गृ
हीत्वा ॥ ५ ॥ सर्वांस्तु प्रेमवीक्षितैः ईक्षितैः स्वगणेः स्थितः ॥ नेत्रैरिव वीक्षितैः कृत्काद्विश्टोनिस्सादिति ॥ ६ ॥ प
वसर्वगृहेभ्यः पृथक् निर्गत्यानेनैव कण्वमनु सुधर्मां प्राविशत् ॥ यत्र विष्टानां यत्र प्रविष्टानां ॥ ७ ॥

संविभज्याग्रतो विप्रान्स्वकीर्णः चन्दनानुलेपनैः ॥ सुहृदः प्रकृतीर्दारान् पांडुकनन्दनः स्वयं ॥ ३ ॥
तान्वृष्ण्यन्तर उपादाय सूतेनैव परमाद्भुतं ॥ सुग्रीवाद्यैर्हयैर्युक्तं प्रणम्यावस्थितोऽग्रतः ॥ ४ ॥ गृहीत्वा
पाणिना पाणीं सारथेस्तमथारुह्य ॥ सात्यकिउद्धवसंयुक्तः पूर्वाद्रिमिव भास्करः ॥ ५ ॥ ईक्षितो
नःपुरस्त्रीणां सव्रीडप्रेमवीक्षितैः ॥ कृच्छ्राद्विसृष्टो निरगाज्जातहासोक्षीरहृदयोऽतः ॥ ६ ॥ सुधर्माख्यां
सभां सर्वैर्वृष्णिभिः परिवारितः ॥ प्राविशद्यन्निविष्टानां न संत्यंगषडूर्मयः ॥ ७ ॥ तत्रोपविष्टः पर
मासने विभुर्बभौ स्वभासा ककुभोऽवभासयन् ॥ वृतो नृसिंहैर्यदुभिर्यदूत्तमो यथोडुराजो दि
वि तारकागणैः ॥ ८ ॥ तत्रोपमंत्रिणो राजन्नानाहास्यरसैर्विभुं ॥ उपतस्थुर्नटाचार्या नर्तक्यः
तांडवैः पृथक् ॥ ९ ॥ मृदंगवीणामुरजवेणुतालदरस्वनैः ॥ ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्च सूतमागध
वंदिनः ॥ १० ॥ तत्राहुर्ब्राह्मणाः केचिदासीना ब्रह्मवादिनः ॥ पूर्वेषां पुण्ययशसां राज्ञां चा
कथयन्कथाः ॥ २१ ॥ रामायनमः ॥ २१ ॥ ॥

नर्तकी हेलन्ते पृथक्पृथक् ॥ ८ ॥ उपमंत्रिणः परिहासकाः पृथक्पृथक् सत्यनृत्यपैः ॥ ९ ॥ मृदंगादयः प्रसिद्
दाः दराः शंखाः सूतादयः स्तुवन्तु ॥ १० ॥ ब्राह्मणाः ब्रह्मवेदमाहुः मंत्रान् आवर्तनेनेत्यर्थः कांश्चिदो वर्णनवक्त

नु॰

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ९८

मिरिवनेतनसंहृतकेउगौरुद्धाश्राममन्नतेषांवडः एवमावेदयदित्यन्वयः॥२७॥ कृत्स्नकृत्स्नेतिषट्स्नोकौरा
नैर्विनितम्निः तत्रप्रथमेनशरणंश्रियणांत्रिभिर्भयानुवादः द्वाभ्यांप्रार्थनमितिहृष्यरर्षीनोलोसभव
भयविहएवंनोनमंतिलोकइति॥२५॥ विकर्मानिषिद्धंकामेनतास्मिंश्छिरतः नितरांयतः स्वकुशलेयमे

नैवेकः पुरुषोराजन्नागतोऽस्र्वदर्शनः॥ विज्ञापितोभगवतेप्रतीहारैः प्रवेशितः॥२२॥ मनम
स्कृत्यकृत्स्नायपरेशायकृतांजलिः॥ राज्ञामावेदयद्दुःखंजरासंधनिरोधजं॥२३॥ येचदिग्वि
जयेतस्यसंनतिंनययुःनृपाः प्रसह्य रुद्धास्तेनासन्नयुतेद्वेगिरिव्रजे॥२४॥ कृष्णकृष्णा
प्रमेयात्मन्प्रपन्नभयभंजन॥ वयंत्वांशरणंयामोभवभीताःपृथग्धियः॥२५॥ लोकोविकर्म
निरतःकुशलेप्रमत्तःकर्मण्ययंत्वदुदितेभवदर्चनेस्वे॥ यस्तावदस्यबलवानिहजीविता
शांसद्यःछिनत्त्यनिमिषायनमोस्तुतस्मै॥२६॥ ॥ श्रीरामकृष्णाभ्यांनमः ॥ ॥२६॥

भवदर्चनेत्वयाउदितेउक्तेपांचरात्रेसामान्यतस्तुगीतासु यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासिय
त् तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति॥ प्रमत्तोनवहितोयावदयंलोकः तावदेवास्यलोकस्यय:
बलोजीविताशांसद्यःछिनत्त्यनिमिषायकालात्मनेनमइतिसर्वलोकस्यगतिः त्वयेत्युक्ताः अतोस्मा

कंकृतमनवइःएवमापदविसमाद्यैपाणः इतिलोकइति॥ २९

राम॰ ९८

जगतद्रुनःईश्वरः   कश्चित्त्व

भोईशाजगदीशांतयिजगद्रक्षणायावतीर्णोपिचेदस्माकंदुःखंसमर्थःस्यात् ॥ तर्हि ॥ किमन्यःजरासंधादिः
त्वदाज्ञामतिलंघयति ॥ किंवात्वयारक्ष्यमाणोपिजनःस्वकर्मजंदुःखंप्राप्नोत्येवेतिनविद्मः ॥ नचैतदुभय
मपियुक्तमितिभावः ॥ किंदुःखमितितदाहुःस्वप्नायितमिति ॥ २४ ॥ स्वप्नवत्ज्ञातंनृपसुखंस्वप्नोवित
स्तुखंयतःपरतंत्रंविषयसाध्यंकिंचसंप्रतिप्राप्तंत्रयंयस्तेन ॥ मृतत्वेनशरीरेणधुरंपुत्रदारादियुक्तो
राज्यचिंताकेवलंवहामः ॥ अहोकष्टंनकेवयमितः एवंएवंनिष्कामाः संतः त्वोनाक्रिताश्चत्याहुः हित्वे

लोकेभवान्जगदिनःकलयावतीर्णःसद्रक्षणायखलनिग्रहणायचान्यः ॥ कश्चित्त्वदी
यमतियातिनिदेशमीशकिंवाजनःस्वकृतमृच्छतितन्नविद्मः ॥ २४ ॥ स्वप्नायितंनृपसुखंपर
तंत्रमीशशश्वद्भयेनमृतकेनधुरंवहामः ॥ हित्वातदात्मनिसुखंत्वदनीहलभ्यंक्लिश्यामहे
तिकृपणास्तवमाययेह ॥ २५ ॥ तन्नोभवान्प्रणतशोकहराङ्घ्रियुग्मोबद्धान्वियुंक्ष्वमगधा
ह्वयकर्मपाशात् ॥ योभूभुजोयुतमतंगजवीर्यमेकोबिभ्रद्रुरोधभवनेमृगराडिवावीः ॥ २६ ॥

ऽ

तं२

मागधो२

त्विबततत्त्वतः ॥ अनीहैर्निष्कामैर्लभ्यमात्मनिस्वतःसिद्धंसुखंतद्धित्वाक्लिश्यामहेक्लिश्यामः ॥ तस्मा
त्प्राकृतंकर्मबंधंनिवर्तयेतिप्रार्थयंतेतन्नइति ॥ २५ ॥ विमुक्तमोचयजरासंधः नत्वोत्तकालकर्मपा
शात् भवद्भिरेवविक्रम्यनिग्रहीतानांइतिचेद्दत्ताहुः ॥ यइति ॥ यएकोयुतमतंगजानांवीर्यंबि
भ्रत् ॥ स्वभवनेभूभुजोस्मान् ॥ रुरोधसिंहोमेषीरिव ॥ किंचयुष्मदीयावयमिति ॥ अस्मानर्थिकंवा
धते ॥ इत्याहुर्योवेति ॥ २६ ॥ ॥ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ राम ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा० द० उ० टी० ८५

देउदात्तचक्र उद्यतस्तदर्पेण ॥ यो वै द्विनवकृत्वः अष्टादशवारान् त्वया सह मृधे युद्धे मानेत्तत्र सप्तदशकृत्वः
त्वया भग्नः खलु पराजितः ॥ पश्चादनेनं वीर्यमपि न्द्र लोकनिरतं नरशील विनोदं भवंतं सकृत् जित्वा ऊढ
दर्पः प्राप्तगर्वः युष्मत्प्रजाः नः रुजति पीडयति तत्त्वं यत् युक्तं तद्विधेहि इत्यर्थः ॥ इत्याहेति ॥ इति २

योवान्वया द्विनवकृत्व उदात्तचक्र भग्नो मृधे खलु भवंतमनंतवीर्यं ॥ जित्वात्मलोकनिरतं सकृ
दूढदर्पो युष्मत्प्रजा रुजति नो जित तद्विधेहि ॥ २५ ॥ इति मागधसंरुद्धा भवद्दर्शनकांक्षिणः ॥
प्रपन्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयतां ॥ २६ ॥ राजदूते ब्रुवत्येवं देवर्षिः परमद्युतिः ॥ बिभ्र
त्पिंगजटाभारं प्रादुरासीद्यथा रविः ॥ २७ ॥ तं दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः सर्वलोकेश्वरेश्वरः ॥ ववंद
उत्थितः शीर्ष्णा ससभ्यः सानुगो मुदा ॥ २८ ॥ सभाजयित्वा विधिवत्कृतासनपरिग्रहं ॥ बभा
षे सूनृतैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन्मुनिम् ॥ २९ ॥ अपि स्विदद्य लोकानां त्रयाणामकुतोभयं
ननु भूयान्भगवतो लोकान्पर्यटतो गुणः ॥ ३० ॥ न हि तेऽविदितं किंचिल्लोकेष्वीश्वरकर्तृ
षु ॥ अथ पृच्छामहे युष्मान्पांडवानां चिकीर्षितम् ॥ ३१ ॥ राम ॥

भूयान्महान् गुणो लाभः ॥ अथ अस्माकं यत्त्वत्सर्वज्ञत्वं तेन ज्ञातमिति ॥ ३० ॥ श्रीईश्वरः कर्ता ये
षां तेषु एवमविज्ञेषु एव सर्वं ज्ञातेन नु रासंधवधार्थमेव पांडवा चिकीर्षितं पृष्टो नारदो आयेयमिति ज्ञात्वा
ह ॥ दृष्टइति त्रिभिः ॥ २९ ॥ श्रीरामायनमः ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥

राम: ८५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

विश्वमसृजस्त्वं ब्रह्मणोपि मायिनो मेष्वकस्यते स्वशक्तिभिर्विद्यादिभिः॥ भूतेष्वंतर्यामितया चरतो व-
तेयानस्याय यत्वं भूतेषु वर्तीनर्दिं भूतानि किमिति नयथं तेनिवर्कोरिव कस्त्रवरूचरति॥ स्वशक्तिभिरेव बह-
ब्राकक प्रकाशाय सन्तस्य भूतसदेदं भूत्मादिकमेद्भुतं॥३८॥ सृदेजगत्कर्थ भूतं श्रसदेव तत्वमायया
विद्यमानात्मनया अवभासमेतेन जगत् सृजतः॥ किं व केवलं तेन भूमनमेव शक्यमित्याह॥ तस्मेन
मरतिऊना येन हृपेणश्वर्वेनोवितत्यणात्मने॥ अविंन्यायेस्यथेः॥ नत्वेतस्य किमायावेष्टिनेरित्यत

श्रीनारद उवाच॥ इत्थं मया ते बहुशो हरव्यायासायाविभोविश्वसृजश्च मायिनः॥ भूतेषुभू-
तं श्रवरतः स्वशक्तिभिर्वह्नेरिव छन्नरुचो न मेऽद्भुतं॥३९॥ न वेद हि नेको हेतिसाध्वेदिवेसमा॥
ययेदं सृजतो नियच्छतः॥ यद्वियमाणात्मनयांवसीयते तस्मैनमस्ते विलक्षणात्मने॥४०॥
लीदस्यय संसरतोविमोक्षणं न जानतो नर्थवदाक्षरीरतः॥ लीलावतारैः स्वयशः प्रदीप-
कं प्रज्वालयत्तात नमद्दृ पप्रे॥४१॥ अथाप्याश्रावये ब्रह्मन् नरलोकविडंबनं॥ राजो... त्स्य
सृष्टीयस्य भक्तस्य च विकीर्षितं॥४२॥ यत्... स्त्वामवंते इराजत्स्त्रयेन सोऽड्वाः॥ पारमे... का
मोन्रपतिसन्न दृवाननुमोदतां मे॥४३॥

आह जीवस्येति॥ ३८॥ अविद्यातमसावृतत्वेन॥ अनर्थप्रापकात् शरीरात्संसरतः॥ तेनैव चुतमसा
तस्माच्छरीराद्विमोक्षोपायमजानतः॥ प्रज्वालयत् प्रदीपितवान्॥ तेनायशः श्रवणादिभिर्जीवस्य
मोक्षार्थमिति॥४१॥ आश्रावये श्रावयिष्यामि नरलोकविडंबनं ब्रह्मत्वो॥ ब्रह्मन्निति पाठे हे ब्रह्मन्॥
एवमात्मन॥ नरलोकानुकारिणं त्वां श्रावयिष्यतीति॥४२॥ नचैवायात् सोदनेकार्थं किं व तत्रागत
यं दृत्याश्रयेणाह॥ तस्मिन्निति॥४३॥ ॥

श्री॰
भाग॰
उ॰ टी॰
७०

तत्राप्तानां च सर्वेषां तद्दर्शनादिनाप्ततामभविष्यतीत्याह ॥ श्रवणादिति ॥ ४२ ॥ अनेवसायिनः श्वपचा अपि श्र
ल्मयस्य श्रवणकीर्तनेन स्मरतेः ॥ ईक्षाचाभिमर्शनं ॥ अभिमर्शनं स्पर्शनं च ते विद्यते येषां ते केऽपि त्वन्नाम्नो येना
हं ॥ यस्येति ॥ ४३ ॥ हे भुवनानां मंगलरूप दिवि पाताले भूमौ च श्रयितं यस्य पादशौचं विश्वं पुनाति कथं प्र
थितं दिवि वितानं दिग्भवनानां वितानवदलंकरणं ॥ तथा चरणं भुजगशायितं पुनाति ॥ कथं तत्प्रथितः

तस्मिन्नेव कुरुदेवे भवं तं वै सुरादयः ॥ दिदृक्षवः समेष्यन्ति राजानश्च यशस्विनः ॥ ४४ ॥ श्रव
णात्कीर्तनाद्ध्यानात्पूयन्तेऽन्तेवसायिनः ॥ तव ब्रह्ममयस्येश किमुतेक्षाभिमर्शिनः ॥ ४५ ॥ य
स्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां भूमौ च ते भुवनमंगल दिग्वितानं । मन्दाकिनीति दिवि भो
गवतीति चाधो गंगेति चेह चरणाम्बु पुनाति विश्वं ॥ ४६ ॥ श्रीशुक उवाच । तत्र तेष्वात्मपक्षेष्व
गृह्णत्सु विजिगीषया ॥ वाचः पेशैः स्मयन् भृत्यमुद्धवं प्राह केशवः ॥ ४७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
त्वं हि नः परमं चक्षुः सुहृन्मन्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ तथात्र ब्रूह्यनुष्ठेयं श्रद्दध्मः करवाम हे ॥ ४८ ॥

तं दिवि मन्दाकिनीति ॥ अधस्तु भोगवतीति ॥ इह भूमौ च गंगेति ॥ तस्य तवागमनात्सर्वं मंगलं प्र
विष्टं भविष्यतीति भावः ॥ ४४ ॥ तत्रैवं नारदोक्ते ॥ तेषु तत्र वर्तमानेषु आत्मीयपक्षेषु यादवेषु जरासं
धस्य जिगीषया ॥ अवगृह्णत्सु अमन्यमानेषु वाचः पेशैः पेशलवाग्भिः स्मयन् ॥ ४७ ॥ चक्षुर्हेतुः
मन्त्राणां मन्त्रसाध्यानां तत्त्ववित् परिपाकवेदिता ॥ ४८ ॥ ॥

राम॰
७०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

इतिश्रीभावार्थदप्रामेसप्ततितमः ॥ ७० ॥ अथैकसप्ततितमे उद्धवमतमेवतः ॥ इंद्रप्रस्थंगते कृष्णे पार्थानां परमो
त्सवः ॥ राजसूयमिषं कृष्णो भीमद्वैरथपातनादिषु ॥ कलिमत्यायतेहृत्वा भूभारम् इरद्विभुः ॥ देवर्षेर्नारदस्य म
तं राजसूयगमनं सभ्यानां मतं जरासंधहत्वा श्रीकृष्णस्यैवमिष्टतीमतिर्यस्यसः ॥ १ ॥ यदस्ततः यागं करिष्यतः पैतृ
ष्वस्रीयस्य पितृष्वसुः पुत्रस्य साचिव्यं साहाय्यं ॥ तत्र तत्र याशरणार्थिनां राज्ञां च ॥ तत्र प्रथमं राजसूयार्थं

श्रीशुक उवाच ॥ इत्युपामंत्रितो भर्त्रा सर्ववत्तानेपि मुग्धवत् ॥ निदेशं शिरसादाय उद्धवः प्रति
भाषत ॥ ७ ॥ इतिश्रीभागवते दशमस्कंधे श्रीभगवद्याने सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ श्रीशुक उवा
च ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्य देवर्षेरुद्धवोऽब्रवीत् ॥ सभ्यानां मतमाज्ञाय कृष्णस्य च महामतिः ॥ १ ॥
उद्धव उवाच ॥ यदुक्तमृषिणा देव साचिव्यं यक्ष्यतस्त्वया ॥ कार्यं पैतृष्वसेयस्य रक्षा च शरणैषिणां
॥ २ ॥ यष्टव्यं राजसूयेन दिक्चक्रजयिना विभो ॥ अतो जरासुतजय उभयार्थो मतो मम
॥ ३ ॥ अस्माकं च महानर्थो ह्येतेनैव भविष्यति ॥ यशश्च तव गोविंद राज्ञो बद्धान्विमुंचतः ॥ ४ ॥
स वै दुर्विषहो राजा नागायुतसमो बले ॥ बलिनामपि चान्येषां भीमं समबलं विना ॥ ५ ॥

गंतव्यं ॥ ततो राजरक्षा च कर्तव्येत्याह यष्टव्यमिति त्रिभिः ॥ २ ॥ अतो दिग्जयहेतोः उभयार्थः ॥ राजसूयार्थः
शरणागतरक्षार्थश्च ॥ ३ ॥ अत्युत्सुकतया सद्य एव ॥ जरासंधं हंतुमिच्छतो यादवानाल क्ष्याह स वै इति
॥ ४ ॥ अन्येषां ततो बलिनामपि यद्यपि समबल एव भीमः ॥ तथापि तं विना भीमादेव तस्मान्मृत्युर्विहित
इति भावः ॥ ५ ॥ रामाय नमः ॥ राम ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा०द०
उ०टी०
७१

ननु च बलसाम्येपि सेनाबलं तस्याधिकमिति चेत् तत्राह द्वैरथ इति ॥ द्वैरथयुद्धे प्राप्ते तेनासौ हिरण्योभियुक्तः मा जे
तव्य इत्यर्थः ॥ ननु भीमः स्वसैन्यमेव युद्धाय नियुंजीत कुतस्तेन द्वैरथमिति तत्राह ब्रह्मण्य इति न प्रत्याख्याति ॥
न निराकरोति ॥ ८ ॥ भिद्येतेन द्वंद्वयुद्धे यावता तथापि समबलत्वात्साम्यमेव स्यात् ॥ अत आह तव सन्निधा
विति ॥ ननु किंचित्सर्वेषां मम सन्निधानात् किं स्यात् तत्राह निमित्तमिति ॥ ९ ॥ अयमर्थः ॥ यद्यपि नववृद्धप
स्य कालात्मनो विश्वसर्गनिमित्तं केवलं हिरण्यगर्भः तथापि वेदभूतनिरोधे तथा त्वमेव सन्निधिमात्रे
णाद्य तामसोपि निमित्तमात्रमिति अतोनेनोपायेन त्वयास स्वरंदत्र इत्याप्रायेनाह गायंतीति ॥ ज

द्वैरथे स तु जेतव्यो मा शतानाक्षौहिणीयुतः ॥ ब्राह्मण्योभ्यर्थितो विप्रैर्न प्रत्याख्याति कर्हिचित्
ब्रह्मण्यदेवो धर्मात्मा भिद्येत हवृकोदरः ॥ हविष्यति [illegible] त्वसन्निधौ ॥ ९ ॥ निमित्तप
रमेशस्य विश्वसर्गनिरोधयोः ॥ हिरण्यगर्भः शर्वश्च कालस्यारूपिणस्तव ॥ १० ॥ गायंतिते
विशदकर्म [illegible] गृहेषु देव्यो राज्ञां स्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणं च ॥ गोप्यश्च कुंजरपतेर्जनकात्म
जायाः पित्रोश्च लब्धशरणा मुनयो वयं च ॥ १० ॥

रासंधभूतानां राज्ञां देव्यः पत्न्यः ते विशदं कर्म स्वगृहेषु बालकलालनादौ गायंति किं तत्कर्म स्व
शत्रोः जरासंधस्य वधं आत्मनां पत्नीनां विमोक्षणं च वत्सम्यगरोदीः श्रीकृष्णः एवं करिष्यतीति ॥ अत्र
दृष्टांतः गोप्यश्चेत्यादि ॥ यथा गोप्यः ॥ शंखचूडवधं स्वमोक्षं च गायंति ॥ अवतारांतरगतं च कुंजरप
तेः नक्रग्राहात् जनकात्मजायाश्च रावणात् ॥ पित्रोश्च कंसगृहात् ॥ अत एवं भूतानां नो सोऽस्माकं कृपया त्वं
यानमेव [illegible] नेयमिति भावः किंच जरासंधेति ॥ १० ॥ ॥ राम ॥

राम०
७१

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अच्युतं पर्यावद्रूयडवद्वाइतिवदन्नतिरद्वारस्य सायानाभृजयन्विति सूचितम् ११४

ते

भूयाद्योपेति ॥ भूयिष्ठं गोश्रयोनितः शिशुपालवधादयो विसृष्टाभवसा आभविष्यतीति भावः ततः सर्वं भवि
ष्यतीति संभावयेत्राह पर्यय इतिपच्यते इति पाकः कर्म तस्य विपाकः फलं तेन यत्तत्पुण्यविपाकेन जरा
संधादीनां च पापविपाकेन ॥ पाठांतरे जरासंधस्य पापविपाकेनेति नाधि चक्रुः ततः ताभिप्रेतः तत्र गते
नवि सर्वं भविष्यतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ अनंता अप्यनंतासं प्रार्थ्य गरुडवृत्तदेवादीन् ॥ १२ ॥ अवरोधान् निर्गं

जरासंधवधः कृत्स्नभूयिष्ठायोपकल्पते ॥ प्रायः पाकविपाकेन तवचाभिमतः क्रतुः ॥ ११ ॥ श्री
शुक उवाच ॥ सुहृद्ववचो राजन्सर्वतोभद्रमच्युत ॥ देवर्षिर्यदु[illegible]स्य प्रत्यपूजय
न् ॥ १२ ॥ अथादिशत्प्रयाणाय [illegible] भगवान्देव
कीसुतः ॥ भृत्यान्दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्य गुरून्विभुः ॥ १३ ॥ निर्गमय्यावरोधान्स्वान्ससुतान्स
परिच्छदान् ॥ संकर्षणमनुज्ञाप्य यदुराजं च शत्रुहन् ॥ १४ ॥ सूतोपनीतं स्वरथमारुह्य गरुडध्व
जः ॥ ततो रथद्विपभट सादिनायकैः ॥ करालया परिवृत आत्मसेनया ॥ मृदंगवेणु
पणवगोविषाणैः प्रघोषघोषितककुभो निराक्रमत् ॥ १५ ॥ ॥

मय्यप्रयाणं कारयित्वा ॥ १४ ॥ भटाः पदातयः सादिनः अश्वारोहाः रथादिनायकैः करालया तीव्र
या आत्मसेनया परिवृतो निराक्रमत निरगात् ॥ तः सकाशात् ॥ मृदंगादिभिर्वाद्यैः प्रघोषेण प्रक
र्षेण घोषेण घोषितयाः ककुभः स्वदा जीतति ॥ १५ ॥ समायनमः ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥

परिच्छदान्

मत्पुडुद्वषितायाः १

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नरयानैरश्वैः कांचनशिविकाभिश्च अच्युतं पतिमनुययुः सुव्रताः पतिव्रताः वराणि उत्कृष्टानि अंबरादीनि
वस्त्रादीनि यासां ताः ॥ १८ ॥ नरोष्ट्रादिभिर्यानैः अश्वतरी गर्दभ्याम् अश्वाज्जाता अनः शकटं करेणुः गजी परिजन
योषितश्च ॥ कटः कुटयः उशीरादितृणनिर्मिता गृहाः कंबलाः वर्णकंबलाः अंबराणि वस्त्राणि इत्यादयः
उपस्कराः सामग्रीः कुट्यादिरूपाः यासां ताः अधियुज्य बलीवर्दादिषु तानुपस्करान् हेठ सत्राय ॥ १९ ॥

नरवाजिकांचनशिविकाभिरच्युतं सहात्मजाः पतिमनुसुव्रता ययुः ॥ वरांबराभरणविलेपन
स्रजः सुसंवृतान्नभिरसिचर्मपाणिभिः ॥ १८ ॥ नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्यनः [illegible]ः परिजन
वारयोषितः ॥ स्वलंकृताः कटकुटिकंबलांबराद्युपस्करान्ययुरधियुज्य सर्वतः ॥ १९ ॥ बलं बृह
द्ध्वजपटछत्रचामरैर्वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः ॥ दिवांशुभिस्तुमुलरवं बभौ यथा
र्णवः क्षुभिततिमिंगिलोर्मिभिः ॥ २० ॥ अथो मुनिर्यदुपतिना सभाजितः प्रणम्य तं हृदि विदध
द्विहायसा ॥ निशम्य तद्व्यवसितमाहृतार्हणो मुकुंदसंदर्शननिर्वृतेंद्रियः ॥ २१ ॥ राजदूत
मुवाचेदं भगवान्प्रीणयन्गिरा ॥ माभैष्ट दूत भद्रं वो घातयिष्यामि मागधम् ॥ २२ ॥ इत्युक्तः प्र
स्थितो दूतो यथावदवदन्नृपान् ॥ तेऽपि संदर्शनं शौरेः प्रत्यैक्षन्मुमुक्षवः ॥ २३ ॥

न्य

रवेरंशुभिश्च दिवा तद्बलं बभौ कथंभूतं तमुलरवं सुर्कुलस्वनं क्षुभितैः तिमिंगिलैः ऊर्मिभिः ॥ २० ॥ मु
निर्नारदः विहायसा आयया विनिर्ययौ ॥ २१ ॥ माभैष्टेति बद्धानां राज्ञां अभिप्रायेण ॥ २२ ॥ [illegible] प्रत्यैक्ष
न्त यद्यस्मात् मुमुक्षवः ॥ २३ ॥ श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आर्जुनादयो मार्गदेशाः ॥ तीर्त्वातिक्रम्य विनशनं कुरुक्षेत्रमतीयाय अतिक्रमयत् ॥ २२ ॥ प्राक्प्रस्थमिंद्र
प्रस्थं ॥ २३ ॥ प्राणाः इंद्रियाणि प्राणं मुख्यप्राणमिव ॥ २५ ॥ सस्वजे परिरेभे ॥ २६ ॥ रमायाः [illegible] श्रमलं

स० २

आर्जुनं तु सो वीरमत्रं तीर्त्वा विनशनं हरिः ॥ गिरीन्नदीरतीयाय पुरग्रामव्रजाकरान् ॥ २२ ॥ ततो
दृषद्वतीं तीर्त्वा मुकुंदोऽथ सरस्वतीं ॥ पांचालानथ मत्स्यांश्च शक्रप्रस्थमथागमत् ॥ २३ ॥ तमुपा
गतमाकर्ण्य प्रीतो दुर्दर्शनं नृणाम् ॥ अजातशत्रुर्निरगात्सोपध्यायः सुहृद्वृतः ॥ २४ ॥ गीतवा
दित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ॥ अभ्ययात्स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमि वादृताः ॥ २५ ॥ दृ
ष्ट्वा विक्लिन्नहृदयः कृष्णस्नेहेन पांडवः ॥ चिराद्दृष्टप्रियतमं सस्वजे च पुनः पुनः ॥ २६ ॥ दोर्भ्यां
परिष्वज्य रमामलालयं मुकुंदगात्रं नरपतिर्हताशुभः ॥ लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो हृष्य
त्तनुर्विस्मृतलोकविभ्रमः ॥ २७ ॥ तं मातुलेयं परिरभ्य निर्वृतो भीमः स्मयन्प्रेमजलाकुलेंद्रियः
यमौ किरीटी च सुहृत्तमं मुदा प्रवृद्धबाष्पाः परिरेभिरेऽच्युतं ॥ २८ ॥ अर्जुनेन परिष्वक्तो यमाभ्यामभि
वादितः ॥ ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्च यथार्हतः ॥ २९ ॥ मानिनो मानयामास कुरुसृंज
यकैकयान् ॥ सूतमागधगंधर्वा वंदिनश्चोपमंत्रिणः ॥ ३० ॥ ॥

युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवंदनम्

नृ०

[illegible] श्रमालयं विस्मृतो लोकविभ्रमो लोकव्यवहारो येन सः ॥ २८ ॥ अर्जुनेन समत्वात्परिष्वक्त एव
केवलं पादौ नमस्कुर्वन् ॥ अर्जुनः श्रीकृष्णेन भुजाभ्यामाहृत इति भावः ॥ यमाभ्यां त्वभिवादितश्चेति ॥ २९

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ह॰
उ॰ टी॰
७२

विचित्रध्वजादिभिर्विराजमानं ॥ ३१ ॥ प्रतिसद्म उद्दीप्तैः दीपैः बलिभिः पुष्पादिभिः प्रकारैश्च जालेभ्यो गवा-
क्षेभ्यो निर्गतैर्धूपैः रुचिरं विलसंत्यः पताकाः यस्मिन् मूर्धन्याः मूर्ध्नि भवाः हेमकलशानि येषां तैः रजत-
मयानि रूप्यमयानि स्थूलानि शृंगाणि कलशाधस्तनभूमिकाः येषां तैर्भवनैर्जुष्टं ॥ ३२ ॥ कुरुराजधाम

मृदंगशंखपटहवीणापणववेणुभिः ॥ ब्राह्मणाश्चारविंदाक्षं तत्र वृंदं नटनर्तका जगुः ॥ २९ ॥ एवं
सुहृद्भिः पर्यस्तः पुण्यश्लोकशिखामणिः ॥ संस्तूयमानो भगवान् विवेशालंकृतं परं ॥ ३० ॥ सं-
सिक्तवर्त्मकरिणां मदगंधतोयैः चित्रध्वजैः कनकतोरणपूर्णकुंभैः मृष्टात्मभिर्नवदुकू-
लविभूषणस्रग्गंधैर्नृभिर्युवतिभिश्च विराजमाने ॥ ३१ ॥ उद्दीप्तदीपबलिभिः प्रतिसद्मजाल-
निर्यातधूपरुचिरं विलसत्पताकं ॥ मूर्धन्यहेमकलशै रजतोरुशृंगैर्जुष्टं ददर्श भवनैः कु-
रुराजधाम ॥ ३२ ॥ प्राप्तं निशम्य नरलोचनपानपात्रमौत्सुक्यविश्लथितकेशदुकूलबंधाः
सद्यो विसृज्य गृहकर्म पतींश्च तल्पे द्रष्टुं ययुर्युवतयः स्म नरेंद्रमार्गे ॥ ३३ ॥ तस्मिन् सुसं-
कुलइभाश्वरथद्विपद्भिः कृष्णं सभार्यमुपलभ्य गृहाधिरूढाः ॥ नार्यो विकीर्य कुसुमैर्मनसो-
पगुह्य सुस्वागतं विदधुरुत्स्मयवीक्षितेन ॥ ३४ ॥

पुरंदरपुरी ॥ ३२ ॥ नराणां लोचनानि तेषां पानस्य आदरवीक्षणस्य पात्रं विषयं किं पुनर्नारीणामिती-
त्यर्थः ॥ ३३ ॥ उत्सुकस्वागतं तत्र आदिकं प्रियं तत्स्मयवीक्षितेनैव विदधुः ॥ ३४ ॥ राम ॥ राम॰
७२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

उडुपर्हंसैःस्वैःसहचरास्त्रमभूमिःकिंपुरुषमकादि २६॥१

श्रीगव्यपवश्रीलोपजीविनांसंज्ञाः तेषुमन्त्र्याद्य २२ प्रभुपेतः प्रभिगमनेनमस्कृतः २५ ॥ सस्नुषाद्रौपदीसहि-
ता २७ ॥ सं प्रकारं प्रमोदेनोपहूतोभिभूतः ३४ गुरुस्त्रीणांच कृसयाद्रौपयाभगिन्यासुभद्रया ४१ श्रा

ऋत्वुःस्त्रियःपथिनिरीक्ष्यमकुंदपत्नीस्तारायथोडुपर्हंसैः किमेकार्यम्भूमिः ॥ यद्वृत्तवर्षपुरुषमौ
लिमंदावहामलीलावलोककलयोत्सवमातनोति ॥ २९ ॥ तत्रतत्रोपसंगम्यपौरामंगलपाणयः ॥
चकुःसपर्यांकृसायप्रश्रेणीमुख्याहतेनसः ३० ॥ स्रतःपुरजनैःप्रीतैर्मुकुंदःफुल्ललोचनैः ॥ स
संभ्रमैरभ्युपेतः प्राविशद्राजमंदिरं ३१ ॥ पृथ्याविलोक्यभ्रात्रेयंकृसंत्रिभवनेश्वरं ॥ प्रीतात्मोत्थाय
पर्यंकात्सस्नुषापरिषस्वजे ३२ ॥ गोविंदंगृहमानीयदेवदेवेशमादृतः ॥ पूजायांनाविदत्कृ
त्यंप्रमोदोपहृतोन्त्रपः ॥ ३३ ॥ पितृष्वसुर्गुरुस्त्रीणांकृसश्चक्रेभिवादनं ॥ स्वयंचकृष्णयाराजन्भ
गिन्याचाभिवंदितः ॥ ३४ ॥ स्वश्र्वासंचोदिताकृसाकृसपत्नीस्तुसर्वशः ॥ आनर्चरुक्मिणींसत्यां
भद्रांजांबवतींतथा ॥ ३५ ॥ कालिंदींमित्रविंदांचशैब्यांनाग्निजितींसतीं ॥ अन्याश्चाभ्यागतायाः
स्तुवासःस्रग्मंडनादिभिः ॥ ३६ ॥ सुखंनिवासयामासधर्मराजोजनार्दनं ॥ ससैन्यंसानुगामा
त्यंसभार्यंचनवंनवम् ॥ ३७ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

नर्वश्रर्थिनवती ४२ अन्याश्चयाः कृसपत्न्योऽभ्यागताः ताश्चपि ४३ प्रत्यहंनवंनवंयथाभवतितथाासुखं

श्री भा० द० टी० ७४

कथंभूतोयं : श्रीकृष्णः प्रेमार्द्रफाल्गुनेनसहितः ॥ अतएव तस्यसहायेनसतायेनाखांडवेनवह्निं तर्पयित्वा तत्रमयं
मयासुरं विषमकर्मणः पुत्रं मोचयित्वा तंमयं प्रयुज्य युधिष्ठिराय दिव्यां सभां कृता ॥ तंश्रीकृष्णं ॥ अनेनराज्ञः कृष्णोप
रानुस्मरणादि त्वात्मभावयथामनोरथसर्वावकाशसंपादनं चदर्शितं ॥ ४५ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायामेकसप्ततितम :
ततो हिमप्रतितमे राज्ञाकार्यं निवेदिते ॥ इत्यं जयं मागधं बुद्ध्वाभीमेनघातयद्धरिः ॥ आस्थितं आसनं : इतिशेषः ॥ १ ॥ अथ

तर्पयित्वाखांडवेनवह्निं फाल्गुनसंयुतः ॥ मोचयित्वामयंयेनराज्ञे दिव्यासभाकृता ॥ ४५ ॥ उवास
कतिचिन्मासान्राजन्प्रियचिकीर्षया ॥ विहरन्रथमारुह्य फाल्गुनेनभटैर्वृतः ॥ ४६ ॥ इति श्रीभाग
वतेदशमस्कंधे श्रीकृष्णस्येंद्रप्रस्थानगमनंनामैकसप्ततितमोध्यायः ॥ ७१ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एक
दातुसभामध्यआस्थितोमुनिभिर्वृतः ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्चयुधिष्ठिरः ॥ [illegible] आचार्यैः
कुलवृद्धैश्च ज्ञातिसंबंधिबांधवैः ॥ शृण्वतामेवचैतेषामाभाष्येदमुवाच [illegible] युधिष्ठिरउवाच ॥ क
तुराजेनगोविंदराजसूयेनपावनीः ॥ यक्ष्ये विभूतीर्भवतः तत्संपादयनः प्रभो ॥ [illegible] त्वत्पादुकेअवि
रतंपरियेचरंतिध्यायंत्यभद्रनशनेशुचयोगृणंति ॥ विंदंतितेकमलनाभभवापवर्गमाशासतेय
दितआशिषईशनान्ये ॥ ४ ॥ ल सैव

नामेवेति ॥ यद्यपिसर्वः श्रीकृष्णः करोतिनततदन्यः कश्चिदपिकर्तुंसमर्थइतिनिश्चित्य सर्वांतानन्नाहृत्य
कृष्णमुवाचेत्यर्थः ॥ आभाष्य भोः भोः कृष्ण कृष्णभक्तवत्सल इत्येवं संबोध्य ॥ २ ॥ विभूतीः अंशान् एषुच
क्रवर्तिनोमनोरथाः कथं त्वयाक्रियतेइतिचेदत आहत्वत्पादकेइति ॥ ३ ॥ परियेचरंतीति ॥ यद्वा
वधानमार्गपरिचरंतिदेहेनध्यायंतिमनसा अभद्रस्यनशनेनाशके गृणंतिच ॥ तेभवस्यापवर्गंमोक्षं विं
दंतियद्याशासतेतर्हि आशिषोपितएवविंदंति नान्येचक्रवर्तिनोपि ॥ ४ ॥ राम ॥

क्री २१

राम ७४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मा

भगवतो भक्तपक्षपातं विशुद्धं वक्तुमाह ॥ तदेवदेवेति तत्तस्मात् पश्यतु साक्षाद्देवं निःश्रितेष्वपि कर्मादिप्रधानाः के
वित कुरुसंजयाः श्रीभगवद्भक्तिं न बहुमन्यंते तेषां मोहनिवृत्तये ये त्वां भजंति तमादिवानभजंति ॥ तेषामुभ
येषां निष्ठां स्थितिं प्रदर्शय ॥ ननु रागादिरहिते मयि कथमिदं वैषम्यं स्यादत आह नेति ॥ ५ ॥ स्वः स्वकीयः
परस्तु भिन्न इति भेदमतिः न तव स्याद्देवस्तु अतः ब्रह्मणो निरुपाधेः ॥ किंच सर्वस्यात्मनः अतः समदृशः किंच स्वस्य
नुभूतेः अतो रागाद्यभावादिति भावः ॥ तथापि सेवमानानामेव तत्प्रसादो नान्येषां ॥ तत्र सेवानुरूपम

तद्देवदेवभवतश्चरणारविंदसेवानुभावमिह पश्यतु सर्वलोकः ॥ ये त्वां भजंति न भजंत्युत
वोभयेषां निष्ठां प्रदर्शय विभो कुरुसंजयानां ॥ ५ ॥ न ब्रह्मणः स्वपरभेदमतिः तव स्यात् सर्वा
त्मनः समदृशः स्वसुखानुभूतेः ॥ संसेवतां सुरतरोरिव ते प्रसादः [illegible] दयो वि
पर्ययोत्र ॥ ६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सम्यक् व्यवसितं राजन्भवता शत्रुकर्शन ॥ कल्याणी
येन ते कीर्तिर्लोकाननुभविष्यति ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रामायनमः ॥

दयः फलं न तत्र विपर्ययो अन्यथाभावः ॥ यथा कल्पद्रुमस्य रागादिराहित्येपि सेवकेष्वेव फलजनकत्वं
तद्वत् ॥ ६ ॥ शत्रुकर्शनेति सं
बोधयन् ॥ सर्वराजविजयशक्तिं संचारयति ॥ अनुभविष्यति व्याप्स्यति सर्वलोकव्यापिनी भविष्यतीत्यर्थः
किमत्र मयान्येन वा संपादनीयं न वस्तु करणं राजसूय इत्याह ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

श्री·
भा·द·
उ·टी·
७५

नृपतीन्सर्वान्सर्वान्संभारान् ॥ एतोपस्करान् संभृत्य संपाद्य आहर स्व अनुतिष्ठेत्यर्थः ॥ ननु नृपतिविजयादिक
थं शक्यं स्यात् ॥ अत आह एत इति ॥ ९ ॥ किं चात्मवता जितेंद्रियेण तेत्वया हं च जितो स्मि वशीकृतो सि ॥ अजि
तात्मभिः अजितेंद्रियैः अप्राप्तत्तावत् ॥ एवंभूतस्य तव परैः परिभवशंका अकिंचनमपि नाभिभवितुं मन्युरंकोपि

ऋषीणां पितृदेवानां सुहृदामपि नः प्रभो ॥ सर्वेषामपि [illegible] भूतानामीप्सितः क्रतुराडयं ॥ प
विजित्य नृपतीन्सर्वान् कृत्वा च जगतीं वशे ॥ संभृत्य सर्वसंभारानाहरस्व महाक्रतुम् ॥ ९ ॥
एते ते भ्रातरो राजंल्लोकपालांशसंभवाः ॥ जितो स्म्यात्मवता ते हं दुर्जयो यो जितात्मभिः ॥ १० ॥
न कश्चिन्मत्परं लोके तेजसा यशसा श्रिया ॥ विभूतिभिर्वाभिभवेद्देवो पि किमु पार्थिवः ॥
श्रीशुक उवाच ॥ निशम्य भगवद्गीतं प्रीतः फुल्लमुखांबुजः ॥ भ्रातॄन्[illegible]युंक्त विष्णु
तेजोपबृंहितान् ॥ १२ ॥ सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत्सह संजयैः ॥ दिशि प्रतीच्यां नकुलमुदी
च्यां सव्यसाचिनम् ॥ १३ ॥ प्राच्यां वृकोदरं मत्स्यैः केकयैः सह मद्रकैः ॥ ते विजित्य नृपान्वीरा
आजह्रुर्दिग्भ्य ओजसा ॥ अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप यक्ष्यते ॥ १४ ॥

प्रभवतीत्याह ॥ न कश्चिदिति ॥ १० ॥ तेजसा प्रभावेण विभूतिभिः सैन्यादिसामग्रीभिः ॥ ११ ॥ अयुंक्त
नियुक्तवान् ॥ विष्णोस्तेजसा उपबृंहितान् ॥ तेजोपबृंहितानिति संधिरार्षः ॥ १२ ॥ कथंभूताय यक्ष्य
माणाय यक्ष्यते यागं करिष्यते ॥ ॥ १४ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥ राम·
७५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

जन्मशाकल्यं यद्रूपं स्मृतिः पुनः शाकलीभावः तेच विद्वान् जानन् ॥ जरानाम राक्षसी तत्कृतं अचिंतयत् ॥
कथमसौ शाकलीभवेदिति ॥ ४१ ॥ विटपं शाखां वा करेण गृहीत्वा हरिः भीमस्य यथा हे विटपं पाटय ॥ भ्रा
ष्ट्राव्यमेनं विपाटयेति संज्ञया संकेतेन अरिवधोपायं दर्शयामासेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ एकैकः पादादिः य
योस्ते शाकले ॥ ४५ ॥ उच्चैर्हतत्वाद्दसीहतः ॥ नराज्याभिलाषेण ॥ तिदर्शयन्नाह ॥ सहदेवमिति ॥ ४७ ॥ १

शाखोर्जन्ममृतीविद्वान् जीवितं जरया कृतं ॥ पार्थं प्राप्यायन्सत्त्वेन ज्ञेजसाचिंतयद्धरिः ॥ ४१ ॥
संचिंत्यारिवधोपायं भीमस्यामोघदर्शनः ॥ दर्शयामास विटपं पाटयन्निव संज्ञया ॥ ४२ ॥ तद्
द्विज्ञाय महासत्त्वो भीमः प्रहरतां वरः ॥ गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले ॥ ४३ ॥ ए
कं पादं पदाक्रम्य दोर्भ्यामन्यं प्रगृह्य सः ॥ गुदतः पाटयामास शाखामिव महागजः ॥ ४४ ॥
एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके ॥ एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णे शकले ददृशुः प्रजाः ॥ ४५ ॥
हाहाकारो महानासीन्निहते मगधेश्वरे ॥ पूजयामासतुर्भीमं परिरभ्य जयाच्युतौ ॥ ४६ ॥
सहदेवं तत्तनयं भगवान् भूतभावनः ॥ अभ्यषिंचदमेयात्मा मगधानां पतिं प्रभुः ॥ ४७ ॥
मोचयामास राजन्यान् संरुद्धान्मागधेन ये ॥ ४८ ॥ इति श्रीभागवते दशमे द्विसप्ततित
मोध्यायः ॥ ७२ ॥

इति श्रीभावार्थे दशमे द्विसप्ततितमोध्यायः ॥ ७२ ॥ ततः त्रिसप्ततितमे मोचयित्वान्नृपान्हरिः ॥ राजा
हूंभागे चान्दे प्राप्य स्यामपुनरागमत् ॥ अस्तुन्हृज्जरासंधवधान्मुद्धभूपतीन् ॥ विमोक्षन्नृपं
ध्याकस्मान्निजरूपमदर्शयत् ॥ ॥ रामजये ॥ ॥

परिरभ्य स्तुकृसेन विरजो भ द्वकोदरः ॥ स्वस्थः स्तुवी निर्व्रण आवलवीर्यसमन्वितः ॥ मह॰ २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा० द०
टी०
७८

निर्जिताः जरासंधेन निरुद्धा ये गिरिद्रोण्यां ॥ तेन ततो निर्गताः संतो दर्शनस्पर्शन श्रीकृष्णसंदर्शन परित्याग रेण
तयः ह्रस्वत्वामाः कृशाः संरोधन परिकर्शिताः ॥ २ ॥ भ्राजद्भ्राजमानैर्वरमणिः कौस्तुभोयया सा ग्रीवा
यस्य तं निवीतं कंठ वलंबितया मालया ॥ ५ ॥ पिबंत इव नेत्रादिना हृदेः पादयोः प्रणोम्य विरहिणे णालयः देहि

श्रीशुक उवाच ॥ अयुते द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः ॥ ये निर्गता गिरिद्रोण्यां मलि
नामलवाससः ॥ १ ॥ ह्रस्वत्वामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्शिताः ॥ ददृशुः ते घनश्यामं
पीतकौशेयवाससं ॥ २ ॥ श्रीवत्सांकं चतुर्बाहुं पद्मगर्भारुणेक्षणं ॥ चारुप्रसन्नवदनं स्फु
रन्मकरकुंडलं ॥ ३ ॥ पद्महस्तं गदाशंखरथांगैरुपलक्षितं ॥ किरीटहारकटककटिसूत्रा
गदाचितम् ॥ ४ ॥ भ्राजद्वरमणिग्रीवं निवीतं वनमालया ॥ पिबंत इव चक्षुर्भ्यां लिहंत इव
जिह्वया ॥ ५ ॥ जिघ्रंत इव नासाभ्यां रंभंत इव बाहुभिः ॥ ६ ॥ प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्धभिः पा
दयोर्हरेः ॥ कृष्णसंदर्शनाह्लादध्वस्तसंरोधनक्लमाः ॥ ७ ॥ प्रशशंसुर्हृषीकेशं गीर्भिः
प्रांजलयो नृपाः ॥ ७ ॥ राजान ऊचुः ॥ नमस्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय ॥ प्रपन्नान्पा
हि नः कृष्ण निर्विण्णान्घोरसंसृतेः ॥ ८ ॥

नः परिरंभमाना इव ॥ ६ ॥ श्री कृष्णसंदर्शनाह्लादेन ध्वस्तः संरोधनक्लमो येषां ते ॥ ७ ॥ संरोधाद्बहुता
नस्मान्न वो राजाः संसृतेरपि पाहि मोचय न नु भवतो जरासंधात्त्स्या विष्टा इह न मवत्र च भोगसक्ता
स्तु कथं संसृते मोचनीयाः ॥ इत्याशंक्यमं प्रति निवर्यंन तया भूता इत्याऊचुर्नैनमित्यष्टभिः ॥ ८ ॥

राम
७८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

आयोहरिः श्रीकृष्णः ॥१५॥ गृहेषु वर्तमानं समयाचिरन ॥ अयावंतरस्यार्थः ॥१६॥ नन्विदं काममूथामहे इति वि
प्रोषो निर्दिष्टपत्नी ॥ अन्ययायस्य कस्यचित् पुत्रादेर्वियोगोऽस्तुः सह ः सकथं देयः न वराजमेद्रनकिं सीदायदे
यं ॥ यत्राङ्गिद्व्यभ्यः कथं देयं तथा तिरस्यरत्नाभरणादि पुत्रादिकथमन्यस्मै देयं इति चेदत्राह ॥ किंदुर्म
र्षमित्यादि ॥ अत्र दृष्टांतत्वेनार्थांतरमाह ॥ किमकार्यमिति ॥ यथा असाधूनां अकार्यं नास्ति तथा ति

शु. त्वाजितं नरासंधं नृपतेर्ध्यायतो हरिः ॥ अद्रोपायं तमेवाङ्गंड उद्धवो यमुवाच ह ॥१५॥ भीमसे
नोऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिंगधरास्त्रयः ॥ जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो यतः ॥१६॥ ते गत्वाति
थिवेलायां गृहेषु गृहमेधिनं ॥ ब्रह्मण्यं समयाचेरन् राजन्या ब्रह्मलिंगिनः [illegible] राजन्विद्ध्यतिथी
न्प्राप्तानर्थिनो दूरमागतान् ॥ तन्नः प्रयच्छ भद्रं ते यद्वयं कामयामहे [illegible] ॥१८॥ किं दुर्मर्षं तितिक्षू
णां किमकार्यमसाधुभिः ॥ किं न देयं वदान्यानां कः परः समदर्शिनाम् ॥१९॥ योऽनित्येन श
रीरेण सतां गेयं यशो ध्रुवं ॥ नाचिनोति स्वयं कल्पः स वाच्यः शोच्य एव सः ॥२०॥ ॥ ॥

तितिक्षूणां दुर्मर्षं दुःसहं नास्ति ॥ वदान्यानां दातृणां अप्रदेयं नास्ति ॥ समदर्शिनां परस्वं नास्ति
अतः किं विशेषनिर्देशेनेत्यर्थः ॥ अनित्येन शरीरेण मृतकल्पा हि वन्याणाम् अपि न वेचनीया इत्याशयेनाह ॥
योऽनित्येनेति ॥२०॥ नाचिनोति न संपादयति स वाच्यः निंद्यः ॥ ॥ ॥१९॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
७९

विश्वामित्रस्यान्यएषः यद्दरिश्चंद्रोभार्यात्मजादिसर्वंविक्रीयस्वयंचंडालतांप्राप्तोपिप्रनिर्विण्णः सहायोध्या॰
वासिभिर्जनैः सहस्वर्गंगतः रंतिदेवः सकुटुंबः ॥ अष्टचत्वारिंशद्दिनानिअलब्धान्नोदकोपिकथंचिल्लब्धा॰
न्नोदकादिअतिथिभ्योदत्वाब्रह्मलोकंगतः उंछवृत्तिः मुद्गलः पक्षमासंसीदन्‌ऊढुंबोप्यतिथिभ्योदाने
नब्रह्मलोकंगतः ॥ शरणागतकपोतरक्षणायस्वमांसमपूपेनायदत्वाशिबिर्दिवंगतः ॥ वलिर्वामनवेष
धारिणेहरयेसर्वस्वंदत्वातमेवात्मसाच्चकारकपोतः वातिथयेव्याधायसकपोत्यासहात्ममांसंदत्वाविमा

हरिश्चंद्रोरंतिदेवउंछवृत्तिःशिबिर्बलिः व्याधःकपोतोवहवोध्रुवेणाध्रुवंगताः २० श्री
शुकउवाच सभैराकृतिभिस्तांस्तप्रकोष्ठैर्याहृतैरपि ॥ राजन्यबंधून्विज्ञायदृष्टपूर्वानचिंत
यत्‌ २१ राजन्यबंधवोह्येतेब्रह्मलिंगानिबिभ्रति ददामिभिक्षितंतेभ्यआत्मानमपिदुस्त्य
जम्‌ २२ बलेर्नुश्रूयतेकीर्तिर्विततादिक्ष्वकल्मषा ऐश्वर्याद्भ्रंशितस्यापिविप्रव्याजे
नविष्णुना ॥ २३ ॥ रामायनमः ॥

नेनदिवंगतः ॥ व्याधः तयोः सत्त्वंवीक्ष्यस्वयमतिनिर्विण्णः ॥ महाप्रस्थानेवनाग्निदग्धदेहः निष्क
ल्मषोदिवमारुरोह ॥ एवमन्येबहवोध्रुवेणशरीरेणाध्रुवंलोकंगताः प्राप्ता इति ॥ २० ॥ व्याहृतैः व्या॰
हृतैः किणांकितैः दृष्टपूर्वान्द्रौपदीस्वयंवरादिषु ॥ २१ ॥ इंद्रस्याश्रियंजिहीर्षताविष्णुव्याजेनविस्तृ॰
ताकीर्तिः नाश्रुपितस्यापिबलेः ॥ नन्वत्रहोनेतिपाठेनश्रूयतेकिंअपितश्रूयतइतिस्वाबतोश्रियमिति ॥ २३ ॥ श्रीः राम॰
७९

नेहता २

अग्रेणावार्यमाणोपि अनपवविभ्रूरयमितिजानन्नपि ॥२४॥ पतमानेनपततान्नश्वरदेहेनब्राह्मणार्थी
यविपुलंयशोनेहमानेन असंपादयताकोन्वर्थः नकोपीत्यर्थः ॥२५॥ इत्येवंनिश्चित्यप्राहहेविप्रा इति २६

श्रियंजिजीविषतेदस्यविष्णवेद्विजरूपिणे ॥ जानन्नपिमहींप्रादाद्धार्यमाणोपिदैत्यराट् ॥२४॥ जीव
ताब्राह्मणार्थायकोन्वर्थः क्षत्रबंधुना ॥ देहेनपतमानेननेहताविपुलंयशः ॥२५॥ इत्युदारम
तिः प्राहकृष्णार्जुनवृकोदरान् ॥ हेविप्राव्रियतांकामोददाम्यात्मशिरोपिवः ॥२६॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ युद्धंनोदेहिराजेंद्रद्वंद्वशोयदिमन्यसे ॥ युद्धार्थिनोवयंप्राप्ताराजन्यानान्नकांक्षिणः ॥२७॥
असौवृकोदरः पार्थः तस्यभ्रातार्जुनोह्ययं ॥ अनयोर्मातुलेयंमांकृष्णंजानीहितेरिपुं ॥२८॥ एव
मावेदितोराजाजहासोच्चैः समागधः ॥ आहचामर्षितोमंदायुद्धंतर्हिददामिवः ॥२९॥ नत्वया
भीरुणायोत्स्येयुधिविक्लवतेजसा ॥ मथुरांस्वपुरींत्यक्त्वासमुद्रंशरणंगतः ॥३०॥ अयंतुवय
सातुल्योनातिसत्त्वोनमेसमः ॥ अर्जुनोनभवेद्योद्धाभीमस्तुल्यबलोमम ॥३१॥ इत्युक्त्वाभी
मसेनायप्रदायमहतींगदाम् ॥ द्वितीयांस्वयमादायनिर्जगामपुराद्बहिः ॥३२॥ ॥ राम ॥

राजन्यानामेवप्रपंचयति ॥२६॥ यतोमद्भियासमुद्रंशरणंगतः ॥३०॥ वयसाप्यतुल्यः नातिसत्त्वः अ
नतिबलस्त्वत्वदेहेनमयासमः ॥ ततोर्जुनोयोद्धानभवेत् ॥ भीमस्तुभवेत् ॥ यतोममतुल्यबलः ॥३१॥
प्रदायदत्त्वेत्यर्थः ॥३२॥ ॥ श्रीरामजी ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा द पु टी ७७

समेत्य[...]लेयुद्धागरो ॥ ३३ ॥ मंडलानि गदायुद्धगतिभेदान् सव्यं दक्षिणं च यथा भवति तथा रंगिणोः
रंग[...]तयोः नटयोरिवेति निर्भयत्वेनोपमा ॥ ३४ ॥ चटचटेति गदयोः परस्पराघातशब्दानुकरणं व
ज्रस्य निष्पेषो घातः तत्सदृशः युध्यतोर्दंतिनोः दंताघातशब्द इव शुशुभे ॥ ३५ ॥ अंसकटद्यादीन्

ततः समेत्य तावेवं वीरौ संयुक्तौ वितरेतरौ ॥ जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदौ ॥ ३३ ॥ मंड
लानि विचित्राणि सव्यं दक्षिणमेव च ॥ चरतोः शुशुभे युद्धं नटयोरिव रंगिणोः ॥ ३४ ॥ ततश्च
टचटा शब्दो वज्रनिष्पेषसन्निभः ॥ गदयोः क्षिप्तयो राजन् दंतयोरिव दंतिनोः ॥ ३५ ॥ ते वै गदे भुज
जवेन निपात्यमाने अन्योन्यतोंसकटिपादकरोरुजत्रुं ॥ चूर्णीबभूवतुरुपेत्य यथार्कशा
खे संयुध्यतोर्द्विरदयोरिव दीप्तमन्व्योः ॥ ३६ ॥ इत्थं तयोः प्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौ क्रुद्धौ स्वमुष्टिभिर
यःस्पर्शैरपिंष्टां ॥ शब्दस्तयोः प्रहरतोरिभयोरिवासीन्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनोत्थः ॥ ३७ ॥ २२
तयोरेवं प्रहरतोः समशिक्षाबलौजसोः ॥ निर्विशेषमभूद्युद्धमक्षीणजवयोर्नृप ॥ ३८ ॥ एवं
तयोर्महाराज युध्यतोः सप्तविंशतिः ॥ दिनानि निरगमंस्तत्र सुहृद्वन्निशि तिष्ठतोः ॥ ३९ ॥
एकदा मातुलेयं वै प्राह राजन् वृकोदरः ॥ न शक्तोहं जरासंधं निर्जेतुं युधि माधव ॥ ४० ॥ ॥

[...]दीप्तो मन्युः ययोस्तयोः ॥ अर्कशाखाभ्यां युध्यतोर्दंतिनोः ते यथा चूर्णीभवतः तद्वत् ॥ ३६ ॥ राम
अपिंष्टां चूर्णीचक्रतुः ॥ ३७ ॥ ॥ राम ॥ राम ७७

हेनाथवयमेनंनाः त्वसूयामः ॥ अ[illegible]त्वनुदोषदृष्ट्यानपप्रणामः ऊतरस्तत्राहुः ॥ अनुगृह्णातियस्मात् ॥
पुनःस्तेवव्यतिरेकेनोपपादयंतिराज्यैश्वर्यंति ॥ ९ ॥ राज्यैश्वर्याभ्यांमदः तेनोन्नद्धः उच्छृंखलः नित्याश्चचलाश्च
संपदोमन्यतेयद्दानिम्मु मत्ताः अचलाः शाश्वतीर्मन्यते ॥ किंचअवस्तुमदस्तुतयापश्यंतीत्याहुः ॥ मृग
रत्नामिति ॥ १० ॥ वैकारिकीसृष्ट्यादिविकारायत्नाअयुक्ताअविवेकिनः राज्ययोगवियोगयोरनर्थावहत्व

नैनंनाथानुसूयामोमागधमधुसूदन ॥ अनुग्रहोयद्भवतोराज्ञांराज्यच्युतिर्विभो ॥ ९ ॥ राज्यैश्व
र्यमदोन्नद्धोनश्रेयोविंदतेनृपः ॥ त्वन्मायामोहितोनित्यामन्यतेसंपदोचलाः ॥ १० ॥ मृगतृ
ष्णांयथाबालामन्यतेउदकाशयं ॥ एवंवैकारिकीमायामयुक्तावस्तुचक्षते ॥ ११ ॥ वयंपुरा
श्रीमदनष्टदृष्टयोजिगीषयास्याइतरेतरस्पृधः ॥ घ्नंतः प्रजाः स्वाअतिनिर्घृणाःप्रभोमृत्युं
पुरस्त्वाविगणय्यदुर्मदाः ॥ १२ ॥ तएवकृष्णाद्यगभीररंहसादुरंतवीर्येणविचालिताःश्रियः
कालेनतन्वाभवतोनुकंपयाविनष्टदर्पाःचरणौस्मरामते ॥ ॥ १३ ॥ ॥

मस्मास्वेवदृष्टमित्याहुः ॥ वयमितिद्वाभ्यां ॥ ११ ॥ श्रीमदेननष्टादृष्टिः येषांते ॥ अस्याः पृथिव्याः इतरेतर
स्पृधः परस्परंस्पर्धमानाः घ्नंतः पुरतः त्वामसंत्रस्यविगणय्यपुरायेदुर्मदावयं ॥ १२ ॥ हेकृष्णतएववयंर
अ[illegible]विनष्टदर्पास्तेचरणौस्मरामः स्मर्तुमाप्तास्महे कथंभूताः भवतः तन्वामूर्त्याकालेनश्रियोवि
चालिताः विक्षिप्ताः अतोराज्यच्युतिरेवभवदनुग्रहएवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अतएवअद्येशनोनतरांमृगतृष्णिकासदृशंराज्यंशश्वत्पततापतिक्षणंक्षीयमाणेनतथारुजांरोगाणांभुवाज
न्मभूमिभूतेनदेहेनोपासितव्यमेवनस्पृहयामहे॥ प्रेत्यपरलोकेचक्रियाफलंस्वर्गादिभोगंचोपासितव्यंनस्पृ
हयामहेकर्णप्रभूतंकर्णयोःरोचनंरुचिजनकंतत्रभ्रातस्यस्पर्धाद्यनपगमेनसुखाभावादित्यर्थः॥ यद्येवंस्पृ
ताहृयंतर्हिममचरणौस्मरततोनायासेनमुक्तिर्भविष्यतीतिकिमिदमपेक्ष्यतइतिचेदतआहुः तन्नइति॥१४॥

अद्येशनोराज्यंमृगतृष्णिरूपितंदेहेनशश्वत्पततारुजांभुवा॥ उपासितव्यंस्पृहयामहेविभोक्रि
याफलेप्रेत्यचकर्णरोचनम्॥१४॥ तन्नःसमादिशोपायंयेनतेचरणाब्जयोः॥ स्मृतिर्यथान
विरमेदपिसंसरतामिह॥१५॥ कृष्णायवासुदेवायहरयेपरमात्मने॥ प्रणतक्लेशनाशाय
गोविन्दायनमोनमः॥१६॥ श्रीशुकउवाच॥ संस्तूयमानोभगवान्राजभिर्मुक्तबंधनैः॥ ताना
हकरुणस्तातशरण्यःश्लक्ष्णयागिरा॥१७॥ श्रीभगवानुवाच॥ अद्यप्रभृतिवोभूपामय्या
त्मन्यखिलेश्वरे॥ सुदृढाजायतेभक्तिर्बाढमाशंसितंतथा॥१८॥ दिष्ट्याव्यवसितंभूपाभवन्तऋ
तभाषिणः॥ श्रियैश्वर्यमदोन्नाहंपश्यउन्मादकंनृणाम्॥१९॥

त्वच्चरणस्मृतिरपित्वत्प्रसादफलमेवेत्यर्थः॥१५॥ श्लक्ष्णयामंजुलयावाचा॥१७॥ यद्याभवद्भिराशं
सितंतथावाढंनिश्चितंवोभवतांमयिभक्तिर्जायतेजायतामित्यर्थः॥१८॥ हेभूपाःमद्भजनमेवकर्त
व्यमितिभवद्भिर्यद्व्यवसितंसंकल्पितंदिष्ट्याभवद्भिर्भद्रमनुष्ठितंसत्यमेवेत्याह॥ भवन्तइति॥ श्रीश्चऐश्वर्यं
चताभ्यांमदः तेनोन्नाहमुद्धतंधनैःस्वैराचारमित्यर्थः॥ पश्येपश्यामीतिनिदेवाह॥ हैहयइति॥१९॥॥

हैहयः कार्तवीर्यः चक्रवर्ती नरेश्वरः । पित्रः कामदेनुहरणात्परशुरामेण सपुत्रो हतः । नरकेषा दैवेद्रु-
हैहयः कार्तवीर्यः चक्रवर्ती नरेश्वरः । पितृः कामदेनुहरणात्परशुरामेण सपुत्रो हतः । नरकेषा दैवेद्रु-
तो ग्रामः उन्मत्तः शाची संगायत्रास्त्रणान्महर्षीन्नाशी विकार्यावाह्रयत् ॥ नरेवन्नास्त्रेण । ततो भूः
शितानकेषः प्रजगमनमवापदेवनोप्युन्मतो वास्त्रणान पीडियत्नेरेवन्नास्त्रेणाके हतेः केकाये
हितः रावणेराहनमेस्वरः सीतामभिलषन्श्रीरामचंद्रेण हतः । नरकोदैत्येश्वरोदितिकुंडलापह-

हैहयोनकेषोवेनोरावणेनरकोपरे ॥ श्रीमदाङ्केशिता स्यानाहेवदैत्यनरेश्वराः ॥ २
भवंत पतहिताय देहाप्युत्याय मनवत ॥ मांयजेनाथ ये ....प्रजाय सेवन ॥ २१ ॥
नवंतः प्रजानतन्नु रवेडः देवभवाभवौ ॥ प्राप्ने प्राप्तेवसेवेनोम ......विचारिष्यथ ॥ २२ ॥ उदा
सीताश्च देहादौ यान्मारामाधृतव्रताः ॥ मय्यावेश्यमनः सम्यक्कर्माणेतेव ....
श्रीशुकउवाच ॥ इत्यादिश्यन्नृपान्कृस्नो भगवान्भुवनेश्वरः ॥ तेषांन्यषुनकर्मषु ....
न१ यामजनकर्मणि ॥ २४ ॥ स यथा कारयामास सहदेवेन भायुत ॥ नरदेवा .... भूषणैः
स्त्रग्विलेपनैः ॥ २५ ॥ भोजयित्वा वरान्नेन स्नस्नानान्नमलंकृतान् ॥ भोगस्वा विविधैर्दु-

.........शिताः ॥ २७ ॥ यथु त्याथ देहादिनदेनवाहितायथु
हरणात्मयेवहतः प्रपरे श्रीमदात्म्यानाङ्केशिताः ॥ २७ ॥ यथुत्याथ देहादिनदेनवाञ्छिताय थु
नाम्प्रमन्नारवताः ॥ २७ ॥ प्रजानेरत्नपुत्रादिमेतताः प्राप्तेसमृत्वेनसेवमानाः ॥ २२ ॥ सोवृत्सयास्त
स्तु ॥ २३ ॥ स्त्रियश्च तेषां मजनुकर्मणाश्रुम्यगस्नानादौन्यपुंक ॥ २८ ॥ स्नस्नानान्नस्यगलकृतो
भोगैश्च पुत्रका वराह्वेन भोजयितापुनः तेषां सपर्यां सहदेवेन कमयामास ॥ २९ ॥ ॥ ॥

९२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ग्रहाश्चंद्रादयो यथा १

श्री
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
६०

ष्ठीलाप्यनेदर्पिता ॥ २७ ॥ जगदुः कृत्वः ॥ २८ ॥ एवं तु वप्रस्यमितु प्रसंबं ॥ २१ ॥ श्रोतेमरतेप्राप्तमनोरथो बभूव ॥
॥ २२ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमस्कंधे त्रिसप्ततमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ वृत्तश्लोकाः सन्तिनसेराजसूयः
ते हृज्जिताप्तकुंदेन राज्ञा नो मृष्टकुंडलाः विरेजुर्मोचिताः क्लेशात् प्रावृडंते यथा ग्रहाः १

ग्रस्थान्सादस्नानारोप्य मणिकांचनभूषितान ॥ प्रीणायस्नातैर्वाक्यैः सदेशान्प्रययापयत ॥
॥ २७ ॥ त एवं मोचिताः कृच्छ्रात्कृष्णेन सुमहात्मना ययुस्तमेव ध्यायंतः कृतानि च जगत्पतेः ॥
॥ २८ ॥ जगदुः प्रकृतिभ्यस्तम हापुरुषचेष्टितं यथान्वशासद्भगवान्मया वा चक्रुस्तंद्रिताः ॥ २९ ॥ जरा- सं२
संधं घातयित्वा भीमसेनेन केशवः पार्थाभ्यां संयुतः प्रायात्सहदेवेन पूजितः ॥ ३० ॥ गत्वाते
खांडवप्रस्थं शंखान्दध्मुर्जितारयः हर्षयंतः स्वसुहृदो दुर्हृदां चासुखावहाः ॥ ३१ ॥ तच्छ्रुत्वा कृ
प्रीतमनस इंद्रप्रस्थनिवासिनः निशाम्य मागधं शांतं राजा वाप्तमनोरथः ॥ ३२ ॥ अभिवंद्याथ
राजानं भीमार्जुनजनार्दनाः सर्वमाश्रावयां चक्रुरात्मना यदनुष्ठितं ॥ ३३ ॥ निशम्य धर्म
राजस्तत्केशवेनानुकंपितं आनंदाश्रुकलां मुंचन्प्रेम्णा नोवाच किंचन ॥ ३४ ॥ इति श्री
भागवते दशमस्कंधे जरासंधवधोनाम त्रिसप्ततमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ॥

कथ्यादिजैः प्रश्रयज्ञाप्रसंगेन वैद्यवाता दिवर्ण्यते ॥ राजसूयमुखे रुक्माजरासंधं तदनंतरं ॥ चैद्यंतदंते ॥ राम॰
ऊर्वं ते वीजे कलिमिवावपन ॥ ॥ राम ॥ ॥ ६०

कृष्णस्यानुभावमिति चकाराज्जरासंधस्य हननं विधायितं चानेत्यर्थः ॥ तदाह ये स्युरिति ॥ १ ॥ ये त्रैलोक्यस्यापि गुर
वः स्युः सनकादयः सर्वे लोकपालाश्च ते ईश शिरसैव तवानुशासनं वहंति दुर्लभं लब्ध्वेति भा ये नैव प्राप्तं लब्ध्वा
प्तिभावः वक्ष्यमाणेनेत्यर्थः ॥ २ ॥ स भवान्परमेश्वरः अस्माकमनुशासनं धत्ते तदत्यंतविडंबनं अनुरूपं
मनुकरणं स्वतेजोहानिप्रसंगादित्यर्थः ॥ अथवा तव परिपूर्णस्यात्तापना ताधारणाभ्यां न तेजोहानिवृ
द्धी यतः श्रीकृष्णकृपया संगच्छते इत्याह ॥ ३ ॥ समानासमानरहितस्य ब्रह्मणस्तवो भयमायापरमात्म
सर्व

श्रीशुक उवाच ॥ एवं युधिष्ठिरो राजा जरासंधवधं विभोः ॥ कृष्णस्य चानुभावं तं श्रुत्वा प्रीतस्तमब्र
युधिष्ठिर उवाच २ वीत ॥ १ ॥ ये स्युः त्रैलोक्यगुरवः सर्वे लोकमहेश्वराः ॥ वहंति दुर्लभं लब्ध्वा शिरसैवानुशासनं ॥ २ ॥
स भवानरविंदाक्षो दीनानामीशमानिनां ॥ धत्तेनुशासनं भूमंस्तदत्यंतविडंबनं ॥ ३ ॥ न ह्येक
स्याद्वितीयस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ कर्मभिर्वर्धते तेजो ह्रसते च यथा रवेः ॥ ४ ॥ न वै तेजित
भक्तानां ममाहमिति माधव ॥ त्वं तवेति च नानाधीः पशूनामिव वैकृता ॥ ५ ॥ ॥

न इति सर्वजीवनियंतस्तव नियम्यत्वं सुतरां न वास्तवं अतः परानुग्रहार्थैरेतैः कर्मभिरित्यर्थः ॥ तथा
च श्रुतिः न कर्मणा वर्धते नो कनीयानिति ॥ नन्वेवमप्यहं परमेश्वरः ॥ ममेदं नीचं कर्मायोग्यमिति मं
नसि वैषम्यं न भवेदत आह ॥ न वै त इति ॥ ४ ॥ हे अजित तेनैव भक्तानामेव तावद्द्वितीयं नानाधीः भेदमतिर्ना
स्ति यथा पशूनामस्ति तां नो वैकृता शारीरविषया न तव तु नास्तीति किं पुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग॰
दु॰टी॰
८१

यज्ञिये यज्ञोचिते वसंतादिकाले युक्तान् अभियुक्तान् स युधिष्ठिरः ऋत्विजो होत्रप्रमुखान् वव्रे तानाह द्वैपा
यन इत्यादिभिः ॥ ६ ॥ अथर्वाकृतव्रणांतानेतान् वव्रे ॥ ऋत्विगुपद्रष्टृत्वादिभेदेन ॥ ९ ॥ अन्ये चोपहूताः ॥ यत्र दि
दृक्षवः तेन तत्रेयुरित्यर्थः ॥ ११ ॥ देवयजनं यज्ञभूमिं कृष्ट्वा कर्षणादिभिः संशोध्य दीक्षयां च ॥ चक्रिरे दी

श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वा यज्ञिये काले वव्रे युक्तान्स ऋत्विजः ॥ कृष्णानुमोदितः पार्थो ब्रा
ह्मणान् ब्रह्मवादिनः ॥ ६ ॥ द्वैपायनो भरद्वाजः सुमंतुर्गोतमोऽसितः ॥ वसिष्ठश्च्यवनः कण्वो मै
त्रेयः कवषस्त्रितः ॥ ७ ॥ विश्वामित्रो वामदेवः सुमतिर्जैमिनिः क्रतुः ॥ पैलः पराशरो गर्गो वैशंपा
यन एव च ॥ ८ ॥ अथर्वा कश्यपो धौम्यो रामो भार्गव आसुरिः ॥ वीतिहोत्रो मधुच्छंदा वीरसेनोऽकृ
तव्रणः ॥ ९ ॥ उपहूतास्तथा चान्ये द्रोणभीष्मकृपादयः ॥ धृतराष्ट्रः सहसुतो विदुरश्च महा
मतिः ॥ १० ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यत्र दिदृक्षवः ॥ तत्रेयुः सर्वराजानो राज्ञां प्रकृत
यो नृप ॥ ११ ॥ ततस्ते देवयजनं ब्राह्मणाः स्वर्णलांगलैः ॥ कृष्ट्वा तत्र यथाम्नायं दीक्षयां चक्रि
रे नृपं ॥ १२ ॥ हैमाः किलोपकरणा वरुणस्य यथा पुरा ॥ इंद्रादयो लोकपाला विरिंचिभवसंयु
ताः ॥ १३ ॥ सगणाः सिद्धगंधर्वा विद्याधरमहोरगाः ॥ मुनयो यक्षरक्षांसि खगकिन्नरचारणाः
॥ १४ ॥

क्षासंस्कारमकुर्वन् ॥ १२ ॥ उपकरणा उपस्कारा वरुणस्य राजसूये यथा आसन्निति शेषः ॥ किंच इं
द्रादय इति च ॥ १३ ॥ रामायनमः ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥

राम॰
८१

येऽर्कचंद्रादयो देवगणा ये च राजादयः समाहृताः नैते तत्र समीयुः स्म ॥ ११ नेमे वै सभकस्य पांडुसूनस्य रा
ज्ञः राजसूयसमविस्मिताः सन्तः सूयपत्नं सुसंपन्नं मे निरैक्षुत्वनयः ॥ १५ यज्ञकाश्च वेजनः ॥ १६ ॥
सूनैरंतु निःसीमामभिषवदिने ॥ २१ ॥ अथ्याहृण मग्र प्रजातस्याहं योगेष्वनेकोऽर्चति योगपानो वक्रनैने

राजानं सुसमाहूता राजयत्नस्य सर्वेशः ॥ राजसूयं समीयुः स्मरात्मः पांडुसूनस्य वै ॥ १५ ॥
मेमिनी कु सभकस्य सूयपत्नं न विस्मिताः ॥ १५ ॥ अथाजयन्महाराजं पांडकादेववर्चसः
राजसूयेन विधिवत्प्रायेन समिवामराः ॥ १६ ॥ सूनैरन्यं तत्री पालो यज्ञिकान्कदक्षस्यतीन
अपूज यजहभागान्यथावत्समाहितः ॥ १७ सदयांग्राहणा ये वै विस्मये नः सभास
दः नाग्रजयन्नेकांतात्मा हृदे वसदा ब्रवीत ॥ १८ ॥ अग्राहे न्यक्तनः श्रेष्ठं भगवान्का
लतोपतिः एते वै देवताः सर्वा देवाः कालयनादयः ॥ १९ ॥ यदात्मकमिदं विश्वं कैव
ल्यदात्मकाः ॥ अथि राज्ञ तेगोमेत्रां सांख्ययोग व्ययपराः ॥ २० ॥ ॥ ॥ न

रामायनमः ॥

कस्यां निष्ठया ॥ १८ ॥ सांख्ये ज्ञाने योगे उपासना ॥ ननु सांख्ये केवलपरं योगः सविशेषेण
परः कथमनयोरेकपरत्वेन ग्राह्यकइति ॥ ३० ॥ रम ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ८२

एक एवाद्वितीयोसावतः सा[illegible]स्यानन्यत्वमनुक्तं ॥ विशेषणभूतस्य च सर्वप्रपंचस्यानन्यत्वमाहास्य वि
शेषणविशेष्ययोरैक्यस्यापि ॥ उक्तेऽद्वितीयपदं उपपादयत्यैतदात्म्यमिति ॥ एष श्रीकृष्णः आत्मा य
स्य तत् एतदात्मं तस्य भावः ऐतदात्म्यं ॥ भावितमेवभावयति [illegible]देशाः ऐतदात्म्यमिदं सर्वमिति श्रुतेः
अत्र हेतुः आत्मैवेति हे सभ्याः आत्माश्रयः अन्यनिरपेक्षः स्वयमज इदं जगत् सृजति अवति हन्ति
वि५ चेति ॥ किंच विधानीति ॥ २१ ॥ यस्यावेक्षयानुग्रहेण विविधानि कर्माणि तपोयागादीनि जनय

एक एवाद्वितीयोसावैतदात्म्यमिदं जगत् ॥ आत्मनात्माश्रयः सभ्याः सृजत्यवति हंत्यजः ॥२०॥ विवि
धानीह कर्माणि जनयन्यदवेक्षया ॥ ईहते यदयं सर्वः श्रेयो धर्मादिलक्षणं ॥२१॥ तस्मात्कृ
ष्णाय महते दीयतां परमार्हणं ॥२२॥ सर्वभूतात्मभूताय कृष्णायानन्यदर्शिने ॥ देयं शान्ता
य पूर्णाय दत्तस्यानन्त्यमिच्छता ॥२३॥ इत्युक्त्वा सहदेवोभूत्तूष्णीं कृष्णानुभाववित् तच्छ्रु
त्वा तुष्टुवुः सर्वे साधु साध्विति वादिनः ॥२४॥ श्रुत्वा द्विजेरितं राजा ज्ञात्वा हार्दं सभासदां
समर्हयद्धृषीके[illegible] प्रीतः प्रणयविह्वलः ॥२५॥ तत्पादाववनिज्यापः शिरसा लोकपावनीः
सभार्यः सानुजामात्यः सकुटुंबो वहन्मुदा ॥२६॥

एवं चेत्सर्वभूतानां आत्मनश्चार्हणं भवेत् २२

ऊर्ध्वं च ॥ यद्वशादयं सर्वोपि जनो ॥ धर्मादिलक्षणं श्रेयः ईहते साधयति कर्माणि तत्फलानि च य
दधीनानीत्यर्थः ॥२१॥ आत्मना क्रियमाणमर्हणमात्मनः कथं भवेत्तत्राह ॥२२॥ सर्वभूतात्मभूताय अ
नन्यदर्शिने निरस्तभेदमतये ॥२३॥ श्रीकृष्णस्यानुभाववित् ॥ सहदेव इत्युक्त्वा तूष्णीमभूत् ॥२४॥ द्विजे
रितं साधु साध्विति घोषं श्रुत्वा हार्दं हृदि भवं अभिप्रायं ॥२५॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

देसर्वं सदसस्यतयः बालस्य भाषिते मा मस्य मा जानीत मा गृह्णीतेति किं तत्रयपतः ॥ कस्सोऽहं तोम्सम न स्मात ॥ २१ ॥ असौ च बालवीर्यः सर्वं वडन्नेय गोपालश्शितिदर्पाथिव्यादिपालकइत्यर्थः ॥ ऊर्क्तीनवे विपरीते लपतीति ऊलपाः नाने मतेह्यानपतीनिति याम ॥ अकाक कं चाग्रकं च काकं तेन विपेतेप स्पसः अकाकश्चासकामश्चत्यर्थः सम्यगाम्राम्नकामो योग्यकेवलपुरोडाशमात्रं नार्हतीति ॥ अपितम्सर्वं ८२
देव
सुखदुःखे ३

वासो ऽभिः पीतकौशेयैर्भूषणैश्च महाधनैः ॥ अर्हयीवास्त्वद्भूर्णा तो नाश कस्समवोहिते
२७ इत्यं समाभितिं वीदृग्य सर्वे प्रांजलयो जनाः ॥ नमो जायेतिने सत्तांनि पेतद्भृष्यहृष्टयः ॥ २८
इत्येतन्निशाम्य दम्भो घसनः स्वपीवादुत्थायक्रस्सगणवर्णानजातमन्युः ॥ आहिप्यवाकुमिदं
माह सदस्यमर्षीमश्राबयन्भगवते परुषाण्यभीतः ॥ २९ ॥ ईशोऽदरन्ययः कालइतिसत्यवती
श्रुतिः ॥ वृद्धानामपि सदुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ॥ ३० ॥ यूयं पात्रविदांश्रेष्ठा मासमध्वं बाल
भाषिते ॥ सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत्सं मतोऽर्हणे ॥ ३१ ॥ तपोविद्याव्रतधरान्ज्ञानविध्वस्त
कल्मषान् ॥ परमर्षीन्ज्ञाननिष्ठाल्लोकपालांश्च पूजितान् ॥ सदसस्पतीनतिक्रम्य गोपा
लः कुलपांसनः ॥ यथा काकः पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति ॥ ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मात्वं
त्समर्पितयायेश्रीकृष्णो ऽपि च स्तर्षियोग्यां सपर्यां कथमर्हतीति ॥ किं त्वात्मसमर्पणमर्हतीत्यर्थः ॥ ३२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा॰ दे॰
उ॰ टी॰
८३

वर्णाश्रमकुलेभ्यो भ्रष्ट नः श्वसमानात्मनामगोत्रमितिश्रुतेः॥ अत एवानधिकारित्वान्सर्वधर्मबहि-
ष्कृतः सैरंध्रीमात्रात्स्वरमेष्वरत्वात्॥ अत एव निर्गुणः नमः आदिरहितः एवंभूतो जीवात्मा यो यतस्तं
सपर्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः अपि च॥ २४॥ कथं वर्णनीयो महदैश्वर्ये पुरुषो नाम महिमा यस्मादेषो कुले
पयाति नाशाभ्रमपि॥ किं स्म द्विर्वहिष्कृतमपि तत् शरसाधूतो किं यस्मात् दारिकुलवंशिकृद्ययापानर
तेऽपि निरतिशयाचारमित्यर्थः॥ अहोऽयह्नामैव नावद्रीह्शमाहात्म्यं यद्दैते कुलहद्रस्य ययानेः न्न्पट २
प्राप्नोतन प्राप्नुदित्यादि॥ अथ तमाहात्म्यादोस्वरः अतः सपर्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः॥ किंच ये राजनोऽत्र
२५॥

पूं

वर्णाश्रमकुलाचारैः सर्वधर्मबहिष्कृतः॥ सैरंध्रीगणोऽर्ही नः सपर्यां कथमर्हति॥ २४॥ यया
तिनेषां हि कुलं धर्मेर्बहिष्कृते॥ ह्ययापानरतेशास्तस्सपर्यां कथमर्हति॥ २५॥ ब्रह्मर्षिभि-
र्विनान्देशान्निर्वैते ब्रह्मवर्चसं॥ समन्दंडं गमाश्रित्य बाधंते दस्यवः प्रजाः॥ २६॥ ॥ ॥

नेच्छादयंति नेतद्दर्थं कीटकादिदेशावर्ण्यं यंति॥ एते ब्रह्मर्षिभिर्विनान्देशानेवाश्रयं ब्रह्मवर्च-
से समन्दंडं गमपि हित्वा ह्रापयित्वेत्यर्थः बाधंते न यायाः दस्यवः प्रजाः ताः॥ अयमर्थः॥ ब्रह्मवेदः तद-
र्थाभियोगा ब्रह्मवर्चसं तद्विरुद्धमब्रह्मवर्चसं॥ मदाश्रमलिंगं तत्सहितेलिंगं समन्दं वेदविरुद्धलिं-
गधारिणां यावद्दंडमित्यर्थः॥ तन्नामलिंगं त्याजयित्वा बाधंते दंडयंति॥ कथंभूते दुर्गं धर्मवत्मनीतेरधर्म
न गडुभेयमित्यर्थः॥ तथा रसस्तमपि प्रजावेशेन वर्तमाना दंडयंति॥ अतो यदुभ्यो न्यः को नाम धार्- राम
मिको स्तीति॥ २६॥ पारुष्यं न त्रानापमेव २९ ॥ ॥ ८३

शिवापेकः तस्याकृतं श्रुत्वा ॥ यथा सिंहो न किंचिद्व्रतेन हतः ॥३६॥ तावद्गुल्यायेतस्याय मभिप्रायः एवमत्या
येनैव मतस्त्वबलः सर्वोनेनात्र हन्यात ॥ यतोमयैवष्टी ॥ कुंदंतव्यइतितत्तणमेवास्यायशिरोनहारेति ॥
४४ ॥ ननैवं निंदकस्य कथं वासुदेवप्रवेशः ॥ तत्राह जन्मत्रयेति ॥ ४४ ॥ जन्मत्रयेत्नुगणितं अनुवर्तितं ॥

एवमादीन्यसह्याणि बभाषेनृपमंगलः ॥ नोवाच किंचिद्भगवान्यथा सिंहः शिवाकृते ॥ ३७ ॥ भ
गवान्निंदितं श्रुत्वा तु ॥ सदंतत्सभामदः ॥ कर्णौपिधायनिर्जग्मुः शापेतः चेदिपंरुषा ॥ ३८ ॥ नि
दांभगवतः श्रृण्वन्ननवरस्यजनस्य वा ॥ ततोनापैति यः सोपियात्यधः सुकृताच्युतः ॥ ३९ ॥
ततः पांडुसुताः क्रुद्धा मत्स्यकेकयसृंजयाः ॥ उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥ ४० ॥
ततः चैद्यस्तु संभ्रांतो न्यगृह्णात्खड्गचर्मणी ॥ भर्त्सयन्कृष्णपक्षीयान्राज्ञः सदसि भारत ॥ ४१ ॥
तावदुत्थाय भगवान्स्वाञ्निवार्य स्वयं रुषा ॥ शिरः क्षुरांतचक्रेण जहारापततो रिपोः ॥ ४२ ॥
शब्दः कोलाहलोथासीच्छिशुपाले हते महान ॥ तस्यानुयायिनो भूपा दुद्रुवुर्जीवितैषिणः
चैद्यदेहोत्थितं ज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत ॥ पश्यतां सर्वभूतानामुल्केव भुविखाच्च्युता
४४ ॥ जन्मत्रयानुगुणितवैरसंरब्धया धिया ॥ ध्यायंस्तन्मयतां यातो भावो हि भवकारणं
॥ ४५ ॥

यद्वैरं तेन संरब्धया धिया ध्यायंस्तन्मयतां तत्स्वरूपतां यातः ॥ पार्षदोबभूवेत्यर्थः ॥ अत्र हेतुः ॥ भावो हीत्यादि
भावज्ञानध्यानं भवस्य श्रेयस्य कारणं जन्मनः कारणं ॥ पेशस्कारिध्यानेन कीटादीतथात्वदृष्टत्वादित्यर्थः ४५

कु

श्री भा० द० उ० टी० ८४

स्वाश्मनवाखेचराः प्रमथ्यामु ५१ पापंधर्मद्विषं ग्रत्रहेतुः कलिं कलेरंशं अतएव कुरुकुलामयं व्याधिं नाशकं ५२ वितानं यज्ञं ५३ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमस्कंधे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ७४

साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः उवास कतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभियाचितः ४७
ततोऽनुज्ञाप्य राजानमनिच्छंतमपीश्वरः ययौ सभार्यः सामात्यः स्वपुरं देवकीसुतः ४८
वर्णितं तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरं वैकुंठवासिनोर्जन्म विप्रशापात्पुनः पुनः ४९
राजसूयावभृथ्येन स्नातो राजा युधिष्ठिरः ब्रह्मक्षत्रसभामध्ये शुशुभे सुरराडिव ५० रा
ज्ञा सभाजिताः सर्वे सुरमानवखेचराः कृष्णं क्रतुं च शंसंतः स्वधामानि ययुर्मुदा ५१ दु
र्योधनमृते पापं कलिं कुरुकुलामयं यो न सेहे श्रियं स्फीतां दृष्ट्वा पांडुसुतस्य तां ५२
य इदं कीर्तयेद्विष्णोः कर्म चैद्यवधादिकं राजमोक्षं वितानं च सर्वपापैः प्रमुच्यते ५३
इति श्रीभागवते दशमस्कंधे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ७४ श्रीराजोवाच अजातशत्रो
स्तं दृष्ट्वा राजसूयमहोदयं सर्वे मुमुदिरे राजन्नृदेवा ये समागताः १ ॥ राम ॥

ब्रह्मन्

एवं युक्तं प्रतीतमे यज्ञावभृथसंभ्रमः सुयोधनस्य चास्ताता ननभंगो महाशिभ्रमात् दुर्योधनस्
यैकस्यैव दुःखकारणं प्रष्टुमक्रमनुवदति अजातशत्रोरिति ॥ २ रामायनमः ॥

राम० ८४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

क्रियाभिर्विदानामंग क्रियाभिः कृतवान्द्रुतं सर्वशरीरे राजसूयश्च ॥ १८ ॥ पत्नीसंयाजोयागविशेषः अवभृथसंबं

समस्त्राप्तु यमारूढः सदस्यं रुक्ममालिनं ॥ अग्रे चतस्रपत्नीभिः क्रियाभिः कृतवानिव ॥ १८ ॥
पत्नीसंयाजावभृथ्यैरुपुरिवातेतमृत्विजः ॥ स्नाव्यांतं स्नापयोचक्रु गंगायां सह कृत्स्नया ॥ १९
देवदुंदुभयो नेदुर्नरदुंदुभिभिः सह ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमानवाः ॥ २० ॥ सस्नुः
तत्र तत्र सर्ववर्णाश्रमयुता नराः ॥ महापातकायिनः सद्योमुच्येतां किल्बिषात् ॥ २१ ॥ अथ
राजा हदे क्षौमे परिधाय स्वलंकृतः ॥ ऋत्विक्सदस्य ब्रह्मर्षीन् नानर्चाभरणांबरैः ॥ २२ ॥ बंधु
तातिन्स्यामित्रसुहृद्दोन्यांश्च सर्वशः ॥ अभीक्ष्णं पूजयामास नारायणपरो नृपः ॥ २३ ॥ सर्वे
जनाः स्वरुचोमणिकुंडलस्रगुष्णीषकंचुकदुकूलमहार्घ्यहाराः ॥ नार्यश्च कुंडलयुगाल
कर्हंदलश्रवक्राश्रियाकनककमेखलया विरेजुः ॥ २४ ॥ अथर्त्विजो महाशीलाः सदस्या ब्रह्म
वादिनः ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा राजानो ये समागताः ॥ ॥ २५ ॥

पि श्रावभृथ्यं चतैः चरितातान्नन्वशापयेसर्वशः ॥ २६ ॥ अदहनेनन्नतनेश्वानर्चार्चितवान् ॥ २२ ॥ रामायनमः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा० द० उ० टी० ८८

गतज्वरः निश्चिंतआसीत ३० अच्युते आत्मा यस्य तस्य ३१ नरेंद्रादीनां लक्ष्मीः लक्ष्म्यो विभूतयः विश्वसृजा मयेनोपक्लृप्ताः विरचिताः ताभिः सह कुरुराट् दुर्योधनोतप्यत ३२ महिषीसहस्रमितिबहुवो

देवर्षिपितृभूतानिलोकपालाः सहानुगाः ॥ पूजिताः तमनुज्ञाप्य स्वधामानि ययुर्नृप २६
हरिदासस्यराजर्षेराजसूयमहोदयं ॥ नैवातृप्यन्प्रशंसंतः पिबन्मर्त्योमृतं यथा ॥ २७ ॥ ततो यु
धिष्ठिरो राजा सुहृत्संबंधिबांधवान् ॥ प्रेम्णा निवासयामास कृष्णं च त्यागकातरः ॥ २८ ॥ भग
वानपि तत्रांग न्यवात्सीत्तत्प्रियंकरः ॥ प्रस्थाप्य यदुवीरांश्च सांबादींश्च कुशस्थलीं ॥ २९
इत्थं राजा धर्मसुतो मनोरथमहार्णवं ॥ सुदुस्तरं समुत्तीर्य कृष्णेनासीद्गतज्वरः ॥ ३० ॥ एक
दांतः पुरे तस्य वीक्ष्य दुर्योधनः श्रियं ॥ अतप्यद्राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः ॥ ३१ ॥ तस्मि
न्नरेंद्रदितिजेंद्रसुरेंद्रलक्ष्मीर्नाना विभांति किल विश्वसृजोपक्लृप्ताः ॥ ताभिः पतीन्द्रुपर ५४
दराजसुतोपतस्थे यस्यां विषक्तहृदयः कुरुराडतप्यत ॥ ३२ ॥ यस्मिंस्तदा मधुपतेर्महिषीस
हस्रं श्रोणीभरेण शनकैः क्वणदंघ्रिशोभं ॥ मध्ये सुचारु कुचकुंकुमशोणहारं श्रीमन्मु
खं चपलकुंडलकुंतलाढ्यं ॥ ३३ ॥ सभायां मयक्लृप्तायां क्वापि धर्मसुतोधिराट् ॥ वृतोनुजैर्बं
धुभिश्च कृष्णेनापि स्वचक्षुषा ॥ ३४ ॥ ॥ ॥

पलक्षणं क्वणद्भिः अंघ्रिभिः शोभा यस्य मध्ये सुचारु मध्यमित्यर्थः शोणहारा यस्य तत् ॥ चलैः कुं
डलैः कुंतलैश्च आढ्यं सेपत्नं श्रीशोभतेति शेषः ३३ क्वापि कदाचित् सर्वाधिराजेइति शेषः स्वस्य चक्षु

राम: ८८

इतिश्रुतं नः गाथा देवसर्वः ॥ दुर्योधनस्यासहकारणत्वेन यागमहोत्सवमेव पुनः सिंहावलोकन्यायेन निरूपय
ति पितामहस्येत्यादिना ॥ एकादेतः पूर्वेतस्यान्वतः प्राक्तनेन ग्रंथेन ॥ २ ॥ प्रेमबंधनाः प्रेमयंत्रिताः ॥ ३ ॥ पूजा
यां संमानने द्रव्यसाधने नानावस्तुसंपादने ॥ ४ ॥ गुरुशुश्रूषणे चंदनालेपनादौ ॥ ५ ॥ निरूपिताः नियुक्ताः
गुरु

दुर्योधनं वर्जयित्वा राजानः सर्षयः सुराः ॥ इति श्रुतं नो भगवंस्तत्र कारणमुच्यतां ॥ २ ॥ श्रीशु
क उवाच ॥ पितामहस्य ते यज्ञे राजसूये महात्मनः ॥ बांधवाः परिचर्यायां तस्या तत्प्रेमबंधनाः २
भीमो महानसाध्यक्षो धनाध्यक्षः सुयोधनः ॥ सहदेवस्तु पूजायां नकुलो द्रव्यसाधने ॥ ४ ॥ स गुरु
तो शुश्रूषणे जिष्णुः कृष्णः पादावनेजने ॥ परिवेशने द्रुपदजा कर्णो दाने महामनाः ॥ ५ ॥ युयु
धानो विकर्णश्च हार्दिक्यो विदुरादयः ॥ बाह्लीकपुत्रप्रमुखा ये च संतर्दनादयः ॥ ६ ॥ निरूपि
ता महायज्ञे नानाकर्मसु ते तदा ॥ प्रवर्तंते स्म राजेंद्र राज्ञः प्रियचिकीर्षवः ॥ ७ ॥ ऋत्विक्सदस्य
बहुवित्सु सुहृत्तमेषु स्विष्टेषु सूनृतसमर्हण दक्षिणाभिः ॥ चैद्ये च सात्वतपतेश्चरणं प्रविष्टे
चक्रुस्ततस्त्ववभृथस्नपनं द्युनद्यां ॥ ८ ॥ मृदंगशंखपणवधुंधुर्यानकगोमुखाः ॥ वादित्रा
णि विचित्राणि नेदुरवभृथोत्सवे ॥ ९ ॥ ॥ राम ॥ ॥

सेन: नानाकर्मसु प्रवर्तंते स्म ॥ ६ ॥ ऋत्विजश्च सदस्याश्च सभासदश्च ॥ बहुविदश्च तेषु स्विष्टेषु सूनृतं
प्रियवाक् समर्हणमलंकारादि दक्षिणाश्च प्रसिद्धाः ताभिः द्युनद्यां गंगायां ॥ ८ ॥ ॥ राम ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा० द० टी० अ० ७५

विचित्रध्वजपताकाग्रैः प्रियेषु तैरिभेंद्रैः स्यंदनैः अर्वभिः स्वलंकृतैर्भटैश्च एवं चतुरंगैः सैन्यैर्निर्ययुः ॥११॥ यजमानो युधिष्ठि
रः पुरः सरो येषां ते ॥१२॥ सदस्याः ऋत्विजः अन्ये च द्विजश्रेष्ठा निर्ययुः किं च गंधर्वादिभिः स्वलंकृता नरा नार्यश्च मि
थो विजह्रुः ॥ रसा आह तैलेति किं च सांद्रकुंकुमादिभिः पुंभिर्लिप्ताः तान्प्रलिंपंत्यो वारयोषितो नर्तक[illegible] ॥१२

नर्तक्यो ननृतुर्हृष्टा गायका यूथशो जगुः ॥ वीणावेणुतलोन्नादस्तेषां स दिवमस्पृशत् ॥१०॥ चि-
त्रध्वजपताकाग्रैरिभेन्द्रस्यन्दनार्वभिः ॥ स्वलंकृतैर्भटैर्भूपा निर्ययू रुक्ममालिनः ॥११॥ यदुसृं-
जयकांबोजकुरुकेकयकोसलाः ॥ कंपयन्तो भुवं सैन्यैर्यजमानपुरः सराः ॥१२॥ सदस्यर्त्विग्द्वि-
जश्रेष्ठा ब्रह्मघोषेण भूयसा ॥ देवर्षिपितृगंधर्वास्तुष्टुवुः पुष्पवर्षिणः ॥१३॥ स्वलंकृता नरा नार्यो गं-
धस्रग्भूषणांबरैः ॥ विलिंपंत्योऽभिषिंचंत्यो विजह्रुर्विविधै रसैः ॥१४॥ तैलगोरसगंधोदहरिद्रा-
सांद्रकुंकुमैः ॥ पुंभिर्लिप्ताः प्रलिंपंत्यो विजह्रुर्वारयोषितः ॥१५॥ गुप्ता नृभिर्निरगमन्नुपलब्धु-
मेतद्देव्यो यथा दिवि विमानवरैर्नृदेव्यः ॥ ता मातुलेयसखिभिः परिषिच्यमानाः सव्रीड-
हासविकसद्वदना विरेजुः ॥१६॥ ता देवरानुत सखीन्सिषिचुर्दृतीभिः ॥ क्लिन्नांबरा विवृत-
गात्रकुचोरुमध्याः ॥ औत्सुक्यमुक्तकवराश्च्यवमानमाल्याः क्षोभं दधुर्मलधियां रुचिरैर्वि-
हारैः ॥१७॥

नृभिर्गुप्ताः रथ्यादियानैर्नृदेव्यो राजपत्न्यः निरगमन् निर्ययुः एतदुपलब्धुं विमानवरैर्देव्यो यथा तद्वत् ॥
मातुलेयैः सखिभिश्च परिषिच्यमानाः सव्रीडेन हासेन विकसंति वदनानि यासां ताः ॥१६॥ देवरान्
तिभ्रातृन् [illegible] उत सखीन् दृतीभिः उदकनोदनचर्मयंत्रैः सेचनपात्रैश्च मलधियां कामिनां ॥१७॥

राम ७५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मानीसाठ्यंकारः । क्षिपन्रुषाः स्मारीनपि क्षिपन् ॥ ३५ ॥ तत्र स्थलेवस्त्रांतमभ्यगृह्णात्तस्मात्कोविन्नवान्कृतः ॥
तस्मिन्स्थलेएववस्त्रान्ताजलमिवाजलेवापनतरुत्तःस्थलवद्भ्रान्त्या ॥ ३६ ॥ भुवोभारंसमुज्जिहीर्षुरिति
यस्यामेयपादितेनकलहबीजेनकुरुणांसंहारंकरिष्यामीतिमत्वाकिं वयस्यदृष्टिमात्रेणदुर्योधनोभ्र

टी २

आसीनः कांचनेसाक्षादासनेमघवानिव । पारमेष्ठ्यश्रियाजुष्टः स्तूयमानश्चवंदिभिः
३४ तत्रदुर्योधनोमानीपरीतोभ्रातृभिर्नृप । किरीटमालीन्यविशदसिहस्तः क्षिपन्रुषा ॥ ३५
स्थलेभ्यगृह्णाद्वस्त्रांतंजलमित्यभिशंकितः । जलेचस्थलवद्भ्रांत्यामयमायाविमोहितः
३६ जहासभीमस्तंदृष्ट्वास्त्रियोनृपतयोपरे । निवार्यमाणाअप्यंगराज्ञाकृष्णानुमोदिताः ॥
३७ सव्रीडितोवाग्वदनोरुषाज्वलन्निष्क्रम्यतूष्णींप्रययौगजाह्वयं । हाहेतिशब्दः सुमहा
नभूत्सतामजातशत्रुर्विमनाइवाभवत् ३८ बभूवतूष्णींभगवान्भुवोभरंसमुज्जिही
र्षुर्भ्रमतिस्मयद्दृशा ॥ ३९ ॥ एतत्तेभिहितंराजन्यत्पृष्टोहमिहत्वया । सुयोधनस्यदौरा
त्म्यंराजसूयेमहाक्रतौ ॥ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेदुर्योधनमानभंगोपंचसप्ततितमो
ध्यायः ॥ ७५ ॥ श्रीराम ॥

मतिमस्मृत्वा । तिंप्राप्तमयमायाहानिमित्तमात्रंसम्भ्रमात्रहरंबीजप्रमेभीमसेनादिहासेनवपराभवेविधाय
रक्षनासीदित्यर्थः ॥ ७ ॥ दशोऽयंचसप्ततितमः ॥ ७५ ॥

श्री
भा. द.
उ. टी.
८०

ततः प्रभृत्यनिमेषं स्मितमाल्वमहाम्रये ॥ प्रमद्दाप्रहारेणारणात्प्रद्युम्ननिर्गमः ॥ प्रयाय धर्मराजस्य
राजसूयमहोत्सवे ॥ निहन्त्र सौभराजादीन्यथोपायमरच्युतः ॥ आशुतोषापि भगवान्ममायतिः श्रीकृष्ण
विद्विषि माल्ववरसावैफल्यामन्यमानो न श्रीत्रं प्रादुर्भूततनस्यानि निर्बंधमालद्यमेवस्रोज्ञेचवरेः

श्रीशुक उवाच ॥ अथान्यदपि कृष्णस्य शृणु कर्माद्भुतं नृप ॥ क्रीडानरशरीरस्य यथा सौभ
पतिर्हतः ॥ १ ॥ शिशुपालसखः साल्वो रुक्मिण्युद्वाह आगतः ॥ यदुभिर्निर्जितः संख्ये जरा
संधादयस्तथा ॥ २ ॥ साल्वः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूभुजां ॥ अयादवीं क्ष्मां करिष्ये पौरुषं
मम पश्यत ॥ ३ ॥ इति मूढः प्रतिज्ञाय देवं पशुपतिं प्रभुं ॥ आराधयामास नृपः पांसुमुष्टिं सकृद्
ग्रसन् ॥ ४ ॥ संवत्सरांते भगवानाशुतोष उमापतिः ॥ वरेण छंदयामास साल्वं शरणमागतं ॥ ५
देवासुरमनुष्याणां गंधर्वोरगरक्षसां ॥ अभेद्यं कामगं वव्रे स यानं वृष्णिभीषणं ॥ ६ ॥ तथेति गिरि
शादिष्टो मयः परपुरंजयः ॥ पुरं निर्माय साल्वाय प्रादात्सौभमयस्मयं ॥ ७ ॥ स लब्ध्वा कामगं यानं
तमोधाम दुरासदं ॥ ययौ द्वारवतीं साल्वो वैरं वृष्णिकृतं स्मरन् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥

५२

णां छंदयामास स्कंधांकर्बरितवान्वरं वृष्णिभिस्तु वाच ॥ ५ ॥ तथेति प्रतिज्ञातो गिरिशो नादिष्टः अथ समये लो
हमयं सौभपुरसंज्ञं निर्माय सर्वपित्वा प्रादात् ॥ ७ ॥ तमसो धरस्य धामाश्रयं यस्मिन्स्यैः अपरैर्दुरासदं दुःप्राप ॥ ८ राम ८०

का १

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रासादाग्रहस्ताः श्वेतैर्लाः नद्युपविग्रहाः तोलिकाः नद्युपर्यंतकुम्भानिताविहारान्क्रीडास्थानानितिसव-
भजनाकिंच ॥ ९ ॥ तस्मादिमानाश्यानशर्करापाराम्नेपातवज्रलोपलाः ॥ ९ ॥ नेषांनिशिभवेतमःउत्-
गृहस्यैः दवाकिंचविव्यापेनाह ॥ ९ ॥ सर्वाणिमयानिवैरवाणिगृहप्रासादानियेषांतैः श्रयोलाहंतनक्ता

निरुद्ध्यसेनयासासाल्तोमहत्तर्यभरतर्षभ ॥ पुरीवभंजोपवनान्युद्यानानिचसर्वशः ॥ ९ ॥ सर्गेषु
शाणिहाराणिप्रासादाट्टालतोलिकाः ॥ विहरन्तिविमार्गाग्रान्निपेतुः शस्त्रवृष्टयः ॥ १० ॥
शि... साश्वाशनयः सर्वाश्चाश्मसारशर्कराः ॥ प्रचंडश्चकवातोभूद्रजसाछादितादिशः
११ स्तनयंमाना मौभ्रमहत्स्यानगरीमृगो ॥ नाभ्यपद्यतशंराजंस्त्रिपुरेणयथामही ॥ १२ ॥ प्र
भ५ पुत्र्योगवान्नीदार्द्धमानानिजाः प्रजाः ॥ ममैषदुहितभ्यथाह्यहोरोरयाद्रुदोमहारथः ॥ १३ ॥ सा
त्यकिश्चारुदेष्णश्चसांबोक्रूरःसहानुजः ॥ हार्दिक्योभानुविंदश्चगदश्चशुकसारणौ ॥ १४
श्रपरेचमहेष्वासारथयूथपयूथपाः ॥ निर्य्युदंशिताग्रुप्ताराश्चभाश्वपदातिभिः ॥ १५ ॥ त
तः प्रववृतेयुद्धंशाल्वानांयदुभिःसह ॥ यथासुराणांविबुधैः तुमुलंलोमहर्षणं ॥ १६ ॥ ताश्च
सौभपतेर्मायादिव्यास्त्रैरुक्मिणीसुतः ॥ क्षणेननाशयामासनैशंतमइवोष्णगुः ॥ १७ ॥ विव्या
धपंचविंशत्यास्वर्णपुंखैरयोमुखैः ॥ शाल्वस्यध्वजिनीपालंशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ १८ ॥
शतेनशाल्वंएकैकेनास्यसैनिकान् ॥ दशभिर्दशभिस्तीक्ष्णैर्वाहनानित्रिभिस्त्रिभिः
यान्यश्चांगिनियेषांने ॥ १८ ॥ ॥

श्री॰ भा॰ द॰ उ॰ टी॰ ८८

से निकान्महान्नेनेतन्नसारथीन ॥ १७ ॥ मयपरसेनयो वर्त्तमानाः सर्वेषूजयामास्तः संमानितवंतः
१॰ ॥ कदाचित्कुत्रचिदेकं कदाचिदेकत्र पंचकाचित्रदर्शपनेकाचित्रदर्शपनेपवंदुर्विभाव्यं प्रविलकोमभून
११ ॥ किंचकाचिदिति ॥ एवंदुरवास्थितंप्रनवास्थितंवाभूत् ॥ ११ ॥ आश्रिवद्राहकः अर्कवधुगवन्तर्वंतः

केनास्यसै(

शतेनानाउयन्नात्वमेकं निकान् ॥ दशभिर्दशभिर्नेत्रनाहनानि त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १९ ॥ नदद्भुते
महत्कर्मप्रधुम्नस्यमहात्मनः ॥ तेहृष्टाःपूजयामासुः म वैस्वपरसेनिकाः ॥ २० ॥ बहुरूपैक
रूपंनदृश्यतेनवदृश्यते ॥ मायामयंमयकृतंदुर्विभाव्यंपरैरभूत् ॥ २१ ॥ क्वचिद्भूमौक्वचि
द्व्योम्निगिरिमूर्ध्नि जलेक्वचित् ॥ अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभंतद्दुरवस्थितं ॥ २२ ॥ यत्रयत्रोप
लक्ष्येतससौभःसहसैनिकः ॥ शाल्वस्ततस्ततोमुंचञ्छरान्सात्वतयूथपाः ॥ २३ ॥ शरैरग्न्य
र्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः ॥ पीड्यमानपुरानीकः शाल्वोमुह्यत्परेरितैः ॥ २४ ॥ शाल्वा
नीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीरा भृशार्दिताः ॥ नतत्यजूरणंस्वंस्वं लोकद्वयजिगीषवः ॥ २५

राम॰ ॥ राम॰

संस्पर्शोयेषांतैः ॥ आशीविषवदेकदेशस्पर्शमात्रेणमारकत्वान्दुरासदैः ३ः सहैः ॥ पीड्यमानं
पुरंअनीकानिचयस्यसः परैर्यदुभिः ईरितैर्मुक्तैः ॥ २४ ॥ भृशार्दिताअपिस्वंस्वंरणंस्थानमा
पुद्धभूमिंनतत्यजुः ॥ २५ ॥ श्रीरामकृष्णाय ॥ ॐ ॥

राम॰
८८

मौर्व्यां कास्त्रां यममप्यामन्नथात मर्प्यागरयाव्याहतः ॥ २६ ॥ श्रुत्वोवाहरणभूमिरन्यतो निनाय ॥ २७ ॥
मतमज्ञो विनाङ्कीवैवितेयमतेन नवयास्तेन ॥ २८ ॥ पितरोरामस्मस्त्रावशिष्टमगमत्या संगतस्त
नाम्भो २९ः सयोमणकिंनुवक्ष्यामीति ॥ ३० ॥ भ्रातृजामयोगात्भार्याः निश्चितमत्क्षेत्रकथयिः

मार्त्तमात्योगमात्रामसप्युमन्त्रप्राकापीडितः ॥ आसायगदयामौर्व्यां व्याहत्यवनदक्षली
प्रयुक्तंगदयाशीर्णवक्त्रः स्यात्मसिदंम श्रुत्वोवाहरणान्नूनोधर्मविहुरकात्मनः ॥ ३१ ॥
लब्धसंज्ञोमहूर्त्तेनकार्तिः सारथिमब्रवीत् ॥ अहोप्रमाधिरं स्मृतयद्धलान्मिवसर्पिणं ॥
॥ न यद्गनांजल्लेजंतिः श्रुयतेरणविश्रुतः ॥ विनामन्क्लीवविन्नेनस्मृतेनप्राप्तकल्मषा
न ॥ ३३ ॥ किं नु वक्ष्यामि संस्थापितनरो रामके शवौ ॥ उद्दामसुगपक्रांतः ३४ तत्रात्मनः
नमे ॥ ३५ ॥ व्यक्तंमकथयिष्यतिहमत्योभ्रातृजामयः ॥ कैकेयकथंवीरतवामेः कथ्य ॥ गतो ३
तोस्यथे ॥ ३६ ॥ मोयिक... ध्वमें जानतानाथमत्कनमेमनुभ्यथाविभो ॥ सूतः कृत्स्नुगते
रते दृष्टिनेमारथिर्युधी ॥ ३७ ॥ एतद्धि दिवान्मयापोवाद्दितोरणात् ॥ उपसृष्टः
परेणातिमूर्छितोगदयाहतः ॥ ३८ ॥

व्येतितत्कथमनुकरोतिकथंकथयामिति ॥ ३९ ॥ हे विभो समर्थेपवणतदं सर्पेणंपमेमाहस्मनरति
४० ॥ श्रुत्वोवाहितोरणादपनीतः उपसृष्टः उपसृ... पीडाप्रासः इतिकन्नावतः परेणशत्रुणाग
दयाहतः सन्मूर्छितोनिः संज्ञ नतोभवानिति ॥ ॥ ४१ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री· भा·द· उ·टी· ८९

इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमे षट्सप्ततितमः ॥७६॥ सप्तसप्ततितमे नानामायाविक्रमैः
हतः सेनागत्य साल्वस्तु हतः सौभं [illegible] तु चूर्णितं ॥ दंशितः सन्नद्धः ॥१॥ विधमन्तं तपयन्तं प्रतिहत्य प्रतिरुध्य
[illegible] हानां विनियोगमाहत्य नाराचैरिति ॥३॥ सौभेयाः सौभस्थाः ॥४॥ नवानां रात्रीणां समाहारो नवरात्रं त्रया-

२ ति विध्यन्नाराचैरष्टभिः स्मयन् ॥२॥ चतुर्भिश्चतुरो वाहान्सूतमेकेन चाहनत् ॥ द्वाभ्यां धनुश्च ॥३

इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥७६॥ श्रीशुक उवाच ॥ स उ-
पस्पृश्य सलिलं दंशितो धृतकार्मुकः ॥ नय मां द्युमतः पार्श्वं वीरस्येत्याह सारथिं ॥१॥ वि-
धमंतं स्वसैन्यानि द्युमंतं रुक्मिणीसुतः ॥ प्रतिहत्य प्र[२] केतुं च शरेणान्येन वै शिरः ॥३॥ ग-
द[illegible]सात्यकिसांबाद्या जघ्नुः सौभपतेर्बलं ॥ पेतुः समुद्रे सौभेयाः सर्वे संछिन्नकंधराः ॥४॥
एवं यदूनां साल्वानां निघ्नतामितरेतरं ॥ युद्धं त्रिनवरात्रं तदभूत्तुमुलमुल्बणं ॥५॥ श्रीशु-
क उवाच ॥ इंद्रप्रस्थं गतः कृष्णः आहूतो धर्मसूनुना ॥ राजसूयेऽथ निर्वृत्ते शिशुपाले च सं-
स्थिते ॥६॥ कुरुवृद्धाननुज्ञाप्य मुनींश्च ससुतां पृथां ॥ निमित्तान्यतिघोराणि पश्यन्द्वार-
वतीं ययौ ॥७॥ आह चाहमिहायात आर्यमिश्राभिसंगतः ॥ राजन्याश्चैद्यपक्षीया नूनं हन्युः
पुरीं मम ॥८॥ ॥१॥

णां [illegible] नवरात्राणां समाहारस्त्रिनवरात्रं सप्तविंशतिरहोरात्राणीत्यर्थः ॥ तुमुलं आकुलं उल्बणं घोरं ॥ एव
म[illegible] नुपन्यस्यति इंद्रप्रस्थं गत इत्यादि ॥५॥ आह चेति स्वगतमेव पथि चिंताविजृंभितं भाषणं आर्यमि
श्राभिसंगतः बलभद्रसहितः ॥ ॥८॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥ राम ॥ राम ॥

रामः
दम

दुर्निमि: दुर्पशनाकुलएवचिंतयनदारकामागत्य स्वानांकदनंवीक्ष्यसौभंचसाल्वराजंचवीक्ष्यरामेपुररक्ष
णंप्रतिनियुज्यदारुकंप्राहेत्यन्वय: ९ तेनतया ॥ १० आस्थायसम्यगधिष्ठायअरुणानुजेगरुडेध्व
जेवर्तमाने ॥ ११ हतप्रायस्वबलस्येश्वर: ॥ १२ तंचसाल्वंशरसंदोहै: ॥ शरजालै: रविसूर्यइवरश्मिभि: स्वनी

इतिहंचिंत्य भगवानाजगाम त्वरान्वित: संग्रामभूमिमागत्य प्रद्युम्नादीन्निरीक्ष्य स:

वीक्ष्यतत्कदनंस्वानांनिरूप्यपुररक्षणं ॥ सौभंचसाल्वराजंचदारुकंप्राहकेशव: ॥ ९ ॥ रथंप्राप
यमेसूतसाल्वस्यांतिकमाशुवै ॥ संभ्रम: तेनकर्तव्योमायावीसौभराडयं ॥ १० इत्युक्त:चोदया
मासरथमास्थायदारुक: ॥ विशंतंददृशु: सर्वेस्वेपरेचारुणानुजं ॥ ११ ॥ साल्वश्चकृष्णमा
लोक्यहतप्रायबलेश्वर: ॥ प्राहरत्कृष्णसूतायशक्तिंभीमरवांमृधे ॥ १२ ॥ तामापतंतींनभसि
महोल्कामिवरंहसा ॥ भासयंतींदिश: शौरि: सायकै: शतधाछिनत् ॥ १३ ॥ तंचषोडशभिर्वि
द्ध्वाबाणै: सौभंचखेभ्रमत् ॥ अविध्यतशरसंदोहै: खंसूर्यइवरश्मिभि: ॥ १४ ॥ साल्व: शौरेस्तु
दो:सव्यंसशार्ङ्गंशार्ङ्गधन्वन: ॥ बिभेदन्यपतद्धस्ताच्छार्ङ्गमासीत्तदद्भुतं ॥ १५ ॥ हाहाकारो
महानासीद्भूतानांतत्रपश्यतां ॥ विनद्यसौभराडुच्चैरिदमाहजनार्दनम् ॥ १६ ॥ ॥ राम ॥

लव्वादिभि: ॥ आकाशेभ्रमासौभस्यभ्रविंत्यवेगलवबाकुल्यादिभि: शराणांवर्षिमसाहर्षंप्रश्रयत्वेनैव
रश्मिवत्शरजालप्रसारणात् सूर्यतुल्य: श्रीकृष्ण इति ॥ १४ ॥ दोर्बाहु ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ ॥ राम

श्री० भा० द० उ० टी० ५३

साल्वः शिशुपालस्यार्हत्तां वीदत्तां अस्माकं प्रमत्तः अनवहितः व्यापादितो निहतः ॥ १७ ॥ अपराजितोहमिति मे
नवंतं ॥ अपुनरावृत्तिमस्तु तिष्ठेः स्थास्यसि ॥ १५ ॥ देवक्या प्रहितोस्मीति नत्वा प्राह वचो रुदन् ॥ २१ ॥ कृष्णीद
पन्नया मूढनः साल्वुर्भ्रातर्भार्यो ह्यनैदत्तां ॥ प्रमत्तः सभामध्ये त्वया व्यापादितः साल्वा ॥ ७ ॥ तंतव
पनिशृत्तैर्बाणैरपराजितमानिनं ॥ नयाम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेर्ममाग्रतः ॥ १८ ॥ श्रीभगवानुवाच
वृथा त्वं कत्थसे मंद न पश्यस्यंतिके तकं ॥ पौरुषं दर्शयंत्यस्मि शूरा न बहुभाषिणः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा
भगवान्साल्वं गदयाभीमवेगया ॥ तताडजत्रौ संरब्धः स चकंपे वमन्नसृक ॥ २० ॥ गदायां सन्निवृत्ता
यां साल्वस्त्वंतरधीयत ॥ ततो मुहूर्त आगत्य पुरुषः शिरसाच्युतं ॥ २१ ॥ देवक्या प्रहितोस्मीति नत्वा
प्राह वचो रुदन् ॥ २१ ॥ कृष्ण कृष्ण महाबाहो पिता ते पितृवत्सल ॥ बद्ध्वापनीतः साल्वेन सौनिके
न यथा पशुः ॥ २२ ॥ निशम्य विप्रियं कृष्णो मानुषीं प्रकृतिं गतः ॥ विमनस्को घृणी स्नेहाद्ब
भाषे प्राकृतो यथा ॥ २३ ॥ कथं राममसंभ्रांतं जित्वाजेयं सुरासुरैः ॥ साल्वेनाल्पीयसा नीतः पि
ता मे बलवान्विधिः ॥ २४ ॥ इति ब्रुवाणो गोविंदे सौभराट् प्रत्युपस्थितः ॥ वसुदेवमिवानीय
कृष्णं चेदमुवाच सः ॥ २५ ॥ एष ते जनिता तातो यदर्थमिह जीवसि ॥ वधिष्ये वीक्षतस्ते मुमीशः
चेत्पाहि बालिश ॥ २६ ॥ एवं निर्भर्त्स्य मायावी खड्गेनानकदुंदुभेः ॥ उत्कृत्य शिर आदाय खस्थं
सौभं समाविशत ॥ २८ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

यावान् ॥ २७ ॥ जनिता जनयिता ईशः चेत् शक्तः चेत् ॥ २९ ॥ श्रीरामचंद्राय नमो नमः ॥ ॥ राम ॥ ॥॥॥

राम० ५०

सुबोधः स्वनोत्तानवानपि स्वजनस्नेहतः ॥ मानुषस्वभावेनोपप्लुतो निमग्न स्तेप्रतिष्ठत जनः तत्र स
वैश्रास्वरीं मायामबुध्यत मायेयमिति ज्ञातवान् ॥ २७ ॥ स्वप्नेस्वप्रपंचेयथा ॥ एवंपरमतत्त्वमुपन्यस्तंनिराक
रोति एवमिति ॥ २८ ॥ केचनान्विताः पूर्वापरानुसंधानरहिताः ॥ तदाह यत्स्ववाचइति ॥ तत्रान्तुस्मरंतीत्य
र्थः ॥ अयमभिप्रायः मतावतराजसूयार्थंसहसभेद्गगतः ॥ श्रीकृष्णसंकर्षणामनुज्ञाप्येति एवंमन्कव

ततोमुहूर्तंप्रकृतावुपप्लुतः स्वबोधआस्तेस्वजनानुषंगतः ॥ महानुभावस्तदबुध्यदासु
रीं मायांससाल्वप्रसृतांमयोदितां ॥ २७ ॥ नतत्रदूतंनपितुःकलेवरंप्रबुद्धआजौसमपश्यद
च्युतः ॥ स्वाप्नंयथाचांबरचारिणंरिपुंसौभस्थमालोक्यनिहंतुमुद्यतः ॥ २८ ॥ एवंवदंतिरा
जर्षेऋषयः केचनान्विताः ॥ यत्स्ववाचोविरुध्येतनूनंतेनस्मरंत्युत ॥ २९ ॥ क्वशोकमोहौस्ने
होवाभयंवायेऽज्ञसंभवाः ॥ क्वचाखंडितविज्ञानज्ञानैश्वर्यस्त्वखंडितः ॥ ३० ॥ ॥

तत्र संभावितं चेत्याह ॥ क्वशोकमोहाविति ॥ २९ ॥ भयंवाऽज्ञनिमित्तदर्शनकृतं नूनं हन्तुः पुरीममेतिय
दुक्तंयच्चहृद्स्नात्प्रगाढस्मपनादिति ॥ उक्तंतत्रयंवाक्केति ॥ अज्ञेषुसंभावोयेषांते अखंडितानिविज्ञानै
श्वर्याणियस्यसः ॥ तत्रविज्ञानं ज्ञानं वाह्यविषयं किंच ॥ ३० ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥

स्वरूपविषयं ...

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰ भा॰ द॰ टी॰ ७॰ ५१

यस्यपादसेवयाऊर्जितापुष्कलायाआत्मविद्यातया ॥ अनादिरात्मनोआत्मविपर्ययग्रहस्य ॥ अहंकृताश्वस्व
स्वीयः स्वीयस्यादिलक्षणः तद्धित्वत्तिनाशयंतिसंत: ॥ ऐश्वर्यपदंचतस्यसतोगतेऊतोनुमोहइतिः अतो

यत्पादसेवोर्जितयात्मविद्ययाहित्वंत्यनाद्यात्मविपर्ययग्रहं ॥ लभंतआत्मीयमनंतमैश्वरं
कुतोनुमोहः परमस्यसद्गतेः ॥ तेषामुग्रप्रयोगैः प्रहरंतमोजसासाल्वानुगैः शौरिरमोघविक्र
मः ॥ २० ॥ विद्ध्वाछिनद्वर्मधनुःशिरोमणिंसौभंचशत्रोर्गदयारुरोजसः ॥ २१ ॥ तत्कृष्णहस्तेरित
याविचूर्णितंपपाततोयेगदयासहस्रधा ॥ विसृज्यतद्भूतलमास्थितोगदामुद्यम्यसाल्वोच्यु
तमभ्यगाद्द्रुतम् ॥ २२ ॥ आधावतःसगदंतस्यबाहुंभल्लेनछित्वाथरथांगमद्भुतं ॥ वधायसा
ल्वस्यलयार्कसन्निभंबिभ्रद्बभौसार्कइवोदयाचलः ॥ २४ ॥ जहारतेनैवशिरःसकुंडलं
किरीटयुक्तंपुरमायिनोहरिः ॥ वज्रेणवृत्रस्ययथापुरंदरोबभूवहाहेतिवचस्तदानृणां ॥
२५ ॥ नेदुर्दुंदुभयोराजन्दिविदेवगणेरिताः ॥ तस्मिन्निपतितेपापेसौभेचगदयाहते ॥ २६ ॥
चि२ सखीनामपचितिंकुर्वन्दंतवक्त्रोरुषाभ्यगात् ॥ २७ ॥ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेसप्तस
प्ततितमोध्यायः ॥ ७७ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥

नैतद्वचनंसत्यमित्यर्थः ॥ किंतर्हिसत्यंतदाहतेषामुग्रप्रयोगैरिति ॥ २१ ॥ वर्मकवचंरुरोजबभंजरुजोभंगे
॥ २२ ॥ लयार्कसन्निभंप्रलयकालसूर्यसन्निभं ॥ २४ ॥ देवगणैरीरिताः किंचसखीनामिति ॥ २६ ॥ दशमे

॥ ७७ ॥ सप्तसप्ततितमः

राम॰ ५१

वतो ह्यस्य ततिवे भेदं तत्र वक्रविदूरथौ हत्वा हरिः पुरं प्रेमे वामः स्वतंततो नावधीत ॥ सर्वेषामप्यविशिष्टं वेनि न्यक्नं न दंवाह शि
शुपालस्येति पारोक्ष्यमौर्ध्वदेहिकं परोक्षकरणीयं सौहृदं कृत्यं ॥ अन्यथा तत्प्रतिक्रियाः ॥ ॥ मुकुंदं प्राह दुर्मदः दन्त्वादि ॥ ॥ बधिष्टेप
वतास्कू टदेवपरमार्थतस्तु दुर्मदः गतमदः प्राह मुकुंदं तत्रीये जन्मनि मुक्तिदानार्थमागतमद्येति जन्मत्रये श्रविष्यम्॥
एवं ब्रह्मशापावसाने भवान्मम स्वामी दृष्टिपथं गतः प्राप्तः पतद्दिष्ट्या ॥ नंदं ॥ ॥ अतिहर्षे द्विरुक्तिः ॥ पुंभ्यं किंच ॥ हे

श्रीशुकः ॥ शिशुपालस्य साल्वस्य पौंड्रकस्यापि दुर्मतिः ॥ परलोकगतानां च कुर्वन्पारोक्ष्यसौहृदं ॥ १ ॥ ए
कः पदातिः संक्रुद्धो गदापाणिः प्रकंपयन् ॥ पद्भ्यामिमां महाराज महासत्त्वो व्यदृश्यत ॥ २ ॥ तं तथायांतमा
लोक्य गदामादाय सत्वरः ॥ अवप्लुत्य रथात्कृष्णः सिंधुं वेलेव प्रत्यधात ॥ ३ ॥ गदामुद्यम्य कारूषो मुकुंदं प्रा
ह दुर्मदः ॥ दिष्ट्या दिष्ट्या भवानद्य मम दृष्टिपथं गतः ॥ ४ ॥ त्वं मातुलेयो नः कृष्ण मित्रध्रुङ्मां जिघांससि ॥ अतस्त्वां
गदया मंद हनिष्ये वज्रकल्पया ॥ ५

॥ ॥

कृष्ण त्वमस्माकं मातुलेयो बंधुः एवमपि मित्रध्रुक् मित्राणि घातितवान ॥ मां च जिघांससि ॥ तस्मादस्माकं बंधोः मम स्व
जनकार्यानुग्रहः प्राप्तानृणं दुर्वारः ॥ अतस्त्वामेतावन्मात्रमहं याचे ॥ किं तदाह हे कृष्ण ह्येवं दर्शवसहनसमर्थत्वात्र धर्मेण त्वा
मे वितुमादयान्वयं हनिष्य इह विष्णामि तमिकवायंस हसेति ॥ नन्वत्र तुल्यात्वद्धं दांकोभ्वासहेतं तैव वमित्याह वज्र
कल्पयाऽन्यत्र मालावदति कोमलयेत्यर्थः ॥ न तेवं हननेनेकः तव पुरुषार्थः तमाह नर्हीति ॥ ५ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रकृतं न विद्यते लोपः स्मात् देहस्थं देहज इत्यर्थः॥६॥ स्वामिनमेन तद्देहसंबंधेन बंधुरूपं ब्रह्मशापेन तु सनकादिशापेन तु ज्ञात्वा
न प्रतीतं वा हत्वा मित्राणामानृण्यं उपैष्यामि [illegible] विशेषेणाथ यते मनसा चिंत्यते इति व्या

ततोऽनृण्यमुपैम्यज्ञ मित्राणां मित्रवत्सलः। बंधुरूपमरिं हत्वा व्याधिं देहचरं यथा॥६॥ एवं
रूक्षैस्तुदन्वाक्यैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपं। गदयाताडयन्मूर्ध्नि सिंहवद्व्यनदच्च सः॥७॥ गदयाभि
हतोऽप्याजौ न चचाल यदूद्वहः। कृष्णोऽपि तमहन्गुर्व्या कौमोदक्या स्तनांतरे॥८॥ गदा
निर्भिन्नहृदय उद्वमन्रुधिरं मुखात्। प्रसार्य केशबाह्वंघ्रीन्धरण्यां न्यपतद्व्यसुः॥९॥ त
तः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदद्भुतम्। पश्यतां सर्वभूतानां यथा चैद्यवधे नृप॥१०॥
विदूरथस्तु तद्भ्राता भ्रातृशोकपरिप्लुतः। आगच्छदसिचर्माभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया॥११॥
तस्य चापततः कृष्णः चक्रेण क्षुरनेमिना। शिरो जहार राजेंद्र सकिरीटं सकुंडलं॥१२॥
एवं सौभं च शाल्वं च दंतवक्रं सहानुजं। हत्वा दुर्विषहानन्यैरीडितः सुरमानवैः॥१३॥
मुनिभिः सिद्धगंधर्वविद्याधरमहोरगैः। अप्सरोभिः पितृगणैर्यक्षैः
किन्नरचारणैः॥१४॥ ॥

धिः देहेऽन्तर्यामि तथा च वक्ष्यति जितयान मोक्षं हत्वा वा अथर्मेण [illegible] देहेऽन्तर्यामि स्वज्ञानार्थं ज्ञानात्मानेति।
वानेन यथा पि चादीनां आनृण्यं उपयातिन ॥६॥ रूक्षैरित्यादि प्रतीत्य भिप्रायेणातोत्रैरंकुशादिभिः ७

एवंश्रीकृष्णस्यमहाबलानपिलीलयाजयत्येवेतिकृष्णस्यकराविज्ञतामसंधादिभिर्निर्जितः इतिपशुदृष्टीनामीयते॥१६॥ तत्र
संग्रामाहस्कृष्णेति॥१७॥ प्रतिस्रोतेनप्रतिलोमं॥१९॥ सुदर्शनंतीर्थंचक्रतीर्थं॥२०॥ यमुनामनुयानितीर्थानिगंगामनुयानिचतान

उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षितः॥ वृतश्चवृष्णिप्रवरैर्विवेशालंकृतांपुरीं॥१५॥ एवंयोगीश्वरःकृष्णोभ
गवान्जगदीश्वरः॥ ईयतेपशुदृष्टीनांनिर्जितोजयतीतिसः॥१६॥ विद्रुतयोगमायामिथ्याहतनादिदनोकुले कृष्ण
त्वयारमत्तातदामोहिनस्तवबललो॥१७॥ श्रुत्वायुद्धोद्यमंरामःकुरूणांसहपांडवैः॥ तीर्थाभिषेकव्याजेनमध्य
स्थः प्रययौकिल॥१८॥ स्नात्वाप्रभासेसंतर्प्यदेवर्षिपितृमानवान्॥ सरस्वतींप्रतिस्रोतंययौब्राह्मणसंवृतः॥१९
पृथूदकंबिंदुसरस्त्रितकूपंसुदर्शनं विशालंब्रह्मतीर्थंचचक्रंप्राचीसरस्वतीं॥२०॥ यमुनामनुयान्येवगं
गामेवचभारत॥ जगामनैमिषंयत्रऋषयःसत्रमासते॥२१॥ तमागतमभिप्रेत्यमुनयोदीर्घसत्रिणः॥ अभि
नंद्ययथान्यायंप्रणम्योत्थायचार्चयन्॥२२॥ सोर्चितःसपरीवारःकृतासनपरिग्रहः॥ रोमहर्षणमासीनंम
हर्षेःशिष्यमैक्षत॥२३॥ अप्रत्युत्थायिनंसूतमकृतप्रह्वणांजलिम्॥ अध्यासीनंचतान्वि
॥प्रांश्चुकोपोद्वीक्ष्यमाधवः॥२४॥

निसर्वाणिगत्वानैमिषारण्यंजगाम॥२१॥ अभिप्रेत्यज्ञात्वामरुतिज्ञाना॥२२॥ महर्षेर्व्यासदेवस्य॥२३॥ सूतंप्रतिलोम
जंमकृतंप्रह्वणंनमनंप्रांजलिश्चयेनतं अध्यासीनंचतान् तेभ्योप्युच्चैरासीनमित्यर्थः॥२४॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भाग० उत्त० ८३

अज्ञानतनुभ्यावास्ते इति चेत्तत्रैवेत्याह अन्येषामिति ॥ २४ ॥ ननु बहुजनः कथमेवं कुर्यात्तत्राह ॥ २५ ॥ गुरुणीयद्ययोविनानुष्ठानाय विप्रा
न धर्मस्य सर्वज्ञात्मस्य हा किंचित्करो नानु किं तत्रैवमिति तत्राह यदर्थं इति ॥ २६ ॥ धर्मध्वजिनः उन्नमल्लिंगधारिणः ॥ २७ ॥ भाविनादितिन
हि भवितव्यं केनापि परिहर्तुं शक्यमनुमित्यर्थः ॥ अहह तदहह ॥ २४ ॥ तेन यात्राधार्मिकप्रतिलोमजन्मवधः को यमथ।

केस्मात्समाविमान्विप्रान्ध्यास्ते प्रतिलोमजः धर्मपालांस्तथैवास्मात्वधमर्हति दुर्मतिः ॥ ऋषेर्भगवतो भू
र्हि शिष्योधीत्य बहूनि च ॥ सेतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः ॥ ३५ ॥ अदांतस्य विनीतस्य वृथा
पंडितमानिनः ॥ न गुणाय भवंति स्म नटस्येवाजितात्मनः ॥ ३६ ॥ एतदर्थो हि लोकेस्मिन्नवतारो मया
कृतः ॥ वध्या मे धर्मध्वजिनस्ते हि पातकिनोधिकाः ॥ ३७ ॥ एतावदुक्ता भगवान्निवृत्तोसद्वधादपि ॥ भावि
त्वात्तं कुशाग्रेण करस्थेनाहनत्प्रभुः ॥ ३८ ॥ हाहेति वादिनः सर्वे मुनयः खिन्नमानसाः ॥ ऊचुः संकर्षणं देव
मधर्मस्ते कृतः प्रभो ॥ ३९ ॥ अस्य ब्रह्मासनं दत्तमस्माभिर्यदुनंदन ॥ आयुश्चात्माक्लममेतावद्यावत्सत्रं समा
प्यते ॥ ४० ॥ अजानतैवाचरितः त्वया ब्रह्मवधो यथा ॥ योगेश्वरस्य भवतो
नाम्नायोपि नियामकः ॥ ४१ ॥

मैवमिति चेत्तत्राहुः अस्येति ॥ ३९ ॥ शुश्रूषावनाय क्लान्तस्य नः शरीरस्य नास्ति क्लमं यस्मिंस्तदायुश्च दत्तमिति ॥ ४० ॥ ब्रह्मवधेपि
किं मम योगेश्वरस्येति चेत्सत्यमेव तथापि प्रायश्चित्तं कर्तव्यमेवेत्याह ॥ प्रायेणाहुः योगेश्वरस्येति ॥ पुराण साधनम्ना
म्नायो वर्णितो नहं तत्व इत्यादि लक्षणः ॥ ४१ ॥

८३

तथापि यत्त्वया ब्रह्महत्यायाः पावनं प्रायश्चित्तं । इह लोकपावनं व्रतं न्यवेदितः स्वयमेव भवान्यदि करिष्यति तर्हि
लोकसंग्रहो भविष्यति नान्यथेति ॥ २२ ॥ वधस्येति वेशं प्रायश्चित्तं प्रथमे कल्पे मुख्यकल्पे विधीयतां उपदिश्यतां किं
वा ॥ २३ ॥ व्रते हि मनयः पतत्स्य दीर्घमायुः संप्रवलेइंद्रियं तस्य पाटवं अन्यत्र यद्ब्रह्महत्याशासितं प्रोदितं तत्त्वं ब्र
न ॥ २४ ॥ ब्रह्मचारीणां मत्यत्वाद्यथा भवेत् । तथा विधीयतां निर्धः संपादयन्नाहस्त्रात्मा वा इति ॥ २५ ॥ ब्रह्मादंगात्मभवति दृया

यथा ब्रह्महत्यायाः पावनं लोकपावन । करिष्यसि भवांल्लोकसंग्रहो नान्यचोदितः ॥ २२ ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ कर्तव्यमनिर्देशं लोकानुग्रहकाम्यया ॥ नियमः प्रथमे कल्पे यावत्कस्तद्विधीयतां ॥ २३ ॥ दीर्घ
मायुर्बलं तस्य सम्यक्सिद्धिंद्रियं भवेत् ॥ आशासितं यद्ब्रह्म तत्साधयेद्योगमायया ॥ २४ ॥ उरस्व यकृत्तु: ॥ अस्त्र
स्य तवदीयुः सन्न्यास्यासां कमेवच ॥ यथा भवे हि देवः सत्यं तथा राम विधीयतां ॥ २५ ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ आत्मा वै पुत्र उत्पन्न इति वेदानुशासनं ॥ तस्मात्स्य भवेद्वक्ता आयुरिंद्रियसत्त्ववान् ॥ २६ ॥ ॥

रक्षिता यत ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि त्वं जीव शरदः शतमित्यादिवेदानुशासनेवेदवचनेन तस्मादस्य रोमहर्षण
स्य पुत्रः उग्रश्रवाः भवतां ऋषीणां पुराणप्रवक्ता भवेत् । स चायुरादिमांश्च भवेत् । अतः सात्तादजीवनादस्त्रस्य मृत्यो
अमत्यता पुत्ररूपेण वायुरादिसिद्धिः । पुरुषद्वचनस्यापि सत्यता स्यादिति भावः ॥ प्रथमं तावद्वेदोदितं कथयत
तदहं करिष्यामीत्याह ॥ किं वा काम इति ॥ २६ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग
द ७
टी
५९

न१

वि[…]षेयो वा कामो वर्त्तते न ह्येतन्निश्चयानंतरं ब्रह्मस्वं गृहीतमपचितिं निष्कृतिं । अजानतामेहे बुधाः यथावच्चिंत्यताम
पचितिर्निष्कृतिः प्रथमं तावदपेक्षितं न कर्तव्यं कथयेतिः इल्वलस्येति ३७ प्रायश्चित्तमाह तं पापमिति ३८ परीत्य प्रदक्षिणीकृ
त्य समाविनिर्घोषः सुसमाधानादिगुणविशेषादेकाहमात्रमुक्तमिति विशेषः सुसमाहितः कामक्रोधादिरहितः

१०

किं वः कामो मुनिश्रेष्ठा ब्रूताहं करवाण्यथ । अजानतं त्वपचितिं यथावच्चिंत्यतां बुधाः ॥ ३६ ॥ इल्वलस्य
सुतः इल्वलस्य सुतो घोरो बल्वलो नाम दानवः । स दूषयति नः सत्रमेत्य पर्वणि पर्वणि ॥ ३७ ॥ तं पापं
जहि दाशार्ह तन्नः शुश्रूषणं परं । पूयशोणितविण्मूत्रसुरामांसाभिवर्षिणं ॥ ३८ ॥ ततश्च भारतं वर्षं
परीत्य सुसमाहितः । चरित्वा द्वादशमासांस्तीर्थस्नायी विशुध्यसे ॥ ४० ॥ इति श्रीभागवते द
शमस्कंधे सूतवधबल्वलदेवतीर्थयात्रायामष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ श्रीशुकः । ततः पर्व
ण्युपावृत्ते प्रचंडः पांसुवर्षणः । भीमो वायुरभूद्राजन्पूयगंधस्तु सर्वशः ॥ १ ॥ ततोऽमेध्यमयं वर्षं
बल्वलेन विनिर्मितं । अभवद्यज्ञशालायां सोऽन्वदृश्यत शूलभृत् ॥ २ ॥ तं विलोक्य बृहत्कायं
भिन्नांजनचयोपमं । तप्ततामशिखाश्मश्रुं दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखं ॥ ३ ॥ सस्मार मुसलं रामः परसै
न्यविदारणं । हलं च दैत्यदमनं ते तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥ राम

चरित्वा कृत्वा ॥ ४० ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमस्कंधेऽष्टसप्ततितमः ॥ ७८ ॥ ऊनाशीतितमे रामो बल्वलं निजघान ह । नि
हत्य तीर्थस्नानाद्यैः सूतहत्यामपानुदत् ॥ उपावृत्ते प्राप्ते ॥ १ ॥ भिन्नो विदीर्णः अंजनचयस्तदुपमा यस्य तं दंष्ट्राभिरुग्रे
भ्रुकुटीयुक्ते मुखे यस्य तं ॥ तप्ततामशिखावच्छ्मश्रूणि यस्य तं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

महोगरुधिरेणदैत्यः शैलोयावभिः ॥ ६ ॥ श्रीयामानिप्रस्नानि पंकजानिप्रियस्योससंता ॥ ८ ॥ किंतत्त्वरोर्याद ८१
ति ॥ प्रस्रवत उद्गात ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेनानुलोमतः पुलहाश्रमं हरिंद्वदं ॥ १० ॥ गोमत्यां गंडक्यां विपाशा

तस्मात्कृष्णहलाग्रेणवत्स्वृतं गगनेचरं ॥ मुसलेनाहनत्क्रुद्धोम्लस्भिन्नवलंदुर्दबलः ॥ ५ ॥ सोपत
दुर्विनिर्भिन्नललाटोसक्गूत्रमुत्सृजन् ॥ मुंचन्नार्तस्वरं शैलोयथावज्रहतोहरणः ॥ ६ ॥ संस्तुवंत
नर्मोरामंप्रयुंजाविनयाशिषः ॥ अभिषिंचन्महाभागाहृत्वंद्रं विबुधायथा ॥ ७ ॥ वैजयंतींददु
र्मालांश्रीयामाम्लानपंकजां ॥ रामायवाससीदिव्येदिव्यान्याभरणानिच ॥ ८ ॥ अथतैरभ्यनु
ज्ञातः कौशिकीमेत्यब्राह्मणैः ॥ स्नात्वासरोवरमगाद्यतः सरयुरास्रवत् ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेनसर
युंप्रयागमुपगम्यसः ॥ स्नात्वासंतर्प्यदेवादीन्जगामपुलहाश्रमं ॥ १० ॥ गोमतींगंडकींस्नात्वा
विपाशांशोणआप्लुतः ॥ गयांगत्वापितृन्निष्ठ्वागंगासागरसंगमे ॥ ११ ॥ उपस्पृश्यमहेंद्राद्रौ
रामंदृष्ट्वाभिवाद्यच ॥ सप्तगोदावरींवेण्णांपंपांभीमरथींततः ॥ १२ ॥ स्कंदंदृष्ट्वाययौरामः
श्रीशैलंगिरिशालयं ॥ द्राविडेषुमहापुण्यंदृष्ट्वाद्रिंकीकटप्रभुः ॥ १३ ॥ ऋषभाद्रिंहरेःक्षेत्रं
दक्षिणांमथुरांतथा ॥ सामुद्रंसेतुमगमन्महापातकनाशनं ॥ १४ ॥ कामकोष्णींपुरींकांचीं
कावेरींचसरिद्वरां ॥ श्रीरंगाख्यंमहापुण्यंयत्रसंनिहितोहरिः ॥ १५ ॥

शोणेचाप्लुतः स्नातः मथुरांच
येत्यस्नात्वाद्दृष्ट्वासंस्पृश्य ॥ ११ ॥ श्रीशैलंश्रीपर्वतं ॥ १३ ॥ कांचीचपुरी ॥ १४ ॥ सामुद्रंदक्षिणमर्णवं ॥ १५ ॥ ॥

श्री
भाग
उ टी
५५

फाल्गुणं च नंदनं चैव पंचाशत्सु समंततः ॥ १८ अस्पर्शत अस्पृशत केवलादीन् देशान् ॥ १९ द्वीपमयनं

तत्रापश्यत्सदा हृष्टे नंदीश्वरगणेभ्यो हल्लापुत्र थः ॥ कृतमालीं तान् अपर्णामिमलयं च कलावल्लं ॥ १९
तत्रागस्त्यं समासीनं नमस्कृत्याभिवाद्य च ॥ देवांतितस्तेन चाशीर्भिः रनुज्ञातो गतो गिरं ॥ १९
दक्षिणं तत्र कन्याख्यां दुर्गां देवीं ददर्श सः ॥ ततः फाल्गुनमासाद्य पंचाप्सरसमुत्तमं ॥ १८
विष्णुः सन्निहितो यत्र स्नात्वा नास्य पंक्तिवा युक्तं ॥ ततोभिवृज्य भगवान् केरलांस्तांस्त्रिगर्तकान् ॥ १९
गोकर्णाख्यं शिवक्षेत्रं सान्निध्यं यत्र धूर्जटेः ॥ आर्यां द्वैपायनीं दृष्ट्वा शूर्पारकमगाद्बलः ॥ २०
तापीं पयोष्णीं निर्विंध्यां चोपस्पृश्याथ दंडकं ॥ प्रविश्य रेवामगमद्यत्र माहिष्मती पुरी ॥ २१
मनुतीर्थमुपस्पृश्य प्रभासं पुनरागमत् ॥ २२ श्रुत्वा द्विजैः कथ्यमानं कुरुपांडवसंयुगे स
र्वराजन्यनिधनं भारं मेने हृतं भुवः ॥ २३ स भीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यां युद्ध्यतोर्मृधे ॥ वारयिष्य
न्विनशनं जगाम यदुपुंगवः ॥ २४ ॥ युधिष्ठिरस्तु तं दृष्ट्वा यमौ कृष्णार्जुनावपि ॥ अभिवा
द्याभवंस्तूष्णीं किं विवक्षुरिहागतः ॥ २५ गदापाणी उभौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयैषिणौ ॥ मंडः
लानि विचित्राणि चरंताविदमब्रवीत् ॥ २६ युवां तुल्यबलौ वीरौ हे राजन् हे वृकोदर ॥ एकं
प्राणाधिकं मन्ये उतैकं शिक्षयाधिकम् ॥ २७ ॥

यस्मात्तीर्थानि ॥ २१ विनशनं कुरुक्षेत्रं ॥ २४ विवक्षुः वक्तुमिच्छुः ॥ किं वदिष्यतीति भियात्तूष्णीमासन्नि
ति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥

राम
५५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अन्योः परान्वयः बलः संग्रामः॥२७ अथेव हाक्यं॥२९ दिष्टं प्राचीनं कर्म समुपागतः॥३० क्रत्वंगं यज्ञ
मूर्तिं॥३१॥ आत्मनि अथ विश्वनेविश्वगं सर्वात्मकं तं येनैव विदुः॥ पश्यंति तत् विशुद्धं विज्ञानं व्यतरत॥३२

तस्मादेकतरस्येह युवयोः समवीर्ययोः॥ नलक्ष्यते जयोन्यो वा विरमत्वफलो रणः॥२८॥
नतद्वाक्यं जगृहतुर्बद्धवैरौ नृपार्थवत्॥ अनुस्मरंतावन्योन्यं दुरुक्तं दुष्कृतानि च॥२९॥ दि
ष्टं तदनुमन्वानो रामो द्वारवतीं ययौ॥ उग्रसेनादिभिः प्रीतैर्ज्ञातिभिः समुपागतः॥३०॥ तं पुन
र्नैमिषं प्राप्तमृषयोयाजयन्मुदा॥ क्रत्वंगं क्रतुभिः सर्वैर्निवृत्ताखिलविग्रहं॥३१॥ तेभ्यो विशु
द्धविज्ञानं भगवान्व्यतरद्विभुः॥ येनैवात्मन्यदो विश्वमात्मानं विश्वगं विदुः॥३२॥ स्वपत्न्यव
भृथस्नातो ज्ञातिबंधुसुहृद्वृतः॥ रेजे स्वज्योत्स्नयेवेंदुः सुवासाः सुष्ठ्वलंकृतः॥३३॥ ईदृग्विधा
न्यसंख्यानि बलस्य बलशालिनः॥ अनंतस्याप्रमेयस्य मायामर्त्यस्य संति हि॥३४॥ येनु
स्मरेत रामस्य विस्नोः स दयितो भवेत्॥३५॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे बलदेवतीर्थया
त्रागमनं नामैकोनाशीतितमोध्यायः॥७९॥ श्रीराजोवाच॥ भगवन्यानि चान्यानि मुकुंद
स्य महात्मनः॥ वीर्याण्यनंतवीर्यस्य श्रोतुमिच्छामि हे प्रभो॥१॥

कर्माण्यद्भुतकर्मणः। सायंप्रातरनंतस्य २

इति श्रीभावार्थे दशमे एकोनाशीतितमः॥७९॥ अथाशीतितमे कृष्णः श्रीदामानं गृहागतं संपूज्य २१
श्रृंगे कृत्वा सकथां पुरा॥ सुरातिमात्रकोहरिः पृथाचकार शंसनं॥ अतः परं विनैव तं निजोपकारस्मावन

८ [illegible]

श्री० भा० द० उ० टी० ५८

उत्तमश्लोकस्य सत्योमनोहराः ॥ विषयवैतस्यजनकाः ॥ विगतातस्तापियासानतस्याभावं वैतस्यतानाः
कस्याः विशेषज्ञः सारविदुविषमः ॥ विप्रादंप्राक्षः कथाश्रवणास्त्ववन् ॥ दृष्टांतांतरतयान्यानर्थीनाह
सविगिति ॥ २ ॥ तामेव करोतित्कर्मकर्तारीमनस्युतदेवमनः यत्स्थिरंजंगमानिचतेषु ... वसंतंतस्मरेयः
तस्यपुण्यकथां श्रुणोतिसपवकर्णः ॥ ३ ॥ उभयलिंगस्थिरंजंगमंचतस्यैवलिंगामितिचमत्वाश्रानमेत् — मेवं स्थावराणि च जंगमानि ...

कोत्वच्युतस्यासक्तहृल्लिनेत्रमश्लोकसत्कथाः ॥ विष्मतेनविशेषज्ञोविषमः कामसार्गिणः ॥ २ ॥
सावाभयातस्यगुणाणदलीनेकरौचतत्कर्मकरोमनस्तु ॥ स्मरेद्वसंतस्थिरंजंगमेषुश्रृणोति
तत्पुण्यकथाः सकर्णः ॥ ३ ॥ शिरस्तुतस्योभयलिंगमानमेत्तदेवयत्पश्यतितद्धिचक्षुः ॥ अंगा
निविस्तोरथ्यतज्जनानांपादोदकंयानिभजंतिनित्यं ॥ ४ ॥ सूतउवाच ॥ विस्तृतानेनसंष्टश्शोभ
गवान्बादरायणिः ॥ वासुदेवेभगवतिनिमग्नहृदयोब्रवीत ॥ ५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ कृष्णस्या
सीत्सखाकश्चिद्ब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः ॥ विरक्तइंद्रियार्थेषुप्रशांतात्माजितेंद्रियः ॥ ६ ॥ यदृच्छ
योपपन्नेनवर्तमानोगृहाश्रमी ॥ तस्यभार्याकुचैलस्यक्षुत्क्षामाचतथाविधा ॥ ७ ॥ पतिव्रता
पतिंप्राह म्लायताबदनेनसा ॥ दरिद्रसीदमानावेपमानाभिगम्यच ॥ ८ ॥ ॥

त्तदेवशिरः ॥ तदेवजत्सलिंगामितिमत्वायत्पश्यतितदेवचक्षुः ॥ नान्येवांगानियानिपादोदकंभजंति
५ ॥ तस्याविधाकुचैलाकिंचित्क्षुत्क्षामायत्किंचित्संपन्नेनतस्मैपरिविष्यस्वयंत्वभाजीर्णा ॥ ७ ॥ म्लायता
मुखेनासीदमाना ॥ भर्तृभोगसंपादनाशक्ताप्रवसीदतीववेपमाना ॥ ८ ॥ ॥

रामः ५८

भोजवृष्ण्यंधकेश्वर इति ॥ तत्स्वीकारमात्रेण सर्वे ते दास्यंतीति भावः ॥११॥ नात्यभीष्टान्परिपाकविरस
त्वात् ॥१२॥ अप्यस्ति किमस्तीति प्रश्नः ॥१४॥ मह्यं मम गुल्मानि सैन्यस्थानानि कक्ष्याः प्रतोलीः अतीयाय
प्रतिकक्ष्यं जगाम स सद्विजः ॥ द्विजैः सहितः ॥१६॥ ततश्चागम्या दुर्गमाः । येंधकावृष्णयस्तेषां गृहेषु तः

नू

ननु ब्रह्मन्भगवतः सखा साक्षाच्छ्रियःपतिः ॥ ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भगवान्सात्वतर्षभः ॥९॥
तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणं ॥ दास्यति द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुंबिने ॥१०॥ आस्ते धुना
द्वारवत्यां भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः ॥ स्मरतः पादकमलमात्मानमपि यच्छति ॥११॥ किंन्वर्थकामान्भ नू२
जतो नात्यभीष्टान्जगद्गुरुः ॥ एवं स भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो मुहुः ॥१२॥ अयं हि परमो ला
भ उत्तमश्लोकदर्शनं ॥ इति संचिंत्य मनसा गमनाय मतिं दधे ॥१३॥ अप्यस्त्युपायनं किंचिद्गृ
हे कल्याणि दीयतां ॥ याचित्वा चतुरो मुष्टीन्विप्रान्पृथुकतंडुलान् ॥१४॥ चैलखंडेन तान्बद्ध्वा भ
र्त्रे प्रादादुपायनं ॥ स तानादाय विप्राग्र्यः प्रययौ द्वारकां किल ॥१५॥ कृष्णसंदर्शनं मह्यं कथं
स्यादिति चिंतयन् ॥ त्रीणि गुल्मान्यतीयाय तिस्रः कक्ष्याः स सद्विजः ॥१६॥ विप्रोऽगम्यांधवृष्णी
नां गृहेष्वच्युतधर्मिणां ॥ गृहं द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां हरेर्द्विजः ॥१७॥ ॥

प्राह्ने ॥ द्व्यष्टसहस्राणां च ये गृहाः ॥ तेषु च मध्ये श्रीमदेकतमं गृहं विवेश ॥ तथा च सद्विजो ब्राह्मणा
नेदं गतो यथा न था च भूदेति शेषः ॥१७॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
५०

अद्भिर्दृष्ट्वानेदास्वृणि ॥ १८ ॥ समर्हणम् मधुपायनं उपस्थितं समर्प्य पादावनेजनी ॥ ५ः ॥ २० ॥ धमनीभिः सततंव्याप्तं

विवेशैकतमं श्रीमद्ब्रह्मानंदं गतो यथा ॥ तं विलोक्याच्युतो दूरात् प्रियापर्यंकमास्थितः ॥ १५ ॥
सहसोत्थाय चाभेत्य दोर्भ्यां पर्यग्रहीन्मुदा ॥ सख्युः प्रियस्य विप्रर्षेरंगसंगति निर्वृतः ॥ प्रीतो
व्यमुंचदब्बिंदून्नेत्राभ्यां पुष्करेक्षणः ॥ १८ ॥ अथोपवेश्य पर्यंके स्वयं सख्युः समर्हणं ॥ उपाहृ
त्यावनिज्यास्य पादौ पादावनेजनीः ॥ १९ ॥ अग्रहीच्छिरसा राजन् भगवान् लोकपावनः ॥ २० ॥ व्यलि
पद्दिव्यगंधेन चंदनागुरुकुंकुमैः ॥ धूपैः सुरभिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा ॥ २१ ॥ अर्चित्वावेद्य तांबू
लं गांश्च स्वागतमब्रवीत् ॥ २२ ॥ कुचैलं मलिनं क्षामं द्विजं धमनिसंततं ॥ २२ ॥ देवी पर्यचरत्साक्षा
च्चामरव्यजनेन वै ॥ २३ ॥ अंतःपुरजनो दृष्ट्वा कृष्णेनामलकीर्तिना ॥ विस्मितोऽभूदतिप्रीत्या अव
धूतं सभाजितं ॥ २४ ॥ किमनेन कृतं पुण्यमवधूतेन भिक्षुणा ॥ श्रिया हीनेन लोकेऽस्मिन् गर्हि
तेनाधमेन च ॥ २५ ॥ योऽसौ त्रिलोकगुरुणा श्रीनिवासेन संभृतः ॥ पर्यंकस्थां श्रियं हित्वा परि
ष्वक्तोऽग्रजो यथा ॥ २६ ॥ कथयांचक्रतुर्गाथाः पूर्वा गुरुकुले सतोः ॥ आत्मनोर्ललि
ता राजन् करौ गृह्य परस्परम् ॥ ॥ २७ ॥ ॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥ ॥

हृ ॥ अवधूतं मलिनं विस्मयमाह ॥ २४ ॥ संभृतः संमानितः ॥ २५ ॥ सतोर्वसतोर्गृह्य गृहीत्वा ॥ २७ ॥
श्रीराम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम।

राम॰
५०

भार्यापुत्रितीनानवेति गृहस्थलिंगादर्शनात् ॥ भोगादर्शनाच्च संशयादिव प्रश्नः ॥ अप्रतिषेधाद् द्वा
दशाद्वैतेमत्वाद आयदृति २८ ॥ तर्हि नैवविन्नेस्तनमकामविहृतेकामैर्विहितं न भवतीति मेविद्धि सन्तः
ष्याद्विधनवत्वादि पुनैवानि श्रीयुसेहेविद्धत्रितिविदुषस्तवैवनयुक्तमितिभावः ॥ कामहृतत्वाभावे
किं गृहस्थमेकेशेनेत्याशंक्याह ॥ केविदिति दैवीं देवस्य माया च विनाः प्रकृतिर्विषयवासनांसंजेतःकामे
राभिलाषेननाविद्यचेतसामपिकमेकवर्णदृष्टांतः ॥ यथाहमिति लोके संग्रहैवं रूपयथा भवति तथाहं
मोर्भिष्यरोपिकमोगिकरोनीतिनदृत ॥ ३ ॥ नोः श्रावयोः गुरोर्विद्वेषपरमात्मन्येतमसः ॥ संसारस्यनया

श्रीभगवानुवाच ॥ अपिवलु गुरुकुलाद्दवताल अदतिगामनेसमाहनेनेथर्मत्र भार्योदासह
पीनिवा ॥ २८ ॥ प्रायोगृहस्थप्रुतेविन्नमकामाविहृतेतथा ॥ नैवानि श्री सेविद्धयेनेषुविदितेद्वि
षोः ॥ ३९ ॥ केचिद्विकेवृतिक नामेरह्य नेतमसः ॥ त्यजेतः प्रकृतीदैवीर्यथाहं लोकसंग्रहम्
कविदुरुकुलेवासंब्रह्मत्रमवृत्तिनेयप्ते द्विजोवितथ्यविन्नेयतमसः एवं रागुने ॥ ३ ॥ सर्वेः
सत्कर्मणांसाक्षाद्द्विजानेविहसंभवः ॥ योगयज्ञाश्रमिणांयथाहंज्ञानदोगुरुः ॥ ३२ ॥ ॥

सत्र
तत्वज्ञानप्रदस्यगुरोरन्यंतंश्रूयतेववंकेपुरुषस्यदीनगुरुनाह ॥ ३ ॥ गृहस्थसंसारे यत्स्थसंभवः जन्ममात्रे
सविज्ञानावदाय्यः ॥ प्रथमोगुरुःस्मृत्यः कर्मविद्याप्रदेगुरुमाह ॥ द्विजातेःसतःपुंसः सत्कर्मणांयत्रसंभ
वः ॥ उपनीयवेदाध्यापयंकर्मरस्यर्थः ॥ सद्वितीयोगुरुः ॥ यथाहमीश्वरः प्रथमादपिसृष्टपरत्वर्थः ॥ ब्रह्म
विद्याप्रदंगुरुमाह ॥ आश्रमिणांसर्वेषां ज्ञानदेयः ॥ सत्वसाक्षादहमेवेति अतोज्ञानप्रगुरुरूपंमामुपा
८८
श्रित्यये संसारंतितेबुद्धिसेनरत्याह नविवेति ॥ ३३ ॥ ॥

नदं मपिर

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
५८

द्वेषंतेनतुवर्णाश्रमवतांमध्येश्रेष्ठ्यंको॥विदां मन्वा जन्मनित्वापिवर्णाश्रमवेषनिषेधमयागुरु
रूपेणवक्त्रावाचाउपदेशमात्रेणपूज्य: सुविनैवमवाणावेतरेतित्ज्ञानप्रदातृत्वोपिक: ॥ सेव्योना
लीनस्यनेत्रनएवनद्रजनादपिकोपि॰ ग्रामालीनाहनाहमिति ॥ २३ ॥ इज्याग्रहस्थधर्म: प्र जा
ति: प्रकृष्टंजन्मउपनयनेनेनब्रह्मचारिधर्मउपलक्ष्यतेनाभ्यानयोगीमावनस्थधर्मेणउपशमे
नयतिधर्मेणवाश्रमेश्रीपरमेश्वर: ॥ नथानत्वेवंयथामर्वभूतात्मानिगुरुशुश्रूषयेतिकिंवास्म

नन्वर्थकोविदाब्रह्मन्वर्णाश्रमवतामिह ॥ येमयागुरुणावाचातरन्त्यंजो भवार्णवं ॥ २२
नाहमिज्याप्रजातिभ्यांतपसोपशमेनच ॥ तुष्येयंसर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयायथा ॥ २३
अपिनःस्मर्यतेब्रह्मन्निवसतांगुरौ ॥ गुरुदारैश्चोदितानामिंधनानयनेक्वचित् ॥
२४ ॥ प्रविष्टानांमहारण्यमपर्तौसुमहद्द्विज ॥ वातवर्षमभूत्तीव्रंनिष्ठुराःस्तनयित्नवः ॥
२५ ॥ सूर्यश्चास्तंगतःतावत्तमसाचावृतादिशः ॥ निम्नंकूलंजलमयंनप्राज्ञायतकिंचन ॥
यं॰
॥ २६ ॥

केगुरुशुश्रूषणंकिमपिदैवमेपत्रेंकिंनयाल येनेइतिष्टकामीपिन इति ॥ २४ ॥ गुरौनिवस
तामस्माकंयत्किमपिहृतंतत्कुत्रचित्कदाचित् ॥ २५ ॥ अपर्तौअपगते ऋतौअकालेइत्यर्थः
वातश्चवर्षंचतयोः समाहारः स्तनयित्नवोमेघागर्जितानिवाभवन् ॥ २६ ॥ निम्नंकूलेन
नम्रत्रतंवस्थाने ॥ २७ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥

राम॰
५८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मनूराणो इत्यस्माज्ज्ञातोऽपरितः ॥ वश्चिमद्गुरागमः छन्दोदसः भावानभूतवंत इत्यर्थः ॥ अग्रेबूनां संप्लवः व्यामिश्र
णां यस्मिंस्त्रैकोदके तस्मिन्वन इत्यर्थः ॥ ३० ॥ उवाच कृपया श्लोकत्रयीं यथावदुक्तानां इत्याह ॥ अहो इति
३१ ॥ गुरोर्निष्कृतिः प्रत्युपकारः ॥ सर्वार्थात्मार्पणं सर्वैर्यथाः ॥ यस्मात्स आत्मा देहस्तस्यार्पणं विनियोगः
धस्त्रियानयामानियातोयामोयस्यतस्यतत ॥ गतसारं भवति तद्वत्तरः [illegible] द्वा [illegible] पि गतेक्षा रंगोऽण्याह न्याया

वयं भृशं तत्र महानिलांबुभिर्निहन्यमाना मुहुरंबुसंप्लवे ॥ दिशोऽविदंतोऽथ परस्परं वनेऽट
हीन् हस्तावपि विविश्रमातुराः ॥ ३२ ॥ एतद्विदित्वा उदिते रवौ सांदीपनिर्गुरुः ॥ अन्वेषमाणो नः
शिष्यानाचार्योऽपश्यदातुरान् ॥ ३३ ॥ अहो हे पुत्रका यूयं अस्मदर्थेऽतिदुःखिताः ॥ आत्मा वै प्रा
णिनां प्रेष्ठः तमनादृत्य मत्पराः ॥ ३४ ॥ एतदेव हि सच्छिष्यैः कर्तव्यं गुरुनिष्कृतिः ॥ यद्वै विशु
द्धभावेन सर्वार्थात्मार्पणं गुरौ ॥ ३५ ॥ तुष्टोऽहं भो द्विजश्रेष्ठाः सत्याः संतु मनोरथाः ॥ छंदांस्ययात
यामानि भवंत्विह परत्र च ॥ ३६ ॥ एवंविधान्यनेकानि वसतां गुरुवेश्मसु ॥ गुरोरनुग्रहेणैव
पुमान्पूर्णः प्रशांतये ॥ ३७ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो ॥ भवता स
त्यकामेन येषां वासो गुरावभूत् ॥ ३८ ॥ ॥

तया मम मिलनं यत्र ते ॥ गतसाराणि छंदांसि [illegible] अद्वितीयमात्मानि भवंतु इत्यर्थः ॥ ३६ ॥ एवं प्रकाराणि अनेका
नि हृत्वा नि किं तया स्मर्यते इति शेषः ॥ फलितमुपसंहरति गुरोरिति ॥ ३७ ॥ अस्माभिः किमनिर्वृत्तं न सम
संपन्नं येषामस्माकं भवता सह वासोऽभूत् ॥ भवतस्तु सर्वं मे न हि इंद्रवनमात्रमित्याह यस्येति ॥ ३८ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री· भा·द· उ·टी· ५५

स्वदेहोमयं वेदात्मं ... लाभं तच्छाश्रेयसामावपनं उद्भवस्थानं देहोमूर्तिर्यस्य तव ॥ ४५ ॥ इति श्रीभावार्थ
दीपिकायां दशमस्कंधे अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ एकाशीतितमे सख्युर्जग्ध्वा पृथुकतंडुलान् । श्रि
यं निर्मितवानिंदुतुल्यं ... भौमां तु तदाश्रमे ॥ संकथयन् स्वावगोष्ठीः ऊचेन सर्वभूतानामनोभिज्ञः

५ श्रीभगवद्ब्राह्मणसंवादे नामा ८१

यस्यकेदोमयं ब्रह्मदेहआवपनं विभो ॥ श्रेयसां तस्य गुरुषु वासोऽत्यंतविडंबनं ॥ ४५ ॥ इ
ति श्रीभागवते दशमस्कंधे अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं द्विजमुख्ये
न सह संकथयन् हरिः ॥ सर्वभूतमनोभिज्ञः स्मयमान उवाच तं ॥ १ ॥ ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृ
ष्णो भगवान् प्रहसन् प्रियं ॥ प्रेम्णा निरीक्षणेनैव प्रेक्षन् खलु सतां गतिः ॥ २ ॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ किमुपायनमानीतं ब्रह्मन्मे भवता गृहात् ॥ अण्वप्युपाहृतं भक्तैः प्रेम्णा भूर्ये
व मे भवेत् ॥ ३ ॥ भूर्यप्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय कल्पते ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्र
यच्छति ॥ तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ ४ ॥ इत्युक्तोऽपि द्विजः तस्मै व्रीडितः पत
ये श्रियः ॥ पृथुकप्रसृतिं तस्मै न प्रायच्छदवाङ्मुखः ॥ ५ ॥ सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्या
गमनकारणं ॥ विज्ञाय व्यचिंतयन्नायं श्रीकामो माभजत्पुरा ॥ ६ ॥

मदर्थं पृथुकानानीय दातुं लज्जते इति जानन्नित्यर्थः ॥ १ ॥ प्रहसन् ... कुर्वन् ॥ २ ॥ लज्जया अकथय
तः नामपानुदत्वाह ॥ अण्वपीति द्वाभ्यां ॥ ३ ॥ सर्वभूतानामात्मदृक् ॥ अंतःकरणसाक्षी ॥ ६ ॥ ॥ ॥

राम· ५५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अमर्त्यानां देवानामपि दुर्लभा॥८॥ अतितीर्णत्वात्॥ वाससः वर्सस्य पुनः तन्मध्ये वीरेण वद्धान॥९॥
अग्राहे सर्वे विश्वं विश्वात्मानं मां इति वदन्नेकां प्रति हिंस्राः तान्तरे त्वयं भावः॥१०॥ एतावता पुंसः दुर्लभ
वचमत्कदा तविलासभूतानां संपदां समहृदये॥ अलं अतः पर्वहिनीय प्रपश्चद नेनमामामेन तदर्थीनां ऊ
र्विंति॥ तत्रोषकारणेन वतोषस्य कारणं यथा॥ भवेत्तथा सर्वसंपत्समहृदये प्यो भक्तस्य समर्पितं दृष्ट्वा

पत्न्याः पतिव्रतायास्तु सरवा प्रियविकीर्षया॥ प्राप्तोमामस्य दासामिसंपदो मर्त्यदुर्लभाः॥८॥
इत्यादि विंस्य वसना च्छीरवद्दारिद्र तन्मनः॥ स्वयं जहार किमिदं वितिष्टस्तु क तन्दुलान्॥९॥
नन्वेतत् पत्नीनं मे परमसर्वणेन सखे। तर्पयं त्वंग मा विश्वमे निष्ठस्तु क तन्दुलाः॥१०॥ इति अधि
सत्कृत्य गच्छा द्वितीयां जगत्पुमात्दये। नावलक्ष्मीजेन्सदहेहसि तत्तन्पराय रमे छिन॥११॥ एतावता
लेविश्वात्मन्सर्वसंपत्समहृदये॥ अस्मिंल्लोके पावा अपि अस्य सखत्वतोषकारणं॥१२॥ ब्राह्म
णस्त्वां तु रजनीमुषित्वा अच्युतमंदिरे। भुक्त [illegible] वास्तु वत्सन्ने हात्मानं स्वगतं पयात्॥१३॥
सोभूतविश्वभावेन स्वस्तस्येवनाभिनंदितः॥ [illegible] रामस्वालयं नातप्य प्रत्युद्भ्य वंदितः॥१४॥

तत्पोषितेत्यर्थः॥१२॥ स्वर्गतं स्वर्गवासिनं॥ सोभूतेऽउदिनेरवौ विश्वभावयतीति विश्वभावः॥ तेनेति
पद्मनोभाः किं गं इन्द्रस्यकुलभं विभवं दर्शयति स्वस्य देवान्स्वानंद क्षुल्लेनेति दानेन अदीनत्वात् दर्शयति॥
वंदितोऽभिनंदितः क्रिमिः॥१५॥ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री॰
भा॰ द॰
उ॰ टी॰
१००

व्रीडितः स्वचित्तकार्पण्येन लज्जितः ॥ महतः श्रीकृष्णस्य दर्शनेन निर्वृतिमेवाह ॥ अहो इति चतुर्भिः ॥
१५ ॥ यद्यतः लक्ष्मीमुरसि बिभ्रता श्रीहरिणाहमालिंगितोहं ॥१६॥ पापीयान्नीचः ॥१७॥ पूजितः पादशु
हानिवेदनालेपनशय्यावासादिभिः ॥ एवं महत्वेपि धनस्याप्रदाने कारणं कल्पयति स्वर्गापवर्गयोरि
ले

स चालब्ध्वा धनं कृष्णान्न तु याचितवान्स्वयं ॥ स्वगृहान्व्रीडितोगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः ॥१५॥
अहो ब्रह्मण्यदेवस्य दृष्टा ब्रह्मण्यता मया ॥ यद्दरिद्रतमो लक्ष्मीमाश्लिष्टो बिभ्रतोरसि ॥१६॥
क्वाहं दरिद्रः पापीयान्क्व कृष्णः श्रीनिकेतनः ॥ ब्रह्मबंधुरिति स्माहं बाहुभ्यां परिरंभितः ॥१७॥
निवासितः प्रियाजुष्टे पर्यंके भ्रातरो यथा ॥ महिष्या वीजितः श्रान्तो बालव्यजनहस्तया ॥१८॥
शुश्रूषया परमया पादसंवाहनादिभिः ॥ पूजितो देवदेवेन विप्रदेवेन देववत् ॥१९॥ स्वर्गापव
र्गयोः पुंसां रसायां भुवि संपदाम् ॥ सर्वासामपि सिद्धीनां मूलं तच्चरणार्चनं ॥२०॥ अधनोयं
धनं प्राप्य माद्यन्नुच्चैर्न मां स्मरेत् ॥ इति कारुणिको नूनं धनं मे भूरि नाददात् ॥२१॥ इति तं
चिंतयन्नंतः प्राप्तो निजगृहांतिकं ॥ सूर्यानलेंदुसंकाशैर्विमानैः सर्वतो वृतं ॥२२॥ ॥

तिद्वाभ्यां ॥२०॥ स्वर्गादीनां यद्यपि तस्य चरणार्चनमेव कारणं तथापि कारुणिकत्वात् अभूर्यपि धनं म ॥ ॥
भूरिनाददादित्युत्तरेणान्वयः ॥ निजगृहस्यांतिकं प्राप्तः ॥ तस्य विशेषणं सूर्येति ॥२२॥ ॥

३८

राम॰
१००

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

दशमउत्तरार्द्ध पत्रे १४५ ग्रा रक्षा: १०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative